

VICENÇ VILLATORO

**CREAR EUROPA
RECONSTRUIR OCCIDENT**

PREMI

Catalunya
Fundació Privada

CONCEDIT L'ANY 2004

BIBLIOTECA DIVULGARE

Primera edició: Febrer 2005
Imprès: Arts Gràfiques Rabassa S.A. Reus

Segona edició: circulació gratuïta
Document electrònic – Juliol 2006

Tots els drets d'aquesta edició son propietat de Catalunya Fundació Privada
Rambla Nova 106-bis 7è 4t – 43001 Tarragona

Prohibida la reproducció parcial o total sense
l'autorització fefaent de la titular dels drets.

Dipòsit legal: T-1108-06

CREAR EUROPA RECONSTRUIR OCCIDENT

Pròleg	5
---------------------	----------

Primera Part — El somni Europeu: Ha existit? ¿Persisteix?

Introducció	11
Transcendència mundial.....	12
Una oportunitat perduda.....	13
L'Europa inexistent	15
Europa com ha concordança.....	17
El gran pacte Europeu	19
El pes de la conjuntura	20
L'oportunitat de crear un somni Europeu.....	23
El somni de l'Europa unida.....	24
Reacció contra la guerra.....	26
Un somni de progrés.....	28
Un model de benestar compartit.....	30
L'articulació de la diversitat	32
Un lloc per a Europa en el mon	36
La realitat Europea	39
L'impacte de Sarajevo	41
Progrés, desequilibris, tecnologia	44
Els Estats contra Europa	47
Potència econòmica, subsidiarietat política.....	51
L'absència d'un poder militar	54

Segona Part — Reconstruir Occident

L'esquerra d'Occident.....	57
Un distanciament que augmenta.....	59
El pes de la responsabilitat individual.....	63
Reconstruir l'espai occidental.....	67
Un Estat protector	70
La responsabilitat de l'Estat	72
El monopoli del bé comú	74
La dimissió del ciutadà.....	76
Les noves protestes	79
Els camins alternatius.....	82
Una nova política.....	85
La política com a ofici	87

L'exclusió ciutadana de la política.....	90
El paper de la societat civil.....	92
Una demanda d'èpica	96
Els problemes de la immigració	100
Fixar les poblacions	103
Un continent sense nens?.....	106
Transició demogràfica mundial?	110
Els efectes de l'envelliment.....	115

Tercera Part — Els pobles d'Europa

La ineludible diversitat.....	118
Què no és la diversitat	120
L'Europa de les llengües.....	127
L'Europa de les ètnies	130
Els pobles d'Europa.....	132
Tres terratrèmols en un segle	136
La crisi de l'Estat nació.....	140
Exportar la fórmula.....	143
Els límits d'Europa	145
Racionalisme, democràcia, laïcitat.....	148
Els interrogants sobre Turquia	152
L'evolució de l'Islam.....	155
La preeminència dels “valors republicans”	159
Un model federatiu per a Europa	161
Federar, coordinar, centralitzar	163
Suïssa, Alemanya, Estats Units.....	166
L'exemple de Finlàndia	171
La governació dels petits Pobles.....	174
Un marc comú Europeu	177
Un Federalisme veritable	178
Regeneració del sistema polític	183
El compromís amb els valors.....	185
Conclusió	188
Epíleg.....	193

PRÒLEG

Es fan moltes coses a la vida per compliment. En el millor sentit de la paraula, és a dir, perquè et sents obligat a fer-ho en justa correspondència a actes positius o benèvols o amables o generosos d'altres persones. I fa goig poder correspondre.

I per això ho fas, i ho fas convençut. Però no ho faries per pròpia iniciativa.

No és el cas d'aquest pròleg.

El pròleg a un llibre apassionant i ple de suggeriments sobre uns quants temes de gran i punyent actualitat. I que com a europeus i encara més com a catalans ens afecten molt i molt. Encara més com a catalans, i no pas perquè el llibre parli de Catalunya. Però justament una de les coses que des d'una perspectiva catalana el fa valuós és que sense cap concessió al dia a dia ni cap referència local parla de valors, de reptes i de visions de la gent, de la societat i del Món, d'una manera que ens són útils. És bo que des d'aquí es facin reflexions així, de valor universal, amb arguments que s'aguanten per ells mateixos, sense el suport de la conjuntura immediata en el temps o en el territori.

Podríem dir que el llibre té dues parts principals. Diferents però entrelligades. La primera arrenca de la convicció de l'autor que Europa està amenaçada de decadència, i vol ajudar a evitar-la. Ben entès que l'autor creu que fins ara la UE ha estat una "success story", ha estat una història d'èxit. Però creu també que ara es fan evidents certes decepcions i la consciència d'expectatives fallides. (A Europa falta impuls. Agnes Heller).

I com a bon europeista vol analitzar el per què d'això. Saber quin és el mecanisme polític o moral que falla i que posa en perill la continuïtat de l'èxit europeu.

En Villatoro assenyala dos d'aquests mecanismes que fallen. En primer lloc la dimissió dels ciutadans, l'afebliment i de vegades la perversió del concepte del bé comú, la concepció de la societat basada d'una manera molt preponderant només en l'individu i l'Administració (de fet, l'Estat). En segon lloc, la no articulació de la diversitat, l'aplicació restringida del principi de subsidiarietat. Les dues parts que he dit que tenia el llibre tenen com a punt

central aquests dos punts: la dimissió de les persones, que en bona part es produeix a través d'una deformació del concepte de ciutadania, i la marginació de les col·lectivitats que configuren Europa. De fet, vénen a ser el mateix: la disminució de tot el que no és Administració, al seu torn sovint molt condicionada per poders econòmics i mediàtics l'objectiu dels quals no és primordialment (i de vegades ben poc) l'interès general.

Segons en Villatoro un dels problemes d'Europa és que és una societat molt protegida, i que ho té tot molt assegurat. (I això la fa menys competitiva, però aquest és un altre aspecte a no tractar ara). Això és una conseqüència de l'Estat del Benestar del qual tant en Villatoro com jo mateix hem estat sempre defensors.

De fet, l'Estat del Benestar és avui un dels elements definitoris d'Europa, i dels més positius. Dels que segons el meu parer en fan el model polític i social de més qualitat a nivell de tot el Món. Però ara l'Estat del Benestar europeu planteja interrogants. I es comença a dir que caldrà fer-hi canvis.

Alguns ho diuen perquè creuen que no és econòmicament sostenible. De fet és el que actualment ve a dir el Canciller Schröder, entre molts altres. Ho diuen perquè creuen que la reivindicació de més i més benestar i seguretat no es podrà satisfer pel creixement econòmic. Però a més hi ha que d'una manera sobtada Europa ha descobert que la nostra societat va ràpidament cap a un molt greu problema demogràfic amb gran repercussió per a l'Estat del Benestar. Però a més cada cop hi ha més gent de tots els colors polítics, que creu —i en Villatoro ho explica molt bé— que l'Estat del Benestar —i de fet Europa— precisament per la gran protecció que proporciona acaba afectant no només l'esperit d'iniciativa de la gent, sinó també el seu sentit de la responsabilitat. Per tant, hi ha qui diu que cal revisar les bases de l'Estat del Benestar, o potser més exactament les bases no només tècniques, sinó també cíviques i morals de la societat que és fruit de l'Estat del Benestar.

És a dir, que cal analitzar no només la seva sostenibilitat econòmica sinó la qualitat humana de la societat que produeix.

Personalment, potser portat pel meu antimaltusianisme quasi instintiu i que he defensat durant tota la vida, sóc dels qui no em rendiria fàcilment davant de l'argument econòmic (tot i que reconec que fa pensar). En canvi sí que crec que cal absolutament evitar i esmenar alguns aspectes negatius de la societat europea conseqüència d'aquesta garantia que volem absoluta de protecció, de protecció en tots sentits i en el més alts nivells.

Perquè, quin ha estat el preu d'aquesta hiperprotecció? Ha estat cedir una part molt important de la responsabilitat dels ciutadans a l'Estat (a l'Administració en general i especialment a l'Estat).

El preu ha estat també que s'ha esbravat el concepte del bé comú. La gent se sent poc responsable del bé comú. No s'esforça en la seva definició ni sovint en la seva defensa. Això ha estat l'efecte combinat de l'increment de l'individualisme (i d'allò que n'hem dit la moral de la desvinculació, és a dir, no sentir-se vinculat a res que no sigui un mateix i encara en temes força immediatistes) i d'aquest traspàs de la pròpia seguretat i del propi progrés a la iniciativa pública. I té una altra conseqüència, que és fruit d'un altre fenomen, que és el descrèdit de l'esforç. General i greu.

A través d'aquestes consideracions en Villatoro toca amb profunditat tota una rastellera de temes de grans transcendència i alhora de gran actualitat. N'enumero uns quants. Defineix com a principals enemics de la responsabilitat el conformisme, l'aïllacionisme i el relativisme cultural. Parla dels inconvenients de l'igualitarisme radical. I parla de les conseqüències de tot això en la societat civil.

A l'enfondir en la contraposició entre individu i administració en Villatoro arriba a definir-lo com a un element clau en la visió del Món. I, més precisament, com a factor bàsic del distanciament creixent entre els Estats Units i Europa. I posa de manifest, com a europeu i europeista que és, una gran preocupació no només pel fet del distanciament —també, ja que l'objectiu del llibre és col·laborar a reconstruir l'Occident— sinó perquè opina que si el binomi individu o persona i administració es decanta massa cap a l'administració això afectarà la qualitat humana i social de la nostra societat. Perquè aquesta pèrdua d'accent en la persona comporta menys esperit d'iniciativa, menys compromís, menys moral de l'esforç, menys autoexigència.

Això desemboca de ple en una reflexió a fons sobre la societat civil, i sobre la seva relació amb la política i amb el poder polític. El poder, creu en Villatoro, ha d'ajudar la iniciativa de la societat civil, però no l'ha de controlar. De tot això i moltes coses més, parla en Villatoro en la primera part del llibre. Però el seu plantejament té una segona dimensió, la de la col·lectivitat en la qual es produeix la persona. Que aquesta col·lectivitat, aquest marc sigui l'adequat o no influeix molt en el desenvolupament de la persona.

Aquest marc no pot ser només jurídic o administratiu. Ha de comportar

per anar bé i ser realment operatiu un sentiment de pertinença, una comunitat de valors, una capacitat de projecte en comú. I aquí entra la pregunta de quin o quins poden ser aquests marcs adequats.

En Villatoro defensa la idea que més que els Estats —o almenys els grans Estats— el marc més idoni és el de les col·lectivitats. De característiques diguem-ne regionals, que tant poden ser regions pròpiament dites, com nacions sense Estat com territoris definits per la geografia i l'estructura econòmica i social tot i no disposar de profunditat històrica i identitària. És acceptat per tothom que els Länder alemanys varen ser un factor molt important de recuperació alemanya en tots els sentits, i ho segueixen essent tot i que el sistema federal alemany necessita ara algun retoc, però no precisament relacionat amb els aspectes competencials dels Länder. Per altra banda —i en Villatoro ho explica bé— és d'acceptació general entre els estudiosos del tema que les col·lectivitats més eficaces des d'un punt de vista econòmic i social, amb més qualitat democràtica i amb més capacitat de mobilització i cohesió són els Estats entre petits i mitjans i les regions amb personalitat forta i projecte ben definit i ben assumit. Els exemples són prou coneguts, des d'Irlanda a Finlàndia, des de Nova Zelanda a Eslovènia o Xipre, des de Flandes a Québec, des del Veneto a Catalunya. I aquí hi podem ficar molts Länder alemanys i molts Estats nordamericans.

Durant molts anys s'ha pensat que el procés d'unificació europea podria fer compatible tres nivells a Europa que en el nivell més alt i en termes globals li donarien potència i capacitat d'ambició mundial, equilibri a nivell intermedi a través dels Estats, i llibertat, creativitat i identitat propera a través de les regions i col·lectivitats intermèdies de tot ordre. Que Europa tindria aquest tres pilars. Això lligava amb el principi de subsidiarietat, i amb la filosofia social que subratlla el paper dels organismes intermedis. Conservava el paper vertebrador del gran espai europeu, dels Estats, sense ofegar les personalitats col·lectives més entranyables i com abans he dit dotades molt sovint de més eficàcia. Responia també a un concepte no només mecànic i jurídic del teixit social i identitàri. I això és el que defensa en Villatoro a la segona part del llibre.

Cal reconèixer que plantejaments com aquest no passen ara un bon moment. Jean Monnet i Schumann, iniciadors molt principals de la Unió Europea, deien que més que Estats pretenien unir persones. I fins fa poc es parlava que la Unió Europea pretenia unir Estats, pobles i ciutadans (o persones). Això desapareix ara amb la nova Constitució Europea que només

parla d'Estats i ciutadans. I no és casual.

Em vaig queixar d'això a un polític francès important i influent i la resposta fou tallant: "Vàrem tenir un ensurt amb el pròleg inicialment proposat per l'Estatut d'Autonomia de Còrsega. Parlava del poble cors. Reconeixia l'existència d'un poble cors. Afortunadament el Consell d'Estat va ordenar suprimir aquesta expressió". I va afegir "le peuple corse n'existe pas, il n'y a que les peuple français. Et la République". I podria posar més exemples com aquest

Això és una manifestació de la reacció que per una banda els Estats i per l'altra el pensament jacobí i estatalista han dut a terme durant els últims 10-15 anys. És a dir, just durant el temps que els Estats han perdut tantes i tantes competències (la moneda, amb l'euro, la política financera amb el Banc Central Europeu, les fronteres amb Schengen, i moltes coses més, i ara perdran el vot per unanimitat en moltes matèries) reaccionen en una doble direcció: mirant de condicionar la Comissió de Brussel·les i mirant d'ofegar o contenir el que per entendre'ns se'n diu el moviment regionalista, que ve a coincidir amb la defensa que en Villatoro fa dels pobles, les autonomies, les col·lectivitats de llengua i cultura, i també de projecte, no cal dir les nacions sense Estat, etc. Podria passar, es lamenta en Villatoro, que "un procés d'unificació pensat per a reduir els Estats acabés actuant només a través dels Estats".

Val a dir, i després m'hi referiré breument, que la situació és més complexa del que aquesta frase d'en Villatoro pot donar a entendre.

El mèrit del llibre d'en Villatoro és que tots aquests temes els planteja relacionats amb les actituds que les persones poden tenir respecte als valors que configuren la civilització o una cultura. I una moral. És arrencant d'aquí, d'aquestes actituds personals, que en Villatoro es posiciona envers Europa, envers l'Occident, envers la nostra civilització. Això té de bo que ens fa entendre que en tot això hi estem personalment compromesos. Per tant, fins i tot admetent que la capacitat d'influència d'una persona és limitada —com així és— si ens involucrem en aquests temes, si ens hi comprometem, introduïm en la nostra vida un plus de responsabilitat que ens fa millors.

Però tornant a un plantejament menys personal —tornant a Europa i a l'Occident— cal seguir al peu del canó amb les idees que en Villatoro explica malgrat que darrerament algunes hagin perdut pes a Europa per una raó: perquè Europa ja no va bé. O no tant bé com caldria.

La Unió Europea ha estat i és un èxit. De tan evident que és no cal aturar-se a demostrar-ho. I encara ho és. Però ara té problemes molt seriosos. S'enfronta amb la doble pressió americana i asiàtica, econòmicament creix però no prou, conseqüència d'un fre en la seva competitivitat, té una perspectiva demogràfica molt preocupant, ha d'enfrontar-se amb una difícil reforma de l'Estat del Benestar, té tensions i contradiccions polítiques internes serioses, que dificulten el seu paper d'actor a escala mundial, la immigració li comporta —apart d'una ma d'obra que necessita— seriosos problemes de cohesió, de convivència i d'identitat, etc. I hi ha un creixent desinterès, sovint un punt de decepció. I poca il·lusió europeïsta.

La Constitució serà una eina útil. Que com a catalans ens decebi en més d'un punt no treu que en certs aspectes millori els instruments del treball de la Unió. Però probablement no canviarà aquest estat d'ànim. El que ho pot canviar, en canvi, és la recuperació d'aquell esperit fundacional que ha durat fins entrats els anys 90 i que anava molt lligat amb els valors que en Villatoro reivindica. I lligat també amb la convicció que existeix una civilització occidental que ha estat la gran impulsora en el Món de la democràcia i del progrés econòmic i social. O sia que el combat continua. Un combat en el camp polític, tècnic, econòmic i financer, però sobretot en el de les idees.

Jordi Pujol

Barcelona, gener de 2005

PRIMERA PART

EL SOMNI EUROPEU HA EXISTIT? PERSISTEIX?

Introducció

Potser com en pocs moments de la nostra història, Europa és avui l'objecte de totes les reflexions. El procés per a la ratificació del Tractat entre els diversos estats que composen la Unió Europea per tal de dotar-la d'una Constitució posa damunt de la taula preguntes noves i velles. La pregunta de què és Europa i què hauria de ser. Però també la pregunta de si aquest procés, aquest tractat, aquesta Constitució, són el millor camí per arribar a l'Europa que hauria de ser. Preguntes, per tant, sobre Europa i sobre la Constitució europea, però preguntes també sobre el futur de la humanitat: en un cert sentit el que pensem per Europa és un embrió, una maqueta, del que desitgem per al món.

Entre totes aquestes preguntes, la Biblioteca Divulgare i la Fundació Privada Catalunya, a l'any 20002, ens en posa una de més profunda sobre la taula: els col·lectius humans, ¿s'han de crear o s'han de constitucionalitzar? Aquesta Europa de la que parlem és sens dubte un col·lectiu humà, un nou "nosaltres" que forma ja part del nostre horitzó i que ens convida a participar-hi. Estem parlant de dotar-lo d'una Constitució. Però, són les constitucions les que, des de dalt, com un motlle, generen un col·lectiu humà allà on no n'hi havia? O, és més aviat l'existència, forjada per la història i la voluntat d'un col·lectiu humà, allò que acaba generant una Constitució? I si és així, podem considerar que aquest col·lectiu humà europeu està ja prou fet i madurat com per dotar-se d'una Constitució com la que se'ns proposa, amb ben poc marge de maniobra, per cert?

Em sembla clar que els col·lectius humans no es creen damunt del paper a cops de Constitució. Tot i que és cert que l'existència d'una entitat política, per artificiosa que sigui en el seu inici, pot arribar —amb grans tensions i dificultats— a crear una consciència col·lectiva diferenciada. Els processos de descolonització van generar a l'Àfrica i a Amèrica, per exemple, Estats

absolutament artificiosos, amb fronteres dibuixades als despatxos. I amb el pas del temps en alguns d'aquests Estats nascuts artificialment s'ha arribat a crear alguna mena d'identitat diferenciada, de sentiment de Poble, tot i que de vegades molt tènue i molt discutit. Els debats sobre la pròpia identitat d'alguns d'aquests països són extremadament torturats i complexos. Però en el cas d'Europa sembla obvi que no és la Constitució la que fa Europa, sinó que la primera feina, la que —al meu parer— encara està pendent és precisament fer Europa, crear Europa. I crear-la sobre els únics fonaments sobre les que es pot crear, que són l'acceptació de la diversitat de Pobles i l'inici d'un procés de confluència en un marc federatiu que tindrà aspectes culturals, aspecte econòmic, aspectes polítics i cal suposar que en alguna fase de la història també aspectes militars o de defensa, però que en qualsevol cas serà lent i ple de dificultats.

¿Crear o constitucionalitzar?, es pregunta la Biblioteca "Divulgare". Doncs crear. Crear des de baix i amb un nou fonament. Crear per respondre a les exigències de la història i a les dificultats del present. Crear pensant en un futur global que va més enllà de la mateixa Europa. Aquest llibre no pretén, en parlarem més endavant, donar una resposta política de conjuntura a un problema de conjuntura: el referèndum sobre la Constitució europea. Pretén més aviat proposar una reflexió de fons, aprofitant l'interès excepcional d'aquesta conjuntura. Probablement, d'aquesta reflexió general se n'acabarà desprenent una posició sobre el debat del dia a dia. Però en serà el resultat, no pas l'origen.

Transcendència mundial

És molt probable que quan es faci balanç del segle XX, tan dens en tragèdies, però també en avenços científics i tècnics, quedi establert que un dels fets més transcendents que s'han produït en tot el món és l'inici del procés de construcció de la unitat europea. Un procés que ha estat capaç, en relativament poc temps històric, d'haver generat enormes esperances i expectatives positives, però també de dur a enormes decepcions, que han desembocat en sorprenents mostres d'indiferència. Amb un matís: les grans il·lusions i les grans esperances corresponen més aviat als moments inicials, quan la unitat europea era estrictament un projecte o una idea; i les grans decepcions s'han anat produint amb el pas del temps, quan aquella idea s'ha plasmat d'una manera determinada, s'ha associat a pràctiques concretes i ha anat generant lletra petita.

En un cert sentit es pot dir que la idea d'una Europa unida generava entusiasme. I que la realitat d'aquesta Europa unida ha provocat decepcions i indiferència. Els percentatges de participació en les eleccions europees a tots els països de la Unió són la mesura més clara d'aquesta indiferència.

És cert que una part d'aquesta decepció europea, d'aquest malestar entorn a l'Europa realment existent, és l'expressió també d'altres malestars paral·lels, que no són per l'efecte estricte del procés d'unificació. Per exemple: de ben segur que per damunt d'aquest procés, hi ha decepcions i indiferències més generals sobre què és la política en el món occidental, com es fa, com hi participen o no hi participen els ciutadans, com es creen i es destrueixen els nostres governants.

El malestar per Europa és també el malestar per una forma d'entendre la democràcia en la qual els ciutadans només són cridats cada quatre anys a decidir uns noms entre un nombre molt limitat, i després són portats a desentendre's de tota idea de bé comú. Això passa en tots i cadascun dels països que componen la Unió Europea, però la Unió en ella mateixa en sembla la caricatura més sagnant: hi ha unes instàncies de poder llunyanes, que decideixen coses que afecten la vida quotidiana de la gent, però que es mantenen en una mena d'estranya penombra, dominades per una casta política i funcional desconeixedora, poc controlada, i que respon a una lògica, si existeix, que no són capaços de trametre. Les mancances del sistema, que van més enllà del procés d'unificació europea, esdevenen en aquest escenari, especialment visibles. I són una font de decepció.

Una oportunitat perduda

Encara avui, estic convençut que si preguntéssim als europeus si creuen en la conveniència, fins i tot en la necessitat, d'una Europa unida, ens dirien que sí. Si els preguntéssim si la Unió Europea tal com és, amb les seves mancances i els seus defectes, tal com la vol deixar formalitzada la suposada Constitució que s'ha redactat, ha millorat o ha empitjorat les seves vides, de ben segur la majoria dels europeus ens dirien que més aviat les ha millorat. En tot cas, segur que no les ha empitjorat. Llavors, si les ha millorat, ¿per què aquest escepticisme, aquesta indiferència, aquest malestar? Jo diria que perquè la majoria dels europeus té la sensació que el procés d'aquests anys no és negatiu, no ha fet recular, però que ha estat una oportunitat perduda.

L'oportunitat perduda de construir una Europa sobre fonaments diferents. No és que el que s'ha fet estigui intrínsecament mal fet i provoqui el rebuig i el menyspreu. És que no és proporcional a l'ideal inicial. Per dir-ho d'alguna manera, la nova Europa s'ha construït d'una manera rutinària, conservadora en el pitjor sentit de la paraula, tímida, sobre bases antigues. I per això no ha aconseguit les expectatives. Ho veurem en un dels capítols posteriors d'aquest llibre.

Una oportunitat perduda. Una distància excessiva entre el somni europeu i la realitat europea. Una ocasió malaguanyada. Però, ¿per què era tan esperançadora i tan revolucionària —en el millor sentit— l'Europa unida? En primer lloc, perquè semblava necessària. Necessària per evitar el mal endèmic de les guerres europees i necessària també per evitar la decadència del continent, el seu relegament a un paper secundari dins del món. Però també perquè se'ns proposava una cosa mai vista: la lliure confluència de tot un continent, dividit en Estats, format per pobles diversos, en un projecte polític comú, quan la història era plena, fins aquell instant, de processos disgregadors.

La vida dels Pobles havia dut —i els últims temps ho havien accelerat— a molts divorcis i pocs casaments, més separacions que no pas confluències. I quan s'havien produït confluències no havien estat, en la immensa majoria dels casos —i costaria de trobar cap excepció— confluències lliures i respectuoses, nascudes d'un interès mutu. Havien estat més aviat unificacions forçades, imposades per les armes, per la conquesta i la submissió, i en elles els Pobles havien estat obligats a renúncies fonamentals. Per això, crear un procés lliure, sense submissió ni renúncies, que fes convergir els diversos pobles d'un continent en una unitat política més gran, era un fet extraordinari i una gran aposta de futur, que movia voluntat i entusiasme per a la Unió Europea.

En aquest sentit, la Unió Europea somiada anava molt més enllà que no pas una Societat de Nacions o unes Nacions Unides. L'ambició d'aquesta mena d'organismes internacionals —sent enorme, en termes històrics— era molt més limitada. No deixava de ser una assemblea, un lloc de trobada. Certament, ja en la lògica d'una concepció planetària, global, de la política. Entenent ja que la humanitat com a tal té uns interessos comuns, més o menys tènues, que estan per damunt dels interessos confrontats o no dels Estats o fins i tot dels Pobles. Però es tractava només d'oferir-los un lloc per discutir-ho i unes regles del joc mínimes, sovint injustes, errades, desproporcionades, perquè es poguessin plantejar i resoldre conflictes. La

Unió Europea anava més enllà. Es tractava de construir un espai polític nou i inèdit. Es tractava de fondre una part dels interessos dels Pobles d'Europa en un gresol comú.

L'Europa inexistent

Paradoxalment, si es vol, jo diria que un dels grans valors de la idea de la unitat europea era precisament el caràcter artificial d'Europa. Europa no ha estat mai un espai polític natural. Europa no és ni tant sols un espai geogràfic clar i indiscutible, no és una illa com Austràlia, de límits perfectament establerts. Europa és una idea, i per tant només pot ser una unió convencional. Però aquest era, i és, el seu més gran avantatge.

Ni la història ni la geografia dibuixen un espai europeu perfectament homogeni de cara endins i perfectament diferenciat de cara enfora. No ho ha estat mai. La distància en tots els sentits —climàtica, cultural, d'orígens ètnics— entre el nord i el sud d'Europa és immensa. Hi ha realitats molts importants —Rússia, Turquia— que tenen un peu dins d'Europa i un peu fora, que són continentalment transversals. Hi ha realitats culturals i ètniques externes a Europa que són més pròximes a determinades cultures europees del que ho són altres cultures del mateix continent: els britànics es poden sentir més pròxims als Estats Units, a Austràlia o al Canadà que no pas a Lituània o Bulgària. Els francesos —a més de mantenir encara colònies fora del continent— tenen més llaços amb el Quebec que no pas amb Macedònia o amb Malta.

Europa no ha estat mai una, en gairebé cap sentit. Per al món antic, però també per al medieval, era una unitat geogràfica més clara la conca mediterrània que no pas el conjunt del continent. La civilització grega és una civilització que cavalca damunt del mar, que arriba allà on arriben les seves naus. L'imperi romà és per damunt de tot un imperi marítim, governat des del centre de la Mediterrània, però construït gairebé al voltant d'un mar interior. L'Europa mediterrània i l'Europa atlàntica han viscut segles i segles d'esquena. A la península ibèrica, la distinció entre el regne de Castella i el regne d'Aragó és gairebé una distinció hidrogràfica: la part de la península els rius de la qual van cap al Mediterrani o la part on els rius van cap a l'Atlàntic. França és un país atlàntic amb el centre a París que en un moment determinat conquesta i assimila un país mediterrani, Occitània, el país d'Oc. Els Alps han estat frontera durant més temps —el món llatí i el món germànic, a banda i banda—, que l'estreta mànega de mar que hi ha entre Itàlia, Sicília i Tunis.

Al llarg de la seva història, Europa ha estat una mena de carreró sense sortida, d'embut embussat, cap al qual han anat derivant pobles procedents de l'Àsia central, que s'expandien cap a l'oest i que s'anaven situant progressivament, en els nous territoris, sobreposant-se a les onades migratòries anteriors, i als pobles autòctons de la regió. Els Balcans, embut dintre l'embut, substrat damunt substrat, són en un cert sentit la maqueta d'Europa: un *finis-terrae* més enllà del qual hi hauria —fins fa ben poc— molt poc horitzó, i on s'anaven acomodant els pobles procedents del món caucàsic o de l'Àsia central. Per tant, tampoc en aquest sentit podem parlar d'una Europa ni homogènia ni diferenciada. Europa és una península —i per tant, un cul de sac—, però els seus límits orientals són difícils de definir. Això planteja problemes no gens metafísics, absolutament pràctics, en l'actual procés de construcció europea.

Europa, ¿fins a on? Turquia té una part, relativament petita, a Europa, però el seu principal gruix territorial i demogràfic és situat a Anatòlia, a l'Àsia Menor. Rússia té el seu centre demogràfic i històric als confins d'Europa, però s'estén fins al pacífic, fins a Vladivostok. No ja políticament, geogràficament, està clar que Turquia o Rússia són Europa?; està clar i està entès, i està assumit que una Unió Europea amb Turquia inclosa tindria frontera directa amb Síria o l'Iraq?; està clar que una Unió Europea que inclogués Rússia tindria fronteres amb Mongòlia, amb la Xina i arribaria fins a les portes —per a nosaltres, les portes del darrera— dels Estats Units, per Alaska i l'estret de Bering? I aquests dos socis de la Unió Europea —socis no gens hipotètics, socis que s'estan plantejant un ingrés a un termini no massa llarg, sobretot en el cas turc— no serien gens secundaris a Europa. Al contrari, serien els seus components principals. Si hi entra, Turquia serà el país més gran de la Unió. I ho seria molt més Rússia si també es considerés aquesta possible incorporació.

Per tant, Europa és una realitat geogràfica de difícil definició i no es pot parlar exactament d'una unitat històrica, més aviat al contrari: la història d'Europa és una història de divisions, de guerres, de blocs contraposats que de vegades s'enfronten i de vegades s'ignoren. Una unitat cultural? Tampoc ben bé. Europa no presenta una homogeneïtat lingüística —llengües diverses de morfologies diverses—; ni de motlles culturals. Són diverses les visions del món i els costums que sovint es vertebren encara damunt de l'eix de la religió, fins i tot en segments de la població que es consideren no creients, però que tenen uns costums, uns hàbits, unes visions del món que remetent a matrius religioses. Les grans religions d'Europa, el catolicisme, l'ortodòxia

grega i eslava, les diverses formes del protestantisme, tenen una referència cristiana comuna. Però neixen probablement de substrats culturals pre-cristians diferents i n'han multiplicat històricament encara més les diferències.

Des d'aquest punt de vista diguem-ne cultural de visió del món, diverses parts d'Europa es trobarien més còmodes amb socis no europeus que amb socis europeus molt diferents. Si es pot dir així, és més sòlida com a unitat cultural la *Commonwelt* que no pas Europa. En un cert sentit és més "estranger" a Madrid un polonès que un equatorià. I això sense plantejar-nos encara una Europa amb Turquia, Bòsnia o Albània al seu interior, és a dir, amb països d'una visió del món construïda en el motlle cultural de l'islam. I sense parlar encara de l'existència a l'interior de la pròpia Europa de pobles i comunitats nascuts entorn d'altres motlles culturals ben diversos, des dels jueus als gitanos, més totes les comunitats nascudes de la nova immigració. Tot plegat seria ple de matisos i molt discutible, però em sembla que remet a una constatació de fons: si Europa existeix no és perquè hi hagi una homogeneïtat cultural interior ni una diferència neta i distintiva a tot el que és la resta del món. Ni la geografia, ni la història, ni la cultura. Europa només és, i ara només pot ser, una concordança d'intencions, una unió convencional. Un pacte multilateral damunt del qual es construeixi un col·lectiu, madurant, possiblement, més ràpidament que ho van fer els nord-americans segles enrera.

Europa com a concordança

Però aquest caràcter convencional d'Europa és probablement la seva millor virtut. Europa no és un espai polític, per dir-ho així, natural. No és ni pot voler ser ni pot arribar a ser una "Nació" o un "Poble". No hi ha la possibilitat —jo diria que no hi ha el perill— que aparegui un patriotisme europeu, que s'imposi i anul·li els sentiments de pertinença dels ciutadans a cadascun dels Pobles. Europa és una superestructura política, un espai útil, un lloc al que s'hi arriba des de l'interès, no pas des del sentiment o des de la història o des de la llengua. No existeix una identitat europea. Tot això és un avantatge fabulós. Perquè a partir d'això és possible demanar als ciutadans dels diversos Pobles europeus que s'integrin a Europa sense deixar de ser el que són, sense haver de renunciar a una entitat política menys convencional, més fonamentada en els sentiments, més arrelada en la història, la cultura i els orígens.

Si es pren com una metàfora, i no en sentit literal, un Poble és en un cert sentit com una família: un espai de pertinença relativament natural,

fonamentat en els sentiments. A Europa cadascú sap a quin Poble pertany i vol pertànyer. Europa no seria una família. Seria més aviat una societat anònima. Una superestructura creada lliurement, per associació, per interessos, entre persones que pertanyen a famílies diverses, però que s'associen per a uns objectius comuns. No pas per a tots els objectius: la societat anònima té una finalitat concreta, específica. Si la Unió Europea fos alguna cosa semblant a una família seria en tot cas un matrimoni de conveniència. Només necessita voluntat, decisió i complementarietat entre les parts. No pas una afinitat absoluta, en tots els ordres de la vida. Només una complementarietat circumscrita als propis objectius que, com en les societats anònimes, serien en part econòmics per a la generació i intercanvi de béns materials, però que en aquest cas serien també culturals i polítics: mantenir un paper important en el món, preservar uns valors de civilització, oferir a la resta del món —fins i tot a aquells que hi podrien semblar hostils—, un exemple de progrés i de valors democràtics.

Aquesta Europa entesa com a concordança no deriva ni pot derivar cap a la creació d'un enorme Estat-nació, entre altres coses perquè neix precisament de la crisi dels Estats-nació, de la constatació dels seus problemes. L' Europa Unida, possiblement durant segles no sigui com els Estats Units d'Amèrica, que han construït un àmbit polític de pertinença, que són una federació d'Estats, però són també una entitat nacional pel que fa al sentiment col·lectiu. La Unió Europea ara només és un mosaic administratiu. En aquest sentit, podria tenir alguna semblança —molt parcial— amb alguns dels antics imperis, per exemple l'imperi austro-hongarès. Aquest va ser acusat de fer de presó dels Pobles, i és cert. Però existia la consciència que hi havia uns Pobles al seu interior. L'imperi austro-hongarès creava súbdits de l'imperi, no nacionals d'Austria-Hongria. Un serbi, un hongarès, un croat, un eslovè, eren súbdits de l'imperi, però no deixaven de ser serbis, croats, eslovens o hongaresos. Certament, els seus drets polítics col·lectius no estaven reconeguts. Certament, la seva pertinença a l'imperi no era voluntària, sinó forçada, producte de les armes i de la conquesta. Però en aquell altre sentit, la distinció entre súbdit i nacional, els imperis poden ser una referència. En el cas de l'Europa Unida no serien súbdits, sinó ciutadans. Però cadascú a partir del seu Poble, perquè ningú no els demanaria formar part del poble europeu, com ningú no els demanava quan era aquest Imperi, al ciutadans dels diferents pobles que aplegava.

Per contra, els Estats-nació amb els que s'ha construït Europa fins avui, no volen tenir només ciutadans, sinó que aspiren a tenir també nacionals. Aspiren a que l'Estat i la nació, l'estat i el Poble, coincideixin. I quan dintre de

l'estat hi ha Pobles diversos, el que intenten és uniformitzar-los, convertir-los en un sol Poble, reduir-los a una sola pertinença sentimental, construir-los un origen comú, adaptar-los a una llengua única o absolutament hegemònica, creient que hi ha diverses cultures, i volent crear-ne una específica. Per això és una virtut, un avantatge, que Europa no sigui ni vulgui ser ni pugui ser un enorme Estat-nació.

El gran repte teòric de la construcció europea era aconseguir sense cap mena d'obligació, i només per la llibertat i la lliure elecció de tothom, sense renunciar ningú a res, confluïr en un espai polític més ample, que tindria obligadament caràcter de Gran Pacte Europeu, que és el que deuria ser la Unió Europea. El que els Imperis havien fet per la força i sense tenir presents els drets dels Pobles —ni els dels individus—, aconseguir-ho per primera vegada a la història per la concordança pacífica, una enorme concordança per a crear un col·lectiu humà mogut per a la conveniència de tots els que hi participen, dient al món que això és possible, que ens podem organitzar lliurement en espais més amplis, sense deixar de ser el que cadascú és i vol ser. I per aquest camí confluïr, possiblement en un termini de molt de temps, pas rera pas, probablement federació rera federació, en una nova concepció del conjunt del planeta on tots puguem ser senzillament humans civilitzats.

En aquest horitzó de confluència global, Europa s'ha de preocupar de la seva organització, però també ha de pensar com els seus moviments en el tauler de la política internacional afavoreixen una millor organització del món. A Europa li convé que altres espais, com el món eslau o el món islàmic, trobin unes organitzacions federatives pacífiques, no hostils, moderades. Això implica, per exemple, unes polítiques respecte a Rússia o a Turquia que ajudin a aquesta configuració. En parlarem més endavant, quan parlem dels límits d'Europa.

El Gran Pacte Europeu

Per tant, el Gran Pacte europeu no és tant sols un acord d'unitat econòmica o política. Hauria de ser enormement més ambiciós: un instrument per fer d'Europa una experiència útil als europeus i a tota la humanitat en l'horitzó d'un món global. Per tant, un instrument que no serveixi per mantenir i consagrar els defectes del sistema, al costat de les seves virtuts evidents. El Gran Pacte europeu —ens hi estendrem més endavant— significa també un canvi en la manera de fer i d'entendre la política, una crida a la

responsabilitat individual, una forma d'involucrar al conjunt de la ciutadania, també als sectors econòmics i intel·lectuals, als professionals i als ciutadans en general, en la gestió del bé comú, que hauria de deixar de ser una especialitat o un monopoli d'una classe política obsessionada pel marketing electoral i per l'exercici permanent de la demoscòpia, si més no en alguns casos.

Europa té problemes específics, dintre del món. Té un problema obvi d'envelliment de la seva població, però també de les seves estructures polítiques. Té un problema de pes en el món. Té un problema de sistema de valors, de civisme. També té uns actius propis: una tradició racionalista, un reconeixement del pensament científic i racional per damunt dels esoterismes. Un espai públic laic que pot conviure perfectament amb la vivència religiosa de les persones i les comunitats. Si el Gran pacte europeu, si el procés de creació i de construcció d'Europa no s'enfronta a aquests problemes i aprofita aquests actius, no serveix de res. I és obvi que un fet central de l'Europa contemporània, la immigració extracomunitària, és el mirall on es fan encara més evidents els nostres propis problemes i on es fan encara més necessàries les nostres pròpies virtuts.

Si el gran pacte europeu surt bé, el beneficiari no és tant sols Europa. És el món. Hi ha en el món d'altres espais que podrien buscar articulacions semblants a la Unió Europea: des de l'espai de l'orient Llunyà al voltant de Xina i Japó, fins a alguns dels estats independents de l'antiga Unió Soviètica; des del món àrabo-musulmà fins a l'Amèrica llatina; des de l'Àfrica central i del Sud fins al sud d'Àsia.

I sobretot, una Europa unida podria dotar d'intenció i de direcció un procés globalitzador inevitable, positiu en moltes coses, però que en un cert sentit s'està produint a cegues, sense lideratge ni model. Així guanyaria pes i aturaria el procés de decadència que està patint, quan coincidint l'articulació dintre sí mateixa, també es projectés al món, donant exemple de com és possible trencar tendències negatives i crear-ne de positives.

El pes de la conjuntura

En el moment actual, estem discutint l'acceptació o el rebuig d'una anomenada Constitució europea que no és ben bé una Constitució, en el sentit clàssic del terme, sinó un Tractat entre Estats. Tothom qui es manifesta al voltant d'aquesta Constitució o d'aquest Tractat vol subratllar d'entrada el

seu europeisme: tant els qui diuen que votaran que sí com els que diuen que votaran no, com els que anuncien que s'abstindran ens diuen que ho faran en nom de l'europeisme. Però no sempre ens expliquen en què consisteix aquest europeisme. Molt probablement, darrera de la paraula hi ha conceptes i projectes diferents i fins i tot antagònics.

Per a alguns, sobretot per als qui comparteixen una visió més jacobina, de matriu francesa, del que ha de ser Europa, aquesta Constitució és una mena de *foto-finish*. Ja hem arribat a l'Europa que volíem, aquest és el seu model definitiu, i per tant cal fixar-lo i garantir-lo amb una Constitució. Una Europa concebuda com un Club d'Estats en la qual fins i tot el president de la Comissió Europea, el govern europeu, es queixa amargament que molts dels membres del Club el que voldrien és una Comissió feble en contrast amb uns Estats forts. I això que aquesta Comissió, aquest govern, i fins i tot el seu president, no surten de la voluntat dels ciutadans d'una manera directa, sinó que el proposen i l'escullen els Estats a través dels seus governs de torn. Però en qualsevol cas hi ha un sector per al qual europeisme vol dir satisfacció per l'Europa que ja s'ha construït, que es considera adequada i suficient, i vocació de fixar-la i solemnitzar-la amb una Constitució.

Per d'altres, l'europeisme —i la pròpia Constitució— no serien tant la satisfacció per un lloc d'arribada com la satisfacció pel camí emprès i recorregut. Per a ells, la Constitució no és per tant la fixació del punt d'arribada, sinó l'establiment d'un camí per anar avançant. Aquesta és una actitud present en l'interior mateix de moltes de les institucions de la Unió, que s'adonen de les imperfeccions del sistema i dels seus dèficits democràtics. Però, per a ells, l'únic problema —però també la única solució— és el temps. "Anem bé, el camí és el correcte, però manca encara camí per córrer. Encara ha de passar temps per arribar als objectius. La Constitució és l'establiment d'aquest camí".

Però encara existiria un tercer sector que es proclamaria europeista, d'una manera sincera i efectiva, sense considerar ni que estiguem en el bon camí i encara menys, naturalment, que estiguem en un bon punt d'arribada. Per a aquests sectors, els dèficits de l'Europa real resultarien obvis. Però la solució no seria tant sols el temps, perquè el problema no seria que només hem recorregut una part del camí. Per a aquests sectors, el problema és que hem seguit durant un temps un camí equivocat, un camí que no porta cap a l'objectiu real. Serien europeistes perquè compartirien l'objectiu, la idea d'Europa. Però serien crítics no tant sols amb l'Europa que tenim avui, sinó amb l'Europa cap a la que ens porta el camí que hem emprès. Òbviament, aquests sectors estarien en contra de la Constitució. Perquè si és, com diuen uns, la consagració de l'Europa que tenim, aquesta Europa no els satisfà. I si

és, com diuen altres, la consagració d'un camí de futur, no els satisfà la ruta que s'ha escollit i consideren que en algun punt del recorregut, potser fins i tot en un punt força inicial, Europa va prendre el camí equivocat en alguna de les seves bifurcacions.

Caldria preguntar-se, en conseqüència, si és ara el moment adequat perquè Europa es doti d'una Constitució, fins i tot al marge de quin sigui el contingut real d'aquesta Constitució i de les formes a través de les quals s'hi ha arribat. Si del que es tracta és d'unir Europa de la manera que l'ha articulada la Unió Europea actual, o si es tracta simplement de donar solemnitat constitucional al que ja és la pràctica quotidiana —en les seves línies més generals— no sembla que faci falta. Si del que es tracta és de marcar un camí, unes formes d'evolució, que ens portin cap a una altra Europa que encara no hem vist del tot ni sabem ben bé com serà, llavors potser sí que una Constitució és una eina útil. Però en aquest cas, no és aquesta Constitució. Seria imaginable una altra mena de marc bàsic, federatiu, on l'Europa real anés evolucionant cap a l'Europa possible i desitjable.

El més evident és que Europa s'ha construït des dels Estats-nació, a la mida de les necessitats i dels recels dels Estats i a partir de les voluntats dels Estats. Això ens pot semblar bé o malament, ens pot semblar que ja hi era a la idea inicial o que ha estat una traïció al projecte europeïsta. Les voluntats dels Estats no han anat sempre en la mateixa direcció: n'hi ha hagut d'actives i d'inoperants, per fer avançar o per frenar; han estat asimètriques perquè el pes dels estats és també asimètric. Però avancem una consideració: aquesta Europa tan feta a la mida dels Estats no esgota, ni tant sols enceta, el potencial transformador que podria tenir una nova Europa capaç d'inventar un sistema nou d'articular la diversitat i fer-la governable. Una Europa dels Estats és en el fons una Europa conservadora, tancada en sí mateixa i al marge de l'evolució global.

Alguns partits polítics i alguns sectors socials van adaptar a l'horitzó europeu el que ha esdevingut el lema de l'antiglobalització a tot el món, i van dir en el seu moment que “una altra Europa és possible”. Perquè, haurien dit també els mateixos sectors, “un altre món és possible”. En una i altra cosa tenen raó, però no pas tota la raó.

És cert, una altra Europa és possible, un altre món és possible. Però no una Europa, moltes. No un altre món, molts. I de totes aquestes altres Europes possibles, algunes són millors i d'altres pitjors. A hores d'ara ni en el debat de conjuntura ni encara menys en el debat de fons n'hi ha prou amb proclamar-se crític amb l'Europa realment existent, ni tant sols amb el camí

que s'ha recorregut ja de construcció europea. Al costat de l'actitud crítica s'ha de començar a posar ja el fonament d'alguna alternativa. I moltes altres Europes són possibles, però no totes són desitjables. Cadascú ha de dir cap a quina d'aquestes Europes possibles vol apuntar. Quins defectes veu en l'Europa real, però també quines virtuts voldria posar-hi. Aquest serà un dels objectius de les pàgines següents.

L'oportunitat de crear un somni europeu

Quan després de la Segona Guerra Mundial s'enceta el procés del que hem estat parlant, que ha de conduir a la unitat europea, ja hem dit que el projecte té una transcendència que va més enllà del mateix continent. I una transcendència que supera les estrictes raons de conjuntura. Certament, a la història havien existit projectes més o menys difusos d'unitat. Però tots havien estat projectes imperials, projectes de domini d'Europa sota un gran poder central hegemònic. El mateix nazisme s'havia presentat com un projecte europeïsta. En l'imperi romà, l'imperi carolingi o el Sacre Imperi romà-germànic hi planava una intenció d'unitat d'Europa, però era la unitat per integració forçada. El projecte que neix després de la Segona Gran Guerra és d'una naturalesa profundament diferent. Era en el seu inici, un projecte de confluència lliure i, en el fons, un projecte de nova manera d'ordenar i articular l'espai polític, i una nova manera de governar-lo.

Per això el projecte europeïsta anava més enllà, en la seva influència, del propi continent europeu. Europa es reinventava, es redefinia, es refundava, sobre fonaments nous i preparant-se per a un món nou que potser llavors ja s'albirava. Era la creació d'un espai europeu unit —o, més ben dit, la generació d'un projecte primer econòmic i després polític que havia de desembocar en aquesta unitat— i que es plantejava com la proposta d'una manera nova d'organitzar el món, que superava un mapa planetari constituït a través d'Estats-nació i d'imperis colonials. Un camí cap a un nou món global, que necessitaria formes d'articulació i de governació també noves.

Aquesta Europa unida podria ser la maqueta per a un nou món global, que es podia començar a intuir, organitzat i governat a través de grans espais de confluència, no només l'europeu. I una Europa unida podia ser també una fórmula per canalitzar la presència i el pes del món occidental en aquest món global que la tecnologia, les comunicacions, els transports, començaven a permetre endevinar. Era, segons un eslogan que va fer fortuna més tard, portar la imaginació al poder. Arraconar les rutines.

El somni de l'Europa unida

Certament, aquest primer somni d'Europa no era simplement una esperança positiva. És també una reacció. La idea de l'Europa unida naixia de la voluntat de futur, però també de la por del passat. Ho veurem més endavant.

Europa portava dues guerres continentals terribles en trenta anys. El nucli dur d'Europa, Alemanya i França, havien combatut obertament tres vegades en setanta anys, i encara hauríem de sumar-hi les guerres napoleòniques en els últims dos segles.

La Gran Bretanya entrava en la postguerra amb la intuïció que el nou ordre mundial acabaria amb els imperis colonials, i que per tant no tant sols la Gran Bretanya sinó el conjunt dels països europeus es replegarien en el seu territori continental, i aquest és sens dubte un dels motius que fa que Churchill llenci la idea de la unitat europea fins i tot abans del final de la guerra.

Però quan arriba aquest final, resulta que la Unió Soviètica d'Stalin esdevé una amenaça certa sobre el conjunt del continent europeu: després de la Segona Gran Guerra començava una tercera guerra mundial, la guerra freda, d'unes característiques diferents a les dues anteriors, però no menys guerra, i en la qual Europa tenia tots els números per tornar a esdevenir el terreny de joc. Una guerra freda que, finalment, deixava els europeus per primera vegada en la història en una posició subsidiària, presoners entre les dues grans potències, Estats Units i la Unió Soviètica. L'Europa Unida semblava l'única sortida entre dos gegants, però una hipotètica Europa gegant no podia tenir en cap cas ni la homogeneïtat ni la unitat dels dos grans que li cobrien el flanc atlàntic o li amenaçaven el flanc de l'est.

Tots aquests elements de conjuntura participaven en el somni europeu, i els analitzarem més endavant. Però en aquest somni inicial es barregen amb expectatives d'altra mena. Era una reacció contra el fantasma de la decadència d'Europa, hereu del fantasma spenglerià de la decadència d'occident. La història europea és plena d'imperis ascendents i descendents. Des de l'imperi romà a l'imperi espanyol, des d'aquell imperi otomà que havia començat el segle com al gran malalt d'Europa i l'acabaria en una posició defensiva i subsidiària, fins a un imperi austro-hongarès que havia estat definit com una presó dels pobles i havia acabat parint una munió d'Estats inestables i barrejats. Però ara era el conjunt del continent el que

podia estar amenaçat per la decadència i la marginalitat. La guerra havia destruït ciutats i fàbriques, carreteres i ferrocarrils. Europa, en el seu moment, havia salvat el repte de l'obertura a l'Atlàntic i fins i tot a l'Índic. I començava a perfilar-se la idea que el món nou cavalcava sobre el Pacífic, en un mar entremig d'Estats Units i Rússia, el mar de la Xina i del Japó, el mar on havia acabat la guerra que havia començat a Europa. La unitat europea era també una reacció contra l'amenaça de decadència que s'anunciava en aquest desplaçament de l'eix polític i econòmic mundial des de l'Atlàntic cap al Pacífic.

Per això, en els anys quaranta del segle XX podem parlar de la gran oportunitat de generar un somni europeu. Un somni que s'encarna al començament en iniciatives d'aparença molt modesta i centrades en el camp econòmic. La Comunitat del Carbó i de l'Acer. I el carbó i l'acer és el que cal per fer la guerra, no ho oblidem. Els primers passos es fan en el camp de l'economia, perquè el marxisme ha introduït en la consciència col·lectiva una veritat a mitges: que les superestructures neixen de les infraestructures, que les idees i els projectes polítics tradueixen relacions econòmiques i de producció; i en contraposició de forma, com deia Max Weber, els canvis en les idees, els canvis en les infraestructures, poden provocar modificacions en l'economia, en la superestructura, de manera que pot ser tant cert que el protestantisme és fill del capitalisme com el contrari: que l'ètica protestant posa els fonaments per l'aparició d'un nou capitalisme. Però en qualsevol cas el somni europeu es posa a caminar sobre unes croses curtes i tímides. D'imaginació poruga. Més endavant en pagarà les conseqüències.

Però existeix la possibilitat de crear un somni europeu. O diversos somnis europeus. En qualsevol cas, diferents al que hem anomenat el somni americà. El somni americà és un projecte de progrés individual, un horitzó personal o familiar en un món nou on tot és possible. El somni europeu és un somni col·lectiu, en un món antic castigat per la guerra, i on no tot és possible. El somni americà, en un cert sentit, ja ha estat acomplert, ja s'ha materialitzat. Ja s'ha creat una societat orientada a aquest triomf individual, el regne de la voluntat individual. El possible somni europeu hauria de ser una alternativa o un exemple, pensat per a Europa, però amb tot el món com a paisatge, pensant en el futur. En aquests aspectes el somni no arriba a quallar. Neix només un projecte, carregat d'ambicions locals i carregat també de llast.

No es considera que si l'espai europeu arriba a quallar, si troba una fórmula feliç, hi ha d'altres espais al món que poden seguir aquest full de ruta: el món islàmic, l'Amèrica Llatina, el sud-est asiàtic, el pròxim orient... Però el

projecte europeu neix en unes condicions molt definides i amb uns horitzons i unes expectatives molt limitades. Les analitzarem a continuació.

Reacció contra la guerra

Probablement el primer objectiu, en ordre cronològic i en importància, en l'aparició del projecte europeu, hi havia la idea d'evitar la guerra a l'interior del propi continent.

L'Europa moderna i contemporània, que s'inicia convencionalment amb la presa de Constantinopla per part dels turcs, ha viscut la guerra com un mal endèmic, permanent. I no tant sols en les seves hipotètiques fronteres orientals amb l'imperi otomà, sinó al centre mateix de la península europea i molt especialment en la seva zona occidental. La rivalitat franco-alemanya ha fet que el nucli de l'Europa occidental sempre hagi estat sotragat pels conflictes. Però hi hem d'afegir l'anterior rivalitat franco-britànica, els enfrontaments a Europa i a ultramar dels imperis britànic i espanyol, la Itàlia entesa com a camp de batalla des de l'Edat mitjana fins més enllà de la seva independència en pugna amb l'imperi austro-hongarès.

Europa portava l'any 1945 gairebé cinc segles de guerres permanents, amb molt escassos períodes d'entreguerres.

I tot i així. Europa havia viscut un somni de pau, una il·lusió de pau entre el final de la guerra franco-prusiana del 1870 i l'inici de la Gran Guerra del 1914. Al marge de les guerres dels Balcans i dels conflictes estrictament civils, van ser gairebé trenta-cinc anys de pau en els que es va generar aparentment el mite del balneari europeu, de l'estiu d'Europa. La literatura ens n'ha deixat testimonis abundosos i brillants. En parla George Steiner a "En el castell de Barbablava" i en parla d'una manera frapant Stephan Zweig en les seves memòries: "El món d'ahir. Memòries d'un Europeu". El progrés tecnològic, les grans exposicions, l'expansió colonial, van crear la il·lusió que Europa havia arribat a un equilibri estable, sòlid.

En les memòries de Zweig, es reflecteix d'una manera clara la sorpresa i el dolor amb que una part de la intel·lectualitat europea va veure com es gestava veloçment el 1914 —després de l'assassinat de l'Arxiduc—, una guerra que els semblava impossible, un odi entre europeus que consideraven superat per la cultura i la civilització. Hi tornarem més endavant —precisament al fil d'uns comentaris de Steiner—, però val la pena subratllar des d'ara les moltes semblances entre el miratge de pau eterna que els europeus es van voler creure en aquell final de segle i el que ens hem construït en les últimes dècades.

Quan tot aquell món que semblava tan sòlid i tan estable va trontollar, Europa va quedar perplexa. Però immediatament després del final de la Gran Guerra, després de contemplar aquella carnisseria ferotge, les baixes incomputables de les batalles de les trinxeres i la nova poderosa maquinària bèl·lica, Europa es va construir un altre miratge fràgil de pau eterna: després d'aquella salvatjada, la guerra ja no tornaria a ser possible. Les nacions haurien quedat vacunades contra la guerra. Els anys vint són una nova versió, reduïda i encara més fràgil, de la il·lusió de pau que els europeus havien bastit a finals del XIX. La humanitat i la civilització haurien avançat prou perquè Europa no tornés a ser en molt temps l'escenari d'una altra carnisseria terrible.

És en aquest sentit que la Segona Guerra Mundial confronta als europeus amb la fragilitat del miratge de pau que s'havien volgut construir. És una enorme suma de decepcions: decepció de la cultura i de la civilització. No n'hi ha prou amb el progrés per aturar la barbàrie. Al contrari: algunes de les noves formes de barbàrie, l'holocaust jueu en primer lloc, però també els bombardejos de les ciutats, les morts de civils a Gernika, Londres, Dresde o Hiroshima, apareixen associades a la ciència i a la tècnica. Certament, sabem que no són la ciència i la tècnica les que provoquen la catàstrofe, però també veiem que el progrés científic i tècnic no és suficient per evitar-la. És una decepció profunda, central, de la que neix una necessitat de fórmules diferents per garantir la pau.

La frontera franco-alemanya ha estat el punt calent que ha centrat totes les últimes grans guerres a Europa. Per això el projecte europeu porta en el seu sí, l'intent de superar per elevació cultural l'eterna disputa franco-alemanya. Un intent de refredar aquesta frontera, a través de la creació d'un espai més ampli. Probablement si als primers impulsors no estrictament polítics, però tampoc estrictament utòpics, de la unitat europea els haguéssim demanat que justifiquessin la seva iniciativa en una frase curta ens haurien dit: cal la unitat europea per evitar la guerra a Europa. Pensant sens dubte en les guerres endèmiques del passat. Pensant en les grans decepcions dels cinquanta anys anteriors. Però pensant també en les noves amenaces que pesaven sobre el continent en aquells precisos moments.

Algú ha escrit, amb un cert sarcasme, que Stalin és el gran pare de l'Europa unida. No és del tot fals: l'altre gran motor del principi de la unitat europea és l'amenaça de la Unió Soviètica stalinista. Europa s'uneix per la por a la guerra, però s'uneix també per la por a Stalin. I aquest origen històric fa que l'embrió d'Europa sigui d'una determinada manera. En primer lloc,

geogràficament: només arriba fins al Teló d'acer i per tant prima l'eix franco-alemany, i un nucli occidental completat per la Gran Bretanya i Itàlia. En segon lloc, militarment: Europa neix com un embrió de potència econòmica mundial, però no com a potència militar, perquè davant de l'amenaça soviètica delega la seva defensa —i aquest “delegar” és en part un eufemisme de l'abandó— als Ests Units, amb l'estalvi que en tots sentits això suposa. En tercer lloc, políticament. Europa neix com un Club de democràcies del que queden excloses les dictadures comunistes de l'Est, però també les dictadures militars del Sud.

En qualsevol cas, és evident que la primera Europa unida és un fruit principalment de la guerra freda. La coincidència en el temps no és una casualitat: els primers passos cap a la unitat es donen en paral·lel a la declaració implícita de la guerra freda, que és una guerra entre potències, però també una guerra entre blocs.

L'heterogeneïtat fundacional d'Europa, el cul de sac de Pobles que al llarg de mil·lenis s'han anat sedimentant a Europa, sovint barrejats damunt d'un mateix territori, sovint sobreposats, o es resol amb el pacte o empeny al conflicte obert. Durant segles, la relació entre les nacions ha estat de xoc. Cansats de la guerra, espantats d'una nova guerra, decebuts dels miratges de pau del final de segle XIX i dels anys vint, i conscients que estan perdent pes en el món, alguns europeus, van veure que havia arribat l'hora del pacte. I van pactar amb timidesa.

Un somni de progrès

Vista sobretot des d'alguns països que hi van quedar inicialment exclosos, l'Europa unida era un club de rics. No quedava clar —si se'm permet dir-ho amb una certa frivolitat— si calia ser ric per entrar-hi o, més aviat, si quan hi entraves et feien ric. Aquesta era la perspectiva, que moltes persones recorden, que se'n tenia des dels Estats del sud d'Europa que no formaven part del nucli inicial, entre altres coses perquè els seus règims polítics no ho permetien, i que eren països pobres en relació als de la Comunitat Econòmica Europea: Espanya, Portugal, Grècia... Per als ciutadans d'aquests països, entrar a la Comunitat era un somni econòmic, un somni de progrès i benestar. També un somni polític: era obvi que no s'hi entraria fins que els propis règims fossin homologables respectes als dels països comunitaris. Entrar en un mercat comú era percebut, en general, més com una oportunitat que no pas com una amenaça. Europa tenia el prestigi d'aquells clubs dels que voldries formar part i encara no t'hi volen.

Aquesta percepció que va durar molts anys en els Estats del Sud d'Europa es va reproduir també, en un cert percentatge, en els països de l'est, després de la caiguda del mur de Berlín i de l'esfondrament dels règims comunistes. Per a aquells països, Europa continuava sent una oportunitat i una promesa de benestar, per sorpresa de molts dels observadors, de la campanya per al referèndum d'independència d'Eslovènia, tenia una èpica patriòtica molt escassa. No era una campanya d'himnes, de banderes, d'afirmació nacional. Els partidaris de la secessió tenien un discurs molt senzill: el nostre futur econòmic depèn d'entrar a la Unió Europea; hi entrarem abans sols que no pas havent d'arrossegar el conjunt de Iugoslàvia. Eslovènia era sens dubte la zona més rica de l'antiga Iugoslàvia. També —però això pertany a un altre àmbit de reflexions— la més homogènia ètnicament. Els seus lligams amb Àustria i amb Itàlia eren molt forts. Els eslovens van votar a favor de separar-se d'una Iugoslàvia on ja es començaven a endevinar els símptomes d'una futura guerra civil, fonamentalment per raons econòmiques i ànsia de la prosperitat i progrés europeu. Igual procés és el que es projecta en un moment determinat sobre Hongria, sobre Txèquia o sobre Polònia en els mateixos termes i amb la mateixa intensitat que s'havia projectat sobre Espanya, Portugal i Grècia. La voluntat de participar en un club de rics. La necessitat de sortir d'un escenari on la dictadura i la pobresa es combinaven i semblaven —potser no amb tota justícia— dues cares d'una mateixa moneda.

I certament, la Unió Europea és un club de rics. Però es manté la vella pregunta: s'ha de ser ric per entrar-hi o et fan ric quan hi entres. És obvi que el nucli constituent de la Comunitat Econòmica Europea era un nucli històricament ric. Són algunes de les grans potències industrials del segle XIX, països que han fet la revolució industrial. Destrossats en part per la guerra, però amb una infraestructura productiva i sobretot amb una estructura econòmica i industrial molt alta. El començament del procés cap a la unitat europea, al final de la guerra i al començament de la guerra freda, està marcat per una decisió política que té enormes repercussions econòmiques: els Estats Units, i també la Unió Soviètica necessiten una Europa rica, pensen que una Europa occidental —la que ha quedat sota el seu paraigua en el nou repartiment bipolar del món—, deprimida i pobre és un camp abonat pel comunisme i per tant un avantatge estratègic per a la Unió Soviètica. I per això els Estats Units s'impliquen directament en la reconstrucció econòmica d'Europa i molt especialment en la reconstrucció econòmica d'Alemanya, motor de l'Europa occidental, però també frontera avançada amb el bloc de l'Est. És el Pla Marshall, un pla que també empeny Europa vers la unitat.

En el frontispici del procés de la unitat europea hi ha un principi que cada vegada ha esdevingut més important: perquè hi hagi unitat política i econòmica hi ha d'haver una certa homogeneització dels nivells econòmics entre els diversos territoris, s'han de superar els grans desequilibris. Per tant, des del seu inici, l'Europa unida ha volgut generar polítiques de redistribució per tal d'anivellar les rendes i les capacitats econòmiques de totes les zones que el componen. En un inici va ser Itàlia la gran beneficiada per aquests fluxos —que van normalment de nord a sud—; després van ser els països mediterranis que es van incorporar a la Unió; ara hauran de ser els països de l'Est. Es parla de fons de cohesió i en qualsevol cas s'injecten recursos que venen dels països més potents i que van als països aparentment més necessitats. Aquesta idea d'una Europa provident, d'una Europa que drenarà recursos dels països rics per injectar-los als països no tan rics, aquesta idea d'Europa com a solució econòmica per als qui tenen la sort de ser admesos al club, ha alimentat també durant molts anys l'eupeisme als països pobres o si es vol menys rics.

Però a hores d'ara ens podem fer encara algunes preguntes, que intentarem respondre parcialment en capítols posteriors, quan contrastem aquest somni europeu amb la realitat: fins a quin punt el progrés real de molts països que s'han anat incorporant a la Unió ve precisament d'aquesta incorporació? Fins a quin punt no es produeix prèviament, i per altres motius? Fins a quin punt aquest flux sistemàtic de recursos no ha provocat una cultura de la subvenció pública que a hores d'ara ha esdevingut un fre per al progrés?

Un model de benestar compartit

Si entre els principis bàsics del procés d'unitat europea hi havia el de combatre els desequilibris entre els territoris, també hi havia el de combatre o esmorteir els desequilibris a l'interior de cadascun dels territoris, de cadascuna de les societats. Construïda sota l'ombra del lliure mercat i en oposició al model de rígid igualitarisme dels països comunistes, l'Europa unida no podia fer seu aquest igualitarisme absolut, però necessitava crear un model de benestar repartit i compartit, un model sense desequilibris profunds. En part, per convicció ideològica. En part per la mateixa raó que hi ha darrera del Pla Marshall: en el context de la guerra freda, no interessa una Europa occidental pobre ni, si pot ser, amb pobres, que seria terreny abonat per al comunisme.

Europa construeix així un model d'Estat i de societat que sense sortir de les regles del joc del lliure mercat, combati els desequilibris socials i generalitzi el benestar. Les dues grans forces polítiques damunt de les quals es construeix el procés de la unitat europea, la democràcia cristiana i la socialdemocràcia, comparteixen la idea d'un Estat fortament intervencionista, molt present en la vida quotidiana, que drena recursos de les rendes més altes per tal de generalitzar uns serveis socials bàsics, fent-los extensius al conjunt de la població. És el que anomenem l'Estat del benestar, que ha tingut la seva màxima expressió en l'Europa de la postguerra, particularment en el centre i el nord. Aquest no és, no cal dir-ho, el model de relació entre l'Estat i el ciutadà que regeix l'altra gran societat occidental, que és la dels Estats Units. A Europa, la democràcia cristiana hi arriba per la via de la sensibilitat social d'inspiració religiosa i humanística. La socialdemocràcia, perquè considera que l'estat del benestar és la intersecció possible i desitjable entre els seus principis igualitaristes i la realitat del mercat. Tothom s'ha adonat d'una cosa: pot existir llibertat de mercat sense llibertat política; el que no pot existir és llibertat política sense llibertat de mercat. Keynes i la seva escola fan tota la resta. L'economista més influent del segle XX deixa preparada la teoria que permet als governs una intervenció intencionada en l'economia.

A Europa, sobretot en la postguerra, allò que anomenem vulgarment el capitalisme, intenta i aconsegueix desmentir el que per al vell marxisme era un dogma de fe: l'evolució econòmica de la societat farà que els rics siguin cada vegada més rics i els pobres cada vegada més pobres. L'Estat del benestar, amb el que representa de correcció i de reforma del capitalisme, respon —també amb els fets—, dient que és possible que el conjunt de la societat sigui més rica i que això no aprofundeixi, sinó que alleugereixi les diferències socials. En alguns casos, pagant el peatge d'esmoreir en alguns sectors socials l'estímul de la competitivitat i de la voluntat de millora a través del propi esforç que fa de motor del progrés.

Només uns quants anys més tard, el vell marxisme, perplex, havent de reconèixer que això ha estat cert en les societats occidentals i molts especialment en les de la societat del benestar, intentarà refer el seu discurs i hi substituirà els individus pels territoris: perquè alguns països puguin ser cada vegada més rics, alguns d'altres han de ser cada vegada més pobres. Dit sigui de passada, ara som aquí, pel que fa al debat. Tot i que s'intueixi que aquesta afirmació és tan fal·laç i tan apriorística com ho era la que es referia als individus. Contra la idea, marxiana, que ens presentaria la riquesa del món com un pastís restringit davant del qual la riquesa s'hauria de repartir segons un principi de vasos comunicants —si puja a un lloc és que està

baixant en un altre— la idea capitalista, liberal o socialdemòcrata per igual, seria que el pastís es pot anar engrandint de manera que s'incrementi el tall de tothom al mateix temps. Potser no tots els increments serien de la mateixa mesura, però tots serien possibles d'una manera simultània.

En qualsevol cas podem dir que en el somni europeu bastit en els començaments de l'última postguerra a Europa era més que un procés d'ordenació d'espai geogràfic, era també un model polític i un model social. A la idea d'Europa s'hi anaven incorporant territoris no en la mesura que pertanyien o no al seu espai geogràfic, que òbviament sempre hi han estat, sinó en la mesura que anaven adoptant el model. I els exàmens a la porta d'Europa no han estat evidentment sobre el mapa, sinó sobre el model polític i social, que reposa damunt tres pilars: la democràcia política, el progrés econòmic a través d'una economia de lliure mercat avançada, i l'Estat del benestar entès com un sistema de generalització d'aquest progrés. Amb aquesta recepta es podia construir la unitat europea i amb aquesta unitat es podien evitar les guerres endèmiques i la decadència de l'Europa occidental, pilar d'una civilització compartida amb l'Amèrica del Nord i amb altres països com Austràlia i a la que es vol atreure a l'Amèrica central i del Sud.

Aquest procés es desenvolupa també en un moment en el qual era hegemònica una anàlisi molt economicista de les relacions socials. Els mètodes d'interpretació dominants coincidien que l'origen dels conflictes eren les desigualtats i les competències econòmiques, els xocs d'interessos. Europa oferiria progrés i benestar, perquè són el bàlsam contra la tensió social d'arrel econòmica. I per altra banda, en aquells moments es menyspreada la participació en la gènesis dels conflictes d'elements menys materials: les identitats, les maneres de veure el món, les cosmogonies, les idees. Europa comença a articular-se amb el carbó i amb l'acer i abans és Comunitat Econòmica Europea que Unió Europea. Tot apunta a l'economia. Ara, ens anem adonant que l'economia no ho és tot.

L'articulació de la diversitat

Des del primer instant que es planteja el projecte la unitat europea, els seus pares fundadors s'adonen inevitablement d'una cosa: Europa és l'espai de la diversitat. Europa només podrà ser si és capaç d'articular la diversitat. De vegades es parla dels Estats Units d'Europa, en paral·lelisme amb els Estats Units d'Amèrica. O fins i tot es pot arribar a trobar un paral·lelisme entre el nom de la Unió europea i el de la Unió Soviètica. Quan s'enceta el procés

unificador enmig de la guerra freda, Europa apareix —sobretot des del punt de vista econòmic, no tant des del polític, gens des del militar— com una tercera gran potència universal. Estats Units, Unió Soviètica i la Unió Europea. En els noms de les tres grans potències —Xina i el Japó quedaven encara molt lluny, especialment des del nostre tradicional eurocentrisme— apareix el terme “unió” o un dels seus derivats. Però és evident que les coses que s'uneixen, les peces d'aquestes unions, són ben diferents en tots tres casos.

Agafem només com a símbol un aspecte visible —però no gens menor—, com és el de la llengua. Un viatger pot travessar els Estats Units de punta a punta, des de Nova York fins Califòrnia, parlant només anglès. Un viatger pot agafar el tren a Moscou i arribar a Vladivostok parlant només rus. El mateix viatger si vol anar de Lisboa a Varsòvia, passi per on passi, si es vol entendre amb la gent, haurà de canviar moltes vegades de llengua o fer servir una llengua franca, que no serà per cert la de cap dels territoris que travessarà. I la llengua és solament un exemple. Però és obvi que les peces que s'uneixen per dibuixar el trencaclosques europeu tenen un grau molt més alt d'heterogeneïtat, que les que configuren, o es puguin configurar, en els altres grans espais planetaris.

Els estats que formen els Estats Units responen a divisions territorials no gens gratuïtes ni atzaroses. Son el producte de realitats històriques modernes però potents. L'espai nord-americà, immens en relació a una molt reduïda població inicial, produeix caràcters específics a partir d'una geografia també molt diversa, però amb una arrel cultural i lingüística comuna que manté una població molt més homogènia que a Europa. Canadà seria un espai amb més heterogeneïtat interna, però amb un nombre de peces relativament petit. I l'espai del Nafta, del tractat econòmic i comercial de l'Amèrica del Nord, no té l'ambició política i l'horitzó de futur de la Unió Europea: és un tractat de caràcter més convencional i més especialitzat.

Pel que fa a l'antiga Unió Soviètica i fins i tot la Rússia actual, tot i incloure una enorme heterogeneïtat interna —prou conflictiva, com hem vist a Txetxènia—, la seva estructura més semblant a la dels antics imperis que no a la d'una unitat concertada i convinguda com ha de pretendre ser la Unió Europea, no té punt de comparació. Com l'antic imperi rus, aquest espai que va des d'Ucraïna a Vladivostok presenta en tot cas una heterogeneïtat jerarquitzada, amb una hegemonia russa sota la qual existeixen altres realitats, però en qualsevol cas amb un paper subsidiari. Es pot dir que Rússia no té el problema de l'heterogeneïtat europea, perquè encara no té més projecte que el de mantenir-se com és.

Per tot això, el projecte de la Unió Europea és, i no té altra possibilitat que la

de ser-ho, un gran pacte per a una nova articulació de la diversitat. La diversitat pot ser percebuda com un avantatge o com un inconvenient. Recordo moltes reunions amb productores europees de cinema que situaven aquí les causes de la feblesa de la indústria audiovisual pròpia en relació a la de Hollywood. Una producció nord-americana neix amb un mercat interior homogeni lingüísticament i culturalment de tres-cents milions de persones. El mercat interior ja permet una ambició i una despesa considerables. Per contra, qualsevol pel·lícula europea neix en un mercat lingüístic i cultural molt més limitat i que en cap cas comprèn tota Europa: una pel·lícula alemanya és tan o més estrangera a París que una pel·lícula nord-americana. Això impedeix generar una musculatura industrial —en les indústries de la cultura— com la que tenen els Estats Units.

Per tant, la diversitat pot ser una dificultat econòmica, però també una riquesa cultural que es converteix una virtut: la d'una gran pluralitat de veus. Però en qualsevol cas, Europa és el que és. I és inimaginable crear-la com un espai homogeni. L'heterogeneïtat és una característica. Segons com, la bona característica a l'espai europeu. Per tant, quan algú diu en veu alta que vol una Europa unida, descartada per impossible l'opció d'una Europa homogènia, i llunyaníssima la possibilitat d'una Europa que funcioni com un sol poble. Del que es tracta és dir ràpidament com s'articula la seva diversitat.

Moltes de les realitats culturals europees sense un reconeixement suficient, molts dels Pobles d'Europa amagats i invisibles darrera la cortina dels Estats, van participar encara que fos només per uns instants del somni d'una Europa que, com havia de ser obligatòriament diversa, els acabaria reconeixent, i els acabaria fent visibles.

El projecte europeu havia d'incloure per força una proposta d'articulació justa i més eficient de la diversitat. En primer lloc, perquè si no la recollia no servia per a una Europa essencialment diversa, fragmentada, plena de pobles, de llengües, de cultures, d'orígens, d'històries. Però també perquè si no la recollia, no acompliria bé els objectius per als que va ser imaginada.

Deia abans que la unitat europea es posa en marxa en un moment en el que es sobrevalora el paper de l'economia i dels interessos en la gènesi dels conflictes: es va dir que n'és l'única causa real. En la segona meitat del segle XX ens hem adonat —o ens hauríem d'haver adonat— que darrera dels conflictes hi ha efectivament xocs d'interessos, però hi ha també problemes en la gestió de la diversitat.

Els Balcans, esmentats ja diverses vegades, en són un exemple clar. Els

qui consideren que només hi ha guerres quan hi ha petroli pel mig tenen difícil explicar l'última guerra dels Balcans. El petroli és importantíssim, massa important sens dubte, i un canvi en els models energètics que ens fes menys dependents dels combustibles fòssils seria un gran pas per a la prosperitat del món, i també per a la pau. Però no tot ho explica el petroli. Els xocs entre les identitats i les maneres de veure el món, les formes d'articulació de la diversitat intrínseca en l'espècie humana, també formen part de la història dels conflictes i de la seva resolució. El projecte d'Europa havia de ser el d'una nova articulació de la diversitat, perquè sense això tampoc no ha pogut ser un projecte de pau i de progrés.

Aquesta nova articulació de la diversitat era també una oportunitat per a una organització més eficient de la governança. Hi ha una constatació bàsica, indubtable: els governs poden ser més eficients en unitats petites, abastables, que en espais enormes i centralitzats. En la primitiva idea d'Europa això es va traduir en un principi, el de subsidiarietat, que volia dir exactament això: que sempre és millor resoldre els problemes del ciutadà en un àmbit que li sigui pròxim, tangible, més que en un de llunyà. Però aquest principi hauria pogut apuntar —combinat amb la necessitat de reconèixer les diversitats reals— cap a dues constatacions més. La primera, i la més senzilla, la necessitat de la descentralització. Certament, no és el mateix descentralitzar administrativament per acostar el govern als ciutadans que reconèixer les realitats vives dels Pobles, però són coses que poden anar en la mateixa direcció, perfectament compatibles.

La segona constatació és que són més eficients —i s'ha demostrat en els últims anys— els governs d'entitats polítiques de mida mitjana que la maquinària dels estats grans, que tendeixen sempre a la centralització i al gegantisme dels aparells de poder. Estats petits com Dinamarca, Finlàndia o Irlanda han demostrat en les últimes dècades la seva agilitat per adaptar-se a les noves realitats, per exemple les tecnològiques. I han demostrat ser uns espais més governables, més pròxims a cadascun dels ciutadans; més flexibles i més participatius que els estats de motlle jacobí, alguns d'ells amb vagues ressonàncies imperials. La subsidiarietat, la descentralització, el reconeixement de la realitat dels Pobles, permetien imaginar un mapa d'Europa en el que, amb un esforç d'imaginació i de realisme, seria possible governar-se en un gran marc comú continental, però amb diverses unitats menors, a la mesura humana, àgils i adaptables, on serien possibles formes molt més participatives de la política. Tots aquests objectius eren diferents, però podien confluïr. Construir un somni engrescador d'Europa era buscar la manera d'avançar en aquestes direccions, perfectament compatibles.

Un lloc per a Europa en el món

No és excepcional, en el procés creatiu de les idees, que certes aportacions interessants en elles mateixes, que poden participar en una interpretació més completa de la realitat, quedin deslegitimades i desautoritzades quan algú en fa un mal ús o en fa també una lectura maximalista, prenent-les com l'única interpretació possible. Marx ens aporta, per exemple, una lectura economicista i dialèctica de la història de la que avui ningú no pot prescindir totalment. Però quan això ha esdevingut un dogma, l'únic factor per interpretar la història i el present, fent oblidar qualsevol altre, ha generat lectures perverses del passat i sobretot projectes totalitaris de futur. Amb totes les distàncies, quan Huntington formula la seva teoria sobre el xoc de civilitzacions, ens està dient una cosa que em sembla ben certa: no podem explicar els conflictes del nostre temps si no tenim present que, al costat de fricció entre els interessos, hi ha friccions també entre les maneres de veure el món. Quan això es converteix en una lectura unívoca, quan tot s'intenta explicar en funció del xoc de civilitzacions, quan es vol confondre civilització amb religió —presentant per exemple l'islam com una única civilització— es perd la lògica del raonament. Per això quan algú ha volgut explicar el món present —i actuar damunt d'ell— com si tot el que està passant fos un xoc de civilitzacions, s'acaben adoptant solucions equivocades.

En el moment que es gesta la idea de la unitat europea, el pensament d'Spengler expressat en el seu llibre "La decadència d'Occident", viu una època de descrèdit. El mal ús per part del nazisme i les lectures maximalistes que n'havien fet alguns totalitarismes a Europa, intentant fer-lo servir com a font que legitimés el seu a pensament, el que fan es deslegitimar Spengler.

La idea bàsica d' Spengler, que la història de la humanitat era la successió de diverses civilitzacions que suposaven també successives decadències, mantenia llavors i manté encara una gran influència subterrània. I és cert que, a pilota passada, una part de la història semblava encaixar en aquest esquema. El que Spengler no va encertar a veure des de la seva talaia totalitarista i militarista, és que les civilitzacions —igual que els humans que les han protagonitzat— poden trencar els cicles spenglerians. Hi ha infinitat de persones que ho fan. Anònimament, o clamorosament. Trobem moltíssimes persones i famílies que amb la seva voluntat han trencat cicles com el les famoses tres generacions observades per Spengler. Europa, que no és per ella mateixa una sola civilització, sinó que participa en una idea de civilització més general, pot aprendre a trencar també aquests

cicles, si més no en l'interior del propi continent. També això podia formar part del somni, de la gran oportunitat de la unitat europea.

Europa s'havia sentit el centre del món fins a la segona guerra mundial. Al seu final va associat —no ja entre els alineats a la banda dels vençuts, sinó també a la banda dels vencedors— a la descoberta que aquest paper central està compromès, amenaçat. Que s'ha produït un salt en el cicle històric. En el nou cicle, Europa té més possibilitats de ser escenari de la història —el tauler d'escacs on juguen la principal de les seves partides simultànies els Estats Units i la Unió Soviètica— que protagonista o jugador de la partida. Fent servir o no la paraula, Europa s'enfronta amb una amenaça de decadència. La paraula no es fa servir gaire, perquè forma part d'un vocabulari refusat. Però en un altre sentit, no en el que fa servir Spengler, sinó en la idea de pèrdua de pes en el món i de pèrdua d'horitzó de futur, la idea de decadència, l'amenaça de la decadència, la necessitat de reaccionar, forma part del paisatge intel·lectual en el que es genera la unitat europea.

Per exemple, la tradicional distància britànica respecte al continent — Gran Bretanya ha estat sempre unida d'una manera especial als Estats Units, més que a la resta d'Europa— queda compensada per una intuïció extremadament encertada de Churchill: el final de la guerra mundial significarà l'inici d'un procés generalitzat de descolonització, en el qual els diversos Estats europeus hauran d'anar-se desvinculant dels seus territoris d'ultramar.

En un cert sentit, la unitat europea és la compensació d'aquesta pèrdua de pes que representa la fi dels imperis colonials i el començament d'una nova forma d'influència exterior, que alguns anomenaran després neocolonialisme o imperialisme, però que tindrà ja uns altres actors principals. Els Estats Units.

Europa havia construït el seu liderat universal a través del domini de la ciència i la tècnica i també gràcies a uns excedents de població que es van empeltar en d'altres continents, sigui com a minories dirigents sigui com a masses immigrants. Però aquest lideratge no era europeu, en el sentit estricte. Era espanyol o portuguès o francès o britànic o alemany o holandès. I d'una manera no conjunta, més aviat contradictòria, confrontada. I en qualsevol cas, els Estats europeus, un per un, no estaven en condicions de mantenir ni l'ombra d'aquesta hegemonia.

Un dels molts mals terrorífics que van fer els totalitarismes dels anys trenta a Europa va ser obligar a l'èxode de tota una generació de talent artístic i científic, en benefici dels Estats Units. A més de l'extermini físic de

milions de persones, els totalitarismes van expulsar d'Europa una generació de músics, de pintors, de científics, d'homes i dones de lletres i de ciències. L'hegemonia cultural nord-americana en el segle XX s'enforteix físicament amb persones formades a Europa i acabades d'arribar d'Europa. El cinema americà de la primera època el fan immigrants —fonamentalment jueus— que vénen de l'Europa central, i que nodreixen les empreses, però també els directors i els actors del primer Hollywood. Després de la segona guerra mundial el centre de l'avantguarda artística passa clarament de París a Nova York. Però no és només —ni principalment— l'avantguarda artística i cultural. El mateix procés es reproduïx, i potser amb major transcendència, en altres àmbits com el pensament i sobretot la recerca científica, especialment la recerca bàsica. En aquest període s'accelera el procés de traspàs de la primera línia de la ciència, el pensament i la recerca, d'Europa als Estats Units, i en menor mesura, i encara decreixent, a l'antiga Unió Soviètica.

D'altra banda, Europa manté unes taxes de natalitat molt baixes, que són sens dubte causa i efecte del benestar en el qual s'instal·la el continent. Però a finals del segle XX hi ha veus europees que avisen respecte a un futur confortable, però secundari: uns Estats Units convertits en l'única gran potència planetària; un Orient llunyà que és la gran fàbrica de la humanitat, i una Europa convertida en un gran balneari, en un gran parc temàtic històric i cultural, on es viu bé, que atreu una immigració constant que compensa la seva baixa natalitat i es dedica als oficis que els europeus d'origen no volen ocupar.

S'ha arribat a parlar, en una caricatura que vol ser també un advertiment, d'una Europa de jubilats bevedors de cervesa, a qui els nous immigrants del Tercer Món els paguen les pensions. No està clar que Europa s'hagi alarmat per aquesta caricatura: la cervesa té força èxit i deixar algunes feines particularment desagradables als compatriotes nou vinguts no incomoda al conjunt dels europeus. Però no crec que el procés d'unitat europea s'hagi fet —o s'hagi de fer— per tal de consagrar aquest repartiment de papers en el món. La mentalitat europea, si més no en part, recull —encara que les negui— algunes de les tesis d' Spengler sobre la decadència de la pròpia civilització. I intenta una forma de reacció. No pot ésser desesperada, malgrat que hagi perdut pes específic en el món i els nous centres de decisió siguin a un o altre lloc. La Unió Europea apareix com una oportunitat. Potser la darrera oportunitat contra aquesta decadència, anunciada i intuïda. Es pot dir, ja en el segle XXI, que ha estat una oportunitat perduda?

És possible que el somni europeu, en el sentit estricte, no hagi existit mai. És possible que només l'haguessin somiat uns quants, i fins i tot en posicions marginals. Però també sembla clar que Europa necessita un somni. El somni que posa en marxa la voluntat. Un somni que no pot ser un simple ideal de conservació del que ja hi ha, conformista. Que vagi més enllà del benestar estricte. Que tingui dificultats i reptes, i per tant sigui mobilitzador. Que ens porti a actuar. El somni de crear una Europa unida, per recrear Occident a partir d'uns valors positius en els quals tots plegats poguem creure, i que sigui en definitiva un model útil per al conjunt de la humanitat.

La Realitat Europea.

La idea embrionària de la unitat europea, la seva formulació més aparentment utòpica, va generar, com hem vist, expectatives i il·lusions. Potser no ben bé un somni. En tot cas només el somni d'uns quants. Però cinquanta anys després, algunes d'aquestes il·lusions han quedat força igualides per la realitat. Algunes de les esperances que es dipositaven sobre la construcció de l'Europa unida no s'han acabat de complir, potser perquè de fet no s'ha acomplert la major: la veritable construcció d'Europa. Més que d'euroescepticisme hauríem de parlar d'eurodecepció. I probablement allò que ha decebut no ha estat la mateixa idea d'Europa, que manté intactes algunes de les seves potencialitats mobilitzadores, sinó la manera concreta com s'ha conduït aquest procés. Si del que ara es tracta és de generar un somni europeu de veritat —una voluntat participada per una majoria—, per primera vegada, l'Europa real que tenim, no n'és un fonament sòlid.

Aparentment, aquesta eurodecepció ha crescut en els últims anys, i és un dels climes que presideix el procés actual d'acceptació per part de la ciutadania del Tractat que ha de donar a Europa una Constitució. En els debats sobre l'anomenada Constitució europea als que he tingut ocasió de participar en els últims temps, he trobat gent que votarà que sí, que votarà que no i que s'abstindrà. El que no he trobat és entusiastes. L'argument més contundent a favor de la Constitució europea és d'una modèstia enorme i d'una simplicitat i un pragmatisme extraordinaris: "la Constitució és millor que el Tractat de Niça", que tothom coincideix que va ser un acord excepcionalment prim. L'arsenal argumental a favor de la nova Constitució no s'alimenta de l'entusiasme, sinó d'un possibilisme molt allunyat del que el procés podia tenir de somni —de voluntat ferma de construir una Europa

realment unida— en el seu començament. “Com que la Constitució representa un petit avenç, encara que sigui molt petit, no podem dir-li que no”, ens vénen a dir.

Però per trobar les arrels d'aquesta eurodecepció relativa, d'aquestes il·lusions aigualides, no ens hem de remuntar a la feina feta des de la Convenció europea en els darrers anys. Probablement ens hem de remuntar molt més enllà.

Hem de reconèixer, naturalment, que algunes de les circumstàncies que acompanyaven el naixement del procés unificador europeu han canviat. La més important de totes: s'ha acabat la guerra freda. Això ha modificat fins i tot el mapa de l'Europa real. L'Est, caigut el teló d'acer que ens en separava, pica a les portes d'Europa. Els europeus ja no tenen aquella por a la Unió Soviètica que els duia a sentir-se protegits sota el paraigua militar dels Estats Units. Les economies destrossades per la guerra no tant sols s'han recuperat, sinó que gairebé tota Europa ha tingut el seu miracle econòmic de postguerra propi. Miracle alemany, al començament. Miracle italià, molt concentrat al nord. Però també —i abans fins i tot de l'entrada a la Comunitat— miracle econòmic espanyol. Per no parlar dels miracles econòmics irlandès o finès, tan pròxims en el temps i tan esclatants. O de la incorporació plena a la modernitat econòmica de Grècia i Portugal.

Paradoxalment si es vol, potser han estat la Gran Bretanya i França, dos dels motors de la unitat europea en la seva qualitat de vencedors —reals o autoproclamats— de la Segona Guerra Mundial, els que han tingut menys miracle econòmic, els que han obtingut menys profit econòmic de la situació. Per a la resta, el temps de la construcció de la Unió Europea ha coincidit amb un cicle de prosperitat.

L'Europa del segle XXI no és la mateixa que la de la meitat del segle XX. Se sent menys directament amenaçada. És més rica. S'ha allunyat dels Estats Units. Ha rebut —des dels anys quaranta— grans onades d'immigració de fora del continent, en alguns països pels efectes de la descolonització que ha enviat a la metròpolis poblacions asiàtiques, subsaharianes, magrebines, procedents de les antigues colònies; en d'altres països, per l'efecte crida que ha provocat una barreja de progrés econòmic, baixa natalitat i menyspreu per part d'amplis sectors de la població europea d'algunes de les feines socialment imprescindibles però mal valorades econòmicament i socialment. Això provoca un canvi en la noció mateixa de diversitat aplicada a Europa. Cinquanta anys enrere podíem parlar, amb referència a l'Europa occidental —l'Europa de l'Est era una altra cosa— d'un mosaic on el conjunt

de les peces eren diverses, però cadascuna tenia una certa homogeneïtat interior. Ara les mateixes peces han esdevingut heterogènies. En l'Europa occidental hi ha nuclis importants de persones de procedència no europea que porten costums, hàbits, visions del món, creences religioses, que abans no existien en el paisatge europeu. Un aspecte crucial que haurem de comentar repetidament des d'angles diversos.

Per tant, la mateixa composició d'Europa ha canviat. El mapa és diferent, però allò que hi ha dins del mapa també és diferent. No són aquests canvis d'Europa els que han provocat l'eurodecepció de la que parlàvem. Les causes de l'eurodecepció són de caràcter més general: el contrast entre el que s'esperava d'Europa, els objectius fins i tot pragmàtics per als quals es va començar el procés d'unificació, i el que hem tingut. Dèiem que el projecte d'Europa era una expectativa de pau en el continent; una perspectiva de progrés econòmic per a tots els seus territoris; un Estat del benestar que generava una aparença d'equilibri social a l'interior de cadascuna de les societats; un desig d'articular la diversitat d'una manera nova i diferent; i una necessitat de mantenir el propi pes polític en el món. En cadascun d'aquests objectius hi ha un decalatge clar entre el que es desitjava i el que s'ha aconseguit. En alguns dels objectius —el progrés econòmic— el decalatge és petit i més discutible. En d'altres, com l'invent d'una nova manera d'articular la diversitat que tingués present la realitat dels pobles, el decalatge ha estat molt major, i ha tingut conseqüències més greus.

L'impacte de Sarajevo

Dèiem en apartats anteriors que si un objectiu tenia el procés de la unitat europea, era desterrar la guerra d'Europa. Després de la guerra civil grega va semblar que l'objectiu s'havia complert. Va haver-hi episodis violents a Hongria o a Txecoslovàquia —però en aquests dos casos en l'exterior de l'Europa comunitària— i fenòmens de terrorisme a l'Europa occidental, tant a la Gran Bretanya i Espanya com a Alemanya i Itàlia. Però durant un període excepcionalment llarg, Europa va estar lliure de guerres, contra el que havia estat el seu mal endèmic durant segles. Per això l'esclat de la guerra dels Balcans provoca un impacte terrible en l'opinió pública europea, com si una pedra hagués trencat de sobte el mirall. Sarajevo es veu com el retorn de la guerra a Europa. I les imatges de Sarajevo, de Srebrenica, de Pristina, de tota la guerra dels Balcans, vistos en els informatius de les televisions europees, eren com un recordatori de l'escenografia de tota l'Europa dels anys

quaranta. Cues de refugiats, camps de concentració de presoners, persones desplaçades, neteges ètniques... No era la iconografia de les guerres en el Tercer Món que els europeus havíem estat mirant per televisió en els anys seixanta. Els protagonistes ens eren pròxims. Davant d'aquelles imatges, la sensació no era mai que venien de fora. Era obvi que, per a un europeu, venien de dins. Segons com, semblaven venir del propi passat.

És cert que l'antiga Iugoslàvia estava fora de l'Europa unida. Per tant, que aquest era —des de la perspectiva de la Unió— un conflicte exterior. Ho era, però a les portes mateixes de casa. I en unes circumstàncies que feien que, a més, les portes no semblessin tancades i cuirassades. Les revoltes de Budapest o de Praga passaven a l'altra banda del Teló d'acer, d'una frontera política contundent i sòlida. Però la guerra arriba als Balcans quan el teló d'acer ja havia caigut; quan ja havia caigut el mur de Berlín; i quan l'Europa de l'Est ja no queda més enllà d'una ratlla infranquejable pintada al mapa. I els Balcans són Europa, des de tots els punts de vista, i no tant sols el geogràfic.

Recordo que vaig estar a Belgrad immediatament abans de la guerra. Vaig entrevistar alguns nacionalistes serbis que consideraven que Milosevic era més comunista que nacionalista. La impressió era d'una gran tensió política. Però, per a mi, la guerra no era imaginable: la gent de Belgrad em va semblar extremadament pròxima, molt influïts per la cultura de masses americana i italiana, que havia vist les mateixes pel·lícules i havia escoltat els mateixos discos que nosaltres. No em van semblar, llavors, els protagonistes naturals d'una guerra tant semblant a les de cinquanta anys enrere. Estava clar que les meves impressions eren equivocades.

Sarajevo va impactar en l'opinió europea i va provocar escepticisme davant de la Unió perquè era el retorn de la guerra a Europa, encara que no fos a l'Europa ja unida. Però majorment perquè l'Europa unida va ser incapaç d'impedir la guerra o d'aturar-la quan ja havia començat.

Qui va aconseguir aturar la guerra, finalment, van ser els americans, intervenint a Europa altra vegada. I cosa pitjor encara: les limitacions i els defectes de l'Europa unida van ajudar a empènyer la situació cap a la guerra i a alimentar-la. Sobre el terreny es veia amb una claredat absoluta: l'Europa teòricament unida no tenia una política exterior concertada, única, davant del conflicte dels Balcans, sinó tot el contrari. Les diferències entre les simpaties i els suports dels diversos països de la Unió per cadascun dels contendents, i el fet que cada Estat de l'Europa unida anés absolutament a la seva en els Balcans, sense cap mena de coordinació, van ajudar a l'esclat

del conflicte.

La guerra dels Balcans va significar un profund afebliment de la credibilitat de la Unió Europea, com a conjunt. Cinquanta anys després del començament del procés d'unitat europea, als Balcans es van reproduir les polítiques d'aliances i de suports que havien existit abans i durant la Primera Guerra Mundial, com si res no hagués passat. El món germànic va jugar la carta del seu aliat històric, de la seva sortida històrica a la Mediterrània, la Croàcia catòlica, de qui va reconèixer immediatament la independència. França —i també Rússia, però en aquest cas ja des de fora de la Unió— va fer la seva opció clara per la Sèrbia de l'ortodòxia i de Milosevic, entesa com un tap a l'expansió cap al sud de la influència alemanya, de la mateixa manera que a començament del segle XX havia estat entesa com un tap entre les potències germàniques centrals i l'imperi turc. Grècia va jugar també la carta de Sèrbia, aliada en l'ortodòxia, contra Croàcia, però especialment contra la República de Macedònia, que els grecs consideraven una amenaça territorial. Espanya lamentava els secessionismes croat i eslovè, pensant que podien alimentar secessionismes més pròxims. Itàlia es preocupava de la seva minoria a Eslovènia i a Croàcia, sense perdre ocasions d'incrementar la influència sobretot econòmica cap a l'Est.

Permetin-me només una pinzellada personal, però que em sembla molt il·lustrativa. A Sèrbia, a Croàcia, a Macedònia o a Kosovo, en els anys de la guerra, no podies anar-hi de cap manera dient simplement que eres europeu. Havies de donar més detalls. Arribar amb passaport alemany a Croàcia era arribar com a amic. Per contra, era un passaport molt mal vist a Sèrbia. En els hotels serbis de Pristina, a Kosovo, hi havia penjada la bandera de la Gran Sèrbia al costat de la de Grècia. A Macedònia, que sentia al damunt l'hostilitat grega, m'havien arribat a preguntar si la posició pro-sèrbia d'Espanya tenia a veure amb el fet que la reina espanyola fos grega d'origen. Per contra, els macedonis eren enormement propers als britànics, que els consideraven com els seus aliats naturals. En els controls serbis, els francesos i els espanyols eren ben vistos. Però si el passaport espanyol estava expedit a Barcelona, ja no ho eren tant.

No són només anècdotes. Són símptomes del problema. Sarajevo genera euroescepticisme perquè no hem estat capaços d'impedir el retorn de la guerra a Europa. Però més encara perquè, en la primera gran crisi bèl·lica continental, l'Europa unida no es comporta com a Europa unida, sinó que es comporta exactament igual com ho feia abans de la Unió. Cada Estat fa ressuscitar els seus interessos específics, contraris a d'altres Estats de la

mateixa Unió, i adopta les aliances que vénen de la geopolítica dels Estats europeus enfrontats. França i Alemanya tornen a tenir posicions contradictòries. Les seves polítiques exteriors, en relació als Balcans, respiren els vell recels mutus. Sarajevo és la guerra a Europa, però és encara una altra cosa: la demostració que, en política exterior, Europa no existeix. El que existeixen són cadascun dels Estats. La Unió no té política exterior, els Estats que la conformen tenen cadascun la seva pròpia política, que va sovint contra la del seu veí, encara que representi que són socis en el projecte europeu. Sarajevo és la gran decepció en l'aspecte més sensible del projecte europeu, inicialment concebut per arribar a ser un continent unit per a poder restar en pau. I això per la defensa d'uns interessos particulars, més aviat mesquins enfront d'un gran projecte com és la Unió Europea.

Progrés, desequilibris, tecnologia

És indubtable que el mig segle de construcció europea ha representat, per als països que hi han participat, un cicle de progrés material i de creixement econòmic. No és obvi que la construcció europea n'hagi estat la causa. Tampoc no és imaginable que no hi hagi tingut res a veure. Per als països del Sud d'Europa —amb l'excepció d'Itàlia—, que situaven en la integració a l'Europa comunitària les seves esperances de superar un endarreriment econòmic, causat per una incorporació parcial i globalment tardana a la modernitat i a la industrialització, el gran salt econòmic es va produir en bona part abans de la integració: el turisme basat parcialment en els preus barats i algunes localitzacions industrials basades també en els sous baixos, van afavorir aquest salt. Certament, també el va afavorir la perspectiva de la seva incorporació a un mercat comú europeu. I la va consolidar la imposició per part de la Unió de polítiques racionalitzadores, de control de la despesa pública, que compensaven una certa tendència històrica al gegantisme i a l'intervencionisme estatal. Però aquests països van arribar a l'Europa econòmicament unificada amb una part dels deures ja fets.

El que ha estat probablement el miracle econòmic més recent i més espectacular de l'Europa occidental, el d'Irlanda, també té factors que no es vinculen estrictament a la seva participació al procés d'unificació europea. Una relació especial amb els Estats Units, per la via de la diàspora irlandesa i sobretot per la via de l'idioma, ha atret a Irlanda inversions nord-americanes, que han coincidit amb una aposta decidida per les noves tecnologies de la informació: en un cert sentit Irlanda ha aconseguit fer una drecera cap a la modernitat, saltant-se l'estació de la revolució industrial. A

això hi ha contribuït la seva pertinença a Europa: la inversió americana ha necessitat sempre plataformes a tots els espais on s'assenta; a l'espai europeu, Irlanda ha complert una part d'aquesta funció. Però no per això es pot dir que hagi estat un efecte directe i estricte d'aquesta pertinença.

Les polítiques europees de reequilibri econòmic entre territoris i també entre segments socials es pot dir que han estat globalment satisfactòries. L'efecte de la unitat europea sobre les polítiques econòmiques d'algunes estructures estatals de tradició particularment ineficient, intervencionista i inflacionària, han ajudat a consolidar en els països respectius un efecte de racionalitat econòmica traduïda a benestar. Però aquestes polítiques de reequilibri han produït també efectes diguem-ne culturals, creant mentalitats conformistes i relaxades. En algunes zones d'Europa i en alguns segments socials s'ha instal·lat un cert hàbit de la subvenció, amb la idea que els fons de cohesió i els fluxos destinats a reequilibrar les economies més potents amb les febles no eren un mecanisme excepcional i temporal, sinó una necessitat crònica, un mecanisme perdurable.

És evident que totes les polítiques de reequilibri social i territorial tenen per objectiu anar disminuint progressivament la distància entre les economies potents i les febles, fins a vèncer un decalatge inicial. El diferencial, per tant, s'hauria d'anar escurçant fins que la transferència de recursos esdevingui innecessària. Doncs a Europa ha existit la sensació, molt sovint, que aquesta transferència era un acte de justícia etern, que els diners que es rebien eren per sempre, pel fet mateix de ser pobres, i que no servien per escurçar distàncies, sinó per anivellar rendes. Els efectes culturals d'això són dissolvents de caràcters.

En el conjunt d'Europa ha existit la sensació que hi havia territoris que incorporaven als seus càlculs la idea que tindrien de per vida una aportació de recursos, una subvenció que semblava tenir més proximitat amb la caritat que no pas amb el reequilibri de les capacitats productives.

Això que ha passat entre territoris, també ha passat a l'interior de cadascun d'ells entre diversos segments socials i productius. La idea de protecció que queda implícita en el model europeu ha creat la imatge d'uns poders públics providents, paternals, davant dels quals alguns sectors i alguns territoris només han d'esperar que els facin arribar els recursos que els pertoquen. I aquests sectors a l'espera de la subvenció entesa com un dret, com un premi pel fet mateix d'existir, no són necessàriament els sectors econòmicament més desfavorits. Per exemple, la subvenció crònica, entesa gairebé com una forma de mecenatge, ha esdevingut la norma en

l'àmbit de la creació i la producció cultural. Molts creadors i productors han entès que el fet de tractar de cultura els donava dret automàtic al diner públic, més enllà de la rendibilitat social del que creen o produeixen, més enllà de qualsevol idea de concertació amb el sector públic i encara molt més enllà de qualsevol necessitat d'interessar als ciutadans, als quals teòricament es dirigeixen.

La cultura és només un exemple dels problemes que es produeixen quan la subvenció esdevé una dada constant, un element crònic. N'hi ha molts altres, alguns molt més importants econòmicament. És obvi que l'agricultura europea ha estat objecte d'una protecció molt especial i que això ha generat també episodis d'habitud a la subvenció, d'espera del diner públic, automàtica i sense riscos. En aquest cas, a això s'ha ajuntat un altre error greu de les polítiques europees, en aquest cas compartit també pels Estats Units: el proteccionisme agrari en relació als productes del Tercer Món. En nom de la protecció i l'ajuda als propis pagesos, Europa i els Estats Units han tancat fronteres a la producció agrària provinent del Tercer Món, que hauria d'haver estat el primer motor de desenvolupament econòmic dels països d'origen. Aquest proteccionisme acaba esdevenint un fre per a la millora d'economies africanes, asiàtiques o de l'Amèrica Llatina i esdevé també, per tant, un factor d'invitació a l'emigració per als habitants d'aquests països. La situació pot arribar a ser paradoxal. El proteccionisme sobre la producció agrària europea pot arribar a provocar que algú que era pagès a Marroc o l'Equador hagi de marxar del seu país d'origen, on no s'hi guanyaria la vida, per acabar fent de pagès en un país europeu. En comptes de fixar la població en el seu lloc d'origen, creant-hi expectatives econòmiques i de benestar, es forcen migracions no desitjades, que provoquen inevitablement altres problemes més transcendents.

L'Europa d'avui és en el seu conjunt rica i pròspera. És evident també que les seves polítiques contra els desequilibris territorials i contra els desequilibris socials han tingut èxits importants. Però també és evident que han generat alguns problemes, en la línia de l'establiment d'aquesta habitud a la protecció garantida, perquè esmorteix l'impuls de la novetat, la recerca i la competitivitat. El fet és que Europa havia construït els fonaments del seu benestar econòmic gràcies a un sistema que afavoria la innovació científica i tecnològica, que va situar als països del continent en la punta de la modernitat. El model de benestar i protecció que es generalitza després de la Segona Guerra Mundial, en paral·lel a la construcció de la unitat europea, té grans virtuts, però també greus inconvenients. El fet és que Europa ha accelerat en aquests anys el trasllat

del paper capdavanter en la recerca i la innovació als Estats Units. El sistema americà, en algunes coses més injust que l' europeu, continua essent el gran factor per a excitar els desigs personals de progrés i millora, que han significat en la pràctica més risc, més recerca, més competència. Aquesta és una característica del món americà des dels seus orígens, però s'ha fet especialment visible en aquests darrers anys.

Algunes de les estructures europees —per exemple les universitats— han anat esdevenint encarcerades, rígides, poc adaptables a les novetats, precisament per l'aplicació d'aquests principis de seguretat, de màxima protecció, d'igualitarisme. La societat europea, protectora i segura, ha generat pocs al·licients per a la innovació, sobretot comparada amb la dels Estats Units, però també amb algunes societats asiàtiques. Per tant, els factors que van actuar en el seu moment com a motors d'aquest progrés general, que després tocava de repartir i d'equilibrar, no s'han aturat, però s'han desaccelerat i s'han esmorteït.

Europa ha construït una societat protegida i segura, i per tant en moltes coses enormement conservadora. La seguretat ha vençut al risc. La protecció igualitarista ha moderat la competència. La previsió dels poders públics ha contrapesat la renovació individual, i per això l'Europa real, encara que és rica, té ja algunes alarmes en el seu horitzó econòmic i cultural. No és l'alarma de la pobresa; ni de l'empobriment general ni la de l'existència de grans bosses de pobresa al seu interior. És l'alarma del conformisme i d'instal·lar-se en el cofoisme, i de considerar que el propi sistema és el més equitatiu i absolutament intocable.

Els Estats contra Europa

De la mateixa manera que el procés cap a la unitat europea ha generat al llarg de mig segle expectatives positives en molts sectors —sovint per damunt de les que després la realitat ha confirmat—, també ha provocat recels i desconfiances en molts àmbits. Per a alguns sectors europeus, el procés d'unificació ha estat percebut com una amenaça respecte al seu benestar, la seva identitat, la seva manera de ser. En un cert sentit, contra el procés europeu s'ha fet servir una argumentació semblant a la que s'ha utilitzat contra la globalització: potser és necessària, potser és inevitable, però pot ser un factor d'homogeneïtzació, de pèrdua de la diversitat, de dissolució de les identitats, a la vegada que no en crea una de nova dins del propi espai europeu.

Tots els europeus que se sentien còmodament instal·lats —que són molts— en un present que els garantia un benestar econòmic considerable i on les seves identitats, llengües i maneres de veure el món estaven perfectament reconegudes i assumides pel poder polític, podien mirar-se el procés de construcció europea amb una certa ambivalència: era una possible font d'oportunitats, però també de riscos. Hi podien guanyar, però també hi tenien a perdre.

El procés europeu, en canvi, era vist amb més interès, fins i tot de vegades amb entusiasme, per aquells altres europeus que sentien que tenien més a guanyar que a perdre. Aquells que tenien uns nivells de benestar econòmic per sota de la mitjana o aquells que sentien les seves identitats poc reconegudes, poc assumides —o fins i tot combatudes— pels poders polítics dels que depenien.

Davant d'aquestes tendències ambivalents, entre l'expectativa i el recel, els Estats han aconseguit presentar-se davant de la població europea com l'única garantia possible de construir una Europa que al mateix temps compleixi les esperances de benestar i de projecció econòmica sense posar en perill els interessos i les identitats dels ciutadans respectius. Els Estats s'han presentat davant dels seus ciutadans com els actors principals de la construcció europea, però al mateix temps com la garantia que aquesta construcció respectaria les diversitats del continent. Però no pas totes les diversitats. Ni algunes que els mateixos Estats reconeixien i representaven. Encara menys les que no tenien aquest reconeixement.

Per a un ciutadà francès o britànic o italià, el projecte d'Europa era una oportunitat de formar part d'un espai més ample i per tant més competitiu amb les grans potències mundials. Però aquest ciutadà —i encara més els seus governants—, tenia por que ser europeu significués deixar de ser francès, britànic o italià. I per això els Estats, agafant totes les regnes del procés de construcció d'Europa, aprimant el què pot arribar a significar ser europeu, li han ofert la garantia que, a gairebé tots els efectes, substancialment, podrà continuar sent francès, britànic o italià. Que hi ha algú —els mateixos Estats— que vetlla pels seus interessos específics, econòmics i identitaris.

Paradoxalment, doncs, un procés d'unitat europea nascut de la perspectiva de crisi de l'Estat-nació, de la insuficiència de l'Estat-nació, acaba reforçant els Estats europeus, al convertir-se en els únics agents i l'única via per exercir el veritable poder en l'àmbit de la Unió. Ho han fet relegant a un paper secundari —en el millor dels casos— a qualsevol entitat política o administrativa que sigui més petita que els propis Estats: els pobles i les mateixes ciutats. Tot això a Europa no existeix, o existeix només en la

mesura que ho porta cadascun dels Estats a l'interior del seu àmbit de poder reservat. Però no són actors de la construcció europea. Només ho són els Estats que canalitzen o no, segons la seva pròpia concepció interna, les aspiracions d'autogovern de les entitats més naturals i més petites que serien també més adequades per a exercir-lo. L'estructura interna és un assumpte de cada Estat, sobre el que Europa no considera que hagi de dir res: cadascú s'endreça com vol el pati de casa seva.

Si ens mirem les estructures internes dels diversos Estats europeus, ens adonem que entre ells són clarament majoria els que, d'una manera o altra, pertanyen a un model centralitzat, de tradició imperial. Els membres de la Unió amb una veritable estructura federal interna són minoria. En alguns casos hi ha exemples d'una certa descentralització administrativa, pràctica, però molt pocs d'una veritable descentralització política. Potser per això, quan aquests Estats projecten la seva pròpia estructura interna a la Unió Europea, només estan en condicions de plantejar-se una Unió centralitzada, governada des del centre per un govern que es diria federal, però que de federal en tindria ben poc. Posats a escollir entre una Europa Unida centralitzada i una Europa constituïda per Estats centralitzats ells mateixos, escullen clarament la segona opció. No contempen la possibilitat d'una Europa unida realment federal, políticament federal, perquè el seu paradigma del poder polític és sempre centralitzat i centralitzador. Per això, la confluència europea l'han imaginada i l'han dut a terme, només a través dels Estats i deixant en institucions marginals i poc operatives qualsevol altra expressió de poder polític en els àmbits més petits, precisament allí on la governació pot ser, i és, més eficient.

Haurà sigut una boníssima oportunitat perduda de fer confluïr a tots els europeus en una nova entitat més gran en condicions equitatives, carregant un problema de justícia política i econòmica a la Unió Europea, que inevitablement haurà de resoldre en el seu desenvolupament, puix que la UE no podrà mantenir indefinidament discriminacions nascudes en temps immemorial a causa de guerres guanyades per uns i perdudes per altres —els Pobles captius. Els ciutadans pertanyents a aquests Pobles ara no reconeguts, són i seran fins que el reconeixement es realitzi, una font de discordances més o menys pacífiques o violentes.

Però aquest procés d'unitat europea, fins i tot s'ha fet al marge dels ciutadans. No són ells els convocats per elegir els redactors d'una Constitució per a un nou espai polític. Són els Estats els qui es reuneixen i els que constitueixen la Unió Europea. No són els ciutadans o els seus representants directes els actors constituents, sinó que ho són els Estats, uns

governos de fet escollits per a una altra cosa. Aquesta és també una de les paradoxes —i no tant solament formal— dels processos de referèndum de la Constitució europea: els referèndums volen donar aparença de generar un text constitutiu d'Europa per part dels ciutadans, quan de fet el text que es proposa és un tractat entre Estats. No és l'assemblea metafòrica i roussoniana dels europeus la que fa Europa, és la reunió dels caps d'Estat i de govern. Els ciutadans són convocats per constituir allò que ja és constituït, i només per donar aparença d'emanació constituent des de la voluntat dels ciutadans a un procés que de fet és un acord fet pels Estats.

Aquest paper subsidiari del ciutadà es transparenta en el mateix funcionament real de les institucions europees. Les notícies, els grans canvis, els avenços i els retrocessos, es produeixen en les cimeres entre caps d'Estat i de govern, no en el parlament europeu. El poder real està concentrat en la reunió dels Estats. La mateixa Comissió, teòric govern de la Unió, no és escollida ni directament ni indirectament pels ciutadans a través del Parlament, sinó pels Estats, que nomenen el president de la Comissió i que proposen i veten els seus comissaris, davant d'un paper absolutament menor del Parlament.

De tant en tant, els ciutadans som cridats a triar els nostres representants en el Parlament europeu, en unes eleccions que tradicionalment tenen arreu una participació molt baixa —molt més baixa que qualsevol altre procés electoral intern de cada Estat— i on se solen produir resultats excèntrics, fins i tot exòtics. Els analistes ho consideren una prova de l'euroescepticisme de la població, que demostraria així que no se sent actor del procés unificador d'Europa, que no hi acaba de creure. I és cert. Però és que, de fet, fins i tot en termes europeus, allò que marca realment la posició de cada Estat respecte a Europa, el lloc on es decideix quina serà la política europea de cada Estat, no són les eleccions europees, sinó les eleccions legislatives en les quals cada Estat escull el seu govern. Si en un Estat concret guanya les eleccions europees el partit que està a l'oposició, la política europea d'aquest Estat no canviarà, perquè la continuarà fent el seu govern, a través del canal veritablement efectiu que són les reunions entre els Estats i no a través del canal subsidiari i ornamental que és el Parlament. L'abstenció dels ciutadans no és tan estranya: encara que els interessés molt la política europea, saben que no és en les eleccions europees on es decideix.

Dèiem en pàgines anteriors que un dels fonaments d'un hipotètic somni europeu que potser mai no va acabar d'existir, però que ara seria el moment d'establir-lo, era proposar una nova manera d'articular la diversitat. Però

Europa no ha trobat aquesta nova manera. Els Estats s'han reservat el poder en l'Europa unida prometent al ciutadans que s'avançaria cap a aquesta Europa tèbia, al bany maria, on ningú que tingui el paraigües protector d'un Estat que el defensi s'ha de sentir amenaçat.

Alguns europeus, tot i així, s'han sentit amenaçats per la unitat i han volgut quedar-hi al marge. Són els que han considerat que els avantatges que els proposava aquesta Europa unida no compensaven les amenaces que podia comportar de dissolució de la seva pròpia personalitat. No tant sols en els països petits, això ha passat també en sectors importants dels països grans. Confortables en l'hivernacle del propi Estat, han pensat que Europa era una mica la intempèrie. Sense adonar-se que és tot el procés mundial de globalització el que empeny cap a la intempèrie, i que aquest procés és inevitable i imparable. Una Europa fonamentalment conservadora ha volgut mantenir l'escalfor que li proporcionen els hivernacles dels Estats, abans d'inventar una nova fórmula, que podia ser un exemple pel món, d'articular la diversitat. També en això Europa ha preferit la seguretat al risc. I els Estats, grans protagonistes, únics protagonistes de la unitat europea, han volgut i han sabut encarnar aquest ideal de seguretat. Ben pocs n'han quedat fora, d'aquest ideal. Els qui creuen realment en una Europa diferent. Alguns que no se senten protegits per l'hivernacle de cap Estat. Els pocs que han participat en el somni.

Potència econòmica, subsidiarietat política

Aquesta incapacitat de l'Europa unida de superar el mosaic desigualment harmonitzat dels Estats és al centre de moltes de les seves mancances i de no haver assolit alguns dels que semblaven els seus objectius primigenis. Hem vist com en els orígens de la guerra dels Balcans —del retorn de la guerra a Europa— hi havia també, en part, les discrepàncies entre els propis socis europeus sobre el futur de la zona. Hem vist com les resistències dels Estats i la seva concentració de poder són a l'origen també d'algunes de les mancances democràtiques bàsiques de la Unió: el paper subsidiari del Parlament, l'elecció del president de la Comissió per part dels Estats, la concentració de poder per part del Consell Europeu, format directament pels governs dels Estats, davant de la pròpia Comissió. Aquesta pervivència del paper central dels Estats ha convertit també en inassolible un dels objectius fundacionals de la Unió Europea: fer d'Europa una potència política planetària, un actor principal de la política internacional al costat de les altres grans potències. Europa és sens dubte una gran potència

econòmica, un gran mercat de consum, una enorme zona de producció, però no és al mateix nivell una potència política, un referent essencial per a la política mundial.

En l'escenari internacional Europa no parla amb una sola veu. No hi ha parlat gairebé mai. I aquesta és una de les raons de la seva feblesa. Ja hem vist que no va parlar amb una veu única al conflicte dels Balcans, sinó amb veus contradictòries. Ha passat també en el conflicte de l'Iraq. Passa al Pròxim Orient. El conflicte dels Balcans, a les portes mateixes de l'Europa unida, va mig acabar —fins on pot acabar un conflicte d'arrels tan profundes— quan es va produir una intervenció decidida per part dels Estats Units. Des de llavors, cada vegada que l'escenari internacional ha estat presidit per un conflicte, Europa hi ha volgut ser, però s'ha hagut de conformar amb un paper subsidiari, de poc pes.

Al Pròxim Orient, les parts en conflicte reconeixen el paper econòmic d'Europa, però saben i diuen que qualsevol avenç significatiu en la resolució del seu contenciós passa per la implicació directa dels Estats Units. Per als israelians, Europa no és un mitjancer creïble en el seu conflicte amb el món àrab i molt especialment amb els palestins. Israel té la sensació que la posició europea, que no és unànime en tots els països de la Unió, és en general acomodaticia i que ha defugit sistemàticament qualsevol risc d'enfrontar-se amb el món àrab, per temor a les conseqüències que això podria tenir, fins i tot en l'interior de les poblacions musulmanes tan importants en alguns països europeus. Per als israelians, els ciutadans del carrer però també els líders polítics, Europa ha jugat al Pròxim Orient en el terreny del pragmatisme, de la *realpolitik*. El seu objectiu ha estat no empitjorar en cap cas les seves relacions amb el món àrab musulmà. En primer lloc, per interessos econòmics. En segon lloc, per evitar l'impacte que això podria tenir a l'interior de les poblacions musulmanes tan importants a alguns països europeus com França o Alemanya. I que això l'ha portada a un suport força incondicional al món palestí i a una actitud de recel respecte a Israel, malgrat que Europa comparteix amb els israelians un motlle cultural comú i el caràcter democràtic dels seus règims.

Però si Israel considera que Europa no pot ser àrbitre al Pròxim Orient, perquè està decantada cap al món àrab, el món àrab tampoc té la sensació que el suport europeu li sigui especialment útil. Certament, arriben fons europeus, que són benvinguts. Però el món àrab sap que la clau de la resolució del problema del Pròxim Orient, després de la guerra freda, està en la posició nord-americana i en la seva capacitat de pressió sobre totes les parts. Quan s'ha estat més a prop de la pau al Pròxim Orient és quan Estats

Units ha fet servir —com va fer Clinton al segon Camp David— aquesta capacitat de pressió. Vaig tenir ocasió d'assistir a primera fila a la Conferència de Madrid sobre el Pròxim Orient. Les posicions europees formaven part del paisatge, molt menys valorades —en aquells moments— que les nord-americanes, però fins i tot que les soviètiques. Quan vaig entrevistar a Arafat en el seu exili de Tunis no vaig tenir la sensació que els posicionaments polítics dels governs europeus l'amoïnassin gaire. Li interessava la pressió de les opinions públiques europees, però sabia que l'única potència que estava en condicions d'arbitrar en el conflicte eren els Estats Units. És a dir, parlant amb els israelians he notat la decepció pel paper d'Europa. Però parlant amb els àrabs no m'ha semblat que aquest paper els oferís grans esperances. El consideraven, més aviat, el paper favorable que feia un actor secundari.

A l'Iraq, l'opinió pública europea va ser clarament contrària a la intervenció en el conflicte, els governs europeus es van dividir visiblement segons el seu grau de proximitat amb les posicions americanes —amb la sorpresa de trobar a l'Est més suport que a l'Oest d'Europa per a les tesis del president Bush— i en qualsevol cas els posicionaments europeus no han tingut gairebé cap impacte en el conflicte, amb l'excepció de la implicació britànica, que reflecteix precisament una prioritat pel que fa a la política exterior que situa per davant la relació bilateral amb els Estats Units que la pròpia dinàmica europea.

Els governs europeus més allunyats de la posició nord-americana han intentat presentar les seves discrepàncies com un conflicte entre el propi pacifisme i el bel·licisme nord-americà. De fet, en la posició d'alguns d'aquests països europeus s'endevinava més un conflicte d'interessos que no pas una diferència sobre els mètodes a fer servir. No és que Europa fos partidària de la pau i els Estats Units del petroli. Alguns països europeus, i molt particularment França, consideraven que el seu accés al petroli iraquià passava per un suport implícit al règim de Saddam Hussein, mentre que temien que una intervenció nord-americana els fes més difícil aquest accés. S'ha escrit que qualsevol idea de política exterior europea comuna s'ha trencat en el conflicte de l'Iraq, quan Europa s'ha dividit en dues parts. Si més no, els seus governs. Aquesta divisió ha fet que Europa hagi estat una espectadora més o menys tensada del conflicte, com havia estat també una espectadora en el conflicte de l'Afganistan.

L'absència d'un poder militar

Al costat, o com a conseqüència, de la seva manca d'una política exterior comuna, hi ha un altre factor que comporta un pes polític escàs d'Europa al món: la falta d'una política de defensa comuna. Europa no és, no ha pogut ser o ha renunciat a ser una potència militar. Una amenaça de sancions econòmiques per part d'Europa provoca a qualsevol país del món una forta inquietud. Però ningú no espera dels europeus cap altra mena de pressió, cap altra mena d'amenaça. Europa, com a unitat, a diferència dels Estats Units, no disposa de força coercitiva des del punt de vista militar. En conserven alguna, menor, alguns dels Estats membres. Gran Bretanya. També França, que l'ha fet servir poc o molt en l'àmbit de la francofonia africana, el seu antic espai colonial. Però en el cas que Europa tingués una política exterior clara i definida, no tindria un dels seus mecanismes tradicionals d'implantació que és un exèrcit comú i potent.

Aquesta manca d'un instrument que es pot valorar com es vulgui, però que va associat indefectiblement amb la idea de pes polític internacional, de pes en el món, té causes variables. Una és sens dubte la manca d'unitat de la política exterior europea.

Hi ha un altre fet important. El país que lidera en bona part, l'Europa unida, per mida, per demografia, per centralitat, per potència econòmica, és sens dubte Alemanya. I l'assumpció per part d'Alemanya de qualsevol mena de protagonisme en polítiques de defensa en temes militars, provoca sempre recels ben fonamentats en la història. La memòria de les dues grans guerres i especialment de la segona fa que Alemanya tingui límits, psicològics i pràctics, per traslladar a l'aspecte polític i militar el seu lideratge econòmic. En un cert sentit, per això es construeix l'Europa unida sobre l'eix franco-alemany: perquè França, que ha perdut pes en molts sentits al llarg d'aquest segle, esdevé el contrapès d'Alemanya, de manera que cadascú hi aporta els seus propis actius i contraresta els passius de l'altre. En algun moment, França va intentar, amb Mitterrand al davant, proposar una política de defensa conjunta europea que era de fet l'ampliació i la generalització de la política francesa. La resta d'Europa no ho va acceptar.

Molt sovint Europa ha comentat irònica, resignada o conformista, el paper dels Estats Units com a gendarme mundial. De fet, ja, com a únic gendarme mundial. Europa ha vingut a dir que no li interessa aquest paper. Que ja li va bé que el facin els Estats Units, i que el paper d'Europa dintre d'un repartiment de rols en el món occidental, és més aviat l'economia i potser la diplomàcia i la cultura. Potser sí. Però també ens podem trobar en una

reedició de la falla de la guineu: quan no les podia haver, deia que estaven verdes. Durant la guerra freda, a Europa li va anar molt bé que les càrregues de la defensa, davant d'una proximitat soviètica que totes les parts consideraven amenaçadora, caigués exclusivament sobre Estats Units. Europa va invertir en miracle econòmic el que es va estalviar en defensa. Després de la guerra freda, no sé si la renúncia d'Europa a un paper més actiu en la política internacional, sigui com a Unió Europea o sigui com a cadascun dels seus països principals, és una vocació o una necessitat. Una necessitat provocada per la desunió. Una necessitat provocada per la dificultat alemanya d'assumir un rol més potent en termes de defensa. Una necessitat provocada finalment per una constatació: no és gens clar que les opinions públiques europees estiguin disposades, com ho està en bona part la nord-americana, a assumir els riscos i els costos que suposa aquest paper. Riscos i costos econòmics i humans.

Quan Estats Units fa de gendarme, la seva opinió pública assumeix fins a un cert punt el que això comporta: baixes humanes, despeses, decisions, antipaties i refús... No és gens clar que les opinions públiques europees, amb l'única excepció parcial de la britànica, ho poguessin assumir de la mateixa manera. És possible que això sigui un efecte més d'aquell conservadorisme de fons, d'aquell arraulir-se en un hivernacle protegit, que marca tant la política i la cultura europea. Pot ser que no: que això sigui precisament una mostra d'una més alta civilitat, i que els equivocats siguin els americans. Però en qualsevol cas sense una opinió pública capaç d'assumir els efectes d'haver-se carregat al damunt la responsabilitat d'una política exterior activa, no hi ha política exterior activa.

Si un dels objectius de la unitat europea era fer d'Europa una gran potència política, garantir el pes d'Europa en el món, aquest objectiu no s'ha aconseguit, des del punt de vista polític. En molts casos, sobretot els més pròxims, Europa ha intentat aconseguir un paper propi en la política mundial a base de marcar distàncies amb els Estats Units. Això ha donat visibilitat a les seves posicions, però no els ha donat força. En conflictes com el del Pròxim Orient o el de l'Iraq, els partidaris que pot haver-hi al món de la posició dels Estats Units menyspreen el posicionament europeu, perquè el consideren temorenc, fruit d'un pragmatisme benestant i conservador que no vol trasbalsos i que no és capaç d'assumir les seves responsabilitats. Però els qui són contraris a les posicions nord-americanes no veuen aquest distanciament europeu com una esperança, sinó que l'interpreten també com un posicionament estratègic interessat i acomodaticí per part d'algú que al cap i a la fi no acabarà decidint res. La divisió d'Europa, en termes de política

exterior i de defensa, i la manca d'instruments efectius per implantar la poca política comuna que pugui existir fan d'Europa un agent amb poc pes i amb poc prestigi en l'escenari polític mundial.

En qualsevol cas, Europa sap que no hi ha política exterior sense força, i que la potència econòmica només és una part d'aquesta força. No nega que faci falta un gendarme. Ja li va bé que siguin els Estats Units, i situar-se al seu darrera, en un cert sentit altra vegada sota la seva protecció. Criticant-ne, això sí, algunes decisions, que seran qualificades d'excessos. Fins a quin punt és legítima aquesta actitud, de considerar que cal que algú faci la feina bruta, però que és millor que la faci un altre? Bruta perquè pot ser moralment discutible, però també perquè comporta uns costos, perquè embruta les mans. Ens ho mirem com ens ho mirem, en aquest àmbit, en el del pes mundial, en el de la política dita una mica eufemísticament de defensa, es planteja amb tota la seva cruesa una qüestió que ja ha anat apareixent en apartats anteriors: la diferenciació de papers entre els Estats Units i Europa. Una diferenciació de papers que, d'una banda, ha obert una esquerda en el món occidental. Una diferenciació també de valors, de maneres d'entendre la societat i la política. El paper de l'individu i el paper de l'Estat, que ens pot servir per reflexionar sobre quins podrien ser els camins per a un canvi de formes de fer política a les dues vores de l'Atlàntic.

SEGONA PART

RECONSTRUIR OCCIDENT

L'esquerda d'Occident

En els últims anys, molts observadors han parlat de l'esquerda d'Occident. A l'interior del món occidental s'ha anat produint un distanciament visible entre Europa —molt especialment el nucli fundacional de la Unió Europea més els països del Sud d'Europa— i els Estats Units. Després de la Segona Guerra Mundial, l'expressió “el món occidental” descrivia una certa unitat de civilització que incloïa els Estats Units, el Canadà, l'Europa situada a l'oest del Teló d'acer i algunes altres realitats nascudes fonamentalment de la descolonització anglosaxona, com Austràlia o Nova Zelanda o una realitat nascuda d'un dels grans components de la cultura occidental, el judaisme, com Israel. A finals del segle XX, aquest món occidental s'havia escindit. No es pot dir, que s'hagi trencat la unitat de civilització. Continua existint una civilització occidental. Però sí que s'hi ha obert una esquerra.

Occident és fill de moltes referències: el pensament grec clàssic; el món llatí i la romanització; la religiositat d'arrel jueva barrejada a través del cristianisme amb la filosofia hel·lenística; la cristiandat medieval; els substrats aportats pels pobles que van arribar a Europa en diverses onades procedents de l'Àsia central, des dels celtas, als germànics i als eslaus. Però en un sentit estricte podríem dir que la civilització occidental tal com la coneixem és filla del Renaixement i del que representa de situar l'home en el centre de l'Univers. És el Renaixement el que descobreix l'individu, el que considera que la persona és al centre de totes les coses, el que comença a deconstruir els Estats teocràtics medievals i posa els fonaments d'una civilització al voltant de la raó, de la ciència i de la tècnica. Aquesta civilització que neix a Europa s'escampa amb els europeus per tot el món i té una continuïtat especial a l'Amèrica del Nord, on de fet les poblacions europees substitueixen tràgicament i d'una manera gairebé total a les indígenes.

A l'Amèrica Llatina, la superposició d'unes oligarquies europees damunt amplíssimes poblacions indígenes, sotmeses a explotació, acaba generant un motlle civilitzador considerablement distant de l'europeu, amb

uns valors també diversos. La colonització hispànica, que genera una superestructura de poder polític i econòmic damunt dels rastres vius d'antigues civilitzacions i de territoris considerablement poblats, no transporta a Amèrica l'embrió de la civilització humanística i científica que genera el Renaixement. Entre d'altres coses, perquè la pròpia Península Ibèrica, avançada de la Contrareforma i que ha marginat ja en temps dels Reis Catòlics la via de l'humanisme renaixentista de Cisneros, no és tampoc el lloc on arrela des del primer moment aquesta nova civilització. D'altra banda, la població indígena, molt nombrosa malgrat els exterminis, és hereva de civilitzacions molt avançades pel que fa a l'expressió artística i la complexitat cultural, però relativament molt endarrerides des del punt de vista tecnològic, que és precisament la clau de la conquesta europea.

Però malgrat una cristianització superficial que sovint només significa canviar el nom de les antigues divinitats, els valors damunt dels quals es construeixen les societats de l'Amèrica del Sud, no són exactament els que van evolucionant cap a un nou model de societat a Europa, sobretot del centre i del nord on neix el capitalisme modern i on es desenvolupa un model civilitzador fonamentat en el racionalisme, l'humanisme i la centralitat del propi esforç i del propi treball.

Diferent a l'Amèrica del Nord, i molt particularment on avui hi ha els Estats Units, la colonització anglo-saxona exporta aquest model de civilització, més racionalista i on es valoren més els continguts científics i tecnològics. Uns territoris relativament poc poblats, on es produeix també un extermini considerable d'indígenes —que esdevé més significatiu per la feblesa demogràfica abans de l'arribada dels europeus—, atrau una molt gran població que hi instaura els valors i el model europeus, però sense les cotilles i les rigideses que la vella Europa encara manté. En un cert sentit, els valors de l'Europa del Renaixement i encara més de l'Europa de les revolucions burgeses del segle XVIII i de la Il·lustració s'encarna encara millor a Amèrica que al vell continent, perquè hi troba menys impediments, i no té un antic règim contra el que combatre. Amb uns amplis horitzons naturals, amb un esperit de pioners i de frontera, els europeus d'Amèrica es veuen, encara més que els d'Europa, individus lliures que volen decidir el seu propi destí i que no estan enquadrats per una estructura social rígida que els impedeix l'exercici de la seva llibertat i del seu somni de progrés individual. La revolució americana, que és una revolució europea portada a les seves màximes conseqüències, és la consagració d'aquest esperit.

Per tant, amb intensitats diverses i amb fórmules adaptades a la geografia de

cada lloc, a la tradició, als orígens i les barreges ètniques corresponents, l'Amèrica del Nord i l'Europa continental —especialment el centre i el nord d'Europa— constitueixen des de fa cinc cents anys, però sobretot des del segle XVIII, el procés de civilització que anomenem Occident. Aquesta continuïtat de l'espai de civilització és molt clara en la primera meitat del segle XX, quan té a favor a més els primers grans avenços en el terreny de les comunicacions, el manteniment dels fluxos migratoris des d'Europa als Estats Units —irlandesos, però també alemanys, russos, suecs o italians—, i un intercanvi permanent de les expressions culturals, des del cinema a la literatura. Les dues Guerres Mundials, que tenen l'origen en guerres europees, però que es mundialitzen precisament per l'entrada dels americans, en són una prova.

Un distanciament que augmenta

Després de la Segona Guerra Mundial es poden endevinar els primers símptomes d'una acceleració en el distanciament a l'interior d'aquest món occidental, en aparença continu. Per a alguns dels pares de la unitat europea, l'Europa unida és precisament una fórmula per distanciar-se dels Estats Units. Ho és molt clarament per a alguns pensadors que creuen que la unitat europea serà la garantia que no farà falta altra vegada una intervenció americana a Europa. Ho és també, en aquells moments, per a alguns britànics, que encara somien amb la pervivència del seu somni imperial.

No és casual, que un dels grans impulsos a la unitat europea sigui la crisi de Suez del 1956 en la que França i la Gran Bretanya juntes —aliades en aquells moments amb Israel!— intervenen a Egipte, contra la voluntat dels Estats Units i de la Unió Soviètica, com si la guerra freda no existís i com si en els anys cinquanta estiguéssim encara en una dinàmica colonial prèvia a la Segona Guerra Mundial. La crisi de Suez és una cura d'humilitat forçada per als europeus i desemboca en part en la firma del Tractat de Roma del 1957. Ja en aquells moments l'esquerda en el món occidental es fa evident.

Però quan aquesta esquerra s'eixampla és en les darreres dècades del segle XX, ja acabada la guerra freda. És possible que l'eixamplament de l'esquerda tingui a veure amb aquest final de la guerra freda i, per tant, amb el final de l'efecte unificador que té la proximitat d'un adversari comú. I curiosament, al final de la guerra freda, per als territoris que quedaven a la banda oriental del teló d'acer, els Estats Units han esdevingut més referència que no ho és Europa. Certament, aquests països volen integrar-se a la Unió Europea, perquè hi veuen el seu futur econòmic i polític. Però el seu punt de

mira com a model a seguir, és el dels Estats Units. Són els Estats Units, més que no pas Europa, l'encarnació de la voluntat que s'ha oposat al comunisme que els ha apartat de la història.

En el moment d'un més gran distanciament polític entre els governs europeus occidentals i els Estats Units, van ser els líders de l'Europa oriental, quasi tots forjats en l'oposició a les dictadures comunistes i amb una impecable trajectòria ètica i política com la de Vaclav Havel, van prendre posicions a favor dels nord-americans. Les autoritats poloneses, posem per cas, es van alinear clarament, entorn de la intervenció a l'Iraq, amb els Estats Units, donant suport directe a una política dissenyada en bona part pels *think tanks* conservadors americans, sense fer ni tant sols esment als països europeus occidentals que ja hi estaven alineats. I no és per una coincidència ideològica plena. És per la desconfiança que els produeix una Europa eternament dubitativa. L'Europa de l'Est mira en direcció a l'Europa occidental només per la urgència que té de sortir de l'àrea d'influència russa, però no genera una proximitat, un sentiment de pertinença comuna. Demanen l'ingrés a la Unió Europea. Però a vegades donen la sensació que preferirien, si no tinguessin la geografia en contra, esdevenir un Estat més dels Estats Units.

De ben segur les causes d'aquest distanciament entre Europa i els Estats Units no són estrictament de conjuntura. No és solament que passin coses noves a finals del segle XX i començaments del XXI que separin Europa de l'Amèrica del Nord. Les coses noves que passen fan entrar en valor, donen transcendència, a substrats diferents, tradicions diverses, fins i tot diferències geogràfiques, ambientals o ètniques. Diferències que ens remetrien a la història geològica i diferenciada del continent americà respecte a Europa, i l'evolució diferenciada entre una colònia i les seva metròpolis.

De fet Amèrica i Europa comencen a reaccionar de maneres divergents davant dels mateixos fenòmens. Les esquerres europees han construït durant els anys de la guerra freda un discurs anti-imperialista que en bona mesura és contrari als Estats Units. Aquest discurs semblava intel·lectual i minoritari, però quan s'acaba la guerra freda, quan Europa té la sensació de no necessitar tant als americans, es veu que aquest és un discurs més arrelat del que semblava.

Els fets de l'Onze de Setembre a Nova York van donar algunes indicacions de la profunditat d'aquest sentiment i van marcar un distanciament sentimental entre els Estats Units i Europa. Els americans van reaccionar d'una manera unànime contra l'agressió en el seu propi territori, hi va haver un esclat visible i mesurable d'un patriotisme en el que de ben

segur hi participava l'instint de conservació, i que en tot cas s'assemblava poc a les formes dels patriotismes locals a Europa.

Vaig estar a Nova York poques setmanes després de l'atemptat i sobtava, per a un europeu no gens partidari de l'anti-americanisme, l'abundància de símbols i de banderes, i la seva absoluta generalització. Al contrari del que pensaven els europeus, el patriotisme i la indignació eren encara més visibles entre les minories recentment sumades al somni americà, i no s'hi endevinava cap mena d'impostació. La sensació de greuge i la incomprensió profunda de l'odi i el fanatisme que hi havia darrera dels atemptats era transversal a tota la societat americana, que ho va viure si més no en una primera etapa, sense cap mena de distinció interna.

Per contra, Europa no es va afegir a aquesta onada sentimental d'indignació i no van ser poques ni marginals les veus que van atribuir aquests atemptats a una reacció natural i gairebé legítima contra les polítiques dels Estats Units. Des d'Europa, semblava que els Estats Units fossin el culpable per haver estat atacats i alguns mitjans van expressar abans el seu temor per com reaccionarien els americans després dels atemptats, que la condemna sincera i sentida pels mateixos atemptats.

Llavors l'esquerda es va fer absolutament visible i més quan l'administració americana va decidir l'atac a l'Iraq. No és l'objectiu d'aquest text jutjar aquesta decisió ni valorar-ne les causes reals, que en qualsevol cas no eren ni podien ser les justificacions públiques. S'ha demostrat que l'Iraq no tenia armes de destrucció massiva, però tampoc és creïble que aquesta fos la causa real de l'atac. En qualsevol cas aquesta era una guerra geo-estretègica pel control d'una zona calenta del planeta: un Pròxim Orient important per la seva situació i important també per les seves reserves de petroli. Però el que és cert és que la guerra de l'Iraq va enfrontar les opinions públiques americana i europea, com va quedar clar en el seguiment europeu de les últimes presidencials als Estats Units: el candidat que Europa havia adoptat d'una manera gairebé unànime va ser derrotat contundentment a les urnes per un candidat que Europa menyspreava i no entenia. Els líders de l'Europa occidental que es van alinear amb els Estats Units ho van pagar davant de les seves opinions públiques, i l'enfrontament entre la vella Europa i la nova Amèrica va semblar que adquiria una èpica de batalla de família. I ho era en un cert sentit. I d'una intensitat major que en altres períodes de la història recent, tot i que potser el que s'hi jugava no era tan central en les pròpies relacions.

Però cal pensar quina seria la situació d'inseguretat a Occident, sense que ningú hagués fet front al desafiament del terrorisme religiós integrista. I cal pensar també que les adhesions i refusos a l'acció de guerra preventiva,

no ha sigut en tots els casos obeint a criteris legalistes i morals. Quasi es pot dir que en general han obeït a polítiques internes dels Estats, quan no simplement de partits.

En la mesura que el distanciament entre l'Europa occidental i els Estats Units s'ha fet visible sobretot en la política exterior, es podria pensar que respon a una disparitat d'interessos geo-estratègics. Que Europa i els Estats Units, sense la unitat d'acció forçada per la presència soviètica, han descobert que els seus interessos energètics, geopolítics i econòmics són divergents o incompatibles. I jo diria que no. Al contrari: per als seus nous adversaris polítics, per als nous totalitarismes de matriu religiosa que volen enfrontar-se decididament amb el món occidental i els seus valors —sobretot per a l'anomenat fonamentalisme islàmic—, el món occidental continua sent una unitat i se senten tan enfrontats amb els Estats Units com amb Europa. Han actuat de fet contra Estats Units i contra Europa, a Nova York i a Madrid, i han amenaçat països europeus, des d'Itàlia a França i a la Gran Bretanya, situats en posicions molt allunyades entre ells pel que fa a les polítiques exteriors a desenvolupar en el Pròxim Orient i que tenen també models de relacions molt diferents amb els Estats Units.

Per això és lògic pensar que les discrepàncies en política exterior entre Europa i els Estats Units no són divergència d'interessos econòmics i geo-estratègics, sinó una progressiva separació de models de societat, de sistemes de valors, de visions del món. No fins al punt de crear dos blocs de civilització contraposats —per fer servir, amb totes les reserves, el vocabulari huntingtonià—, però sí fins a crear una esquerra profunda, que sens dubte afebleix el món occidental en el seu conjunt, i també aquells valors que encara es poden considerar compartits, i enforteix els qui són els seus adversaris: tota mena de totalitarismes, però especialment els nous totalitarismes emergents de matriu religiosa. La ruptura d'Occident seria estratègicament desastrosa per a totes les parts resultants. No és un horitzó desitjable per als Estats Units, malgrat la seva força com a gran potència mundial. Encara és menys desitjable per una Europa que ha renunciat a tenir alguns dels instruments essencials d'una política exterior potent i que no vol en cap cas pagar-ne els peatges.

Tibant el significat de la paraula més enllà dels seus límits naturals, podríem dir que les diferències entre les societats europees i la dels Estats Units són de tipus cultural. Les societats dels Estats Units i de l'Europa Occidental, quan es miren al mirall, es troben diferents i exhibeixen i es recreen mútuament les seves diferències. Estats Units mira despectivament la "vella Europa", que

considera aprofitada i decadent, és a dir, irresponsable. Europa retreu als Estats Units una suposada ingenuïtat, una suposada ignorància, un suposat egoisme. Les dues societats es reconeixen com a diferents, fonamentades en valors alternatius. Certament, les diferències entre totes dues són infinitament menors de les que separen al conjunt del món occidental d'altres parts del planeta. Però en la descompressió de l'endemà de la guerra freda, en la nova tensió amb altres parts del món i particularment amb el món islàmic, Europa i Estats Units s'adonen que els seus camins fa temps que es van bifurcar. Culturalment, des de la independència nord-americana.

Els Estats Units són fills d'Europa. Encara més: els Estats Units són el lloc on es van poder realitzar projectes i models nascuts a Europa, i que a aquesta banda de l'Atlàntic era impossible dur a terme per la força de la inèrcia de la història. Però el cas és que al món occidental li ha sortit una esquerra espectacular. Els Estats Units es veuen com la terra de la llibertat, i només és vista com la terra de l'individualisme exagerat. Europa es veu ella mateixa com la terra de la solidaritat, de la xarxa col·lectiva, i és vista com la terra en la que els individus són presoners del passat i d'un sistema que els ofega.

Individualisme als Estats Units i una determinada forma de col·lectivisme, emparentada amb el marxisme a través de la socialdemocràcia i amb la sensibilitat social cristiana a través de les democràcies cristianes, a Europa. Dues societats que estan íntimament convençudes cadascuna de ser el model més avançat i més perfeccionat, el millor model social que hi hagut mai en la història de la humanitat, la culminació d'alguna mena d'evolució social. Potser hi hauria un sistema polític capaç de trobar la intersecció d'aquests dos conceptes, tots dos valuosos i en el que tenen d'essencial, tots dos desitjables per al conjunt de la humanitat en el futur. Però no el tenim, aquest sistema. S'ha de crear.

El pes de la responsabilitat individual

Si haguéssim de definir un únic tret distintiu entre l'Europa occidental i els Estats Units, el trobaríem en aquest joc entre l'individual i el col·lectiu, en una valoració del tot diferent de la responsabilitat individual. Recordo un exemple molt concret i molt menor que podria il·lustrar aquesta diferència. Després del 11 de setembre, va sortir pels teletips la notícia que les autoritats nord-americanes, entre elles els governadors de diversos estats com Califòrnia, alertaven del temor d'atemptats en alguns ponts emblemàtics del país. Alertaven als ciutadans, però no tancaven els ponts ni prohibien el pas per

cap carretera. Simplement, compartien aquesta informació amb els seus ciutadans: si aquests s'espantaven davant d'aquesta possibilitat, deixarien de passar pels ponts. Si consideraven que el risc era inexistent o assumible, hi continuarien passant. Les autoritats només alertaven.

Al valorar aquesta iniciativa, les valoracions van ser molt diverses i contradictòries. Tots estàvem d'acord només en una cosa: cap govern europeu hauria actuat així, davant d'una amenaça d'aquesta mena. Un govern europeu, vam considerar unànimement —abans de valorar-ho bé o malament—, no hauria fet pública aquesta informació, l'hauria considerat secret d'estat, i hauria tallat els ponts perillosos en nom de la seguretat. No hauria compartit la informació amb els ciutadans, però hauria assumit la responsabilitat i hauria actuat en conseqüència. Les autoritats dels Estats Units van compartir la informació i no van actuar, si més no d'una manera visible. No van tallar els ponts ni van prohibir cap itinerari.

Alguns van considerar que això era una greu irresponsabilitat de les autoritats americanes: deixaven de fer la seva feina, traslladaven als ciutadans informats la responsabilitat de passar o no passar pels ponts. Els crítics consideraven que això era un exercici d'alarmisme i una dimissió de les pròpies responsabilitats. Els favorables —ben pocs, per cert—, admiràvem aquesta transparència informativa, si més no en aquest cas concret, i aquesta maduresa de deixar les decisions en mans dels ciutadans informats. Però en qualsevol cas, al marge de les valoracions que féssim cadascú, era obvi que hi havia dos models: un model americà que creu més en la responsabilitat individual, però que exigeix que l'individu tingui a les seves mans els mecanismes i les informacions que necessita per exercir-la, i un model europeu, on l'Estat assumeix aquesta responsabilitat protectora respecte al ciutadà, encara que el ciutadà protegit no acabi sabent mai que s'ha rebut una amenaça contra els ponts.

És només una anècdota, però és també l'aplicació de dues concepcions diferenciades de la societat que poden fer que alguns comportaments americans resultin absolutament incomprensibles a Europa i a l'inrevés. Un altre exemple, menys anecdòtic: des d'Europa resulta del tot incomprensible la política permissiva als Estats Units sobre la possessió d'armes de foc. Sembla obvi, i està demostrat, que aquesta llibertat de possessió d'armes americana provoca deu vegades més de víctimes mortals que la política preventiva europea. Vaig tenir ocasió de presentar una important monografia sobre aquesta qüestió que deixava clares dues coses. La primera, que el sistema americà era en la pràctica pitjor que l'europeu, provocava més morts i incidia en els nivells de delinqüència. La segona, que

la diferència entre les polítiques europees i americanes sobre possessió d'armes es remetia a diferències nuclears, essencials, en la manera d'entendre les relacions entre l'individu i la societat, de manera que la societat americana acceptava el peatge de patir la mortalitat afegida per la lliure possessió d'armes perquè negar aquesta llibertat aniria contra principis que consideren fonamentals, contra el nucli mateix de la seva visió del món.

L'estudi en qüestió sobre les lleis d'armes arribava a la conclusió que aquestes lleis eren contraposades perquè encarnaven dos models contraposats d'Estat: un que definia com a centralista i amb l'accent posat a l'administració, l'europeu; i un altre que definia com a federal i amb l'accent posat en l'individu, que seria l'americà. En el model americà, la responsabilitat de la defensa, com el conjunt de les responsabilitats del servei a la comunitat, està situada en els individus. El dret a la possessió d'armes ve de la segona esmena, proposada pels federalistes, i que vol evitar l'intervencionisme de l'Estat, la imposició dels criteris d'un govern per sobre dels individus. En el model europeu, aquesta responsabilitat és de l'administració. Des d'una perspectiva europea actual, el manteniment de la llibertat de dur armes per part dels ciutadans és del tot incompreensible: la violència és monopoli de l'Estat. Des d'una perspectiva americana, federalista, és una conseqüència —encara que pugui ser una conseqüència poc pràctica i dolorosa— d'un aspecte fonamental del seu ordenament polític, de la seva visió del món.

Des d'Europa, la política americana sobre armes resulta del tot incompreensible i tendim a explicar-la a través d'una visió dels Estats Units com un món ingenu, primitiu, que encara no s'ha tret del damunt la seva experiència o de país de frontera i de conquesta de l'espai de l'Oest —que nosaltres ja tenim, superat. Veiem així la llibertat d'armes com el fòssil del Far-West o com una demostració del caràcter profundament conservador i dretà de la seva civilització. Però després filòsofs d'extrema esquerra com l'italià Toni Negri ho presenten exactament com el contrari: la possessió privada d'armes seria un fet profundament revolucionari, una forma d'afeblir el poder de l'Estat, discutint-li el monopoli de la violència. Des de la nostra perplexitat, ens sembla o sorprenentment conservador o sorprenentment revolucionari, sense veure els vincles que té això amb una concepció de la societat centrada en la capacitat de decisió i la responsabilitat de l'individu.

Però les perplexitats també poden tenir signe contrari. Amics americans m'han comentat en ocasions la seva incomprensió davant de la indisciplina dels països europeus amb limitació de velocitat a les carreteres a l'hora de moderar la pròpia velocitat per part dels ciutadans. Com passa amb la

possessió d'armes als Estats Units, és obvi que els excessos de velocitat són causa de molts accidents mortals. Els meus amics americans se sobten que els ciutadans europeus, sabent els efectes negatius de l'excés de velocitat, no tinguin cap mena d'escrúpol a conduir sistemàticament per sobre de les velocitats permeses i que només ho deixen de fer quan temen amb fonament una multa o una sanció. Per contra, als Estats Units la disciplina ciutadana a l'hora de mantenir les velocitats marcades és gairebé unànime.

En un cert sentit, és l'exemple complementari al de les armes. Els americans, des de la valoració de la responsabilitat individual, no entenen que els ciutadans no col·laborin a evitar accidents de trànsit, que són una causa de gran mortalitat. Per contra, els europeus tendim a considerar que evitar accidents és, com gairebé tot, una responsabilitat de l'administració i que nosaltres no tenim cap responsabilitat individual al respecte: la feina és de l'administració, de fer lleis, de posar policies, de posar radars, de fer-les complir.

Darrera d'aquestes dues visions de la relació entre els individus i la societat, entre la responsabilitat de l'individu i la responsabilitat de l'administració, hi ha dues concepcions de l'Estat. I és la causa de l'esquerda en la civilització occidental.

En els fonaments de discrepàncies més transcendents —per exemple, les que afecten a la guerra de l'Iraq—, hi ha també els rastres d'aquesta discrepància de fons sobre la responsabilitat de cadascú, sobre què hem de fer cadascú de nosaltres i què hem de deixar que els altres facin en nom nostre. Comentava irònicament un amic, fa uns dies, que la mesura de prohibir la instal·lació de màquines de refrescos als instituts, per evitar que els alumnes s'engreixin, és típicament europea: l'administració, a Europa, es fa responsable de tot, fins i tot de la línia dels adolescents, de si són grassos o prims, a partir d'una idea preconcebuda de què està bé i de què està malament. Als Estats Units aquesta seria una responsabilitat individual, però també cadascú hauria de fer-se càrrec —en un sistema de sanitat molt menys universalitzat— de les conseqüències sobre la salut i l'economia de les seves decisions.

Individu i administració en els dos pols de la concepció del món. I segons com, aquesta diferència és prèvia i més central, més important, que les grans qüestions de geo-estratègia. És el centre de l'esquerda d'Occident.

Reconstruir l'espai occidental

A començament del segle XXI, Europa viu una onada d'anti-americanisme que en part és també una onada d'anti-occidentalisme. El filòsof Pascal Bruckner, en un article a "Le Figaro" després del atemptats de març a Madrid, parlava de l'existència a Europa d'una mena de voluntat expiatòria: nosaltres, europeus, occidentals, hauríem infligit durant anys uns greuges terribles a la resta del món, en forma d'explotació i de colonialisme, i ara se'ns estan tornant. Occident seria el culpable. Però els europeus ens hauríem confabulat per tal de dir que, en realitat, en el present, aquest món occidental que és culpable per definició, el representarien d'una manera més nítida els americans que nosaltres mateixos. "Dins d'aquesta representació penitencial del nostre destí occidental —afirma Bruckner—, els Estats Units serien els hereus d'un horror imperial europeu", mentre els europeus assistiríem als cops de l'integrisme islàmic sense entendre'l com un dels rostres del mal, del totalitarisme, sinó veient-lo més aviat com el fruit d'un terrible malentès, un producte d'una manca de diàleg, i en el fons com una resposta a les nostres culpes històriques.

Des d'aquesta interpretació, el nou anti-americanisme europeu seria l'expressió d'una mena de mala consciència occidental, d'auto-odi occidental, però també una fórmula molt pràctica d'evitar-nos les conseqüències. Els nous totalitarismes, essencialment anti-occidentals perquè estan en contra dels valors bàsics del racionalisme, del laïcisme i de la llibertat sobre els que s'ha bastit el model occidental, apuntarien contra Occident en el seu conjunt. Però Europa els respondria dient-los que això que ataquen no està representat per nosaltres, sinó pels Estats Units. Com si, sortint en marxa del tren de la civilització occidental, Europa pogués estalviar-se els atacs que aquesta civilització pot rebre en el present o en el futur per part dels qui són contraris al model en el qual participem i hem creat, colonialisme inclòs.

Si això fos una estratègia per part d'Europa, seria del tot absurda: per molt que els europeus volguéssim saltar del tren, els adversaris del món occidental i dels seus valors saben que hi som dintre. Sovint des d'Europa no s'interpreta bé l'hostilitat dels nous totalitarismes de base religiosa contra el model occidental, perquè s'intenta llegir-lo des del nostre propi llenguatge, des de les nostres premisses.

Quan hi va haver un atemptat terrible als hotels egipcis del Sinaí, plens de turistes israelians, alguns mitjans de comunicació europeus ho van vincular amb una operació immediatament anterior de l'exèrcit d'Israel contra Hamàs a Gaza. En la lògica europea, que veu Hamàs com un moviment

d'alliberament nacional de factura ideològica, nacionalista i laica, estàvem davant d'un episodi polític convencional. Algú que és atacat i es defensa. Algú que es venja de les baixes que li acaba de provocar el seu enemic. Però el comunicat en el qual un grup islamista reivindicava els atemptats els atribuïa al fet que en aquests hotels hi havia sales de joc i sales de ball, on els infidels —jueus en aquest cas— anaven a divertir-se i profanaven així terra musulmana.

De la mateixa manera, molt sovint des d'Europa s'interpreta el terrorisme islamista com una resposta política convencional a les actuacions dels Estats Units al Pròxim Orient i es considera en conseqüència que si Europa es desmarca d'aquestes actuacions, si apareix com una aliada del món àrab, si marca distàncies amb la política americana, sortirà del punt de mira d'aquest terrorisme. Oblidant que la lògica i els objectius d'aquest terrorisme es mouen en un pla diferent, que no afecta al món occidental per les seves polítiques sinó pels seus valors i pels seus hàbits.

L'opinió pública francesa es va sorprendre del segrest de dos periodistes d'aquesta nacionalitat a l'Iraq, perquè considerava que la seva posició contrària als atacs dels Estats Units la immunitzava contra el terrorisme d'aquesta procedència. Però els segrestadors el que demanaven era la derogació de la llei que prohibeix el vel a les escoles franceses. França es pensava que s'estava dins o fora del punt de mira en funció de les polítiques al Pròxim Orient. És una interpretació feta en clau i lògica europea. Però per als segrestadors dels dos periodistes, França és tan Occident com els Estats Units. Només que una part d'Occident més feble, menys significativa, lleugerament marginal. De vegades Europa actua com si havés saltat del tren occidental, però els que miren des de fora saben que anem dins del tren construït en la seva base pels europeus.

Per això, entre moltes raons tant o més importants, per a Europa i per als Estats Units, és urgent tancar l'esquerda, que és més profunda que una discrepància de conjuntura sobre una actuació política. L'esquerda és en part d'interpretació del propi paper. Però l'esquerda remet a una qüestió de fons que té a veure amb la qüestió de la responsabilitat, del paper de l'individu, del paper de les administracions i de l'Estat. Té a veure també amb la responsabilitat europea i americana respecte a la construcció d'un món global. De fins a quin punt estem convençuts del propi model, i fins a quin punt estem disposats a mobilitzar-nos per defensar-lo.

Els enemics de la responsabilitat són el conformisme, l'aïllacionisme i el relativisme cultural que considera que les coses no són bones o dolentes, sinó que cada cultura o cada civilització construeix la seva pròpia moral, tan

vàlida una com l'altra. Per tant, que no podem imposar la nostra idea del que és bo —el racionalisme, la democràcia, els drets humans— a altres pobles que puguin pensar que el que és bo podria ser l'esoterisme, l'ablació de clítoris o la desigualtat de drets entre els homes i les dones.

Europa està temptada per aquests enemics de la responsabilitat. Però els Estats Units tenen també les seves pròpies temptacions: la hiper-responsabilitat que porta a l'unilateralisme, el maquiavelisme en l'actuació que no es preocupa de la bondat dels mètodes quan ha establert la bondat de les finalitats.

Entre Estats Units i Europa hi ha diferències profundes de concepte, que caldrà superar amb alguna mena de ponts. No tant sols en les anècdotes més o menys significatives que hem anat explicant. També en qüestions de primera importància mundial. Per exemple, el posicionament de les opinions públiques sobre la guerra de l'Iraq. Als Estats Units, la població coneixia perfectament informacions i punts de vista molt contraris als governants que han dut la guerra a l'Iraq. Tot i poder conèixer aquestes posicions i pagar-ne tots plegats d'una manera col·lectiva les conseqüències, han tornat a avalar a aquests governants amb el seu vot. Per contra, a Europa no han estat exposats tots els punts de vista possibles sobre la guerra, que tenia en contra els governants europeus, però també els grups mediàtics. Tot i això, i sense jugar-s'hi res, Europa ha estat decididament i d'una manera gairebé unànime contra la guerra i contra els governants americans.

Estem davant de dos comportaments profundament contradictoris, que han de sortir de fonaments molt contradictoris també. Però Europa i els Estats Units es necessiten. L'Occident té un paper a fer en el món. De vegades fa la sensació que a Europa li va bé un repartiment de papers com el que demostrarien aquestes actituds tan variades de les opinions públiques: uns Estats Units que fan la guerra, per a la que tenen una certa vocació, i una Europa que arriba després a intentar arreglar l'estropici. Però tampoc no és clar que aquest sigui un repartiment de papers conscient. Més aviat cadascuna de les parts mira amb recel el paper de l'altre, tot i que el necessita.

Estats Units i Europa han de reconstruir Occident. Però potser una de les vies per aconseguir aquesta reconstrucció és que Europa es repensi algunes parts del seu model de societat, que a hores d'ara són molt llunyanes del model americà. Europa construeix després de la Segona Guerra Mundial una societat del benestar que té grans virtuts, però que planteja també alguns interrogants de fons. El seu model, que situa la responsabilitat en

l'administració i allibera de responsabilitats als individus, ha comportat problemes pràctics considerables. No es tracta de copiar des d'Europa el model americà. Però es pot utilitzar el contrapunt americà per fer alguns reflexions sobre la validesa general del model europeu, sobre els seus defectes i els seus límits. Algunes correccions de rumb, a partir d'aquest contrapunt, podrien ser la contribució europea a la reconstrucció d'Occident, tan necessària. A l'espera que els Estats Units facin també les seves pròpies contribucions, les seves pròpies aproximacions.

Un Estat protector

En paral·lel al procés per a la unitat europea, cadascun dels Estats d'Europa ha anat creant, sobretot a partir de la Segona Guerra Mundial, un model nou i inèdit de societat que hem anomenat Estat del benestar o segons com Estat provident. És un model que hem exportat al Canadà, però no als Estats Units. És un model del qual Europa n'està particularment orgullosa, fins al punt que una bona part del seu sentiment de superioritat respecte als Estats Units es fonamenta en aquesta realització: nosaltres, diríem als americans, no tant sols tenim més història, més sensibilitat i més cultura, sinó que gràcies a tot això hem aconseguit establir un model de societat més just, amb menys desigualtats i amb menys exclusions.

Per als europeus, aquest Estat del benestar és la conseqüència lògica de la seva pròpia història i del que podríem anomenar una visió més humanística de la realitat social: com que valorem més les persones, hem construït un sistema en el qual es garanteix a tothom la cobertura de les seves necessitats bàsiques, de manera que ningú no queda fora, no n'és exclòs. Per contra, el sistema competitiu americà, més pròxim a la llei de la selva, deixa a fora els febles i només permet la supervivència dels més forts. Per als europeus, el sistema individualista americà tindria un punt de darwinista, mentre que nosaltres hauríem aconseguit —a base que els impostos de tots garanteixin la cobertura social mínima de tots— esmorteir el darwinisme i construir un sistema més caritatiu (tot i que la paraula es dissimuli amb eufemismes) i més equitatiu.

Fins avui, Europa no s'ha mirat mai críticament aquest model social que neix de l'existència d'un Estat provident, d'un Estat que es preocupa de tot en el nostre nom, d'un Estat que ens garanteix si no la generalització del benestar, com a mínim una redistribució de la riquesa que garanteix uns mínims universals.

El debat europeu no s'ha centrat en si el model era bo o dolent, perfecte o perfectible, sinó en si era o no sostenible aquest Estat del benestar, sense projectar-hi cap matís crític, contra els suposats intents neoliberals de retallar-lo. Però aquests suposats intents no qüestionaven tampoc la bondat del sistema, sinó que advertien sobre la impossibilitat de mantenir-lo eternament. En llenguatge col·loquial, el debat no era sobre si ens convenia o no l'Estat del benestar, que tothom creia que sí. El problema era si ens els podríem pagar. Si unes societats de baixa natalitat i progressiu envelliment, amb unes esperances de vida cada vegada més altes, podria garantir a mig termini les pensions, que és una de les expressions més vistoses de l'Estat del benestar. I qui diu de les pensions diu dels subsidis d'atur, de l'ensenyament i el transport i sobretot de la sanitat, veritable cavall de batalla.

Una societat envellida, que capgira les seves piràmides d'edat, és una societat que reclama més prestacions i més despesa sanitària. Els europeus hem començat a discutir fa ben poc si ens ho podríem permetre, mantenir aquest sistema, mentre acusàvem als americans de tenir un sistema sanitari excel·lent, privatitzat, no universal i per tant profundament injust.

Tornarem més endavant sobre la qüestió de l'envelliment i la piràmide demogràfica, però quedi dit ja que la crítica de la societat europea a l'Estat del benestar es referia sobretot a la seva sostenibilitat, a si ens la podíem permetre. No hi havia discussió sobre si d'aquest Estat del benestar i de la societat que configurava en naixien valors socials negatius o positius, i si empenyia les nostres societats cap al conformisme i cap a la indiferència. Ens adonàvem que a les nostres societats creixia una actitud d'aïllacionisme individual —que no és ben bé individualisme—, retrocedien els valors del civisme, s'afeblia la societat civil. Vèiem i veiem tot això, però no ho vinculem al nostre model d'Estat del benestar.

Des de l'àmbit intel·lectual s'han produït al llarg del segle passat alarmes importants contra les societats controlades, i en bona part anul·lades, des dels poders públics. Des del "1984" d'Orwell fins a "Un món feliç" d'Huxley, la ciència ficció ha produït alertes sobre els perills d'un Estat intervencionista, que construeix societats a mida. Però aquestes alarmes es centraven en els terrorífics experiments de totalitarisme polític que van castigar Europa en els anys trenta, de Hitler a Stalin, mentre que consideràvem que la democràcia política ens vacunava a nosaltres dels riscos que podia produir un Estat excessivament intervencionista.

La responsabilitat de l'Estat

L'existència d'aquest Estat del benestar, d'aquest Estat provident i protector del que tant orgullosos ens sentim els europeus, té a veure amb un concepte bàsic que comentàvem en l'apartat anterior. En el model europeu, el bé comú és responsabilitat de l'Estat, no responsabilitat dels individus. Permetin-me que ho expressi en termes caricaturescos, és a dir exagerats, però que em sembla que no són falsos. En el nostre Estat del benestar, els ciutadans firmem un contracte pel qual, a canvi del nostre vot i dels nostres impostos, no ens hem de preocupar per res del que passa en l'àmbit públic i ens podem concentrar tranquil·lament en els nostres interessos individuals.

A canvi del nostre vot i dels nostres impostos, l'Estat ens garanteix ensenyament, sanitat, transport, cultura, pensions, subsidis... L'Estat carrega damunt les seves espatlles un mínim de benestar per a tots els ciutadans, i ens allibera d'haver-hi de pensar. És la nostra gestoria, que vetlla per nosaltres i pels nostres interessos vinculats amb l'espai públic i ens diu *"Vostè no es preocupi de res, vostè voti i pagui, que nosaltres ja ens preocuparem de tot en nom seu. Ens preocuparem del previsible i de l'imprevisible. Deixi-ho tot a les nostres mans: l'ensenyament o la sanitat; vetllarem per la seva salut i per la seva cultura; no es preocupi si hi ha unes inundacions o un terratrèmol, l'Estat proveirà. Vostè no és responsable de res, només de les coses estrictament seves, individuals. L'Estat és l'únic responsable de l'espai públic, de tot allò que succeeix en l'espai públic, encara que l'afecti. Vostè té dret a exigir en funció dels seus propis interessos i de les necessitats diguem-ne egoistes que li corresponguin. L'Estat arbitrarà. L'Estat ja les conciliarà amb les del seu veí, en la mesura que puguin semblar contradictòries"*.

I si en un moment determinat l'elector pensa que allò que li donen pel seu vot i pels seus impostos és insuficient, que de fet li sortiria més barat comprar en el mercat lliure la sanitat, l'ensenyament, el transport que consumeix o la cultura que adquireix, en comptes de pagar-ho amb els seus impostos, llavors l'Estat treu els seus estudis i diu: *"És possible que a nosaltres, a cadascun de nosaltres, l'Estat del benestar no ens surti a compte, però que les nostres societats tenen un nombre creixent de persones al llindar de la pobresa i la marginalitat, i que si no estigués aquí l'Estat del benestar per acollir-los quedarien exclosos, fora del sistema"*. Com passa als Estats Units, se'ns afegeix en veu baixa.

En aquests estudis els llindars de la pobresa i de l'exclusió es calculen d'una determinada manera, a partir de la mitjana social, no pas de les necessitats mínimes. I en societats visiblement benestants apareixen, segons

els estudis, enormes bosses de pobresa i de risc d'exclusió que després resulten invisibles a la pràctica. Però el concepte queda clar: *"amb el diferencial entre el que vostè paga i el que vostè rep li garantim la pau social. O, si es prefereix, la bona consciència de combatre contra les desigualtats i les exclusions."*

Ja sé que és una caricatura. Però no em sembla una descripció falsa de com funciona el sistema. Tampoc una descripció sarcàstica, destinada a ridiculitzar-lo. El sistema, repeteixo, té grans virtuts. L'Estat concentra damunt les seves espatlles la responsabilitat sobre qualsevol cosa, sobre tot el que passa. En l'àmbit de l'Estat del benestar agafa un sentit nou la vella interpel·lació italiana: *"Piove? Porco governo!"*. En origen, podria semblar una expressió de l'anarquisme popular, que culpa al govern sense cap mena de raó de qualsevol cosa que passi, fins i tot de la pluja. Però és que en l'Estat del benestar el govern s'ha fet responsable de tot, fins i tot de la pluja. Li ha dit al ciutadà que no es preocupi de res, que l'Estat li solucionarà tot. Potser no la pluja o la sequera, però sí els seus efectes sobre cadascun dels ciutadans, entren en la responsabilitat del govern, dels poders públics. Per tant, aquest ciutadà que observa enfadat que està plovent, anirà a una manifestació davant del govern o firmarà una instància per tal de poder rebre una subvenció per la collita que la pluja li ha fet perdre o per protestar que per culpa de la pluja —i del govern imprevisor que no ha posat marquesines als carrers o ha fet més amples les voreres— ha arribat tard a la feina. I tindrà raó, en la lògica de l'Estat del benestar.

Tot això està en el pacte. Tot això és el que el govern li ha promès que li donaria, a canvi del seu vot i dels seus impostos.

El nucli de tot és la responsabilitat de l'Estat. Allò que els especialistes, quan parlen com parlàvem unes pàgines enrere de les lleis de possessió d'armes, anomenaven "el model administratocèntric i centralista" referit a Europa i "el model individuocèntric i federal" referit als Estats Units. Les conquestes socials de l'Estat del benestar no mereixen una caricatura sarcàstica. Però els europeus, a més d'estar orgullosos del model, hauríem de pensar també en quins inconvenients pot tenir, per tal de saber-los i si pot ser per evitar-los sense necessitat de canviar totalment el model.

El principal problema és que si posem tota la responsabilitat en l'Estat i alliberem a l'individu tota la responsabilitat, anirem evolucionant —ho hem fet ja en bona part— de l'Estat provident a l'Estat paternal. I l'Estat paternal té un inconvenient, el que tenen tots els paternalismes: que a base de tractar els seus ciutadans com a menors d'edat els acaba convertint en menors

d'edat.

El monopoli del bé comú

En la pràctica, la responsabilitat exclusiva de l'Estat en l'espai públic, fonament de l'Estat del benestar, acaba provocant un monopoli del concepte de "bé comú" per part de l'administració, de l'Estat. En la pràctica, del món polític, dels polítics. Ells acaben presentant-se i legitimant-se com els únics dipositaris d'aquest concepte, que en principi hauria de ser propietat compartida del conjunt de la societat.

Aparentment tots els ciutadans han d'estar interessats en el bé comú, perquè cadascun és part de la comunitat. Però en el model europeu, el conjunt dels ciutadans deleguen aquests afers d'una manera obligada a la classe política, que n'acabarà exercint monopoli. Els polítics són així i en aquest sistema, els garants del bé comú, els especialistes únics i exclusius del bé comú.

Un polític important m'ho explicava, d'una manera estrictament descriptiva, sense entrar en valoracions. Imaginem un poble qualsevol. Els empresaris del poble creuen que necessiten una carretera perquè els seus productes es puguin vendre a fora, i com més ample millor, perquè arribin abans els camions. Els ecologistes no volen la carretera perquè fa malbé el paisatge. Els pagesos no volen que la carretera passi pels seus conreus, tot i que ja els aniria bé que hi fos, però passant pels conreus dels altres. Els propietaris de terres ermes volen que la carretera passi prop d'on tenen un terreny edificable, perquè si hi ha carretera es revaloritzarà. Etcètera, etcètera, etcètera. Cadascú es mira el conflicte des d'un punt de vista sectorial, des de la perspectiva de la defensa o de l'assoliment d'un bé concret que li és favorable.

Qui arbitra en tot això? El polític. El polític és —en teoria i en la bona pràctica— l'únic que s'ho mira sense haver de defensar ni de poder defensar cap bé sectorial. El polític és el que avalua la participació de cadascun d'aquests interessos parcials en l'interès general i qui dicta una resolució fonamentada en l'interès general: que hi hagi o no hi hagi carretera, que tinguin tants carrils, que passi per aquí. Cadascú ha acudit a l'espai públic amb els seus interessos sota el braç. El polític hi ha acudit —en solitari— amb una concepció de l'interès general, amb una idea de bé comú. Aquest bé comú intentarà trepitjar tan pocs interessos particulars com sigui possible. Intentarà conciliar interessos contradictoris. Intentarà trobar el camí del mig, perquè el bé dels uns no signifiqui el mal dels altres. Però acabarà decidint en

nom del bé comú.

Cadascú serà, en aquest espai públic, alguna o algunes coses concretes: empresari, transportista, ecologista, pagès, propietari... Algunes d'aquestes coses respondran a interessos estrictament materials i individuals (propietari) o a visions ideològiques del món, però de caràcter sectorial (ecologistes). L'únic que quedarà per damunt de tot, el professional de l'interès general, serà el polític.

És cert que, en aquesta descripció del funcionament de les coses en una societat occidental del benestar, els polítics no hi queden malament. Repeteixo: és la visió sincera que em donava un polític important, que creu en el seu ofici, que se l'estima, que creu en la necessitat dels polítics. I em reconeixia també que no tots els polítics, sempre, actuen així. Que de vegades aquest polític que ha de vetllar per l'interès general té de fet interessos privats, propis, o s'alinea amb interessos sectorials, per raons econòmiques o ideològiques o d'afinitat. Que hi ha polítics que a l'hora de fer aquell arbitratge no arbitren en nom de l'interès general, sinó que arbitren a favor dels propietaris perquè ells mateixos són també propietaris, o en nom dels transportistes perquè el seu partit rep una ajuda dels transportistes per fer campanya electoral o en nom dels ecologistes perquè en el poble n'hi ha molts i els seus vots faran falta per guanyar les properes eleccions. És a dir, de vegades el polític violenta la seva pròpia concepció —sempre discutible— del que hauria de ser l'interès general per corrupció o per demagògia o per electoralisme o perquè no en sap més. Però en aquests casos, estarien fent malament la seva feina. No serien bons polítics. Fer bé la pròpia feina, en el marc actual, seria avaluar amb honestedat totes les opcions i arbitrar en nom de la pròpia concepció —subjectiva i sempre ideològica— del que és l'interès general.

El problema del sistema no són tant sols els polítics que fan malament la seva feina. Això és un problema, però sempre pot passar, i el sistema ha de generar mecanismes de control per evitar aquesta mena de desviacions. Les lleis i els tribunals són mecanismes de control més o menys eficients per intentar evitar les corrupcions. El sistema electoral democràtic és un mecanisme de control per evitar l'arbitrarietat i l'excentricitat, però segons com es facin no eviten els problemes del clientelisme, de la demagògia o de l'electoralisme, que són defectes específics del sistema democràtic. Defectes infinitament menors als que presenta un sistema autoritari, on l'arbitrarietat no necessita ni tant sols disfressar-se per tal d'esdevenir electoralment assumible, i on el cacic o l'autòcrata no necessita donar explicacions a ningú.

Però en qualsevol cas un sistema en el qual els poders públics monopolitzin la noció d'interès general i de bé comú no es el millor sistema que es pugui imaginar. I no tant sols —ni sobretot— perquè els polítics puguin fer un mal ús d'aquest monopoli. Aquestes serien les males pràctiques que el meu interlocutor polític era el primer en denunciar. És perquè el monopoli de l'interès general allibera obligadament al conjunt dels ciutadans del seu compromís amb el bé públic —que en part és el seu— i els porta a la no participació, a allò que hem anomenat col·loquialment passotisme, a l'exercici de l'egoisme perfectament legítimat. Els priva a més de la pràctica en la defensa dialèctica dels propis interessos respecte als dels altres, en el lloc de trobada de l'interès general, i en la discussió amb els que tinguin interès o idea contrària a la seva pròpia.

El problema de la cadena que hem establert a Europa i que lliga responsabilitat de l'administració, Estat del benestar i monopoli de l'interès general per part de la classe política, és que deixa fora de l'espai públic a la immensa majoria dels ciutadans. Amb el monopoli de l'interès general, l'Estat ens fa de pare, i pot ser que faci malament de pare. Això, quan és evident que els polítics, per definició, tenen més dificultats per a ser diguem-ne bons pares —coneixedors en profunditat de les realitats dia a dia—, de les que en general tenen els ciutadans per a saber allò que els es convenient, i fins i tot lligar-ho al que és convenient al bé comú. Però sobretot ens arracona al conjunt dels ciutadans al paper de fills menors d'edat, dels que necessiten algú que decideixi en el seu nom i a qui es convida a arrepenjar-se, sense responsabilitats ni participació, en un reducte confortable, protegit i sense riscos.

La dimissió del ciutadà

La delegació en els poders públics de tota la responsabilitat pel que fa al bé comú convida al ciutadà individual a dimitir de qualsevol responsabilitat col·lectiva. Ja hi ha qui se n'ocupa. Ja hi ha qui està professionalment dedicat a això, que cobra els nostres impostos i rep el pagament per fer-ho per part de la comunitat. El polític esdevé l'empleat dels ciutadans per vetllar pel bé públic. Alliberats, els ciutadans es poden dedicar exclusivament a la defensa del seu interès individual. I el ciutadà, convidat a fer aquesta delegació tan còmoda, dimiteix de la seva participació, la concentra en el fet de votar cada quatre anys i de pagar impostos. Ja ha fet la seva part del tracte.

La dimissió del ciutadà no significa tant sols una baixa participació

política. Se'l convida també a una baixa participació social o, en tot cas, a una participació social sectorialitzada, que no afecti al bé comú. Quan el polític del que parlava unes pàgines enrere m'explicava l'exemple del poble que necessita una carretera, el que resultava sorprenent no era la naturalitat amb la que acceptem que el polític és la garantia de l'interès general. El que resultava sorprenent és la naturalitat amb la que acceptem que tots els altres, el propietari, l'ecologista, el pagès, tenen tot el dret i gairebé l'obligació de no pensar-hi. De posar damunt de la taula només els seus interessos. És això el que esdevé inquietant. Aquesta dimissió forçada.

Un primer exemple. Davant d'alguns problemes absolutament domèstics, vinculats amb el trànsit i amb la neteja de les ciutats, diversos càrrecs polítics van creure que havien de fer una crida pública al civisme: la ciutat no estarà mai neta del tot si els ciutadans no practiquen el civisme de no embrutar-la i el trànsit mai no serà prou fluid si els ciutadans no condueixen cívicament. L'alcalde d'una gran ciutat va fer unes declaracions als mitjans de comunicació en aquest sentit, i la resposta va ser tan immediata com contundent. Què s'havia pensat? Altres càrrecs polítics d'oposició, molts periodistes i uns quants ciutadans se li van llançar al damunt, perquè van considerar que la crida al civisme era una manera de defugir les seves responsabilitats com alcalde, de traslladar als pobres ciutadans les responsabilitats que de fet li corresponien a ell. És l'alcalde el responsable que la ciutat estigui neta i per tant ha de posar les papereres, ha de contractar els escombraires, ha de fer totes les previsions i totes les mesures que facin falta. I el mateix amb el trànsit. .

Cada vegada que un polític ha fet una crida d'aquesta mena al civisme i a la responsabilitat dels ciutadans, s'ha trobat amb la mateixa resposta: està defugint les seves responsabilitats, està traslladant al ciutadà una responsabilitat que és seva. Recordo casos paradigmàtics, extrems, com els retrets duríssims contra els poders públics perquè un ciutadà s'ha ofegat banyant-se en un dia de mala mar, quan a la platja hi havia bandera vermella. Però si la responsabilitat mai no és del ciutadà, sinó que sempre és dels poders públics, l'administració ha de tenir previst un dispositiu per salvar també la gent que es banya amb bandera vermella. Cada vegada que les administracions s'han dirigit als ciutadans per dir-los que alguna cosa, la que fos, depenia d'ells, del seu civisme, de la seva ajuda, hi ha hagut un retret implícit: l'ajuda ciutadana, el civisme, sempre és benvinguda, però no pot ser obligatori. S'ha d'agraciar, però no s'ha d'exigir ni s'hi pot comptar.

Ben sovint els polítics es queixen amargament d'aquesta impossibilitat de

mobilitzar al ciutadà, d'involucrar-lo en l'interès general i el bé comú. Tenen una part de raó. Però també tenen una part de raó els qui critiquen als polítics que fan aquestes crides, perquè de fet el que estan proposant és una revisió parcial del contracte. El contracte implícit en la societat del benestar dóna a l'administració pública el monopoli del bé comú, però a canvi d'alliberar al ciutadà individual de tota responsabilitat. No podem revisar-lo a mitges, només en benefici d'una de les parts. O refem tot el contracte o no podem fer exigències unilaterals. Si retornem als ciutadans la responsabilitat, també li hem de retornar la capacitat de decisió, li hem d'oferir canals nous de participació real que vagin més enllà de pagar impostos i votar cada quatre anys. Si no modifiquem el contracte, de fet estem dient al ciutadà que té el dret a ser incívic, que té dret a anar a la seva, que té dret a defensar només interessos particulars o sectorials. Mentre no vulneri les lleis i les prohibicions, no té cap obligació de vetllar per la netedat de la ciutat o per la fluïdesa del trànsit. Ja posarà l'Ajuntament els escombriaires i la policia municipal. Que té dret a despreocupar-se del bé comú, perquè hem quedat que aquesta és la feina de les administracions i dels polítics.

La relació entre l'Estat del benestar i l'individu té alguna cosa d'intercanvi feudal. L'Estat ens protegeix, però a canvi acumula tot el poder. Certament, l'acumula només per períodes limitats, entre elecció i elecció. Però a canvi de la seva absoluta protecció, durant aquests períodes, el ciutadà queda alliberat de tota preocupació col·lectiva i al mateix temps queda impossibilitat de qualsevol forma directa o indirecta d'intervenció, que no està ni tant sols prevista. La protecció que ens ofereix aquest Estat del benestar és total i va més enllà del catàleg dels serveis mínims que considerem de justícia social.

En els últims temps, algunes administracions han canviat el nom dels seus departaments. Els antics departaments d'Ensenyament han passat a anomenar-se d'Educació; els de Sanitat, han passat a dir-se de Salut. És una forma de visualitzar el caràcter absolut i total de la protecció que se'ns ofereix. No és que ens donin els serveis d'ensenyament a través de l'escola, és que es fan càrrec de la nostra educació, per terra, mar i aire, a través de l'escola i de la televisió i de qualsevol eina formativa. No és tant sols que ens ofereixin els serveis sanitaris dels hospitals i dels ambulatoris, és que es fan càrrec de la nostra salut, del que mengem, del que consumim, i també naturalment del sistema sanitari.

L'Estat del benestar no es legitima només en la prestació de serveis públics universalitzats, sinó que és literalment un sistema de protecció social. Un sistema en el sentit més literal del terme de "seguretat social". Ho hem vist

en apartats anteriors quan vèiem els defectes i les virtuts del sistema europeu: és per damunt de tot un sistema que ofereix seguretats als seus ciutadans. Encara que el preu de la seguretat es pagui amb la moneda de la participació, de la llibertat, del risc creatiu o de la innovació.

Convertits en menors d'edat, en infants a qui cal protegir, l'Estat del benestar no ens demana res, no ens exigeix res, i a canvi ens ho promet gairebé tot. El lema de qualsevol governant en un Estat del benestar és "Anem bé". Sempre. En tot. El governant, el polític de l'Estat del benestar, ha de ser optimista per obligació, perquè com és responsable de tot, qualsevol cosa que no sigui perfecta acaba anant contra ell. Una campanya electoral en un Estat del benestar és la confrontació entre algú que diu "anem bé", que és el que governa, i un que diu "anem malament", que és qui vol substituir-lo en l'administració. El discurs governamental ha de ser per força triomfalista, perquè el compromís és la protecció absoluta dels ciutadans. I les oposicions, llavors, en la lògica política, estan condemnades a ser destructives, a no trobar res bé.

Al ciutadà se li ha pres la seva responsabilitat. Però a canvi se li ha promès la resolució de tots els seus problemes. Si algun no està ben resolt, és culpa de l'administració. O per no haver actuat bé o per no haver planificat bé o per no haver previst bé. El ciutadà és innocent davant de tot. El ciutadà té dret a tot. Menys a sentir-se responsable del bé comú. Alain Finkielkraut parlava a "La desfeta del pensament" d'una certa tendència de les societats occidentals, de les societats del benestar, a la infantilització dels ciutadans. Ser tractats com infants. Respondre com infants.

Les noves protestes

Se'm dirà, i amb raó, que aquest pacte entre una administració que es carrega totes les responsabilitats col·lectives i uns ciutadans convidats a tenir només interessos particulars no és tan plàcid com pot semblar. Que cada dia es produeixen fenòmens de protestes que ens indiquen tensions en aquest pacte i que de fet constitueixen canals alternatius de participació ciutadana. És cert. Però fins i tot aquestes noves formes de protesta pertanyen a la lògica de repartiment —o més ben dit, de no repartiment— de les responsabilitats que caracteritza l'Estat del benestar. La nova forma de protesta sol ser l'expressió d'una disconformitat amb una mesura presa —equivocadament o no— en nom de l'interès general, però que xoca contra l'interès de particulars. I habitualment aquesta nova forma de

protesta no proposa una lectura alternativa de l'interès general, sinó que simplement reclama que l'interès de particulars no sigui menyspreat o sacrificat.

Observem una bona part de les protestes de signe territorial amb les que s'enfronten els països de l'Europa occidental. Hi ha un tipus d'equipaments que resulten necessaris per a l'interès general, però que comporten sens dubte un perjudici o una incomoditat per als qui es veuen obligats a acollir-los. Poden ser equipaments de moltes menes: presons, incineradores, abocadors, parcs eòlics... Però poden ser fins i tot equipaments menys hostils, que en altre temps haurien estat considerats símbol de progrés: carreteres, autopistes, túnels. El tipus de protesta més sovintejat és el que diu: "a casa meva, no". Certament, darrera d'aquestes formes de protesta hi ha de vegades un nucli reduït que planteja una alternativa total al sistema. Tan total i tan absoluta que tampoc no és pràctica, no es pot traduir en una acció de govern alternativa a mig termini. Però el que dóna força a les mobilitzacions de protesta a l'Europa occidental no és aquesta alternativa genèrica, aquesta lectura totalment contrària del que és l'interès públic, sinó l'expressió d'un interès territorial, particular. No hi ha manifestacions perquè desapareguin les presons de la capa de la terra. Hi ha manifestacions perquè no les posin aquí o allà. Els manifestants no porten pancartes que diguin "No a les presons". Porten pancartes que diuen "No volem la presó a...", allà on sigui.

Estem per tant en la lògica plena de l'Estat del benestar. El ciutadà no se sent cridat a exposar la seva lectura personal de quin ha de ser el bé comú. Es queixa que en nom del bé comú, que ja sap que és competència dels polítics, es trepitgi el seu interès individual. Se li posi al costat de casa una cosa que el molesta. No el molesta la seva existència. No està en contra de les presons, al contrari, en demana i sap que n'hi ha d'haver.

De vegades l'equipament contra el que es lluita és fins i tot simpàtic i associat a una causa progressista amb bona premsa, com per exemple els parcs eòlics. Però no ho vol a costat de casa. Que ho facin, és clar, però que ho facin a un altre lloc. *"Que facin més carreteres, perquè el sistema viari està col·lapsat i a més jo vull anar pel món amb el meu cotxe, hi tinc dret, és el que em toca. Però que no facin passar la carretera per un lloc on n'he de sentir els sorolls o espatlla el paisatge que m'estimo"*. Els xocs entre lectures diverses del bé comú, de l'interès general, es produeixen en el terreny de joc polític i tenen per protagonistes els polítics. Qui està en contra del mapa de carreteres que ha dibuixat per a un país, en nom de la seva lectura de

l'interès general, un determinat govern és un altre partit polític, que dibuixa un altre mapa de carreteres, en nom d'una altra lectura de l'interès general. Però tot això passa a la política, als Parlaments, a les pàgines de política dels diaris. La mobilització ciutadana no es fa en nom d'un pla de carreteres —o de presons o d'abocadors— alternatiu, sinó davant de la defensa d'una determinada vall, del pas per dins d'un poble, d'una variant o un ramal que ens afecta personalment.

No és una manera de deslegitimar les mobilitzacions. Al contrari. Són manifestacions que entren plenament dins de la lògica de l'Estat del benestar. La política, l'administració, els polítics, ens han promès protegir-nos, protegir els nostres interessos, conciliar els interessos individuals en l'arbitratge per a l'interès general. Protestar és la manera que tenim de dir que el nostre interès particular no ha estat prou respectat. Que en aquest arbitratge no hem estat prou escoltats. Sabent del cert —però sense que això estigui assumit des de l'Estat del benestar— que l'arbitratge perfecte no existeix. Que les presons, els abocadors i les incineradores han d'anar a parar a un lloc o altre.

Per això, dintre del terreny de joc de la política, els qui estan a l'oposició, els qui ens prometen que ells sí que tenen una lectura de l'interès col·lectiu que s'avé amb els nostres interessos particulars, proposen sempre sortides per elevació, sortides que —sobre el paper— no trepitjaran l'interès de ningú. Un govern, des de la política, des del monopoli del bé comú, ens diu que ens posaran una presó a costat de casa nostra. Nosaltres, des de l'interès particular, ens manifestem i els diem que la posin allà on vulguin, però que al costat de casa, no. Llavors, altra vegada des de la política, des dels qui aspiren a ser administració, altra vegada en nom de l'interès general i del bé comú, se'ns diu que quan ells manin no posaran la presó al costat de casa nostra, ni a costat de cap altra casa de ningú, perquè ells tenen la fórmula màgica en la qual no caldran presons. Tenen una “nova cultura de la seguretat”, mentre són a l'oposició, que farà possible quadrar el cercle: servir a l'interès general sense trepitjar l'interès particular. Naturalment, quan els qui estan a l'oposició passen al govern —i els del govern a l'oposició— s'intercanvien els papers. El govern sempre imposa l'interès general per damunt d'algun interès particular, l'oposició sempre promet una fórmula màgica que farà que tots els interessos esdevinguin sobtadament compatibles.

És tan obvi que aquestes noves formes de protesta es fan —en la lògica de l'Estat del benestar— des de la reivindicació, legítima i legitimada de l'interès

particular, que de vegades la seva fórmula és precisament denegar el dret a l'existència d'un bé comú si el seu bé particular no és respectat. És la filosofia dels talls de carreteres com a forma de protesta, entre altres tipus de manifestacions. Qui protesta, qui sent vulnerat el seu interès particular, ens està dient —de vegades d'una manera literal— que si l'administració no respecte els seus interessos ell tampoc té cap obligació de respectar els interessos particulars dels altres ciutadans. Quan es talla una carretera, els qui queden embussats no són els representants de l'administració, sinó ciutadans que passen per allà, sense cap relació amb el problema reivindicat. Però la nova forma de protesta considera que si algú se sent perjudicat, té dret a combatre el bé comú. Si ell té un problema i l'administració no li resol, ell té el dret també a causar un problema a un tercer ciutadà.

L'administració serà sempre la culpable, perquè és l'administració la que li ha garantit a ell que vetllarà pels seus interessos, però també la que li ha garantit a l'altra ciutadà que podrà anar tranquil·lament per la carretera. El barroc espanyol havia trobat una fórmula poètica per parlar de la prevalença de l'interès particular sobre el col·lectiu: *"Andeme yo caliente y ríase la gente"*. La nova protesta ve a dir que si jo no vaig calent, que no hi vagi ningú. Si jo tinc un problema, que tothom tingui un problema. No fos cas que el món seguís rodant tranquil·lament i feliçment, sense perjudicis per a ningú, quan el meu interès particular no ha estat pres en consideració. Amb un esquema d'aquesta mena, amb una responsabilitat tan concentrada, amb una invitació tan constant a la dimissió en les nostres preocupacions per l'interès general, una societat té un problema. Les societats europees tenen un problema.

Els camins alternatius

Els exemples poden ser més o menys anecdòtics, però la qüestió de fons no ho és en absolut. El conformisme, la passivitat, l'opció per una comoditat protegida, semblen els frens més importants per a la generació d'un somni europeu que mogui passions. El procés d'unitat europea ha decebut o ha limitat la seva ambició per aquest conservadorisme social, més profund que el conservadorisme polític, que fa preferir la seguretat a l'ambició. També, en un cert sentit, és aquest model que anul·la la responsabilitat individual respecte al bé comú el que ha significat una esquerda a Occident; el que ha allunyat el model europeu de l'americà i el fonament cultural en el qual s'expliquen i es justifiquen altres discrepàncies més de conjuntura. I la sensació és que aquest conformisme i aquesta passivitat estan en els codis

bàsics de la societat del benestar que hem construït, plena de valors i de virtuts, però que en la pràctica actua també com una invitació a la dimissió de la ciutadania, per a qualsevol responsabilitat col·lectiva. La societat del benestar és en part la gàbia daurada en la qual s'ha tancat Europa.

Tenim d'una banda un espai públic, el de l'interès general, que és monopoli de l'Estat i que per tant és el terreny de joc d'una classe política cada vegada més professionalitzada i, per tant, endogàmica. Tenim de l'altra banda una ciutadania protegida, acostumada a delegar en els poders públics la resolució dels seus problemes, a qui s'ha promès seguretat i estabilitat a canvi de no interferir en l'espai públic, convidada a l'egoisme i la indiferència. És obvi que això porta a una mena de divorci. I aquest divorci provoca en alguns sectors de la vida europea conformisme i passotisme, però en d'altres provoca malestar. Hi ha segments de la societat europea que tenen alguna concepció pròpia sobre l'interès general, però que no tenen canals per fer-la sentir en l'espai polític perfectament definit i segregat que hem anat dibuixant. Hi ha sectors que se senten engavanyats per aquesta invitació permanent a cuidar-se dels seus propis assumptes i de no sentir cap mena de responsabilitat davant del bé comú.

Potser és aquest malestar el que explica, parcialment, la insatisfacció de la població europea davant del seu propi present i el seu futur previsible, tot i els nivells de benestar i de protecció assolits.

El món americà ofereix als seus ciutadans un somni individual, però com l'individu és allà el centre de la societat, en alguna mesura el triomf individual esdevé la manera de participar en la responsabilitat col·lectiva. Europa no creu en la responsabilitat individual. Ofereix als individus un horitzó personal de benestar i de seguretat, però això no té —en un sistema on la responsabilitat sobre el bé comú és de l'Estat— una dimensió col·lectiva, una dimensió general. Potser el malestar de la població europea, que han detectat en diverses enquestes sobretot entre la població més jove, i que no es justifica en funció del seu nivell de benestar material, és l'efecte de la manca de somni, de la manca d'èpica col·lectiva, de la manca de projecte i d'horitzó. Però amb seguretat també, i principalment, és perquè consideren que els que personalment tenen la responsabilitat d'administrar el bé comú, l'administren malament. El que ja no tenen, son propostes concretes per a canviar el sistema, sistema que ha ofegat la capacitat d'iniciativa.

La mateixa florida d'organitzacions no Governamentals que ha viscut Europa pot ser també un símptoma o un efecte d'aquest malestar. El bé comú és

propietat de l'Estat i de la política. Qui des del seu sentiment individual té una mínima vocació de participar en el bé comú —erronea o no—, no troba canals per projectar aquesta voluntat en l'espai polític. Busca llavors un altre lloc, un espai imaginari on superar la invitació perpètua que se'ns fa als europeus de desinteressar-nos del bé comú. Certament, és una via substitutòria. És una via on desapareix el concepte de representativitat, on és possible crear un miratge de pes social darrera d'una organització que de fet no representa ningú. És una via amb deficiències i perills enormes. Però potser és la via que hem forçat a base de barrar el pas als ciutadans a la participació en la construcció política del bé comú. I aquest es busca llavors a través de vies més o menys il·luminades, més o menys místiques, que ofereixen als ciutadans la dosis d'èpica i la dosis d'il·lusió en l'espai col·lectiu que no els ofereix una política professionalitzada i tancada, ni una ciutadania de base que està empesa a preocupar-se només dels interessos materials més immediats i personals.

L'Estat protector, l'Estat provident, que apareix com la màxima realització del món europeu, en paral·lel amb el procés de confluència dels Estats d'Europa, acaba esdevenint un factor de malestar i un factor de conservadorisme. L'Estat protector és una oferta permanent de seguretat i de confort. Però desanima als ciutadans de participar en l'espai públic. I, a més, en nom d'un igualitarisme desmobilitzador, els desanima també d'un somni de realització individual que té a veure amb l'auto-superació, amb la competència, amb la formació, que per contra és perfectament viu —potser massa i tot— en el món americà.

És cert que des de la política es poden oferir models millors per a la representació dels ciutadans. I en aquest sentit hem de tornar a mirar a Europa: països com Suïssa o, sobretot com Finlàndia, amb poders cantonals i municipals molt pròxims als ciutadans, han ofert vies que compensen parcialment l'oferta desmobilitzadora de l'Estat del benestar. Per aquest efecte influeix molt la mida d'aquestes entitats polítiques. Els Estats Units, que ens donen una via interessant en l'àmbit dels conceptes i dels valors per tornar la responsabilitat a la ciutadania, no són per contra un exemple generalitzable d'organització política. La combinació d'aquests valors americans i d'algunes de les fórmules dels petits Pobles i Estats d'Europa ens donen alternatives valuoses al que ara per ara és general a l'Europa actual: la renúncia a la responsabilitat pública per part dels ciutadans.

Si del que es tracta és de crear Europa i de reconstruir Occident, probablement hem de canviar les bases teòriques del nostre Estat del

benestar. No totes les seves prestacions, ni tot el model d'assistència universalitzada, particularment no l'educatiu si no és per augmentar-lo, però sí aquest fonament teòric que deixa establert que la responsabilitat de l'espai públic és només de l'administració i la governació que condemna al ciutadà —fent veure que l'allibera— a cenyir-se als seus interessos personals o sectorials. Cal un canvi de valors, que probablement només pot arribar a través d'un canvi educatiu, però també d'un canvi en la manera d'entendre i de fer la política.

Una vegada més, caldria trobar la manera de fer confluïr els dos sistemes polítics d'Occident, perquè malgrat siguin fonamentalment oposats, els dos tenen virtuts i defectes complementaris. Arribats al punt de divergència actual, no és fàcil assolir convergència. Probablement, la fórmula per superar l'esquerda que es va eixamplant entre els dos components principals d'Occident, no és la d'intentar omplir-la, sinó la d'establir ponts.

Una nova política

Diu la vella màxima que la democràcia és el menys dolent dels sistemes de govern que es coneixen. Això vol dir que és un sistema clarament preferible a qualsevol forma d'autoritarisme, tant des del punt de vista ètic com des del punt de vista pràctic: els riscos de qualsevol despotisme, fins i tot dels despotismes il·lustrats o d'aquells que es justificaven com un pas inevitable cap a l'emancipació de les masses, són infinitament més grans, i les malvestats comeses pels règims totalitaris i despòtics són infinitament més quantioses que les que puguin haver comès les democràcies. Però la màxima també ens diu que la democràcia no és un sistema perfecte i que per tant existeix marge per perfeccionar-la. També la democràcia té riscos i defectes, que hauríem de ser capaços d'anar superant sense renunciar a les seves enormes virtuts, superiors a les de qualsevol altre sistema polític.

Alguns dels riscos de la democràcia són de caràcter universal, es produeixen pràcticament en qualsevol règim democràtic del món, més enllà del sistema de valors i de la visió del món a la que la democràcia estigui associada. Ja els grecs van detectar que la democràcia, fins i tot la democràcia tan minsa que ells podien tenir, és molt sensible —però els autoritarismes molt més!— al poder de la demagògia, d'allò que avui en diríem l'electoralisme. I això que els grecs no podien arribar ni a imaginar les conseqüències de l'afalac de l'opinió pública i per tant del cos electoral oferint-li versions edulcorades de

la realitat; i mentint o triant de la realitat allò que més convé, gairebé comprant el seu vot o subornant-lo amb concessions fàcils i amanyagadores, encara que puguin ser inoportunes. El clientelisme, l'electoralisme, la demagogia, són riscos presents en democràcia.

En les democràcies avançades, un altre risc creixent és el que podríem anomenar la democràcia demoscòpica, volent que se substitueixin les consultes directes a la població, i també les conviccions fermes dels governants, per estudis constants d'opinió. En aquestes democràcies demoscòpiques, el governant, el polític, no tindria una concepció pròpia del món, una ideologia i un programa que oferiria als ciutadans reclamant el seu suport, sinó que modularia les seves posicions en funció dels resultats de les enquestes, adaptant-s'hi per tal d'afalagar a l'electorat. Aquest risc d'una democràcia amb polítics de plastilina, sense opinió ni projecte propis, que van cap on bufa el vent, sembla haver estat detectat pel mateix electorat, que en alguns processos electorals recents sembla haver preferit polítics amb conviccions fortes —encara que enormement discutibles— que a polítics demoscòpics.

Les eleccions americanes del 2004 semblen haver estat un exemple d'aquesta reacció. Bush va aconseguir en la campanya presentar-se com un polític amb valors i conviccions —repeteixo, enormement discutibles—, però sobretot va aconseguir presentar Kerry com un polític voluble i oportunista, potser no del tot injustament. Bush va guanyar les eleccions. En un anunci mostrava Kerry fent surf —la metàfora del polític demoscòpic, que es desplaça sempre damunt de l'onada— i canviant de parer amb els canvis de vent. No vull dir que l'atribució dels dos papers sigui encertada ni que Bush tingui realment conviccions i Kerry sigui realment un oportunista. Vull dir només que l'electorat pot de vegades escollir abans el polític que creu que té conviccions, encara que no les comparteixi al complet, que no pas el polític incapaç de trametre la sensació que les té, encara que potser les tingui.

En qualsevol cas, aquests riscos de la democràcia són generals i el sistema democràtic els intenta combatre amb les seves pròpies lleis electorals. Per exemple, en alguns països les lleis electorals han fixat circumscripcions grans i règims molt proporcionals amb llistes tancades, per evitar el petit caciquisme local i donar força al règim de partits, tradicionalment feble. És el cas d'Espanya, amb la Constitució del 78, després d'un règim autoritari i de l'experiència de les petites circumscripcions en la Restauració, que va alimentar el caciquisme. Per contra, altres països, com la Gran Bretanya, han preferit sistemes amb circumscripcions molt petites, clarament majoritaris, on

passa a tenir més valor el perfil personal del diputat que no pas el partit pel qual es presenta. Qui aporta els vots és el diputat i la seva trajectòria, no el nom i la ideologia del partit. Finalment, la majoria dels països han triat —com Alemanya— sistemes mixtos per intentar adaptar els avantatges i eludir els inconvenients que tenen els dos sistemes electorals en la seva expressió més pura.

Però al marge d'aquests problemes generals de la democràcia i dels sistemes que cadascú pot generar per atenuar-los, el sistema polític europeu presenta uns problemes específics, vinculats amb el fet del que parlàvem en apartats anteriors: l'existència d'un Estat protector, que acumula tota la responsabilitat sobre el bé públic, i que relega a la ciutadania a la defensa dels seus interessos personals o corporatius, i a una participació que es concentra en el vot cada quatre anys. Com ja dèiem, aquest principi de fons —que també diferencia la política europea de l'americana— ha acabat generant dos circuits que no es troben, que corren en paral·lel. D'una banda, el món polític, cada vegada més professionalitzat i endogàmic. De l'altra, el conjunt de la societat, els ciutadans, allò que anomenem la societat civil, que ha quedat apartada de la gestió de l'interès general i del bé comú i que en tot cas el busca per camins exteriors a la política.

La política com a ofici

Em comentava un destacat polític que en el seu gremi —per dir-ho així— es produeix un fenomen únic, que no es dona en cap altre camp professional: les regles del joc exigeixen la destrucció de l'adversari. Una part de la feina dels polítics és destruir els altres polítics. Certament, en tots els oficis hi ha competència. En tots els oficis cal competir per aconseguir un nombre limitat de llocs d'excel·lència. Però en les regles del joc de la política, tal com l'entendem entre nosaltres, la pròpia feina consisteix en presentar les pròpies propostes i el programa i la visió del món que es defensa —força ambiguament, de vegades—, però també desacreditar fins i tot personalment els altres polítics. En la mesura que s'escullen persones, no tant sols idees, la lluita política esdevé una lluita entre persones, no tant sols sobre idees. L'objectiu del debat polític és la conservació del poder o la substitució en el poder. En tots dos casos, el debat polític convida a posar en dubte les capacitats i fins i tot les intencions dels rivals. I, evidentment, a negar-los tot reconeixement, si més no mentre són en actiu, mentre participen en el que podríem anomenar el mercat polític, mentre són competència d'algú.

Aquestes duríssimes regles del joc de la política porten a diversos problemes, des del punt de vista col·lectiu. Representa que al conjunt de la societat li convé que el governin les persones més capaces, amb una millor formació, amb una més gran vocació de servei. I entre les diverses persones que puguin tenir aquestes característiques, escollim aquelles que tenen una visió del món més semblant a la nostra, que defensen valors i idees amb les que nosaltres coincidim. Però la duresa i la capacitat de destrucció de persones de la política, provoca efectes que ens allunyen d'aquest objectiu:

- Un horitzó de confrontacions que pot portar a la destrucció personal resulta dissuasori per a moltes persones que tindrien capacitats polítiques. Per dir-ho d'una manera, espanta de la política, allunya de la política, persones preparades i formades. Impedeix vocacions, que serien socialment útils. Persones que estarien disposades a assumir responsabilitats i a deixar el seu temps i el seu esforç en la governació o en el debat polític, no estan disposades a patir els processos de destrucció i de descrèdit que hi van associats.
- La duresa de la confrontació política fa que de vegades quedin desacreditades o cremades persones que mantenen encara intactes les seves capacitats i fins i tot la seva vocació. Les societats donen per amortitzats abans d'hora polítics que encara els podrien ser perfectament útils, però que han quedat desgastats per unes regles del joc extremadament abrasives.
- La política queda reservada per a aquelles persones disposades a travessar les dures proves personals que comporta, que no són necessàriament ni les més preparades ni les més aptes. Es crea així un cercle professional de polítics, absolutament diferenciat de la resta de la societat. En aquest cercle hi habiten les persones amb una vocació política tan forta que pot resistir els inconvenients del desgast —siguin aptes o no—, però també aquelles persones que detecten en la política una opció professional que no troben fora de la política i als quals els importa relativament poc el clima de desgast que s'hi viu. Així els polítics vocacionals han de conviure —sovint en inferioritat de condicions— amb els polítics professionals que hi són sense vocació i només per interès personal.
- La impermeabilitat entre el món de la política i el conjunt de la societat fa molt difícil entrar en aquest cercle dels polítics d'ofici, vocacionals o no. Però també fa molt difícil sortir-ne. Qui ha passat pel món de la política, té una molt difícil reinserció social —per utilitzar, amb tota consciència, un terme que pertany sobretot al llenguatge

penitenciari— i en conseqüència, molt sovint, polítics que ja han realitzat tot el seu cicle en la vida política, que han donat tot el que podien donar d'ells mateixos, no tenen cap mena d'horitzó exterior i hi han de romandre indefinidament, arrossegant-se de càrrec en càrrec, simplement perquè no hi ha res a fora per a ells.

Tots aquests riscos són, de fet, l'aplicació a casos concrets del problema general. El sistema polític actual ha donat a l'Estat el monopoli del bé comú. Ha marcat, en conseqüència, molt clarament els límits de la política, ha creat una muralla en el perímetre de la política. Estat/política i individu/societat no es troben. Només entren en contacte cada quatre anys en les eleccions o xoquen quan una acció política feta en nom del bé comú trepitja un interès individual. Les dues esferes es mantenen independents, i en un cert sentit hi ha la sensació que la política —que a més és destructiva i abrasiva— contamina la societat.

Les regles del joc de la política democràtica actual, d'una extraordinària duresa, ajuden a agreujar el problema, que inicialment és el de la coexistència —amb una frontera gairebé impermeable— del món de la política i del món de la societat. La duresa de la vida en l'interior del cercle de la política, l'obligatorietat aparent del descrèdit i la destrucció de l'adversari, la presència constant i invencible del risc de la demagògia i l'electoralisme, fan que els mecanismes per reclutar el personal polític no ens garanteixin que arribin a la governació els més aptes. Certament, arriben a la governació persones aptes, amb forta vocació política i amb coneixements i intel·ligència per arbitrar a favor de l'interès general. Però les regles del joc excepcionalment dures, deixen pel camí a molts d'altres que tindrien aquestes aptituds. I de vegades situen en aquesta posició a algú que no té les aptituds, però que té la fortalesa o la despreocupació necessàries per vèncer els filtres. La classe política queda aïllada en un ofici sense sortida, que tot ho contamina, que és percebut com a sospitós per la resta de la societat i on es practica una forma especial d'antropofàgia.

La democràcia continua sent el menys dolent de tots els sistemes polítics, per descomptat. Hem generat a més mecanismes —com lleis electorals i sistemes parlamentaris complexos— que han perfeccionat aquest règim menys dolent. Però encara queda feina per fer. Encara s'ha de canviar més la manera de fer política, les regles del joc, les formes de reclutar el personal polític, els mecanismes per entrar i sortir d'aquest cercle, les formes de participació i de responsabilització social, per millorar la qualitat de la democràcia.

L'exclusió ciutadana de la política

La barrera infranquejable que separa un món polític, carregat a canvi de tot el poder amb la motxilla de tota la responsabilitat, i un món social on els individus només són responsables d'ells mateixos, provoca un doble problema col·lectiu. A una banda de la barrera, la dels polítics, provoca tots els problemes, entre d'altres, fruit de l'endogàmia i l'autodestrucció que acabem d'enumerar. Però a l'altra banda de la barrera provoca uns problemes no menors. Molt en resum, provoca el malbaratament de recursos humans que serien enormement útils per al bé comú, i provoca la frustració i en últim cas l'avorriment d'aquelles persones que voldrien assumir alguna responsabilitat en relació a l'interès general, que intueixen que la via política no els donarà ocasió de fer-ho —o els la donarà a un preu molt alt, que no estan disposats a pagar perquè afecta la seva íntima personalitat—, i que no troben una manera alternativa de canalitzar aquesta voluntat de participació, que els donaria una certa dimensió èpica i un repte o un ideal que transcendiria l'estricta interès individual.

Les societats europees i en general al món, han generat un nucli molt ampli, més ampli que en qualsevol altra fase de la història, de persones formades, que han assolit l'èxit en les seves activitats professionals i que tenen aptituds i intel·ligència per participar en la cosa pública, en la gestió de l'interès general. Però aquesta gestió està monopolitzada per l'Estat, pel conjunt de les administracions, i per tant per una classe política closa i definida, enquadrada en partits polítics que es combaten per substituir-se. Aquestes personalitats civils, amb trajectòries empresarials, professionals o acadèmiques que en el fons no serien tan allunyades del que representa la gestió pública, amb experiències i coneixements vàlids per aportar-los a la comunitat, no tenen cap mecanisme paral·lel a la vida política estricta per participar en les decisions i la gestió de l'espai públic.

Per dir-ho d'una manera gràfica, o “entren en política” o continuen condemnats —malgrat les seves aptituds i experiència— a mantenir-se al marge de l'interès general i circumscrits a la defensa d'interessos particulars o corporatius.

Si volen participar en la gestió de l'interès general, han de travessar la barrera, han d'entrar al club, han de passar a dedicar-se a la política. I, per tant, s'han de sotmetre a les regles del joc de la política: la destrucció mútua, l'enquadrament partidista, les dificultats per retornar a la vida professional, acadèmica o empresarial de procedència.

Els exemples són molt nombrosos. He conegut europeus amb una

extraordinària trajectòria acadèmica als Estats Units que, per sentit cívic, però havent adquirit ja una perspectiva americana de la política que podria servir a Europa, s'han ofert a col·laborar en feines públiques en els seus països d'origen, des de l'expertesa adquirida en llurs professions. Han entès que entrar en política, en el sentit que això té a Europa, significava pagar alguns peatges, que han considerat al començament que eren menors i només funcionals: anar a les llistes d'un partit, acceptar un càrrec públic, entrar en el joc polític. Només quan han estat a dins han descobert, amb estupor, que la dinàmica antropofàgica de la vida política no els respectava la seva inqüestionada validesa acadèmica i que eren objecte dels mateixos furors destructius que la resta dels polítics. I han descobert també que s'empantanegaven en un món procel·lós i complicat, del que a més no trobaven la manera de sortir-ne, perquè en l'àmbit europeu, el qui torna de la política a la societat porta al damunt un estigma, és sospitós. La mateixa societat que, oficialment, en el discurs públic políticament correcte, convida als ciutadans a participar en la política, castiga després als que ho han fet amb un estigma de no neutralitat i de partidisme, que fa que el seu retorn a la vida civil sigui difícil i en qualsevol cas en unes condicions pitjors que les que tindria si no hagués passat per la política. Excepte en el cas que aquest retorn a la vida civil sigui una forma camuflada de continuar en la lògica política.

Aquestes persones a les que em refereixo procedien d'un medi nord-americà en el que la barrera entre la política i la societat és molt menor, perquè la política no té el monopoli de l'interès general. Al contrari, els ciutadans, individualment o organitzats, són protagonistes també de l'interès general. Per tant, amb una barrera molt menys separadora, on fer el salt en qualsevol de les dues direccions és possible. Potser no és fàcil, però és possible. Per contra, en la societat europea, s'ha d'entrar en política —i l'expressió és en ella mateixa significativa— si vols fer alguna mena de servei públic. I quan hi entres quedes atrapat a la seva xarxa i és molt difícil sortir-ne. I així la quantitat de talent que es perd per a la vida pública és enorme.

Aquesta impossibilitat d'accés ha empobrit d'una manera molt gran la política. Poques persones volen, en aquestes condicions, "entrar en política", "ficar-se en política". La saviesa popular, que fa servir aquestes expressions, ja dibuixa la política com una capsa tancada. Això ha impedit la renovació d'idees, la incorporació de coneixements, l'ampliació dels punts de vista. La personalitat de reconegut prestigi, que està en l'espai públic al marge de la disputa política, que aporta els seus coneixements personals, que es compromet —si més no durant un temps— en la gestió de la cosa pública

des del seu civisme i des del seu talent, no existeix entre nosaltres. A Europa hi ha els qui fan política, enquadrats en partits, professionalitzats, i tota la resta dels ciutadans. O ets a una banda o ets a l'altra de la barrera.

Un ciutadà europeu, pel que fa a la seva relació amb l'espai públic, té tres opcions: o entra en política o es fa d'una ONG o simplement accepta la invitació de despreocupar-se i es dedica a aprofitar totes les oportunitats per a viure bé individualment que ofereix aquesta societat. És a dir, o busca l'interès general per la via marcada o intenta trobar una altra via o simplement es queda al marge de l'interès general. Un convit a l'hedonisme i el passotisme. Qui queda a aquesta banda hi queda sense cap dret a la intervenció en l'espai de l'interès general. Condemnat a una certa forma de silenci.

El paper de la societat civil

Des de fa un cert temps, el terme "societat civil" ha entrat amb força en qualsevol mena de discurs públic. Es parla de la societat civil, en contraposició amb la societat política, per descriure el conjunt de les entitats, associacions, fundacions, empreses, institucions, en què s'organitzen espontàniament els ciutadans, al marge de les institucions públiques, a partir dels seus propis desitjos i afinitats. La societat civil és lloada arreu com a forma d'organització de la societat, com un espai intermedi entre els ciutadans i l'Estat, però en qualsevol cas molt més pròxim als ciutadans, autònom de l'Estat.

En alguns pobles i territoris deixats de la mà dels Estats o que consideraven que els Estats tenien una actitud hostil respecte als seus interessos culturals, econòmics i socials, la societat civil ha esdevingut un veritable esquelet alternatiu, la forma a través de la qual la societat s'ha dotat lliurement dels instruments que li semblaven necessaris per afavorir les seves expressions culturals, per resoldre els seus problemes assistencials o per portar a terme en general les seves activitats.

Teòricament, es valora molt la seva societat civil. El grup de treball creat per Romano Prodi per tractar de qüestions referides a la identitat comuna d'Europa, va concloure que l'economia no serà mai el motor de la unitat europea si no descansa en la unitat política i que la unitat política no avançarà mai si no descansa en una identitat comuna, que naixerà de l'existència d'una societat civil europea. Per tant, la societat civil s'assenyala com a pedra de toc no tant sols del funcionament de cadascuna de les

societats, sinó fins i tot del seu procés de confluència.

Però hem vist en els apartats anteriors que en el model europeu és l'Estat qui carrega sobre les seves espatlles l'interès col·lectiu. I és obvi que la societat civil, per definició, tendeix també a carregar sobre les seves espatlles algun aspecte concret del bé comú. Per tant, tot i que en veu alta el discurs públic europeu també és d'elogi a la societat civil, en la pràctica hi ha una disfunció entre el paper d'aquesta societat lliurement organitzada i el monopoli que l'administració pública, els polítics i la burocràcia exerceixen sobre l'espai de l'interès general. Això condueix en la pràctica a un recel des de les administracions cap a la societat civil, que l'ha buidada en el cas europeu de continguts i l'ha fet terriblement subsidiària de la societat política. A través de la seva política de subvencions, però encara més a través d'una política d'aspiració de tota mena d'iniciatives, la societat política ha relegat a la societat civil a un paper subsidiari, complementari, en un segon terme.

Mentre als Estats Units les fundacions, les associacions, les iniciatives civils al marge de l'Estat tenen un pes enorme en la vida cultural, educativa o sanitària, contràriament a Europa el discurs oficial, és que tots aquests àmbits formen part de l'espai d'actuació de l'Estat. Per tant, si hi actua la societat civil, ho fa provisionalment en tasques substitutòries, a l'espera que sigui l'Estat, que és a qui li toca, el que ho passi a fer. Es considera que l'Estat és qui ha d'ocupar aquest espai per a garantir uns mínims igualitaris a tota la població, i en tot cas si hi actua la societat civil és per oferir a alguns segments de població un valor afegit, alguna cosa que no és imprescindible —si ho fos, ja ho cobriria l'Estat— però que es pot acceptar que ho ofereixi. Com una mena de premi de consolació.

Als Estats Units, les lleis de mecenatge i patrocini donen grans avantatges fiscals a l'actuació de la societat civil. A Europa hi ha, pel que fa al tractament de les fundacions i entitats per part de les administracions, pràctiques molt diverses i fins i tot contradictòries. En alguns països, la legislació s'ha anat acostant a la dels Estats Units. En d'altres es mantenen filtres molt potents sobre les activitats d'aquest tipus d'iniciatives. De vegades, aquestes restriccions i recels no són producte d'una posició ideològica contra la societat civil, només, sinó sobretot un sistema per evitar que a través d'aquestes iniciatives es perdi recaptació fiscal o transparència. A molts països, els recels respecte a les fundacions i entitats sense ànim de lucre no ha vingut dels ministeris de cultura, sinó dels ministeris d'hisenda.

Però, en tots els casos, des dels més oberts als més restrictius, a Europa

l'Estat posa el marc en el que la societat civil ha de situar els seus recursos i esforços. Molt sovint, la societat civil està molt participada —i de vegades fins i tot controlada— per la societat política. Als Estats Units, la societat civil esdevé una via d'influència sobre les decisions dels governs. Per exemple, la gran majoria dels *lobbys* actuen a través de fundacions.

En algunes zones del Sud d'Europa on les transicions a la democràcia han estat relativament recents —Grècia, Portugal, Espanya—, van existir durant les dictadures respectives unes societats civils potents, que en molts casos van suportar la cultura pròpia, però també l'assistència social o l'activitat cívica quan la desídia o l'hostilitat d'aquestes dictadures no actuava o actuava en contra: creant mutualitats, centres d'ensenyament, associacions esportives, entitats socials... Quan va arribar la democràcia, les noves institucions públiques, formades ja en la matriu de l'Estat del benestar europeu, es van dirigir a la societat civil, li van donar les gràcies per la feina que havia fet, la van qualificar de feina substitutòria portada a terme quan no hi havia un Estat democràtic, i van assumir les funcions que aquesta societat havia portat a terme.

De fet, estem davant del mateix que comentàvem en apartats anteriors. A diferència del model americà, el model europeu carrega tota la responsabilitat —i tot el poder!— damunt les institucions públiques i allibera al ciutadà de responsabilitat i de poder. Al ciutadà individual i al ciutadà organitzat. Als Estats Units, el motor de la vida cultural és el diner privat, que gràcies a incentius fiscals importants, fa de mecenes de les activitats. Les orquestres, posem per cas, viuen del diner privat. A Europa, les orquestres viuen del diner públic. Si demà desaparegués el diner públic de la cultura europea i tot hagués de funcionar amb el diner que surt de les empreses, de les fundacions i del sector privat, ens quedaríem pràcticament sense cap mena d'oferta cultural. Des del cinema fins a la música clàssica —gairebé amb la única excepció parcial del món del llibre— tota la cultura a Europa descansa sobre el sector públic. I fins i tot el món civil, les entitats i les associacions, piquen a la porta del sector públic per obtenir-ne recursos, de manera que acaben sent en el millor dels casos els instruments d'aplicació d'una política pública, sustentada pel pressupost públic, i de la seva influència.

El model americà és un model fonamentalment privat. Per tant, en la seva essència, de societat civil organitzada. El model europeu és un model públic. Per tant, centrat en la societat política. A Europa existeixen —també desigualment— espais de concertació. Hi ha, en alguns llocs més que en

altres, entitats concertades, escoles concertades o hospitals concertats. Però en molts d'aquests llocs la concertació no és vista com una virtut, sinó com una falla del sistema. Es concerta en la mesura que l'Estat no pot arribar a tot o en la mesura que l'Estat ha d'administrar una herència del passat en la qual existia aquesta iniciativa civil i seria inoportú esborrar-la de sobte. Però la presència dels privats en l'espai del bé comú és vista o com a provisional o com un inconvenient que s'ha de suportar sense ser desitjable. Com un luxe que només es pot permetre quan els nivells mínims universals ja han quedat garantits. Si l'Ajuntament ja organitza els concerts que creu que fan falta per a la població i hi ha una entitat privada que en vol organitzar més, i se'ls paga, doncs que ho faci.

Com passa en tantes altres coses, el valor que fa de motor d'aquesta concepció europea de l'Estat del benestar, del monopoli estatal del bé comú, de la reticència respecte a la societat civil i a qualsevol model de concertació, és un principi d'igualitarisme. La pedra angular del sistema és una teòrica garantia de la igualtat per part de l'Estat. Aquesta concepció de l'igualitarisme seria, sens dubte, molt discutible. A Europa, a partir de la revolució francesa, la igualtat entre les persones ha passat a ser un gran objectiu polític, potser el més important de tots. Però "igualtat" és un terme ambigu. Les persones no són iguals ni en desitjos ni en interessos ni en capacitats. Podem estar a favor de la igualtat de drets, però no podem estar a favor de clonar les persones humanes, de fer-les uniformes per tal de fer-les iguals. Igualtat és el contrari de desigualtat. Però també és el contrari de diversitat.

Més endavant, quan raonem de la diversitat, ja farem la crítica de l'igualitarisme que ha dominat en bona part les ideologies europees de la modernitat, l'igualitarisme radical que estava en la base del comunisme. Però també l'igualitarisme anivellador que està en la base de l'Estat del benestar i que sovint allò que aconsegueix tant sols és igualar a la baixa, com encara va fer d'una manera més acusada el comunisme de l'Est. Bona part de les crítiques al nostre sistema educatiu actual es poden fonamentar en aquesta obsessió igualitarista, que acaba sent injusta. Perquè, com diu un vell proverbi liberal, no hi ha res de més injust que tractar com a igual allò que és desigual.

Tots aquests fonaments teòrics no convenients i presents al Primer Mon i part del Segon Mon, es poden discutir. Però en qualsevol cas el preu que se n'acaba pagant és el retraïment de la societat civil, paral·lel al retraïment dels individus. Se'ls diu als individus i a la societat civil que estan trepitjant un terreny acotat, que estan envaint les competències i les responsabilitats de

l'Estat. L'Estat del benestar es fa gran a base d'expulsar de les seves prerrogatives —de les que és enormement gelós— als ciutadans individuals. Paradoxalment, permet renunciar al civisme a canvi de benestar. Destruïx allò que després ell mateix demana.

Una demanda d'èpica

Hem vist al llarg d'aquestes pàgines que existeix una esquadra important a l'interior del món occidental, que separa Europa dels Estats Units. Hem vist també que aquesta esquadra no té l'origen en la política exterior ni en consideracions geo-estratègiques, sinó que les diferències en política exterior són l'efecte, el símptoma, d'una diferència de models de societat i que en el fons allò que més diferencia les dues societats de banda i banda de l'Atlàntic és la valoració del paper de l'Estat i de l'individu, i en el fons la valoració de la responsabilitat individual en el bé comú. És en aquest sentit que les diferències entre la valoració europea i l'americana de la política sobre l'Iraq i les diferències entre el fet que a Europa les orquestres les pagui el diner públic i als Estats Units el diner privat no són dues coses sense cap mena de relació, sinó que hi ha un fil comú, compartit. I que és difícil que es pugui reconstruir Occident si no hi ha una confluència en un aspecte tan nuclear, tan important, que té efectes sobre camps tan aparentment allunyats com és la política internacional o el finançament de la sanitat i la cultura, passant per les polítiques sobre la possessió particular d'armes.

En aquesta dicotomia política, ¿quin és el model bo? ¿cap a quin model hem de tendir? Cadascú defensa el seu model amb els seus arguments. Per als europeus, el nostre model és més igualitari, més just. Per als americans, el seu model és més competitiu, confia més en les persones individuals, és més lliure.

Certament, deu ser possible trobar-hi interseccions, però els punts de sortida són molt diferents. Tots dos models tenen algun defecte i la seva aplicació plena porta a excessos difícils d'assumir. El pes de la religió en el model americà sembla un problema objectiu, tot i que la seva Constitució és extremadament avançada pel que fa a la llibertat religiosa individual. En el pensament neoconservador que sembla dominar l'actual política americana hi ha factors de religiositat i factors de maquiavelisme enormement discutibles. Però d'altra banda tampoc Europa ha aconseguit un model clarament funcional. N'hem vist en les darreres pàgines els enormes inconvenients, aplicats per exemple a la manera de fer i d'entendre la

política.

A Europa hi ha un model Estat protector, que priva als ciutadans i a la societat civil el protagonisme i la responsabilitat en el bé comú, construeix ciutadans indiferents. Sense responsabilitat col·lectiva, preocupats només pel benestar material, ha entrat en un cert descrèdit de l'esforç. Contra el model americà present, però també contra els propis fonaments de l'eclosió de la civilització occidental a la que pertany. El sistema educatiu, els valors culturals, el món dels mitjans de comunicació, ens fan una proposta en la qual es lloa implícitament la facilitat i es desacredita l'esforç personal. L'oci s'identifica, fatalment, amb la facilitat, tot i que és obvi que el camí cap a la cultura és sovint un camí llarg i difícil, que exigeix esforç personal, una via ascètica —en el sentit de treballada i de caràcter laboriós— per al ple gaudi de les produccions culturals més complexes. L'oci és el regne de la facilitat i la civilització europea tendeix a l'oci, a considerar que el temps de treball és un càstig diví, a alliberar temps de treball per acabar invertint-lo en un oci sense esforç, que pot acabar sent tediós. Contra el tedi, la proposta és llavors l'hedonisme. I si no funciona, el nihilisme.

Mig en broma, deia unes pàgines abans que un ciutadà europeu només té tres opcions, en la seva relació amb l'espai públic: entrar en política, fer-se d'una ONG o avorrir-se. Ja hem vist què vol dir entrar en política. El culte bocabadat a les ONGs com a nova forma de participació té moltes llacunes: tenen grans virtuts, però —segons com— s'atorguen falses representativitats, i poden acabar sent la nova expressió del políticament correcte. Però hi ha poca gent que s'hi apunta. La major part de la gent a Europa, simplement se situa al marge de l'espai públic. Pot ésser avorrir-se amb tota la consciència. També en podríem dir, i seria el mateix, paradoxalment, divertir-se: optar pel que hem anomenat oci, jugar a l'hedonisme, buscar la satisfacció estrictament personal en la mesura que el protagonisme en l'espai col·lectiu està vedat.

Però el terme "avorriment" no ha estat escollit a l'atzar. Tota societat, en tot moment, té una certa necessitat d'èpica. Tota societat necessita, d'una manera o altre, un somni col·lectiu, un repte, una *quête* que tibi de la vida quotidiana i serveix per despertar les seves energies. El model americà ha servit —i aquest és el seu gran èxit— per desvetllar les energies i els potencials de les persones. El somni americà, individual però amb transcendència col·lectiva, perquè l'individu és el responsable al final del bé comú, ha fet que ciutadans que procedien de llocs ben diversos del món i especialment

d'Europa, desencotillats, lliures, amb un cert culte a l'esforç personal, construïssin una potència que avui té quasi l'hegemonia del món. I ho ha fet amb un material humà que li ha forn timer especialment Europa. Com si els europeus, sobretot els anglosaxons, arribats a Amèrica, aconseguissin treure de dins d'ells mateixos totes les seves potencialitats, que les encarcerades i rígides estructures de les velles societats europees filtraven.

I Europa, avui? Ja hem dit que no hi ha un somni europeu, però que hi podria ser. Què hi haurà, en el seu lloc, si no hi ha somni, desig de ser, poder volitiu? En el terreny individual, la diversió, l'hedonisme. En el terreny col·lectiu, el tedi.

Deia que no he escollit aquesta paraula a l'atzar. El tedi, a través de la paraula francesa que millor n'agafa el sentit, l'*ennui*, és un dels grans protagonistes de la cultura europea que va des de començaments del segle XIX fins a la Primera Guerra Mundial. Ho ha estudiat molt bé George Steiner en el seu formidable assaig "En el castell de Barbablava".

Aquest període de la història d'Europa s'assembla en moltes coses a la nostra època. Europa va viure un llarg període de pau, només trencada per la guerra franco-alemanya (si es vol, franco-prussiana) del 1870. També va ser un període de progrés econòmic, de benestar —mal repartit, en termes actuals, però més ben repartit del que havia estat mai fins llavors—, de confiança en el futur. Algú parla del jardí europeu. D'altres, d'Europa entesa com un balneari. Però aquella Europa no va oferir a la seva joventut cap somni, cap horitzó. I la paraula *ennui* esdevé el centre de tota una cultura, de tota una visió del món. Baudelaire n'és potser la màxima expressió, però no pas la única. Hi ha Mallarmé. La paraula *ennui* es repeteix en un i altre poema. I potser trobem l'expressió més bàrbara del que vol dir aquest avorrim ent, aquest tedi, en un vers terrible de "Le voyage" de Baudelaire, quan parla de trobar "en un desert de tedi, un oasis d'horror": *Une oasis d'horreur dans un désert d'ennui!*. És tan odiós l'horitzó del tedi, que fins i tot l'horror hi sembla un oasis. Millor l'horror que el tedi.

Una generació d'europeus, en una època confortable com la nostra, hedonista com la nostra, es va avorrir o va creure que s'avorria. No tenia cap somni. I des de l'avorrim ent, des de l'*ennui*, va creure que era preferible l'horror. Va cridar l'horror. I el mal d'aquestes coses és que l'horror, quan el crides, arriba. I va venir un segle XX, a partir de l'altra desengany de Sarajevo, del primer, del de 1914, una allau d'horror que van ser dues guerres mundials, Auschwitz, Hiroshima, el Gulag, els totalitarismes.

L'Europa avorrida va assistir impàvida a la generació dels totalitarismes, que hi van fer niu precisament en primer lloc, i amb una potència

extraordinària. Perquè, com diu una vella observació, els europeus ens passem el dia dient que el totalitarisme sobrevola Amèrica, però a l'hora de la veritat sempre acaba aterrant a Europa. L'*ennui* va deixar pas a l'horror. Els seixanta anys de balneari europeu, plàcid i confortable, avorrit, van ser el brou de cultiu on es van anar formant els embrions del més terrible esclat d'horror. Es va parlar llavors del malestar en la cultura i es va parlar del desig de mort. Tot a partir de l'*ennui*. Tot com a pròleg de l'horror.

No trec aquesta referència des d'una concepció cíclica de la història, que ens porta a creure en repeticions mecàniques. Però sí com una alerta. Una Europa avorrida, una Europa sense somni, és una Europa indiferent que pot assistir impertèrrita a l'aparició de nous totalitarismes, de nous embrions de l'horror, sense immutar-se, preguntant només en què canviarà això els seus caps de setmana, com incidirà sobre el seu benestar.

En la tebiesa europea davant de l'Onze de setembre de Nova York hi participa un anti-americanisme ja comentat, però hi pot participar també aquesta mena d'indiferència respecte a noves formes de totalitarisme, si més no mentre no ens afectin directament.

És segur que en aquesta mena de pacifisme unànime —però selectiu— que domina avui Europa, hi ha devassalls de bons sentiments i d'actituds positives. De tota manera, personalment, m'agrada més, com a lema d'una manifestació, "Contra les guerres" que no pas "Contra la guerra". Perquè de guerra, ara mateix, en el món, no n'hi ha només una, la de l'Iraq, sinó moltes més. El veritable pacifisme les condemnaria totes. Condemnar només la guerra dels americans i mantenir-se indiferent a totes les altres no seria pacifisme, sinó anti-americanisme. Però fins i tot en aquest pacifisme genèric hi participa també —en una mesura o altra— alguna gota d'aïllacionisme; de deixar les coses en mans dels altres; de no assumir responsabilitats. Hi ha a l'Europa d'avui un sentiment de no ingerència que és hereu d'una vella tradició de pragmatisme maquiavèl·lic que va alimentar el Pacte de Munich de Chamberlain amb Hitler; que va alimentar també l'esperit de Vichy; que va alimentar tots els ulls tancats davant de les notícies de l'Holocaust i de les notícies del Gulag.

Si el mal no es fa massa present, si no ens ataca a nosaltres cada dia, es pot arribar a conviure amb el mal. Si només demana petites coses que no ens afecten gaire, se li poden donar. Potser perquè, en el fons, el pensament hegemònic europeu està convençut, com deia Pascal Bruckner, que el mal no existeix. Els totalitarismes, passats o presents, no serien res més que un malentès, una mala interpretació dels desitjos de l'adversari, un dèficit de diàleg. O potser perquè, des d'un sentiment penitencial, una part d'Europa

creu que ha arribat l'hora que Occident pagui pel mal que ha fet al llarg de la història, destruint els paradisos perduts on habitaven els bons salvatges roussonians.

És aquí on sembla clar que ha d'haver-hi una reconstrucció d'Occident, una assumpció plena per part d'Occident dels seus valors fonamentals, i que això ha d'implicar creure en la responsabilitat dels individus amb el bé comú. Amb el bé comú de les seves societats, dels seus països, també del planeta. Creure que com a persones, com a individus, tenim responsabilitats col·lectives que van més enllà dels nostres interessos personals, sectorials o corporatius. Això és el model americà? Està en el fonament del model americà, tot i que aquest model hagi pogut tenir desviacions que no cal que compartim.

Però aquesta reconstrucció d'Occident sembla la única base sòlida per a intentar generar el somni europeu, per buscar que la unitat europea sigui alguna cosa més que un mosaic d'Estats marcat pel conservadorisme i la recerca única del benestar econòmic. Que sigui i per intentar generar un bon model de resolució en el gran tema que avui ocupa l'horitzó dels europeus, que centra —encara que sigui políticament incorrecte— les seves preocupacions i que serà el debat central dels anys a venir: els canvis demogràfics a Europa, l'envelliment de la població, i la nova immigració que arriba des de fora d'Europa.

Els problemes de la immigració

Fa uns anys vaig formar part d'una comissió parlamentària d'estudis sobre la immigració i recordo que alguns diputats hi eren constantment renyats perquè es referien al "problema de la immigració". Els qui els renyaven, en nom de la correcció política, deien que no s'havia de considerar la immigració com un problema. Que fer servir aquesta expressió era una forma de conflictivitzar ja d'entrada la realitat. Que la immigració era un fet; segons com, una oportunitat. Que gràcies a l'emigració moltes persones assolien uns horitzons nous, que els permetien de viure millor. Que gràcies a la immigració les societats d'acollida s'enriquien des de tots els punts de vista, des de l'econòmic al cultural. Que el moviment massiu de persones era una de les característiques, positives comptat i debatut, del nostre temps.

Crec sincerament que aquests comentaris estaven plens de bones intencions. Però em sembla que es referien a un fenomen inexistent, o molt minoritari. Dibuixaven uns fluxos migratoris provocats gairebé per la curiositat, per una vocació no ben bé turística d'ampliar el propi món, de conèixer

món. Plantejaven l'emigració com una alegre aventura de gent disposada a fer les Amèriques. I plantejaven la immigració com l'alegre acollida, sense tensions, dels ambaixadors d'altres terres que ens vénen a fer el present dels seus costums i la seva manera d'entendre el món. Des de la correcció política, els qui deien que la immigració no és un problema, venien a dir que és una sort que les persones puguin emigrar. Jo els responia que era una desgràcia que les persones hagin d'emigrar. Perquè em fa la sensació que la immensa majoria de les emigracions no són actes positius provocats per les ganes de conèixer un món nou, sinó més aviat actes dramàtics en els quals unes persones que se senten expulsades del seu món —perquè els nega uns determinats horitzons, econòmics o culturals— es veuen forçats a dirigir-se a un altre. L'emigració no és una festa a celebrar, sinó per a moltes persones una necessitat que lamenten, que no voldrien haver de tenir.

De la mateixa manera, tampoc em semblava compartible la idea de la immigració com una festa de la mútua fecundació cultural, d'allò que alguns han anomenat el mestissatge. L'existència d'un percentatge alt de població immigrada és percebuda com a problemàtica per una part molt important de la població d'acollida. No crec que tinguem dret a dir-los que aquesta percepció és pecaminosa, que és una mena de racisme encobert. El racisme explícit a Europa s'ha alimentat, també, dels efectes negatius de la correcció política. Hi havia un discurs políticament correcte que deia que no hi havia problema, sinó una gran festa de la diversitat. Hi havia un discurs racista que deia que hi havia un problema i que l'única solució era l'exclusió. Ha faltat un altre discurs democràtic, central, que digués que hi ha problema, però que la xenofòbia i l'exclusió no són la solució.

Si entre el discurs políticament correcte que es fa als Parlaments i el discurs racista que es pot sentir a les tavernes no hi ha un discurs polític que ofereixi solucions, estem convidant a tothom qui sent la immigració com un problema a apuntar-se a la xenofòbia. L'ascens dels partits xenòfobs a l'Europa occidental s'ha produït a partir dels electorats de partits democràtics i d'esquerres que s'han instal·lat en la correcció política en el seu discurs públic. Els partits xenòfobs no s'han alimentat d'un racisme intel·lectual de laboratori, de gent ideològicament convençuda de la desigualtat genètica de les races, sinó de problemes quotidians i del fet que aquests problemes s'hagin volgut negar i ocultar des de l'esfera oficial.

Els partits xenòfobs han crescut en els barris obrers de les ciutats obreres, amb votants que estaven en contacte diari amb la nova immigració i als que no se'ls ha ofert un discurs que no fos angelical, que reconegués els seus problemes, i que proposés solucions democràtiques i positives.

Per tant, parlarem aquí del problema de la immigració, conscients que aquesta és una realitat amb alguns aspectes problemàtics per part de tothom que hi participa. Problema per als qui se n'han d'anar de casa seva sense voler-ho, empesos sovint per la necessitat econòmica, però també d'una manera o altra per societats encotilladores, que tanquen molts horitzons personals. Problema per a les societats d'acollida, que han de generar unes noves regles del joc, no gens senzilles. Certament, de vegades d'aquests problemes en surten resultats enormement positius. Es parla sovint, per lloar els efectes de les migracions i dels mestissatges, del paper positiu que va tenir per a l'Amèrica Llatina l'arribada d'exiliats europeus, i molt especialment republicans catalans i espanyols, en els anys trenta. I a l'inrevés: a països escandinaus de molt escassa immigració s'ha lloat el paper d'exiliats llatinoamericans, especialment xilens, amb bona formació i ganes d'integrar-se. Però no oblidem que aquests dos possibles resultats positius són resultats d'una tragèdia no desitjada: els exiliats són exiliats a la força, no pas perquè vulguin sortir de casa per conèixer món. I en aquests casos els exiliats portaven la qualitat afegida d'una formació que va esdevenir una aportació molt positiva als països d'acollida.

La immigració és un problema i és un efecte de problemes previs, dels quals esdevé un símptoma. Hi ha migracions no desitjades, forçades per les circumstàncies, perquè en els països d'origen hi ha problemes econòmics i polítics que obliguen o conviden a la gent a marxar. Hi ha immigració perquè les societats occidentals, combinant una natalitat molt baixa, una esperança de vida molt alta i alguns dels factors culturals i de model que comentàvem en apartats anteriors, han viscut un procés d'envelliment i han deixat d'ocupar algunes franges de la vida laboral, especialment les més dures i desagradables. Hi ha migracions —que sempre tenen un component dramàtic per a qui les viu— perquè les societats de sortida no han pogut fixar la seva població i perquè a les societats d'arribada hi ha feines que ningú no vol fer. Una oferta humana i una demanda humana. Una oferta i una demanda que casen, però d'una manera complicada i amb costos humans i socials.

D'entrada, el cost de fer moure del seu lloc d'origen a persones que no tindrien cap ganes de fer-ho, si no en tinguessin la necessitat. Després, el cost d'una acollida sense regles del joc clares, que de vegades planteja en algunes societats problemes de saturació amb una massa crítica difícil d'integrar, i amb un problema de model teòric acceptat pel conjunt de les nostres societats de com ha de ser l'Europa del futur. No el mapa d'Europa o les grans constitucions escrites en els papers, sinó el dia a dia de qualsevol

ciutat europea.

Fixar les poblacions

Si contemplem les migracions des d'aquest punt de vista dramàtic que jo crec que tenen, com un moviment involuntari de població forçat o afavorit per les circumstàncies, el primer objectiu d'una política de migracions és intentar evitar-les o deixar-les reduïdes a aquelles que són actes plenament voluntaris que no provoquen les tensions de les que parlàvem. La migració neix d'una mena de doble joc de vasos comunicants entre espais geogràfics que estan prou a prop, que en aquests moments ja ho són gairebé qualsevol del planeta. Hi ha migració quan hi ha diferència d'expectatives econòmiques entre dos territoris, i hi ha migració també quan hi ha diferències entre els ritmes de natalitat, amb tot el que representen de pressió demogràfica.

En relació als països que ens envolten, Europa presenta les dues diferències de potencial. Ofereix d'una banda uns horitzons personals per als qui vénen de fora, unes expectatives de riquesa i de benestar superiors a les que tindrien en els seus llocs d'origen, i manté unes taxes de natalitat clarament inferiors a les d'aquests llocs d'origen. Són les condicions precises per a una immigració massiva i, en conseqüència, potencialment problemàtica per a tothom qui hi intervé d'una manera o altra.

Per tant, el punt essencial de qualsevol política immigratòria europea és intentar fixar poblacions en les àrees fortament poblades que envolten el continent o que hi tenen uns llaços —sovint de tipus post-colonial— que converteixen Europa en el destinatari natural de les seves migracions. Europa està objectivament interessada en el desenvolupament econòmic i l'evolució política dels països de la riba Sud de la Mediterrània, que tenen la seva punta de llança i els seus exemples directors a Turquia i el Magrib, especialment el Marroc; Europa ha d'estar interessada en l'estabilització econòmica i política de l'Est, amb centre a Rússia i tota la seva àrea d'influència. I sobretot la Península Ibèrica —però amb tota Europa al darrere, perquè al cap i a la fi un cop travessada la porta ja ets dins de tota la Unió—, ha d'estar interessada en donar un horitzó econòmic positiu als països de l'Amèrica Llatina, que per al que ara estem parlant no són essencialment els del Con Sud.

Costa més d'imaginar quin pot ser el paper d'Europa davant els grans països asiàtics generadors d'emigració, com la Xina —el major origen d'emigrants del món—, la Índia o el Paquistàn.

Finalment, Europa hauria d'estar interessada en què el gran problema de la humanitat, l'Àfrica, on es dibuixen poques línies esperançadores d'evolució positiva immediata, trobi algun camí per a superar la seva situació dramàtica actual. Però sabent, en aquest cas, que les actuacions són en la hipòtesis més favorable, a llarg termini.

En tots els casos, l'interès d'Europa és el progrés econòmic d'aquestes zones, però també la seva evolució política, perquè els èxodes de població no responen tant sols a una necessitat econòmica, sinó també a una manca de perspectives i d'horitzons en què la política hi participa. I, a més, és probable que un veritable desenvolupament econòmic d'aquestes zones no es pugui desvincular en cap cas de l'establiment de sistemes polítics solvents, seriosos, no depredadors, i fiables per als organismes econòmics i polítics internacionals.

És clar que la primera prioritat, en una política de fixar poblacions a través de comprometre's amb el desenvolupament econòmic i polític de la regió, és la riba Sud de la Mediterrània. El Magrib, amb el Marroc al capdavant, és el lloc de procedència de bona part de la immigració que arriba a l'Europa més occidental. Turquia ha estat i és encara el lloc de procedència de la immigració a Alemanya. En aparença, en aquests dos països es poden donar les condicions que van fer possibles fa uns anys alguns dels miracles econòmics del Sud d'Europa: són destins turístics atractius; els seus emigrants els forneixen de divises guanyades a Europa i són un bon destí per a localitzacions industrials europees en sectors en els que cal una mà d'obra assequible encara que no estigui gaire especialitzada. L'Espanya dels anys seixanta no era tan diferent. Marroc i Turquia, amb el suport europeu i amb aquestes condicions —que comparteix en part Tunis— poden a més ser un exemple per al conjunt del món islàmic dels avantatges econòmics i de benestar general que suposa adoptar una via de col·laboració amb Occident. Un exemple, posem per cas, per a Algèria, un dels altres països amb forta emigració a Europa, en part per la potència del seu passat colonial en l'òrbita francesa. Mentre l'emigració del sud d'Europa als països centroeuropeus els anys seixanta era una emigració de passada, que somiava tornar i que quan no tornava s'integrava culturalment sense dificultats, no està clar que l'emigració turca o magrebina respongui avui als mateixos paràmetres. La política immigratòria holandesa es va fonamentar en la idea que els treballadors estrangers hi eren de passada, amb el desig de tornar als seus llocs d'origen, i no es va adonar que bona part d'aquestes poblacions eren a Holanda per quedar-s'hi. I aquesta ha estat la clau de situacions conflictives posteriors. Però en qualsevol cas Turquia i Marroc han de ser, pel

que tenen de llocs de procedència de molts immigrants i pel que tenen també d'exemple, els dos paradigmes d'evolució positiva en el Sud de la Mediterrània. Ho són, de moment, d'una manera parcial, tant pel que fa a l'evolució política com en l'econòmica. Però són les nostres cartes.

Aquesta voluntat d'ajudar tan com es pugui, d'invertir el que calgui, en les experiències de Turquia i el Marroc, porta a una pregunta que l'actualitat ha posat d'una manera clara damunt de la taula: ¿significa això la seva entrada a la Unió Europea? En parlarem més endavant, en el capítol que dedicarem als límits d'Europa, però en qualsevol cas la qüestió és oberta. L'opinió oficial de la UE és la d'obrir les portes a Turquia. Però bona part de la població europea creu que això desnaturalitza el projecte d'Unió. França, que —al contrari de l'Alemanya socialdemòcrata— té recels respecte a l'entrada de Turquia, ja ha fet saber que si els turcs entren a la Unió no hi haurà cap motiu de pes perquè no hi entri Marroc. La geografia —el petit territori europeu de Turquia— no és prou excusa per diferenciar els dos casos. Entraríem en una dinàmica difícil d'explicar.

Europa haurà de trobar llavors mecanismes potents per ajudar Turquia i Marroc. No com a membres de la Unió, però sí com a socis externs molt afavorits. Probablement s'han creat unes expectatives excessives, en el cas de Turquia, que no es corresponen amb la visió general que es té a Europa sobre els límits del projecte d'Unió. Probablement Marroc i Turquia haurien de ser els nostres aliats per vertebrar un espai al Sud de la Mediterrània, fet a imatge i semblança de l'Europa comunitària. Però és cert que la Unió s'ha posat en aquest cas, tota sola, en un embolic del que ara li serà difícil sortir-ne ben parada.

El cas de Rússia és en un cert sentit paral·lel. La immigració de l'Est té unes característiques diferents, i presenta per tant una altra mena de problemes, potser menys punyents. Però també es planteja aquí el problema dels límits d'Europa. La Unió necessita una Rússia forta, estable, desenvolupada, però una Rússia exterior a la UE. De fet, els russos no han demanat mai el seu ingrés. Però a Rússia li correspon per pes demogràfic i per història i tradició liderar un espai ampli, que es correspon parcialment —deixant de banda les repúbliques bàltiques, més en l'òrbita polonesa i escandinava— a l'antiga CEE.

Els moviments democratitzadors i occidentalistes d'Ucraïna provoquen una gran simpatia, perquè són factors de modernitat i d'evolució política. Europa els ha d'ajudar. Demanen assemblejar-se el màxim possible al model Occidental, potser més a l'americà que a l'europeu, com passa sovint a l'Est

d'Europa. I és un objectiu que ens convé. Però no sembla raonable que la Unió arribi a les portes mateix de Rússia. Més aviat aquests moviments han de ser l'eina a través de la qual es va produint l'evolució del conjunt del món que envolta Rússia cap a un model complementari al de la Unió, sobre fonaments de civilització molt semblants, probablement amb una estructura també federativa, però que ajudi a construir un món organitzat tot ell d'una manera més positiva.

De fet, també representa que la Unió Europea ha de servir per a això: per oferir un exemple de nova organització al món. Un exemple que ajudi a vertebrar alguns espais de forta tradició històrica, com és el que envolta Rússia. L'objectiu d'Europa no hauria de ser convertir-se en una part del món organitzada d'una manera diferent a totes les altres. Tampoc anar-se engegant més enllà de les seves fronteres —que apart de nivell cultural són necessàriament geogràfiques— fins arribar a esdevenir una mena de gegant planetari. L'objectiu d'Europa és oferir un model que sigui útil per a la configuració d'altres espais que, com el nostre, van més enllà dels límits dels Estats que ja existeixen, però tenen una àrea de desenvolupament natural marcada per la història i la comunitat d'interessos.

Aquests dos serien els casos més punyents i més pròxims. L'Àfrica seria la gran qüestió, molt difícil i de desenvolupament, en el millor dels casos, molt lent. L'Amèrica Llatina presenta símptomes millors de progrés, però és un espai on també és molt evident l'interès dels Estats Units. Però en tots aquests casos, amb el Sud de la Mediterrània i l'Est d'Europa al davant de tot, el compromís polític i econòmic d'Europa per l'estabilitat, el progrés econòmic i l'evolució política cap a les llibertats individuals no és un acte desinteressat i caritatiu, sinó que respon absolutament a les necessitats europees. En tots els sentits, però especialment en el demogràfic. Una Europa rica no pot viure envoltada d'un món pobre. I menys encara d'un món pobre supra poblat. Si el dibuix queda així, mai no hi haurà barreres prou altes ni filtres prou potents. Ni les lleis ni les policies de fronteres podran aturar aquestes migracions que són dramàtiques, gens festives ni motivades per la recerca cultural. Per tant, el nostre primer objectiu ha de ser fixar poblacions.

Un continent sense nens?

Però les condicions per evitar migracions no desitjades no passen tant sols per fixar les poblacions en l'origen gràcies a un benestar econòmic i uns horitzons socials que no els obliguin a marxar. Passa també per un cert reequilibri entre

els ritmes demogràfics de les diverses societats. Si més no en aparença, es comença a veure una desacceleració en el creixement demogràfic dels països en vies de desenvolupament. Però els diferencials, per exemple, entre la riba Sud i la riba Nord de la Mediterrània continuen sent enormes. La natalitat de la riba Sud es desaccelera, però pel que fa a la riba Nord, al conjunt d'Europa, es produirà un fenomen absolutament inèdit en la història de la humanitat: una pèrdua de població, una reculada —al costat d'un envelliment—, que procedeix d'una natalitat incapaç de mantenir el punt zero de creixement.

L'envelliment de la població europea procedeix en part d'un fet extraordinàriament positiu: l'allargament formidable de l'esperança de vida, que és més del doble de la que hi havia només un segle enrere. Però procedeix també d'un altre fet inquietant: una natalitat extremadament baixa. Advertir respecte als problemes que comporta aquesta natalitat baixa ha estat durant anys una mena de tabú. Semblava una especialitat només del conservadorisme d'arrel religiosa, contrari a les tècniques de contracepció i recelós amb l'arribada de les dones a l'esfera pública i en especial a l'esfera laboral. Però ara ha esdevingut una reflexió general, molt directament vinculada amb el futur d'Europa, que a hores d'ara es fa des de tots els punts de l'espectre polític i social.

¿Per què Europa ha viscut, precisament en els anys del seu progrés econòmic de postguerra i precisament en els anys que es construïa la part essencial d'aquest Estat del benestar que és el nucli del nostre model, una caiguda espectacular dels seus índex de natalitat? De ben segur hi ha causes objectives. Per exemple, l'accés de la dona al mercat de treball i en general el seu canvi de rol social. En part també per una llei general de transició demogràfica que fa que tots els països, en principi, quan progressen econòmicament i baixen les seves taxes de mortalitat rebaixin també les seves taxes de naixements. Però Europa ha anat més enllà que ningú en aquesta direcció. En aparença una societat carregada de seguretats, optimista davant del futur, que viu una onada de benestar i de pau, que donaria als seus descendents un horitzó vital molt positiu, hauria de tenir més fills.

És molt probable que en la natalitat hi convergeixen les causes objectives, que tenen a veure amb l'esperança econòmica, però també amb el cost de l'habitatge o amb el mercat de treball. Però segur que per establir les causes reals i profundes de la baixa natalitat hem de tenir presents les causes subjectives: allò que podríem anomenar un estat d'ànim col·lectiu, aquell que analitzàvem anteriorment quan parlàvem de la manca d'un somni, més

enllà d'un horitzó individual de vida confortable, d'oci no productiu.

Entre els estudiosos de la caiguda de la natalitat a Europa s'esmenten totes dues menes de causes. Es parla de la relació entre nivell de renda i fertilitat, quan la renda en general ha assolit els nivells més alts, però tampoc s'estableix una fórmula clara i universal que lligui els dos conceptes. S'esmenta, i sembla raonable, que una causa objectiva és la presència dels dos conjugues en el mercat de treball i el nou rol femení en la vida familiar. Algunes experiències en els països escandinaus apunten a solucions dels aspectes estrictament econòmics del problema.

Però encara hi ha d'altres causes, no econòmiques i relacionades amb el nivell de vida, que jo podríem situar entre les raons objectives, segures, de la baixada de la natalitat. Per exemple, una de les causes objectives més importants ha estat la descoberta, comercialització i difusió de nous mètodes anticonceptius, que s'han generalitzat en el món desenvolupat i que han tingut sens dubte un impacte sobre la natalitat. Sobretot si ho comparem amb els països on no s'ha generalitzat el seu ús. També podríem considerar com una causa objectiva de la davallada de la natalitat la pèrdua de pes a Europa dels corrents religiosos que tenen un posicionament contrari a aquests anticonceptius i que preconitzen una doctrina natalista o contrària al control de la natalitat. Aquests corrents, dintre del cristianisme, no han modificat les seves posicions en els últims anys, però és indubtable que han perdut pes social, mentre que fora d'Europa —i molt particularment en el món islàmic— els corrents també religiosos, encara més contundents en aquesta mateixa direcció contrària al control de la natalitat, més aviat han guanyat pes i influència social.

Totes aquestes serien, d'una manera o altra, causes objectives. En l'àmbit econòmic, en el social, en el de les idees. Però, com dèiem, els estudiosos parlen també de les causes subjectives. Es parla d'una societat que no vol problemes ni lligams, que no vol càrregues, que ha posat l'horitzó de les seves aspiracions en l'àmbit individual i que veu en els fills una nosa per a la pròpia realització personal. Repeteixo que aquestes causes són subjectives. Per tant, poden ser perfectament males lectures de la realitat. Eludir problemes està en la lògica de la pèrdua de la responsabilitat personal, en benefici d'una visió estrictament lúdica del món.

És obvi que hi ha lligams entre l'estat d'ànim psicològic i la natalitat. Però aquests lligams són complicats, de vegades paradoxals. Una de les dades que més m'ha impressionat de l'Europa del final de la Segona Guerra Mundial és l'elevat nombre de naixements que es va produir en els camps de refugiats on havien anat a raure els supervivents de l'Holocaust. Em va

sorprendre. Un col·lectiu humà desenganyat, que havia patit fins a límits difícils d'explicar, que podia estar cansat de la vida i no veure-hi cap mena d'horitzó, resulta que tenia o l'afany de vida o l'estranya esperança o la voluntat de venjar-se contra la mort, que feia falta per tenir fills immediatament després de ser alliberats. La literatura ens ha explicat la desesperació de moltes d'aquelles persones, en relats magnífics com els d'Imre Kersetz. En alguns casos, supervivents dels camps han acabat suïcidant-se molts anys després, de vegades sentint-se culpables de la seva pròpia supervivència, com va ser el cas de Primo Levi. Tot i així, en els camps de refugiats, immediatament després de la guerra, aquella generació va decidir tenir fills.

Contrasta això amb la baixa natalitat de l'Europa pròspera, amb la davallada de la natalitat que ha anat en paral·lel a l'increment de la prosperitat. Potser és un senyal més d'aquella Europa conservadora i temorenca de la que parlàvem. Conservadora de veritat, en els termes més profunds, no en el discurs polític. Una Europa on els ciutadans no se senten implicats en el bé comú, en l'interès general, en el futur col·lectiu, sinó que han estat relegats a l'interès particular, pot ser també una Europa que no vulgui tenir fills. Però en qualsevol cas aquesta baixa natalitat és clau per al futur d'Europa. I està clar que per repuntar-la no es tracta d'esperar nous desastres que excitin una nova reacció com la dels supervivents a l'Holocaust, sinó de generar unes condicions econòmiques i socials que ho afavoreixin. També unes condicions mèdiques, com ben segur que la ciència es oferirà en el futur a mig termini. Però sobretot de generar un somni, un cert ideal, una ambició col·lectiva de futur. I un sentiment de responsabilitat compartida respecte a aquest futur. Un canvi de mentalitat respecte al qual hem de posar totes les nostres esperances —com sempre: en l'educació.

Als Estats Units, amb una taxa de fecunditat superior al catorze per cent, i augment de població del 0,5% anual, s'han fet els càlculs més directes per a demostrar que amb una natalitat com la que tenim a Europa i la llarga esperança de vida a la que s'ha arribat, l'Estat del benestar europeu esdevindrà econòmicament insostenible. No hi haurà prou gent treballant per pagar les pensions —i la sanitat— de tots els jubilats. Però no tot és la sostenibilitat econòmica del model. La baixa natalitat és el primer efecte crida per a la nova immigració procedent de països percentualment molt joves, com els del Sud de la Mediterrània. El diferencial demogràfic atreu població, però fa també que en determinats segments de joves i de nens la població vinguda de fora o els seus descendents directes, ocupi un

percentatge molt alt respecte a la població total. Els temes de la gestió de la diversitat —dels que parlarem més endavant—, no es poden plantejar solament determinant quanta població immigrada hi ha sobre el total de la població. S'ha de mirar també quins són els percentatges en el món escolar, en el món juvenil, en el món de l'oci jove. Les dimensions són diferents. I no cal ser alarmista ni gens xenòfob per advertir en aquestes proporcions una font de problemes quotidians, com els que ja es viuen en algunes de les nostres ciutats.

Està clar —i ara ha deixat de ser tabú dir-ho en veu alta— que un futur equilibrat per a Europa demana una major natalitat, i no tant sols concentrada en la més alta fertilitat dels nous immigrants, que a més, s'adaptin molt ràpidament als ritmes demogràfics del país d'acollida, més que no mantenen els que podien haver-hi en el país de procedència. Alguns demògrafs apunten que al final del segle XX ha representat ja un canvi en la tendència demogràfica d'Europa, però que no arriba al que anomenen els nivells de reemplaçament. Pensen que durant un temps la natalitat ha estat temporalment deprimida perquè s'ha produït un buit: el que suposa l'increment de l'edat en la que les dones europees tenen el primer fill. Superat aquest buit, aniríem ja a una certa estabilització de la natalitat, però encara en taxes molt baixes. És possible. Però les previsions sobre el futur sempre són arriscades. I en les dinàmiques socials, les lleis teòriques no estan per damunt de les voluntats. No està escrit enlloc, ni per cap llei infalible, que Europa hagi de recuperar indefectiblement un ritme més alt de natalitat. No és un fenomen que puguem esperar sense fer-hi res, com si fos ineluctable. Els canvis de mentalitat —altra vegada l'educació com a tema de fons— son una peça fonamental també en això.

Transició demogràfica mundial ?

Però un repunt de la natalitat europea, sent un element equilibrador i estabilitzador, només és una part del problema. La qüestió és si en paral·lel es produeix o no una certa confluència entre els ritmes demogràfics europeus i els dels països que ens envolten i que són l'origen dels immigrants actuals i potser dels immigrants futurs. Si en paral·lel a un cert creixement, encara molt tímid, de la natalitat europea no hi ha un control de la natalitat en els països islàmics del nord d'Àfrica, contra el parer de les seves autoritats religioses, i també en el conjunt de l'Àfrica subsahariana, les diferències de potencial poblacional continuaran exercint tota la seva pressió sobre les portes

d'Europa. Aquest control raonable del creixement demogràfic i de la natalitat té a favor, moltes vegades, l'acció dels governs reformistes, que s'adonen que una natalitat moderada afavoreix el progrés. Tenen a favor també totes les percepcions de sostenibilitat ambiental, que coincideixen que no es pot mantenir un creixement constant de la població del planeta com la que s'ha vist en un segle XX que va començar amb 1.600 milions d'habitants i va acabar amb més de 6.000 milions.

Recordo que vam ser convidats a Haití, fa uns anys, uns quants especialistes europeus per suggerir polítiques urbanístiques i culturals. El diàleg va ser interessant i els interlocutors estaven plens de bones intencions. Però tots els intervinents van coincidir que cap de les polítiques que podíem suggerir, ni les més bàsiques, podrien resultar compatibles amb l'explosió demogràfica que vivia el país i que feia esclatar les seves ciutats. Cap projecte urbanístic ni cap programació cultural podia resistir aquella enorme pressió demogràfica. El principal problema d'Haití, en aquest sentit, era la natalitat desbordada. Sense controlar-lo, en tots els altres àmbits només es podien posar pegats conjunturals.

Quan els demògrafs van encunyar el terme "transició demogràfica" suggerien que existia una direcció de la història, una via única que va de les societats primitives a les modernes. Segons aquesta teoria, la situació actual seria que en els diversos llocs del món ens trobaríem societats que estan en fases diferents, en estacions diverses, d'un únic itinerari possible. Mentre Europa hauria completat ja plenament la seva transició demogràfica, els països en vies de desenvolupament no haurien arribat a completar-lo i els països més pobres del món estarien tot just en la fase inicial. La transició demogràfica seria passar de societats primitives on la natalitat i la mortalitat són altes a societats avançades on la natalitat i la mortalitat són baixes. Enmig del procés, en la mesura que es frena abans la mortalitat que la natalitat, es produiria el boom demogràfic, el creixement accelerat que hem viscut en aquest darrer segle.

De fet, hi ha algunes dades molt actuals, en els últims anys, que semblen confirmar si més no parcialment la teoria de la transició demogràfica. Al Marroc s'ha pogut apreciar una caiguda molt forta de la natalitat en les poblacions urbanes, cada vegada més importants en el país, i fins i tot un petit retrocés de la natalitat en la població rural. En els primers anys del segle XXI, el nombre de naixements per mil habitants ha passat de 24 a 22, cosa que confirmaria aquesta tendència. Tot i així, aquest nombre dobla el que es produeix posem per cas a Espanya, que es va incrementant al llarg dels

mateixos anys d'una manera molt lleu. En paral·lel, al Marroc també hauria baixat la taxa d'emigració, d'una manera lenta però continuada. A Turquia, per fer servir l'altre país de referència per a la immigració a Europa, el nombre de naixements per mil habitants ha baixat en els primers anys del segle XXI de 18 a 17, seguint per tant la mateixa tendència. I l'emigració s'hauria pràcticament aturat. Algèria tindria un comportament molt semblant a Marroc, però amb una natalitat encara més baixa.

Aquesta tendència al descens percentual del nombre de naixements es produiria també a l'Àfrica negra, d'on procedeixen una bona part dels immigrants que arriben a Europa, però es mantindrien en xifres considerablement més altes: per damunt del trenta per mil en el cas de Senegal o del quaranta per mil en el cas de Gàmbia. També estaria per damunt del quaranta en el cas de Guinea, però allí sí amb un cert augment en els últims anys. Pel que fa a Amèrica Llatina, un país com Equador va baixant el nombre de naixements per mil habitant, que passen en quatre anys de 26 a 23, però per contra dispara el seu índex d'emigrants. Colòmbia també rebaixa la seva natalitat, en un índex molt lleugerament inferior a l'equatorià, però en aquest cas manté estable —tot i que considerablement alt— el seu índex d'emigració. Per contra, als països més complicats d'Amèrica o de l'Àfrica com podrien ser Haití o Burkina Fasso els naixements estan estabilitzats a l'alça durant aquest mateix període recent —trentes i quarantes llargs per mil habitants— i no es pot dibuixar cap mena de gràfica de contenció.

La teoria dels demògrafs és que hi ha, per tant, un itinerari que tots els països van seguint, tot i que uns estiguin més endarrerits que els altres i que alguns vagin tot just per la primera de les estacions. Els països que ens serien més pròxims i la font de la nostra immigració directa caminarien cap a una certa contenció de la natalitat i tindrien prou avançada la seva transició demogràfica. Però aquestes concepcions lineals de la història, en la que cada territori ha de seguir unes estacions concretes, per arribar tots finalment al mateix lloc, o al lloc per on els més avançats ja van passar fa uns segles, no sempre acaben de funcionar.

En les anomenades ciències socials, les lleis o les teories de vegades serveixen per explicar les coses a posteriori, més o menys bé, violentant més o menys els fets per encabir-los a la teoria. Per al que no serveixen és per fer profecies. En les ciències naturals, una llei no tant sols et descriu el que ha passat fins ara, sinó que et dona una seguretat del que passarà en el futur: la llei de la gravetat et permet assegurar que la poma caurà al terra, no tant sols que fins avui hi ha caigut sempre. En les ciències socials, el que pot fer

una teoria és descriure una sèrie de fets que han passat, i que han passat d'una manera simultània, però sense distingir les causes dels efectes. És el que succeeix amb la teoria de la transició demogràfica.

Aparentment, un increment del nivell de vida, una incorporació a la modernitat, uns índex cada vegada més baixos de mortalitat, acaben desembocant en un fre a la natalitat. Però de ben segur hi ha més factors en joc. Una teoria sobre la població basada en la manera que es produïen recursos, sobretot alimenticis, en èpoques de tecnologies més primitives pot no servir per a un món capaç de generar molts més aliments, gràcies a tecnologies noves... No ens podem mirar el món com un conjunt de trens que van tots en la mateixa direcció, només que uns van més avançats i els altres més endarrerits. De vegades Occident es mira al món àrab musulmà i diu, en una interpretació una mica arriscada, que de fet va per l'Edat mitjana, abans de la separació moderna de l'església de l'Estat. Per tant, tot seria qüestió d'esperar, o si pot ser d'accelerar el seu tren, perquè arribi tan aviat com es pugui a la propera estació. Però l'experiència personal sobre l'islamisme a alguns països del Pròxim Orient me l'ha fet veure com un moviment perfectament contemporani, vinculat de vegades amb les noves tecnologies: una resposta als problemes del present i un intent de dir-nos que el seu món no va endarrerit en la mateixa via que el nostre, sinó que està instal·lat en el present però va per una altra via.

En el mateix sentit, la idea que hi ha un únic trajecte cap a la transició demogràfica sembla molt arriscada. També en aquest cas poden haver-hi dreceres, endarreriments, vies mortes o vies alternatives que condueixin a d'altres llocs. Perquè, apart els factors comentats, també hi participen altres variables, com per exemple els factors ideològics, com un canvi en el pes del factor religiós, que poden trencar una tendència que neix més aviat de l'evolució cap a societats urbanes i l'assoliment d'un cert nivell de benestar econòmic. Si en el món islàmic es produeix un pes cada vegada més gran dels sectors religiosos contraris al control de la natalitat, si l'evolució econòmica s'estanca —com a causa o com a conseqüència del pes de l'islamisme—, en comptes d'un fre de la natalitat es pot produir un nou increment.

En les ciències socials sempre hi ha la variable de les voluntats. Les voluntats poden trencar la inèrcia o accelerar-la. Europa no pot esperar, simplement, amb els braços creuats, confiadament, que s'anirà produint una transició demogràfica mundial que equilibrarà les poblacions i frenarà les migracions que estem vivint. Depèn. Depèn del que passi a Europa, però depèn també del que passi a la resta del món, del que facin els governs —

reformistes o involucionistes— d'altres països. L'observació del que ha estat passant no ens permet fer profecies segures. Sí intentar fer polítiques: es clar que una acció concertada entre Occident i els governs reformistes dels països que es volen desenvolupar pot ajudar a millorar les seves perspectives econòmiques i a controlar la seva natalitat, frenant així els estímuls a l'emigració. L'exemple xinès, amb els seus defectes i les seves virtuts, demostra que el control de la natalitat per decisió política és possible. Si més no, fins a un cert punt

Sembla, de tota manera, que l'interès clar d'Occident és que es produeixi en el conjunt del planeta un equilibri demogràfic, que aniria associat amb un creixent equilibri econòmic. Això s'està produint d'una manera esperançadora —però no irreversible ni absoluta— en els països del nostre entorn immediat. Però s'està produint menys en un segon cercle de països que estarien en un estadi anterior i no es produiria en absolut en un tercer cercle.

El resultat de tot plegat, en la hipòtesi més optimista, seria que la més nova immigració ens començaria a arribar de països més llunyans i per tant amb un increment de la diferència d'hàbits i costums. Però en la hipòtesi més pessimista, el d'una involució política, un estancament econòmic o simplement un alentiment d'un procés que no està clar que sigui lineal i universal, es podria arribar a aturar la transició demogràfica i el desenvolupament econòmic dels països més pròxims, que faria es sobreposessin diverses onades d'immigració, amb les dificultats per als propis emigrants i per a les societats d'acollida que això comportaria.

En aquests termes, el problema del que estem parlant no seria genèricament occidental, sinó específicament europeu. Els Estats Units tenen una situació diferent, menys problemàtica, i provenen d'una altra tradició respecte al fet migratori. Al cap i a la fi, el seu ha estat un país d'immigrants i han generat una mena de motlle integrador de persones de procedència molt diversa. El model americà respecte a la immigració ha estat tradicionalment molt criticat des d'Europa: s'ha considerat un model segregador, on les comunitats vivien separades, però mantenien un espai públic comú. Ara Europa es torna a mirar amb interès com va funcionar el gresol americà, davant de la inexistència d'un model propi que hagi funcionat bé. També en aquest camp caldrà plantejar-se la reconstrucció d'Occident i l'aprofitament comú de les experiències i les oportunitats.

Els efectes de l'envelliment

L'envelliment de la població europea, amb unes esperances de vida situades per damunt dels 75 anys i amb unes edats mitjanes de la població situades per damunt dels quaranta anys —quan en un país com Algèria l'edat mitjana de la població està poc per damunt només dels vint anys—, no té efecte tant sols sobre la immigració. És el principal efecte crida per als joves dels països que envolten Europa, en la mesura que queden vacants alguns dels llocs de treball menys desitjats pels joves europeus. Però hi ha més qüestions al respecte. Ja hem comentat que sembla una amenaça per la viabilitat d'un dels pilars de l'Estat del benestar, que és el sistema de pensions públic. I pot ser la base d'un canvi cultural profund. En els últims anys, a Europa —però també en els altres països més avançats— s'ha incrementat molt l'esperança de vida, però no s'ha allargat —sinó més aviat al contrari— la vida activa de les persones. Això situa enmig de la societat a un contingent espectacular de persones grans, en molts casos en plenes facultats per a una feina útil al conjunt de la societat, però que una cultura europea de l'oci, que ha considerat que l'objectiu era treballar menys hores al dia, menys dies a l'any i menys anys a la vida, empeny cap a llargs períodes improductius.

La perspectiva de l'envelliment de les nostres societats ha començat a generar un nou debat europeu, que va començar pels aspectes més estrictament materials —qui pagarà les nostres pensions?—, però que ha derivat cap a aspectes de costums i de concepció de la vida laboral i de la mateixa societat. Mentre que l'entrada dels joves al mercat de treball és cada vegada més tardana, perquè s'ha generalitzat i universalitzat una llarga etapa de formació, les persones grans són refusades relativament molt aviat d'aquest mateix mercat. La franja que queda al mig és cada vegada més estreta, però, sobretot, hi ha menys persones en ella. És precisament la franja més aprimada després del *baby boom*, durant el període de baixa de la natalitat, abans que la nova emigració i el repunt de la natalitat comencin a omplir altra vegada les escoles. Podem fer descansar tot el sistema productiu en aquesta franja tan estreta? Ens podem permetre el luxe de prescindir de les aptituds i de les capacitats d'una generació cada vegada més nombrosa, que té experiència i que està en condicions molt sovint de dur a terme una vida activa? La nostra concepció del món, la que hem estat repetint al llarg d'aquesta reflexió, en la qual es descarrega a l'individu de la responsabilitat social i se'l convida al lleure individual, ¿podrà entendre i acceptar un allargament de la vida laboral? Hem estat apuntant durant anys a les

jubilacions anticipades. Podrem apuntar sense un canvi profund en la nostra visió de les coses cap a unes jubilacions retardades?

S'ha creat una caricatura d'una Europa del futur immediat, convertida en un asil, servit per persones joves vingudes del Tercer Món que amb el seu treball permeten pagar les pensions d'una gran generació de gent d'edats avançades, que a més resulta que gasten més en assistència i sanitat que les joves. Els més alarmistes contraposen aquesta imatge a la d'un món pròxim en l'espai —per exemple, l'islàmic— on la religió va guanyant pes, on les autoritats religioses estan en contra de qualsevol control de la natalitat i on alguns extremistes totalitaris imaginem que una demografia favorable és la seva més gran bomba política. Aquesta no és avui la descripció de la realitat. Però és una imatge que va configurant un cert mite a Occident —també a Orient?— que alimenta temors i és a la base de molts recels. Els defensors del vell concepte spenglerià de la decadència identifiquen sovint decadència amb envelliment i amb caiguda de la natalitat. En qualsevol cas la perspectiva i la imatge han fet forat a Occident, que sap més que mai que la demografia dictarà una bona part del seu futur.

Però en la preocupació d'Occident pels efectes de la immigració no hi ha, per damunt de tot, una preocupació demogràfica. Per la via de la baixa natalitat, de l'envelliment de la població, de la forta immigració, Europa té la sensació de viure al seu interior una situació nova i inèdita. Europa s'ha vist sempre com el continent de la diversitat. Però, sobretot en l'Europa occidental, aquesta diversitat històrica s'ha interpretat —equivocadament o no— com una mena de mosaic. Europa era un conjunt de diverses peces, cadascuna amb el seu propi color, amb la seva pròpia llengua, amb la seva pròpia identitat. A l'Europa Central i Oriental, aquestes peces existien igual, però estaven barrejades sobre el territori. Sarajevo n'era la metàfora. Ara aquesta idea de la diversitat europea s'ha trencat. Cadascuna d'aquestes peces esdevé un mosaic en el seu propi interior. Allò que abans, des del punt de vista europeu, era fora, ara és dins. Visions del món, hàbits, costums, religions, llengües, que abans eren la imatge de l'altre, ara potser continuen sent la imatge de l'altre, però de l'altre entre nosaltres.

Quan molts europeus responen a les enquestes dient que allò que més els preocupa és la immigració, no estan parlant estrictament de la immigració. Estan parlant de moltes altres coses. No estan parlant del fet que vingui gent de fora per fer les feines que ells mateixos no volen fer; ni de que calguin joves de fora perquè la nostra població s'ha envellit. Quan diuen que estan preocupats per la immigració, els europeus ens estan dient que estan

preocupats per la identitat, per la cultura, per la visió del món; per la integració o la no integració; pel model de convivència amb una realitat nova; per com viuen en una mateixa ciutat persones amb visions del món, costums, objectius, esperances, identitats, molt diferents. El tema d'Europa continua sent, com sempre, com articular la diversitat d'una manera nova i inèdita. Però Europa s'enfronta ara a una nova concepció de la diversitat, a una nova realitat diversa, que és la que ens trobem sota l'etiqueta genèrica d'immigració.

TERCERA PART

ELS POBLES D'EUROPA

La ineludible diversitat

Una brillant demògrafa, no gens malthusiana, em deia en un programa de televisió que el gran èxit de l'espècie humana sobre la terra era que hi haguessin sis milions d'individus en tot el planeta, tots ells diferents. I subratllava el "tots ells diferents": cadascun amb el seu rostre, amb la seva llengua, amb les seves preocupacions i les seves esperances, amb la seva manera de veure el món, amb la seva identitat individual i col·lectiva.

L'èxit d'una espècie està precisament en incrementar el seu nombre d'individus, en ampliar l'espai que ocupen, en dispersar-se per tota la terra. Però l'èxit específic de l'espècie humana és deu a més, a que els seus individus diferents, són també conscients de la seva diferència. Una espècie que té consciència individual, on l'individu és alguna cosa més que la cèl·lula d'un cos social o la formiga del formiguer, té èxit perquè no ha anat clonant individus, sinó que cadascun d'ells —com els bellíssims guerrers de les tombes xineses— té una fesomia física, moral i intel·lectual pròpia. L'èxit és per ésser molts i ser diferents. Però l'èxit no es a causa de la seva diversitat, que també existeix en la resta de tots els éssers vius, sinó únicament per la possessió de consciència.

A través del llenguatge i de la intel·ligència, de la capacitat de crear eines i d'acumular i trametre informació, l'espècie humana ha pogut adaptar-se a gairebé tots els medis naturals del planeta, i amb més esforç als més hostils —i per tant amb més necessitat d'aplicar totes les seves potencialitats. La diversitat humana és així un paral·lel de la diversitat natural, la forma en la qual els humans —sigui quin sigui el seu origen geogràfic— s'han adaptat a les condicions també diverses del planeta. Pobles d'un mateix origen, anant a parar a llocs de la terra amb condicions ambientals i climatològiques diferents, han generat noves diversitats. La diversitat és una característica de la humanitat sobre la terra, vinculada a la història —dels individus, de les famílies, dels Pobles— i a la genètica, però sobretot a unes aptituds com a espècie que ens permeten adaptar-nos a circumstàncies diverses i canviar en funció d'aquestes circumstàncies.

Per moltes raons, Europa és un espai on aquesta diversitat apareix

d'una forma especialment clara. La població d'Europa és el fruit d'onades diverses de pobles arribats fonamentalment de l'Àsia central, primer al Sud i Est de la Mediterrània, i després a tota l'extensió d'aquesta península d'Euràsia que és Europa. La gènesis d'aquesta diversitat seria tan llarga com apassionant d'explicar. Però el seu efecte és clar: Europa és un continent on viuen i han viscut pobles diversos; amb una enorme diversitat de llengües, de nivells culturals, d'hàbits i de costums.

En general, Europa és la diversitat, però dins d'un ventall limitat, concret. Europa participa, ja ho hem vist, amb més o menys esquerdes, en un procés únic de civilització, l'occidental, i ha generat —al costat de la diversitat— alguns valors i alguns caràcters comuns. Aquesta civilització occidental, que ha arribat fins a l'altra banda de l'Atlàntic o fins i tot fins al Pacífic i l'Índic, a través de països com Austràlia o Nova Zelanda, és de matriu europea i hi ha estat portada allí per europeus. Així ha projectat i ampliat aquesta diversitat d'Europa.

El projecte europeu, en allò que podria tenir i no ha tingut de somni, però també en allò que ha hagut de tenir de resolució pràctica de problemes quotidians, no pot defugir l'objectiu essencial d'articular la diversitat. Segons com, aquest és el seu principal repte i la seva principal virtut: l'Europa unida ha de ser una fórmula nova, sense imposicions ni conquestes, d'articular la diversitat; d'unir allò que és divers, sense que deixi de ser divers, però sense que aquesta unitat sigui simplement nominal i aparent. Si Europa és una concordança, una confluència, un pacte, només es pot pactar i confluïr des de la diferència, i acceptant-la.

La gran qüestió europea és com gestionem aquesta diversitat. Una diversitat, en primer lloc, de pobles constituents, cadascú amb la seva identitat i la seva manera de ser i entendre el món. Una nova diversitat també provinent de la nova immigració, que situa en l'interior d'Europa altres visions del món, tradicions i hàbits que fins fa ben poc li eren externs i que segons com, poden esdevenir contradictoris amb els seus valors compartits.

Quan parlem de la gestió de la diversitat no parlem tant sols de grans qüestions de principis: com s'organitza Europa, de manera que no sigui ni un poder centralitzat que neix de la dissolució forçada dels pobles que la configuren —un model que a més d'indesitjable sembla impossible— ni una pura superposició d'Estats preexistents. Tampoc només un espai econòmic comú. Gestionar la diversitat vol dir també veure com funcionen les institucions europees des tots el punt de vista, especialment el de les llengües, de les ètnies i dels Pobles. És clar que a hores d'ara i per molt temps, Europa no pot funcionar amb una llengua única, i això significa un procés molt complex de traduccions, d'intèrprets... I com aquest, tants problemes

pràctics, que remeten a una diversitat a la vegada problema i virtut, que és de fet una dada bàsica de la realitat, a la que el projecte europeu ha de donar resposta.

Què no és la diversitat

Des de fa un temps, la paraula diversitat s'ha convertit en un terme d'ús comú dins del llenguatge públic i fins i tot en una paraula políticament correcta. Hi ha festes de la diversitat, estudis de la diversitat, crèdits variables per comprendre la diversitat... Però quan una paraula entra amb aquesta força en el discurs públic acaba caient inevitablement en la polisèmia. No tots parlem del mateix quan parlem de diversitat. En alguns casos darrera de la paraula diversitat s'hi situa una idea de no-identitat, de barreja sense prioritats, d'exotisme colorista i sense remetre a cap noció de valors. La diversitat esdevé un anunci de colors diferents. Però també a través de la paraula diversitat es pot convertir a cada individu en una mena de presoner del seu fet divers, portador d'una diversitat que li és pròpia i que té l'obligació de mantenir, per damunt de la seva voluntat individual. La diversitat seria llavors una presó, una condemna. El terme es fa servir en contextos diferents i amb significacions diferents, amb la confusió que això comporta.

Als nostres efectes, en relació a allò del que volem parlar en aquest text, hi ha tres conceptes que serien, per dir-ho així, els enemics de la pròpia idea de diversitat. Tres conceptes que s'hi enfronten. Tres coses que no són la diversitat o que la desfiguren. Serien l'igualitarisme, el racisme i el relativisme cultural.

1.- l'igualitarisme.- Per algunes ideologies polítiques i socials, la igualtat entre totes les persones és l'objectiu principal. És igualitarista el jacobinisme nascut de la Revolució francesa, que adopta el lema precisament de "Llibertat, igualtat, fraternitat". És igualitarista el comunisme, que es justifica com una fórmula per evitar la desigualtat i la manca d'equitat entre els homes.

Totes dues posicions polítiques mantenen un recel històric contra tota forma de diversitat i han practicat l'homogeneïtzació, la uniformització, com el seu camí cap a la igualtat. Per a aquestes ideologies, el contrari d'igualtat no és necessàriament diversitat, sinó desigualtat. Per tant, en teoria, el seu combat seria contra la desigualtat de les persones pel que fa a drets i oportunitats, equiparant desigualtat i injustícia. Però per a ells, en la pràctica, la diversitat esdevé sempre sospitosa, perquè la consideren una possible font

de desigualtats, i per tant d'injustícies. És més fàcil construir un món igualitari en un món uniforme que en un món divers. Així, els règims polítics inspirats en ideals jacobins o comunistes han generat Estats molt centralitzats, molt poderosos en relació als individus, i que buscaven, en nom de la igualtat, la màxima uniformització dels seus ciutadans.

Les diversitats lingüístiques, religioses, identitàries, han estat combatudes en la recerca d'un *home nou* —allò que el règim stalinista anomenava *l'home soviètic*— que deixaria enrere totes les antigues diversitats, productes o subproductes del món vell, de l'antic règim per a uns, del món burgès i capitalista per als altres.

Allò que els xinesos van anomenar la revolució cultural va ser precisament —des d'una perspectiva igualitarista— la revolució contra la cultura, entesa com a espai de la diversitat. La revolució a favor de l'uniforme, entès com a realitat i com a metàfora: també van aconseguir que tothom es vestís igual. I al final, probablement, només van aconseguir uniformar indumentàries, no pas persones, encara que aquest fos el seu objectiu.

A l'Europa d'avui, la nostàlgia dels vells ideals comunistes ha reculat molt, després del descrèdit dels règims de l'est. Allí, que ho van patir, ha reculat encara més, tot i que es manté viva una nostàlgia minoritària dels qui es van sentir protegits pels antics règims i a més encara són actius alguns sectors polítics hereus del vell comunisme, més per interès de reciclar personal polític format en els règims anteriors que no pas per mantenir la seva ideologia. Polítics com Milosevic, procedents de l'antiga nomenclatura comunista, van trobar un paper en la nova vida política democràtica a base paradoxalment d'esdevenir líders nacionalistes, però conservant la visió totalitària. En l'opinió pública occidental sí que existeix encara un pòsit tardo-marxista que considera que el bon ideal comunista va ser en tot cas traït —o no— per l'anomenat socialisme real, però que els seus objectius igualitaristes eren vàlids i ho continuen sent. I encara és més potent, en l'opinió pública occidental, l'herència del jacobinisme, que va empeltar els Estats-nació europeus, des de França a Itàlia passant per Espanya, i que fa bandera de la igualtat.

L'igualitarisme ha estat en el frontispici teòric de l'Estat del benestar. Fins al punt que alguns països que han obtingut uns resultats pessims en l'avaluació del seu sistema educatiu, amb uns estudiants de coneixements molt escassos en matemàtiques, ciències i comprensió lectora, han contraatacat dient que potser el sistema no és bo i no genera alumnes excel·lents, però com a mínim és molt equitatiu, molt igualitari. Igualar en la

mitjania, o més avall, s'ha considerat millor que no pas permetre una desigualtat on és possible l'excel·lència i destacar per dalt.

Tot i que la paraula diversitat està de moda, a Europa continua tenint molta força un igualitarisme ideològic que en el fons la combat. Perquè equipara molt sovint la diversitat amb la diferència de drets; perquè considera que la millor manera de garantir uns drets iguals per a tothom és que tothom sigui com més igual millor. En nom de l'equitat, el jacobinisme i el comunisme van concentrar poders; van generar Estats intervencionistes i homogeneïtzadors; van enfortir Estats paternalistes que tracten els seus ciutadans com a menors d'edat; i en definitiva van combatre la diversitat. Una Europa obsessionada per l'igualitarisme, que a més està disposada a pagar el peatge d'igualar-ho tot a la baixa, no serà una Europa de la diversitat. Diuen que serà una Europa més justa. En el millor dels casos, podria acabar sent el *món feliç* que profetitzava Aldous Huxley. Però en qualsevol dels casos seria l'Europa homogènia, trista i avorrida dels països comunistes.

2.- Racisme. - En un sentit estricte, el racisme és una teoria que creu en la diferència bàsica i inamovible entre les races humanes. Actualitzant la definició, una teoria que creu, a partir del poligenisme, en unes races amb genomes diferents, que tindrien per tant orígens diferents i potencialitats diferents. Una idea que nega la ciència.

En un sentit polític, el racisme és una teoria que defensa la superioritat d'uns grups humans sobre els altres, d'unes races damunt de les altres. Per tant, teòricament els racismes accepten plenament l'existència de la diversitat. El mal és que la jerarquitzen i que creuen que un cop establerta la diversitat això marca estrats de valor diferenciats, que a més consideren insalvables, definitius. I això els porta a mantenir que hi ha segments de la humanitat que estan genèticament poc dotats per assolir la modernitat; que tenen un dèficit genètic, insalvable per la cultura i la civilització. El racisme condemna a una part de la humanitat a posicions subsidiàries i reserva a una part de la humanitat les posicions dirigents. Es fonamenta en la idea de la superioritat i de la inferioritat. En alguns casos, en la superioritat o la inferioritat intel·lectual. Però en d'altres, en la superioritat o la inferioritat moral. Per exemple, per a una de les formes més terribles de racisme que hi ha hagut a Europa, l'antisemitisme, els jueus no serien una raça inferior en el sentit d'una raça amb menys aptituds, sinó que serien una raça amb unes aptituds enormes, però en una direcció moralment nociva. El racisme que jerarquitzava races en funció de les seves capacitats intel·lectuals porta a la marginació de les que considera inferiors i per tant a l'*apartheid*. El racisme que

jerarquitzar races en funció de criteris morals, de bondat o maldat, acaba demanant l'extermini de les que considera malvades o nocives.

Aparentment el racisme polític no seria un enemic de la diversitat, sinó que entendria perfectament la diversitat, seria un dels fonaments de la seva doctrina. Però per a ell diversitat comportaria jerarquia, superioritat i inferioritat, bondat i maldat. I això és el que converteix el racisme en enemic de la diversitat: perquè l'associa a una jerarquització que la ciència ha negat amb contundència. És veritat que l'herència genètica conforma la personalitat, el caràcter i les aptituds de cada individu. Però el genoma humà és igual per a tots els individus i tots els grups. El fet que els humans siguin diversos no fa que cap persona sigui, naturalment, menyspreable ni que cap grup hagi de quedar condemnat a un paper subsidiari que el deixi fora de les possibilitats d'evolució. El que ha de prevaler és la idea que a partir d'un genoma igual, és l'evolució sempre modelada per la voluntat i les circumstàncies, la que produeix la diversitat.

Reconèixer totes les diversitats, fins i tot les ètniques, no implica en absolut considerar que determinats segments de la humanitat estan incapacitats genèticament per assolir determinats objectius i ocupar determinades funcions. Però això no vol dir que totes les persones del món siguin iguals, que tinguin exactament les mateixes aptituds. Els individus són diversos, i hi ha individus més dotats per jugar a futbol, o per desenvolupar un pensament matemàtic. En part també, perquè han exercitat més o menys les seves aptituds..

De vegades, per combatre el racisme, l'igualitarisme ha volgut negar allò que és evident: la desigualtat entre els individus, les desigualtats entre les capacitats i les possibilitats de les persones. El racisme, per combatre l'igualitarisme, ha volgut presentar aquestes diferències i aquestes desigualtats d'aptituds com a filles d'una mena d'un determinisme biològic. La diversitat defuig l'igualitarisme, perquè sap que les persones i els pobles no són iguals sinó diversos, i defuig el racisme perquè el determinisme biològic no té base científica: potencialment tots els humans tenen les mateixes facultats.

És cert que igualitarisme i racisme no es poden equiparar. L'igualitarisme és una idea equivocada, en el nom de la qual s'han pogut cometre crims. El racisme polític, tal com l'hem descrit, és una doctrina criminal, que desemboca o en el crim de l'exclusió o en el crim de l'extermini. I mentre que l'igualitarisme és una actitud explícita en l'Europa d'avui, els racismes són actituds implícites, que apareixen camuflades, que sovint s'associen a causes

més o menys de moda i que condemnem a pobles sencers a quedar sepultats sota el tòpic o el menyspreu. L'igualitarisme és públic. Els racismes, en general, són secrets o inconscients, camuflats. L'igualitarisme combat la diversitat pel camí de negar-la, i el racisme combat la diversitat tacant-la, contaminant-la, amb la voluntat d'exclusió i el prejudici polític.

3.- Relativisme cultural.- El relativisme cultural es diferencia de l'igualitarisme en el fet que reconeix la diversitat i la valora. Creu que la diversitat és un bé a conservar. Es diferencia també del racisme, perquè evita precisament tota possibilitat de jerarquització. El relativisme cultural ens diria que en el món hi ha cultures diverses, que cadascuna conté una visió del món i fins i tot un ordre moral propi, i que per tant no hi ha valors absoluts fora del seu context cultural. La democràcia, els drets humans, la laïcitat, per exemple, serien valors occidentals, nascuts de la cultura occidental i que serveixen només per al món occidental. Altres cultures tenen els seus valors diferents i ni nosaltres podem intentar exportar els nostres ni tenim perquè ser sensibles als seus. No hi ha valors universals, sinó que tots són relatius, producte d'un context històric i cultural concret. Nosaltres tenim la declaració dels drets humans. Algunes cultures consideren acceptable pegar a les dones o mutilar-les. Això és la nostra cultura, allò és la seva cultura. Tan bona i tan vàlida l'una com l'altra. Vàlida l'una per als uns, l'altra per als altres.

El relativisme cultural, que apareix com un pensament vinculat a l'anticolonialisme i contrari a l'eurocentrisme, ens diu que el món està dividit en cultures i que totes tenen el mateix valor. Era un discurs per deslegitimar la pretensió del colonialisme d'anar al Tercer Món en missions civilitzadores. Per al relativisme cultural, aquestes operacions eren il·legítimes, perquè de fet el que estaven portant a terme era una substitució d'una cultura per una altra, quan cap d'elles és superior. Però més enllà d'aquesta utilització conjuntural, el que fa el relativisme cultural és negar l'existència de cap valor universal. Només hi hauria valors d'una cultura més rica, més poderosa o més forta militarment, que s'intentarien imposar a les altres.

Jean Daniel explica una conversa amb Claude Levy-Strauss, l'antropòleg francès que en un cert sentit ha representat aquest relativisme cultural, estudiant pensaments considerats primitius i descobrint-hi un grau alt de sofisticació. Com diu Daniel, tota la vida de Levy-Strauss es va consagrar a estudiar la diversitat i a proclamar la igualtat entre les cultures. Daniel li va preguntar a Levy-Strauss si creia en els valors universal i la resposta va ser que no. Però, després de pensar-ho, va matisar —en cita textual de Daniel— que

“al final de la meua vida he de reconèixer que Occident va inventar el pensament crític que permet la separació de la raó i la fe”. A partir d'aquí, reconeix que aquest progrés intel·lectual, que permet la independència de judici, “és desitjable per a tota la humanitat”. Per un camí més o menys complicat, el mateix Levy-Strauss, apòstol d'un cert relativisme cultural, arriba a establir com a mínim un valor universal, un valor que certament procedeix d'una determinada tradició i d'un determinat espai geogràfic, Occident, però que considera que és bo universalitzar, generalitzar, portar arreu.

En l'Europa actual el relativisme cultural té un impacte important, sobretot en els posicionaments sobre la convivència a l'interior de la mateixa Europa. Alguns dels models anomenats multiculturals són de fet això: a partir de la idea que totes les cultures tenen exactament el mateix valor, es tracta de barrejar-les o deixar-les que es barregin en el camí d'un mestissatge sempre positiu. El relativisme cultural nega la idea de valors universals —en la mesura en que tot valor és relatiu i remet només a una cultura—, però nega també la idea de la cultura de referència, del tronc cultural comú o central, que a hores d'ara està tan present en el debat francès sota el nom de *valeurs republicains* o en l'alemany, sota el nom de *leitkultur*.

De vegades, el relativisme cultural es refugia en la idea que els valors universals que presenta al món la civilització occidental —els drets de l'home, la democràcia, la llibertat, el pensament crític, la separació de la raó i de la fe—, en la pràctica no són portats a terme per la pròpia civilització occidental. És possible. Però en aquest sentit era bonica la frase final d'aquella declaració de Levy-Strauss a Jean Daniel, en la que reconeixia si més no un valor aportat per Occident que valia la pena posar per damunt de la resta. Deia Levy-Strauss: “El que queda és esperar que Occident es mereixi a ell mateix”. Que exerceixi d'Occident, en les proclamacions i també en els fets.

El relativisme cultural admet la diversitat, per tant sembla compatible amb l'elogi de la diversitat. Però nega l'existència de valors universals i nega la possibilitat d'una cultura troncal, d'una cultura territorial de referència. Tot val igual que tot.

Per contra, hi ha una visió alternativa en la qual és possible la convivència entre uns grans valors que voldríem universals, i una enorme diversitat planetària d'expressions culturals, de tradicions, d'hàbits i costums, que amb la seva varietat enriqueixen el planeta i que responen a l'adaptació a realitats ambientals, geogràfiques, econòmiques diferents. Uns valors universals que en bona part han nascut a Occident, però en la fixació

dels quals han participat altres tradicions que els poden perfectament compartir. Aquesta seria, per exemple, la formulació que en faria un escriptor àrab d'expressió i referència cultural francesa com Amin Maalouf. Valors universals, expressions culturals locals i diversificades.

Però el relativisme cultural planteja un segon problema pràctic, a més de la seva negació de l'existència de valors universals. També serveix, en la pràctica, per convertir en diferències de punt de vista —tots respectables, tots d'igual valor— el que són de fet diferències de nivell cultural, diferències de coneixement i de competència. Disfressa, de vegades, de diferència cultural allò que és de fet diferència de nivell cultural. "La derrota del pensament" d'Alain Finkielkraut, una crítica del relativisme cultural, observa els dos fenòmens. D'una banda, la igualació moral de qualsevol mena de conductes, perquè si no existeixen valors universals cadascú té dret a fer allò que la seva cultura li dicta. De l'altra, la negació de tota possibilitat de jerarquització dins de l'àmbit de la cultura, perquè tot és igual a tot i tot respon a la cultura de qui ho diu o qui ho fa.

Alguna vegada m'han comentat professors universitaris que, per efectes d'aquest proclamat relativisme cultural, s'han trobat alumnes que després d'una classe magistral han aixecat el dit i han contestat: "això que ens ha explicat és el que opina vostè, però jo opino exactament el contrari". I això els ha passat a professors no tant sols de literatura o d'història, sinó també de ciències de la naturalesa, de biologia, de física. El relativisme cultural dóna la possibilitat a l'alumne d'igualar-se amb el professor: tot són opinions, tot són punts de vista, tot són cultures. Fins i tot en allò que sembla no admetre el relativisme, com és el coneixement científic. Encara més en camps on és perfectament admissible i necessària la discrepància —la interpretació de la història, de l'art, de la societat—, però on no sembla que es puguin equiparar l'opinió del professor, forjada després de molts anys d'acumulació de coneixements, de dades i de reflexions, i l'opinió de l'alumne que acaba de sentir-ho per primera vegada. Per al relativisme cultural, tot seria una qüestió de punt de vista, d'opinió, de cultura. Negant que hi ha també diferències de nivells de coneixements, possibilitat d'evolució i d'aprenentatge.

El relativisme cultural, en disfressar d'opinions d'igual valor diferències que neixen d'un nivell de coneixements i de competència divers, no convida a l'aprenentatge ni a l'evolució ni a l'acumulació de coneixement. El relativisme cultural convida a acomodar-se en la pròpia posició, considerant que és l'expressió genuïna del punt de vista propi, i que això no fa res més

que enriquir el món amb més diversitat de punts de vista. Contra això, no es tracta de dir que l'alumne no pot discrepar del professor. Cal dir que —i és metàfora d'una actitud més general— per poder discrepar millor del seu professor ha de procurar saber-ne tant com ell. Perquè hi ha una part de la pròpia cultura que pot ser relativa, però n'hi ha una altra que no, que no és res més que una diferència de formació o d'evolució. I és obvi que quan parlem de ciències, el grau de relativisme va baixant, amb tendència a zero. És més opinable la interpretació dels fluxos econòmics que el fet que la terra gira al voltant del sol. El mal del relativisme cultural és que alimenta el conformisme i no estimula l'evolució, l'aprenentatge i l'increment de coneixements de qui va més endarrerit, i es pot refugiar en el caràcter relatiu de la cultura.

L'Europa de les llengües

Una expressió d'aquesta diversitat cultural, d'aquesta diversitat en les expressions culturals, seria la diversitat lingüística. Hi ha llengües diverses perquè l'evolució les ha diversificat, però també perquè s'han hagut d'anar adaptant a les diferències ambientals, geogràfiques, climàtiques, del món. Hi ha llengües diferents perquè hi ha móns diversos i per això, com diu Steiner, cada vegada que mor una llengua desapareix una part de món. Per a la majoria dels lingüistes, les llengües, en elles mateixes, no tenen un valor diferent, tenen en potència les mateixes possibilitats, si es produeix la seva evolució. No hi ha llengües amb capacitat per a l'abstracció i llengües que només serveixin per anomenar coses concretes; no hi ha llengües especialment destinades a esdevenir vehicles de comunicació universal i llengües condemnades a ser locals; totes tenen la possibilitat d'evolucionar, com evolucionen tots els sistemes i òrgans del humans.

Aquesta evolució de les llengües, lligada a la història dels Pobles i de les civilitzacions, fa que en un moment determinat algunes tinguin instruments per parlar d'un tipus de temàtiques —científiques, o tècniques— que d'altres no tenen. O que el conreu literari al llarg de segles els hagi donat una riquesa de matisos i d'expressions diferent. Les evolucions han estat diverses, però no està negada a cap llengua la possibilitat de l'evolució. Teòricament, totes les llengües podrien arribar a ser universals, podrien arribar a parlar de física quàntica i podrien ampliar la varietat dels seus registres.

Les llengües romàniques són una evolució del llatí, però en cap cas el llatí és una llengua més primitiva, més simple, menys valuosa, que el català, el castellà o el francès. El llatí va aconseguir estendre's per tota la riba Nord

mediterrània. Precisament per això es va fragmentar: perquè quan una mateixa llengua s'estén per un territori divers, amb substrats lingüístics i ètnics diversos, amb realitats geogràfiques diferents, acaba per trencar-se. Es trencaria també l'espanyol a l'Amèrica llatina, l'àrab en tot l'espai que va des de l'Atlàntic fins a l'Índic i l'anglès en el seu ampli territori lingüístic, si les acadèmies i els mitjans de comunicació contemporanis no actuessin com a moderns instruments de manteniment i evolució. I tot i així, es produeix un procés visible de fragmentació, si més no en els llenguatges col·loquials.

Tornant al llatí, es va estendre per la Mediterrània i no s'hi va estendre posem per cas l'etrusc. I gràcies a això un món molt ampli es va poder comunicar, va ser possible un gran avenç tècnic i civilitzador i es van deixar posades unes bases molt sòlides per a les llengües que després naixerien del llatí. Però la gran difusió d'una llengua no és el resultat d'ésser més o menys evolucionada, sinó de les conquestes o la capacitat d'influència econòmica del Poble a la que correspon. Com deia Nebrija, sempre la llengua va ser companya de l'Imperi. Segui quin sigui l'imperi. I això té efectes positius i negatius al mateix temps. Desplaça llengües o arriba a fer-les desaparèixer, però també ofereix possibilitats noves de comunicació. Si els etruscs haguessin conservat el predomini inicial a Roma, avui els idiomes itàlics serien uns altres. I potser l'etrusc, amb un major conreu cultural, hauria arribat a un nivell d'evolució més gran que aquell amb el que va morir, evindenment pobre.

Europa presenta avui una considerable diversitat de llengües. Són nombroses les llengües que, a més de ser parlades normalment pels seus habitants, tenen al darrera els grans instruments de pervivència que corresponen al nostre temps: l'escola, la literatura escrita, els mitjans de comunicació, l'accés a les noves tecnologies. Podríem dir que la identitat comuna europea, paradoxalment, és la seva diversitat lingüística. Les identitats col·lectives s'han vinculat molt sovint amb la llengua, que n'és possiblement un dels components més visibles, més clars. Un mapa de les llengües d'Europa ens donaria un equivalent bastant aproximat d'un mapa dels Pobles.

És veritat que la correspondència entre els dos mapes no seria plena. Hi ha segments d'Europa on s'ha convertit la llengua en el gran tret distintiu, i d'altres en la que no. A la península ibèrica o a l'Europa central, la correspondència entre llengua i Poble és força clara i gairebé es podria dir que la llengua és la bandera visible de cada Poble. Però Irlanda té una comunitat de llengua amb Anglaterra i no formen un sol Poble; a Irlanda del Nord les dues comunitats històricament enfrontades —unionistes protestants i

republicans catòlics— poden discutir perfectament en anglès, perquè el tret diferencial és un altre, de caràcter polític-religiós. I el retrocés en l'ús del gaèlic és molt gran, precisament perquè no s'ha considerat el factor distintiu.

Als Balcans, serbis i croats —i els eslaus musulmans de Bòsnia—, parlen la mateixa llengua, tot i que ara per raons polítiques s'hagi imposat una doble denominació, segons alguns trets particulars menors de cada varietat i segons si s'escriu en caràcter ciríl·lics o llatins. També en aquest cas la història i la religió s'han considerat més distintius que la llengua. Però de vegades el que és distintiu evoluciona al llarg del temps. Les relacions entre Àustria i Alemanya ho provarien. També el cas flamenc: Flandes forma part de Bèlgica, amb qui comparteix catolicisme. Però comparteix llengua amb Holanda. En èpoques diverses de la història ha pesat més un tret distintiu o l'altre, segons el que podríem anomenar la cotització social de cadascun d'aquests eixos.

El mite de la Torre de Babel presenta la diversitat lingüística com un càstig diví, però també com un impediment perquè els homes puguin dur a terme grans avenços que necessiten la seva coordinació, com ho era la pròpia Torre. En aquest sentit, s'ha parlat d'Europa com una Babel. La diversitat lingüística seria una dificultat afegida, la necessitat d'un caríssim sistema de traduccions i oficialitats compartides, que sempre acaben deixant fora algú que hauria de ser també oficial per nombre de parlants i per història cultural. Seria una dificultat a l'hora de construir un mercat cultural europeu únic que permetés a les empreses culturals del continent agafar una musculatura econòmica que les empreses dels Estats Units sí que poden aconseguir només amb el seu mercat interior. En definitiva, des del mite de Babel, la Unió Europa seria una nova Torre, que els homes no podrien acabar d'alçar en la mesura que han estat condemnats a la confusió de llengües, a la diversitat lingüística.

Però, contra el mite de Babel, l'evidència és que la diversitat lingüística es correspon i és el correlat natural de la diversitat humana, i en el fons de la diversitat natural. Perquè ha estat l'instrument a través del qual els humans s'han adaptat a tots els racons del planeta, pràcticament, i han estat capaços d'escriure, d'imaginar i de trametre la diversitat al món. En una concepció babeliana de les llengües, Europa no és possible: la Torre no es podrà acabar mai. En una concepció en la que cada llengua representi una visió del món, una experiència històrica pròpia, una identitat col·lectiva, Europa és possible. Els mitjans tecnològics de comunicació ho han possibilitat per a deu, i igual serà per a vint i cinc.

És cert que les llengües, que són un patrimoni extraordinari, també poden ser un factor d'incomunicació. Una Europa i un món en el qual cadascú estigués aïllat en la seva pròpia llengua, sense ponts, impediria cap projecte comú i empresonaria les persones en la seva llengua materna. Però l'avantatge és que les llengües es poden aprendre, i per tant acumular. I també traduir, quan se'n coneix més d'una. El futur de les llengües d'Europa passa per la conservació de les llengües maternes, però també pel poliglòtisme dels ciutadans. La llengua de comunicació internacional, entre tots els europeus i dels europeus cap a la resta del món, en aquests moments és l'anglès. Per tant, les polítiques lingüístiques europees, a més de preservar les llengües maternes, ha de garantir el més ampli coneixement de l'anglès. I a partir d'aquí, el poliglòtisme possible i necessari. I el màxim paper per a la traducció, amb els avenços de la traducció automàtica i el paper fonamental dels traductors.

L'Europa de les ètnies

La paraula "ètnia" té mala premsa. Ja hem vist abans com el racisme, amb el que té de reivindicació de superioritat biològica d'unes races damunt de les altres, ha contaminat absolutament tota la concepció de la diversitat humana i ha fet difícil trobar la terminologia precisa per parlar d'un tipus de diversitat que és obvi, que sabem que existeix, que no volem que es confongui amb cap rànking sobre les bondats, les maldats o les capacitats potencials de ningú, però que no sabem com anomenar per no ser acusats d'incorrecció política. La paraula "ètnia", en aquest sentit, ha fet fortuna en territoris aparentment apartats d'aquesta polèmica. Es parla amb tota naturalitat de músiques ètniques, allà on abans es parlava de músiques folklòriques.

Però és cert que el terme "ètnia" es fa servir també en la seva significació més profunda, més política si es vol. Durant el conflicte dels Balcans es van utilitzar tranquil·lament, i van ser d'una gran utilitat, els mapes ètnics sobretot de Bòsnia, per marcar les zones de predomini croat, serbi o musulmà. No eren tampoc mapes religiosos, perquè en cadascun dels grups hi havia persones sense conviccions ni pràctica religiosa, sinó que es presentaven com a ètnics. I es parlava de confrontacions ètniques i de partits ètnics, en la mesura que el mapa electoral bosnià no es dividia en partits de dretes, esquerres, socialistes o liberals, sinó en partits que corresponien a cadascuna de les comunitats. I es va parlar, amb enorme èmfasi, dels processos de "neteja ètnica". Tot i que

també en aquest cas, amb l'excepció dels albanesos, estiguem parlant sempre de Pobles d'ètnia eslava. Per tant, sí que parlem dintre d'Europa, d'ètnies. Però només quan parlem de fora de la Unió com si les ètnies s'aturessin a les seves portes. Quan parlem de l'interior de l'Europa comunitària, qualsevol referència a les ètnies és una expressió d'inquietud o incomoditat.

Luca Cavalli-Sforza, genetista, va publicar els anys noranta un excel·lent treball de divulgació titulat "Qui som. Història de la diversitat humana". El llibre de Cavalli-Sforza és tot ell una denúncia i una refutació de qualsevol principi de caràcter racista. Però precisament en el capítol que dedica d'una manera concreta les actituds i les teories racistes, Cavalli-Sforza defineix l'existència d'un tipus de realitats humanes, que són de fet el centre del seu treball sobre la diversitat humana, aquestes comunitats humanes, es diguin com es diguin, —ell, com els antics antropòlegs, fa servir la paraula "races"— "un conjunt d'individus que tenen un origen comú i conserven, per tant, una certa semblança genètica, és a dir, de caràcters heretats per via biològica. També poden haver conservat o no una certa identitat cultural, és a dir, poden mantenir unes tradicions comunes, un llenguatge comú, una unitat política, o poden haver perdut algun d'aquests factors. Les identitats culturals són en general més peribles i les genètiques, més perdurables en el temps".

Probablement caldria anomenar ètnies allò que Cavalli-Sforza denomina races. Estem en un terreny on els noms de les coses no són compartits, on hi ha una primera dificultat en establir les significacions de cada terme. El mateix Cavalli-Sforza utilitza molt restrictivament el terme "raça" referit a l'espècie humana. Estaríem parlant de diferències morfològiques considerables i això ens donaria un nombre de races molt reduït, a efectes estrictament classificatoris. Les ètnies tindrien diferenciacions morfològiques molt més petites, gairebé inexistents. I els pobles, el *volk* germànic, seria fonamentalment un producte històric, cultural i lingüístic. En una mateixa ètnia hi cabrien pobles diferents. I el terme "raça" l'hauríem de fer servir amb comptagotes. La terminologia és variable i discutible. Però l'existència de la diversitat humana és evident.

En el seu llibre, Cavalli-Sforza dibuixa diversos mapes genètics referits a Europa. Són de fet mapes a partir d'una característica genètica molt concreta, evidentment menor, enmig d'un mar de semblances i igualtats. Però és possible establir aquesta mena de mapes, sense necessitat de donar-hi gaire més importància. Luca Cavalli-Sforza, un científic de fortes

conviccions anti-racistes, no gens sospitós en aquest sentit, considera que hi ha diferències genètiques entre les poblacions, també entre les poblacions d'Europa. Moltes vegades, aquesta constatació ha estat motiu de burla o s'ha considerat un intent de reivindicar una determinada forma de "puresa de sang". Seria absurd. Però seria absurd també negar la dada.

En conseqüència, quan fem la descripció de la diversitat europea, tenim damunt la taula elements lingüístics, elements religiosos, costums i tradicions, evolucions històriques diferents. Però també substrats ètnics diferents. Cap d'aquests elements és suficient per explicar tot sol la diversitat. Cap d'ells en pot quedar tampoc al marge. El refús conceptual del racisme i el refús moral dels crims que s'han comès en el seu nom ens obliga a ser molt curosos en l'explicació de la diversitat ètnica. Al que no ens pot obligar és a ignorar-la. Sembla que si reconeixem l'existència de grups ètnics estem convidant a l'enfrontament. Però tinc la impressió que aquest prejudici és una part del gran prejudici que existeix, des de l'igualitarisme extrem, contra la noció mateixa de diversitat.

La diversitat és, certament, una complicació. Però és una part indissociable de la naturalesa humana. Ho dèiem al començament: la causa i la prova del nostre triomf com a espècie. Però la diversitat exigeix unes formes de gestió civilitzades. La diversitat —la lingüística, la cultural, també l'ètnica— no ens condemna a la violència i a l'enfrontament. És font de conflicte —l'existència humana i les relacions humanes són sempre fonts de conflicte—, però els conflictes es poden resoldre a trets o amb pactes, amb acords, amb fórmules. Reprenc una comparació que feia servir al començament: el mapa dels Balcans i el mapa dels Alps, tant si els fas des del punt de vista lingüístic, com religiós, com probablement ètnic, tenen grans semblances en el seu grau de diversitat. Les muntanyes sempre són llocs de trobada i de barreja. Però d'un mapa lingüístic, religiós i ètnic d'aquesta naturalesa en pot sortir tant un exemple de guerra mal nomenada ètnica com ha estat Bòsnia, com un exemple de federació i de pacte pacífic de la diversitat com ha estat Suïssa. El problema no és la diversitat. Tampoc la diversitat ètnica. El problema és sempre com gestionem totes les diversitats.

Els pobles d'Europa

La suma de la història, de les llengües, de les identitats, dels costums i la manera de veure el món, de les religions i les creences, tot damunt d'un substrat ètnic divers producte de migracions i moviments de població al llarg

dels segles, dibuixa un mapa d'Europa que no és ni el seu mapa físic ni el seu mapa polític. En algunes enciclopèdies clàssiques, apareixia al costat d'aquests dos mapes, i sense coincidir amb cap dels dos, el que anomenaven el mapa dels Pobles d'Europa. El terme ha estat sempre discutit. En qüestions d'aquesta mena, les paraules no són mai neutres, sinó que contenen i connoten ideologia. Dintre de tot, potser Pobles és la paraula més fàcil de consensuar.

Parlar de Pobles seria, doncs, referir-se a un col·lectiu humà amb unes afinitats d'identitat cultural —llengua en primer lloc—, costums, manera de veure el món, que remetrien d'una manera o altra a unes afinitats de tipus històric i de costums en el sentit més ampli del terme. Independentment de quin sigui el reconeixement polític o administratiu de la seva realitat.

Els Pobles configurarien una primera persona del plural en la qual l'individu se sentiria representat, al marge fins i tot de la seva ciutadania política o administrativa. Com la família, els Pobles serien un àmbit de pertinença diguem-ne natural, si més no en el sentit de pre-polític. Un lloc de reconeixement i d'identitat: uns trets distintius en els quals l'individu se sent identificat i se sent reconegut.

La pertinença de cada individu a un Poble es produeix per vies diverses, segons els casos, segons quin siguin els trets distintius que cada Poble tingui. En alguns casos es tracta de llaços de sang, una pertinença indefugible que és el producte de la comunitat dins de la qual has nascut, i que no podràs deixar encara que vulguis. En aquests casos, quan la pertinença al Poble es fonamenta en la sang, esdevé indiferent el lloc de naixença o fins i tot esdevé secundària la pròpia voluntat. Aquesta és la formulació més primitiva, del concepte de Poble.

En altres concepcions més evolucionades els trets distintius passen a ser uns altres. En alguns casos, el territori: pertany a un Poble en la mesura que has nascut físicament en un territori, el gran llaç de pertinença seria la terra, el sòl, la geografia. Una persona trasplantada de lloc, en aquesta concepció, podria ser trasplantada de Poble. En altres casos, el tret distintiu, el que marca la pertinença, és la llengua. Per tant, trets que es poden adquirir, que són accessible per a persones nascudes en principi a l'exterior d'aquest Poble. I això obriria la porta cap a les concepcions de Poble més evolucionades, que tindrien a veure amb la voluntat personal: és membre del Poble qui en vol ser, qui se'n vol sentir part, qui de fet ha decidit sentir-se'n. Però només se'n pot sentir qui comparteix alguna cosa distintiva: ningú no va escollint quin és el seu Poble en un catàleg obert i lliure, sinó que en tot cas ja pertany a alguna mena de Nosaltres. El que pot fer és, per la pròpia

voluntat, mantenir aquesta pertinença, renunciar-hi o canviar-la per una altra pertinença que li sigui accessible i possible. I fins i tot fer-la compartida en dos Pobles.

Totes aquestes concepcions de Poble són pre-polítiques, no tenen res a veure amb el passaport, amb la ciutadania o amb el lloc on es paguen els impostos. La ciutadania política o administrativa té els seus propis mecanismes de pertinença. Està clar, legalment clar, d'una manera que un jutge pot establir amb comoditat, qui és i qui no és ciutadà d'un Estat, qui té la ciutadania. La pertinença a un Poble es produeix per llaços d'una altra mena, que a més ja hem vist que no són homogenis: ni tots els Pobles defineixen igual quins són els seus trets distintius preferencials ni, molt sovint, en Pobles molt evolucionats, hi ha un criteri únic i compartit sobre la pertinença.

Seria llarg de posar exemples de cada cas, i de tots en trobaríem. De Pobles que es defineixen per la llengua que aprens o per la religió, als quals hi accedeixes pel fet de convertir-te. Només com una expressió de la complexitat d'aquests llaços de pertinença podríem esmentar un cas, que a més és potser el més complicat de tots, el del poble jueu. Qui pertany al poble jueu? Doncs segons qui ho defineixi. Per al rabinat, i seguint la interpretació més clàssica, qui professa la religió jueva i qui és fill de mare jueva. Per als nazis, qui pertany a la raça jueva, al marge de quina és la seva religió, i de fet van ser assassinats durant l'Holocaust cristians pel fet de ser jueus, perquè per als seus botxins el Poble jueu no és una religió sinó una raça. Però llavors, ¿hi ha una raça jueva? Existeixen jueus negres d'Etiòpia, blancs i rossos entre els ashkenasites i bruns i de cabells negres rinxolats entre els sefardites. No és això precisament la definició d'una raça. Alguns jueus laics parlen avui que ser jueu és pertànyer a una identitat cultural, forjada per la història, per la religió, per la memòria, per la sang... i per l'antisemitisme. I Ben Gurion, a l'hora d'intentar resoldre per raons pràctiques el dilema metafísic de qui és jueu —calia resoldre-ho a Israel, perquè la llei permetia a tots els jueus el retorn a Terra Santa—, deia que era jueu qui se sabia i se sentia jueu. És a dir, qui en volia ser: un acte de voluntat net, però sobre uns determinats fonaments. Cosa que, de fet, no deixa de ser una petició de principi.

Però cal repetir que la noció de poble és pre-política i pre-administrativa. De vegades, en algunes tradicions polítiques europees, el terme Poble esdevé sinònim del terme Nació. En aquestes tradicions, Nació i Estat serien dues coses diferents: la Nació seria un àmbit de pertinença natural i l'Estat un àmbit de pertinença polític o administratiu. Per tant, hi podrien haver estats

plurinacionals, perquè no està escrit enlloc que sigui obligatori que la Nació i l'Estat coincideixin. En una altra tradició política europea, Nació no seria l'equivalent de Poble, sinó precisament d'Estat. Per tant les nacions existirien o deixarien d'existir segons si tenen o no tenen Estat. Llavors, el terme "Estat plurinacional" no tindria de fet sentit, amb l'única possible excepció dels Estats confederals.

En qualsevol cas, aquestes dues tradicions, tan diferents que molt sovint és impossible el diàleg entre elles —o, en cas que arribin a dialogar, que s'entenguin—, podrien compartir la noció de Poble com a entitat pre-política i, prèvia a l'Estat. I en totes dues tradicions, la Nació seria el Poble elevat a categoria política, un Poble amb un projecte i una voluntat política d'esdevenir Estat. Per a uns, la Nació seria el Poble que vol ser Estat. Per als altres, el Poble o els Pobles que han arribat a ser-ho. Tots dos acceptarien també que un Estat pot contenir diversos pobles. I tots dos considerarien que l'actor real de la política avui no és el Poble, sinó l'Estat-nació.

Està clar que en aquestes qüestions una de les principals dificultats és no tenir una terminologia comú unànimement acceptada. Això complica debats que a més són essencialment nominalistes: definir com s'ha de dir cada realitat que percebem. Potser de tots aquests termes amb els que contemplem la diversitat humana, els dos menys ambigus i més acceptats serien Poble i Estat. Més ambigu és el concepte de Nació. Un Estat sabem tots allò que és: una unitat política i administrativa. Un Poble també ho sabem: una comunitat amb uns trets compartits en l'àmbit sobretot lingüístic, però també cultural i històric. La persona sap de quin Estat és ciutadà. Només cal que es miri el seu passaport. La pertinença a un Poble és més complexa de definir, i és clar que hi ha de ser present la seva pròpia voluntat. En un cert sentit, com la família. Però precisament el Poble té unes característiques de semblança, de comunitat d'interessos, de facilitat de relacions, que el fan una formidable cèl·lula de la governació.

En aquest marc, Europa presenta un mapa de la diversitat extremadament complex. Tal com dèiem abans, podríem fer, fins i tot en l'actualitat, un mapa senzill i clar de l'Europa dels Estats indiscutible. Podríem fer un mapa de les llengües d'Europa, on començarien ja a produir-se discussions, perquè hi ha molts territoris no monolingües, on de vegades la llengua pròpia ja ha estat substituïda per la llengua oficial de l'Estat o de vegades conviu. Ens trobaríem també en molts casos en els que la ciència distingiria o no les llengües d'una manera diferent a com ho faria la política. Posem per cas, en l'exemple del serbi i el croata, separats per la política, considerats una sola

llengua per la ciència. Podríem fer un mapa de l'Europa dels Pobles, però aquí les dificultats ja serien encara més grans. En moltes zones trobaríem Pobles barrejats. Tindríem Pobles que es reconeixen com a tals i que s'identifiquen amb un Estat; d'altres que el reclamen; d'altres que ni el tenen ni el reclamen. Però amb totes les dificultats per posar-lo sobre paper, sabem que aquest mapa existeix, que no es pot entendre Europa si no es pensa que és un mosaic de Pobles.

Aquesta Europa de la diversitat és de fet una Europa de les diversitats. Els Pobles d'Europa no serien fenòmens aïllats i absolutament compartimentats, sinó productes complexos de la història, la cultura i la biologia humana. Fins i tot l'Europa dels Pobles, o els Pobles d'Europa, dibuixaria un mapa complex de familiaritats. Mapes acolorits de maneres diferents, segons si ens fixéssim en les familiaritats per raons de llengua, d'història, de religió, d'ètnia. Aquesta complexitat, que ja es veu en el mapa dels Estats-nació, l'únic mapa ara objectivable que es pot fer d'Europa, però inestable com ho mostren les seves enormes variacions al llarg de darrer segle.

Tres terratrèmols en un segle

Es pot dir que l'Estat-nació és un invent europeu que s'ha exportat a tot el món. Fins i tot a zones de l'Àfrica, el Pròxim Orient i l'Amèrica Llatina on les fronteres dels Estats són línies dibuixades en els mapes des de despatxos llunyans o que responen més a repartiments colonials que no pas a continuïtats o discontinuïtats geogràfiques. No obstant els segles han sedimentat les poblacions sobre determinats territoris.

A partir del Romanticisme, els Pobles i el concepte d'ànima dels Pobles, es va construir sobre el continent una forma d'Estat modern que tendeix a identificar-se amb la Nació. La construcció és lenta. Fins i tot la realitat europea del segle XIX té més a veure —apart de la creació d'Estats moderns amb voluntat nacional a Itàlia o Alemanya— amb els espais imperials que no amb la generalització de l'Estat-nació.

Europa comença el segle XX dominada pels imperis —des del rus a l'austro-hongarès, passant per la forta presència europea de l'imperi otomà—, però amb l'existència ja d'uns projectes nacionals d'arrel romàntica, larvats durant el segle anterior, en el qual l'alliberament de les Nacions ha estat vist com una continuació natural de l'eclosió del jo i de l'emancipació de l'individu. Ha estat el segle en el que Byron ha anat a lluitar al costat dels grecs per a la seva reconstrucció nacional contra l'imperi

otomà, i el segle en el que el nom d'un compositor romàntic com Verdi — convertit en acròstic de *Vittorio Emanuele Re d'Italia*— ha estat pintat pels carrers en nom de l'alliberament de la Itàlia del *Risorgimento* contra el poder de Viena. Les causes nacionals, a la recerca de la seva consagració política, han anat creixent en el segle XIX sota l'empara del retorn als orígens profunds, als esperits de grup, i en contra dels artificis imperials.

La Primera Guerra Mundial, i la proclamació —des dels Estats Units!— de la doctrina Wilson van consagrar a Europa el model d'Estat-nació, que el procés de descolonització ha generalitzat per tot el món. Els imperis són derrotats a l'Europa central. Uns imperis que havien estat caracteritzats com a presons dels Pobles, representa que de sobte alliberen aquests Pobles presoners, a través de l'exercici del seu dret a l'autodeterminació i al crit que resumeix el nacionalisme dels segles XIX i XX: una Nació, un Estat. La idea forjada al segle XIX és que cada Poble ha d'adquirir consciència política d'ell mateix i, per tant, esdevenir Nació en el camí cap a un Estat. Entre els imperis austro-hongarès, rus, otomà i alemany infanten una sèrie d'Estats aparentment nacionals en la primera gran transformació del mapa d'Europa del segle XX. És el primer dels terratrèmols.

En la confusió de pobles i nacions de l'Europa oriental, en alguns casos aquests Estats nacionals són de fet casaments més o menys forçosos de Pobles diferenciats, però en qualsevol cas apareixen com a Estats més nacionals que no pas els imperis anteriors. Txecs i eslovacs són casats en un Estat únic i els eslaus del Sud constitueixen l'Estat també unificat dels serbis, els croats i els eslovens.

En tot cas, la doctrina del president nord-americà Wilson, trasllada al Centre i a l'Est d'Europa el model inspirat en el fons per la Revolució francesa i que ja havia estat adoptat a l'Oest europeu, de l'Estat-nació. De l'Estat en el que en línies generals coincideixen l'estructura administrativa i política amb el substrat identitari, ètnic i sentimental que configura els Pobles.

L'aplicació de la doctrina Wilson, que és al cap i a la fi la doctrina sobre l'Estat que ha anat fabricant-se durant tot el segle XIX, representa que hauria d'haver ofert a l'Europa oriental una estabilitat i una continuïtat que no li oferia l'estructura imperial anterior. No va ser exactament així. La Segona Guerra Mundial ja va demostrar la inestabilitat del mapa del món — però especialment del mapa d'Europa— que havia sorgit de la Primera. Al final de la Segona Guerra Mundial es torna a dibuixar un mapa nou de l'Europa central i de l'Est. És el segon terratrèmol de fronteres del segle XX, que curiosament no és el més profund ni el que més coses canvia, apart

d'ampliar cap a l'Oest l'imperi rus-soviètic, dividir Alemanya i desplaçar Polònia.

La guerra freda congela aquest mapa d'Europa durant un temps, sotmès a una altra lògica, però en el moment que la guerra freda acaba, el mapa dibuixat a partir del 1917 torna a canviar d'una manera profunda, en la tercera gran transformació de fronteres europees del segle XX, que infantia nous Estats independents i apareix com un aprofundiment de la doctrina Wilson: una Nació, un Estat, però fins i tot divorciant —amicalment o a través de la força— els Estats com Txecoslovàquia o Iugoslàvia construïts per addició de Pobles aparentment afins i incorporant l'imperi rus, fins llavors soviètic, al procés de desmantellament per peces al que havia estat sotmès vuitanta anys enrere l'imperi austro-hongarès i l'otomà a Europa.

Aquest tercer —i per ara darrer— terratrèmol en el mapa d'Europa és el resultat de la caiguda del comunisme, del fracàs de la Unió Soviètica com a potència mundial. La guerra freda és de fet la Tercera Guerra Mundial, que enfronta als Estats Units amb la Unió Soviètica, que es desenvolupa a través de diverses guerres regionals en tot el planeta, però que és també una cursa militar, econòmica i ideològica entre les dues grans potències per mantenir o desequilibrar la seva suposada paritat. En la dècada dels vuitanta, si no abans, queda clar que aquesta guerra la guanyen els Estats Units, que són els qui aconsegueixen trencar la paritat militar, a base d'haver trencat abans la paritat econòmica. El sistema americà té més bufada per mantenir el peu a l'accelerador de la cursa armamentista —la darrera gran accelerada, la "guerra de les galàxies" de Reagan— sense per això deixar d'oferir benestar a la seva població. Andropov primer i Gorbtxov després, provenint els dos dels serveis secrets soviètics, coneixen aquesta derrota i llencen la tovallola. Això és el que permet la caiguda del Teló d'Acer. Això, i la crisi interna dels règims comunistes, especialment la de Polònia, sota l'influx del model polític occidental, però també de l'acció de l'església catòlica a través del sindicat Solidaritat.

En qualsevol cas, el tercer terratrèmol de les fronteres europees en el segle XX és el producte de la caiguda del Teló d'acer. I si el primer terratrèmol va ser promogut d'alguna manera pels Estats Units, a través de la doctrina Wilson, també aquest darrer gran canvi de fronteres a Europa ha necessitat l'impuls i la inspiració nord-americana. La peça fonamental d'aquest canvi de fronteres és sens dubte la reunificació alemanya. Helmut Schmidt ens recordava recentment que la unificació va ser possible gràcies a l'impuls dels Estats Units —i de la pròpia Alemanya Occidental, naturalment—, contra les reticències de Rússia, però també de França i la Gran Bretanya. Per tant, l'últim gran canvi de fronteres a Europa, que significa l'obertura de

l'Europa Unida cap a l'Est per damunt de les restes del Teló d'Acer, neix de la voluntat alemanya, de l'acceptació nord-americana, i contra el parer de dos dels grans socis de l'Europa comunitària, Anglaterra i França.

En conclusió, al llarg d'un segle el nombre d'Estats a Europa s'ha multiplicat, intentant acostar-se al nombre encara més gran dels Pobles d'Europa. Dels tres grans terratrèmols que han viscut les fronteres europees en un segle, com a mínim dos han estat processos de fragmentació inspirats pels nacionalismes, que han anat buscant reduir la mida dels Estats per adaptar-los a la mida dels Pobles. La guerra freda va ser un parèntesi en aquest procés, fonamentalment perquè durant aquest període Europa era el tauler d'escacs principal d'una partida planetària que jugaven els Estats Units i la Unió Soviètica, i per tant, mentre durés la partida, les fronteres no es tocaven. Però també perquè, a conseqüència de l'equilibri del terror, durant uns anys Europa va generar una dinàmica de blocs, una dinàmica en la que per damunt d'aquestes peces fragmentades dels Estats-nació hi havia un paraigua políticament rellevant que permetia resoldre molts conflictes per elevació.

És obvi que el món de l'Est funcionava com un bloc unificat, potser amb algunes dissidències —Iugoslàvia, Albània—, però amb una dinàmica de bloc tant en l'aspecte polític com en el militar i l'econòmic. Era l'Europa articulada entorn de la Unió Soviètica, sense possibilitats de sortir d'aquest bloc —les revoltes de Budapest i de Praga, i la seva dura repressió ho demostren—, que tenia el seu propi espai econòmic comú en el Comecon, però sobretot compartia un règim comunista i es trobava militarment en el Pacte de Varsòvia sota comandament i direcció soviètica.

De manera semblant, també el món de l'Oest, es va generar una Unió Europea militarment vinculada a la direcció marcada pels Estats Units a través de l'OTAN, amb el seu propi mercat comú i amb la seva pròpia coordinació política. Una coordinació política més laxa que no pas la de l'Est, però no del tot inexistent. Les mil fórmules generades per la política italiana per tal de deixar sempre fora del govern al Partit Comunista més potent de l'Europa occidental —i aparentment més allunyat de Moscou— responen també a aquestes limitacions polítiques de la guerra freda. Però en tot cas a les dues bandes d'Europa, per uns anys, i per culpa de la por i de l'enfrontament, hi va haver una dinàmica que no va ser de fragmentació sinó d'adhesió, de confluència, en dos blocs. Més voluntària a Occident, més obligada per les armes a Orient. Però en tots dos casos la guerra freda no tant sols va aturar les dinàmiques disgregadores que hi havia hagut abans i que hi tornaria a haver després, sinó que va fer caminar Europa en una direcció contrària. A Occident, cap a la Unió Europea.

És després de la guerra freda quan potser per primera vegada en la història, conviuen en el mateix espai les dues tendència a l'hora. Una, que aspira a acomodar el màxim l'Estat als límits dels Pobles, tendint a generar un Estat per a cada Poble. L'altra, que convida a una confluència en un espai comú, polític i econòmic, en el qual aquests Estats haurien de fer una considerable cessió de sobirania. Fins avui, la història semblava que anava només en una direcció o en l'altra. En els moments de dissenyar la postguerra, en cada Conferència de Pau després d'una guerra, una tendència a que cada Poble generés els seus propis mecanismes estatals. En èpoques de guerra —freda o calenta— una tendència a confluir i a funcionar en una lògica de blocs. Després de la caiguda del Mur de Berlín, per primera vegada, en una situació de pau, Europa sembla tenir al seu interior les dues tendència al mateix temps. I la intuïció que només la suma de les dues tendències, la seva concertació, permetrà sortir d'algunes de les trampes de la història recent i de la crisi general de l'Estat-nació.

La crisi de l'Estat-nació

Fa tants anys que es proclama arreu la crisi del model de l'Estat-nació —a Europa i encara més fora d'Europa—, i es noten tan poc els símptomes d'aquesta crisi, cap mena d'afebliment, cap mena de retrocés, que potser cal anar substituint la paraula "crisi" per una altra. Potser del que hauríem de parlar és dels límits de l'Estat-nació o dels inconvenients de l'Estat-nació. I fer-ho en primer lloc a Europa, per després ampliar la reflexió al conjunt del món, on aquest model europeu ha estat exportat i ha servit per dibuixar tots els mapes polítics del planeta. L'Estat-nació és la concreció de l'ideal polític dels nacionalismes del segle XIX, que reclamaven que Estat i Nació coincidissin, un Estat per a cada Nació, contra les presons dels Pobles dels règims imperials, que contenien un nombre considerable de Nacions sota el domini d'una de major poder, que era qui controlava d'una manera especial —no pas única— els mecanismes de l'imperi.

L'aplicació del principi bàsic de l'Estat nacional —un Poble, una Nació, un Estat—, que és el que a Europa es coneix com a nacionalisme, ha portat problemes pràctics molt greus especialment en dos tipus de situacions. Una, en aquells Estats extensos, construïts ja al llarg de l'Edat Mitjana i especialment en l'Edat Moderna sobre territoris amplis on viuen pobles diferents. L'altra, en aquells espais —sobretot de l'Europa central i oriental—

on conviuen damunt d'un mateix territori, Pobles diversos, barrejats, en la mesura que la seva definició com a Poble no és fonamentalment territorial sinó que està vinculada a altres components com la llengua, la religió o els orígens ètnics. En aquests dos casos, l'Estat-nació ha nascut o amb un cert grau de violència, de vegades simbòlica, d'altres vegades física i molt intensa.

Quan s'ha dit que Estat i Nació —Poble— han de coincidir, alguns Estats occidentals de llarga tradició històrica, però que havien construït la seva unitat a partir de l'existència de Pobles diversos, fan un esforç per homogeneïtzar tots els Pobles que tenen a l'interior, per uniformitzar-los. Des de l'Estat, volen construir la Nació. I aquest és el més gran nacionalisme. És nacionalisme creure que Estat i Nació han de coincidir, per tant és tan nacionalisme buscar l'Estat des de la Nació com fabricar la Nació des de l'Estat. Seguint el model jacobí, però ja amb fonaments en el maquiavelisme imperant en el segle XVII, alguns Estats de l'Europa occidental enceten un esforç per aconseguir que tots els Pobles del seu interior quedin reduïts a una sola expressió lingüística, a una única forma de ser governats. A una única identitat cultural. Aquest procés travessa els temps moderns i pren formes diferents a cada lloc. També aconsegueix resultats diferents.

És la fórmula de les grans monarquies absolutes a partir de finals del XVII, però és també la forma d'alguns projectes il·lustrats de signe jacobí. L'Estat ja té uns límits definits, dibuixats sovint per sumes dinàstiques i en conseqüència més o menys federalitzants *avant la lettre*, anteriors a la modernitat. Però en la modernitat aquests Estats intenten esdevenir pobles, unificar pobles. Construir el poble francès, posem per cas, allà on hi havia hagut un poble bretó, cors, basc o occità, al costat naturalment d'un poble francès pròpiament dit. És el model que segueixen França, Espanya, Itàlia o Portugal, amb una diversitat interna de Pobles diferent en cada cas, però amb un mateix objectiu comú: que al final puguin parlar d'un sol Poble, d'una sola Nació i d'un sol Estat. França és probablement l'exemple més reeixit d'aquest procés. No és el procés de la Gran Bretanya, que construeix un Estat modern —i políticament prou centralitzat—, però no per la negació de l'existència d'un Poble escocès o gal·lès, al costat de l'anglès. Al contrari, el que no es construeix és una Nació britànica, sinó un Regne Unit —i aquest concepte d'Unió remet a federació— constituït per Pobles diversos.

Però encara ha estat més problemàtica l'aplicació del concepte d'Estat-nació damunt de realitats de l'Europa central o oriental, de les que Sarajevo és el paradigma més visible. La dinàmica d'aquestes amplíssimes zones ha dut a la presència damunt d'un mateix territori, de vegades en una

mateixa ciutat, de comunitats de llengües, religions, identitats culturals diverses, que se sentien part de Pobles diversos. Hi ha zones del centre de Romania on cada poble, fins i tot els més petits, té tres noms ben diferents: un en romanès, un en alemany i un altre en hongarès. És el rastre de la convivència en aquella zona, i d'una forma absolutament barrejada, no gens cantonalitzada, de Pobles diversos. Quan damunt d'aquests territoris s'aixeca un Estat-nació, un Estat que voldria que coincidissin l'estructura administrativa i el Poble, ¿sobre quin Poble es construeix? ¿I què en fem amb els qui se senten part d'un altre Poble, damunt d'aquest mateix territori?

A l'Europa oriental hem vist al llarg del darrer segle com territoris on habitaven grups de Pobles diferents eren reivindicats com a part de l'Estat de cadascun d'aquests grups. I hem vist també que quan un d'aquests territoris ha passat a formar part d'un Estat-nació, les minories que correspondrien a altres Pobles han patit ben sovint situacions de marginació que les han convidat a desplaçar-se. Quan no s'han produït episodis oberts de "neteja ètnica", que signifiquen la voluntat que un determinat territori esdevingui culturalment uniforme, a imatge del poble majoritari del qual s'ha de prendre tot model cultural, econòmic i fins i tot lingüístic. La guerra dels Balcans, sobretot a les zones de barreja entre serbis i croats a l'interior de Croàcia o de Bòsnia o entre serbis i albanesos a Kosovo, ha estat això, en bona part.

Després de la Segona Guerra Mundial el que hi va haver són grans desplaçaments forçats de població —per exemple, bona part de les comunitats d'alemanys situades a l'Est d'Europa, des de temps immemorial. En altres casos hi ha hagut emigracions més o menys espontànies. La població saxona de Romania ha baixat d'una manera molt notable en les últimes dècades, per efectes de l'emigració.

Aquests tipus de situacions, de barreja de comunitats lingüístiques i de Pobles, no és estranya a l'Europa central i oriental. Afecta fins i tot a les fronteres orientals d'Itàlia —amb una minoria eslovena al voltant de Trieste i amb zones de llengua alemanya entorn de Bolzano— i és la general als Balcans, més enllà de l'antiga Iugoslàvia. L'aplicació de l'Estat-nació com a concepte en aquestes zones ha forçat decantaments de població ben sovint dramàtics.

L'Estat-nació només se sent plenament còmode en l'homogeneïtat interna i no sempre sap resoldre el problema de les seves minories. Però quan a l'interior d'un territori no es produeix una relació clara de minoria i majoria o quan per raons històriques un territori és percebut com a la llar nacional de més d'un Poble, les situacions conflictives es multipliquen. Processos d'independència o d'escissió només han estat pacífics quan han correspost

a territoris ètnicament homogenis, amb una divisòria clara entre Pobles i territoris. Així la independència d'Eslovènia o la separació pactada entre Txèquia i Eslovàquia.

Per contra, a l'Europa balcànica, són més habituals els mapes de la Gran Hongria, de la Gran Croàcia, de la Gran Albània, de la Gran Sèrbia, de la Gran Macedònia, de la Gran Bulgària. Són els mapes de tots els llocs on hi ha grups que pertanyen a cadascun d'aquests Pobles, encara que siguin fora dels seus límits estatals: els hongaresos de la Voivodina sèrbia o de Romania, els albanesos de Kosovo, els serbis de Croàcia, els croats de Bòsnia... Si poses un damunt de l'altre tots aquests mapes imaginaris, que són de fet els mapes d'unes certes reivindicacions territorials més o menys explícites, surten enormes espais d'intersecció, és a dir, enormes espais de conflicte.

Aquestes disfuncions, que han desembocat en enormes tragèdies, dins del conjunt d'Europa no semblen tenir la solució amb l'aplicació universal i sense més compensacions d'un model d'Estat-nació. Al contrari, la generalització d'aquest model ha provocat precisament l'agudització i l'esclat d'alguns conflictes. Però els Pobles han de tenir dret a un reconeixement polític i institucional. El reconeixement d'aquest dret sense que això comporti transferències de població ni tensions entre majories i minories exigeix un sistema complementari: l'existència d'un espai més ampli en el que tots es puguin retrobar. Era en un cert sentit el que passava en els antics imperis, però llavors era per la força i per la conquesta.

La Unió Europea, si pren una determinada estructura, si és capaç d'harmonitzar la tendència a fragmentar l'espai per adaptar-lo a les realitats més naturals —els Pobles—, amb una tendència a la confluència i la concertació, pot ser la forma de solucionar aquests problemes per elevació: creant un espai més ampli de concertació, que és Europa. Una forma d'organització de l'espai diferent als Estats-nació, però no contrària al principi wilsonià dels drets dels Pobles. Això no ho és aquesta Unió Europea. Però podria ser-ho una altra, nascuda d'un gran projecte i d'un gran pacte provinents de la voluntat dels europeus actuals.

Exportar la fórmula

El model d'Estat-nació nascut a Europa s'ha generalitzat a tot el món, a cavall del colonialisme europeu, però a cavall sobretot dels processos de descolonització. L'aplicació d'aquest model a zones del món on la relació

entre els pobles i els territoris era encara més diversa que a Europa, ha provocat problemes de tota mena. En general, el problema que els nous Estats, nascuts sovint de línies atzaroses que tenien més a veure amb el repartiment del món per part de les potències colonials que amb la realitat humana dels territoris, han volgut construir les seves nacions a mida, inventar-se nacions on hi havia Pobles diversos. I això ha significat — en part com a la mateixa Europa— que les minories o els grups diferents que vivien en aquests territoris han tingut problemes nous. Bona part dels conflictes que hi ha hagut a les darreres dècades a l'Àfrica i el Pròxim Orient tenen alguna relació amb aquests problemes.

Per exemple, tenim Turquia un estat nacional turc, després d'haver estat un imperi que governava molt diversos Pobles, provoca directament o indirectament un moviment d'homogeneïtzació interna, de turquització del territori, del que resulten expulsats o exterminats els membres de minories que havien viscut amb certa tranquil·litat dins de l'imperi: els armenis i els grecs. Però el repartiment de les illes de la Mediterrània oriental entre els dos Estats-nació resultants, Grècia i Turquia, provoca importants transferències de població i ha deixat el conflicte encara obert de Xipre. No és l'únic cas. Podríem parlar de la divisió entre la Índia i el Pakistan en el moment de la descolonització britànica. O de l'existència de dos projectes nacionals diferents sobre el territori històric de Palestina en el moment del final també del mandat britànic. O de la disputa per l'Estat a Ruanda entre hutus i tutsis després de la retirada del colonialisme. O del caràcter artificial de l'Estat-nació iraquiana, que de fet és la suma d'una població kurda, una població àrab sunnita i una població àrab xiïta, que representen tres identitats molt diferenciades, damunt de les quals s'ha volgut inventar una identitat iraquiana.

Societats complexes, barrejades, que havien viscut en relativa estabilitat sota poders forans o sota poders superestructurals que no apareixien com l'emanació d'un esperit nacional, entren en crisi amb l'aplicació del motlle universal de l'Estat-nació, que fa que un dels Pobles presents sobre el territori es quedi amb l'Estat com a eina d'uniformització que utilitza contra els altres Pobles. O que aquests diversos Pobles es disputin l'Estat, conscients que és la màquina més poderosa que les societats han posat en marxa.

Europa va exportar el problema, amb l'Estat-nació, arreu on va establir colònies. Ara hauria d'exportar la solució. Una solució que no és en cap cas una mena de govern mundial, ocupat de fet per l'assemblea dels Estats del món, com ha volgut fer l'ONU. Aquest podria arribar a ser un bon marc

perquè els Estats es trobin, però no és una estructura de superació dels problemes que creen els Estats. La Unió Europea tampoc no pot ser una ONU regional. La Unió Europea pot ser un sistema per solucionar a Europa per elevació els problemes pràctics que ha comportat l'organització de l'espai polític únicament i exclusivament a través dels Estat-nació. I, per tant, una proposta de cara a tot el món per organitzar l'espai a través de noves unitats, més amples, de caràcter federal, que superin l'Estat-nació.

A mitjans de la dècada dels vuitanta, a una entrevista a Jerusalem al que va ser president de l'Estat d'Israel i ministre d'Educació laborista, Isaac Navon, li vaig demanar per una solució teòrica per al conflicte àrab-israelià. Em va dir que el seu model era el Benelux. És a dir, un espai de tres Estats pràcticament unificats en l'àmbit econòmic, amb circulació lliure de persones, amb algunes polítiques comunes, potser fins i tot amb ciutadanies extraterritorials. Aquest Benelux del Pròxim Orient hauria d'estar constituït, al seu parer, per Israel, l'Estat Palestí i Jordània, que de fet formen una unitat geogràfica —tots tres junts sumen el que abans era Palestina—, i que tenen interessos econòmics conjunts. Fins i tot insinuava la possibilitat que, dins d'aquest Benelux, un àrab de Natzaret, enmig de territori israelià, pogués tenir nacionalitat palestina, mentre un jueu d'Hebron podria tenir nacionalitat israeliana. Li vaig dir que em semblava absolutament utòpic. Em va respondre que el que li havia preguntat era una solució de veritat, i que l'única solució de veritat passaria algun dia per aquest espai més ampli i compartit. Ja sabia que de moment era impossible. Però intuïa que era l'única solució, algun dia.

Aquesta solució per elevació del conflicte més enquistat i més transcendent del món és una invitació també a la Unió Europea per inventar noves maneres d'articular l'espai, que ens serveixin a nosaltres i serveixin a tothom. Perquè sembla clar que el nostre model europeu ha de projectar-se cap enfora, però que precisament per poder-ho fer ha de tenir límits. S'ha de saber on s'acaba Europa.

Els límits d'Europa

Quan es mira el mapa de les ampliacions successives de la Comunitat Econòmica Europea primer i després de la Unió Europea, és inevitable una constatació i una pregunta. La constatació és que l'entrada de països nous té una certa semblança amb l'ingrés a un club: cal que l'interessat ho demani, però també que demostrï que compleix unes determinades condicions. Aparentment, la vocació del club és fer-se gran, expandir-se.

Però no a qualsevol preu. No hi entra tothom qui vol. Però, evidentment, cal voler-hi entrar.

Alguns països que podien entrar-hi, que complien tots els requisits, no hi van entrar fins que van quedar convençuts que els convenia: Suècia, Finlàndia, Àustria. D'altres que podrien entrar-hi perfectament, no hi són perquè no volen: Suïssa i Noruega. Islàndia no ho ha arribat a sol·licitar mai. Alguns, només van poder entrar quan van complir les condicions: Grècia, Espanya i Portugal en una primera fase i tot els països que han entrat procedents del bloc de l'Est en l'ampliació del 2004. Hi ha països que fan cua, però que ja s'han acceptat, com Bulgària o Romania. Hi ha un país que fa cua, a qui se li han posat condicions, i que per tant no ha passat l'examen d'ingrés, que és Turquia. Croàcia té la situació reconeguda de país candidat. Macedònia espera obtenir aviat aquest mateix reconeixement. Iugoslàvia i Albània encara van un pas per darrere. Països com Marroc o Israel han demostrat el seu interès per integrar-se, i de fet Marroc ho ha sol·licitat obertament.

La pregunta, en conseqüència, és ¿què es demana a l'examen? O, si es vol, la mateixa pregunta feta d'una altra manera: quins són els límits de la Unió Europea? Són límits geogràfics, polítics o culturals?

Hem vist al llarg de la història que hi ha límits polítics: països que estaven indubtablement a l'Europa geogràfica no han pogut entrar a la Comunitat fins que han aconseguit uns requisits polítics. Però qualsevol país que compleixi els requisits polítics, estigui on estigui en el món, podrà participar a la Unió Europea? Fins ara, els països que s'hi han integrat podien aprovar o no les proves polítiques d'accés, però tenien aprovades des del moment mateix de presentar-se les proves sobre geografia i sobre cultura. Tots els països dels que s'ha discutit fins ara pertanyien indubtablement a l'Europa geogràfica i tots tenien una certa semblança cultural, dintre de la diversitat europea. Participaven tots d'un ventall limitat dintre de les diversitats possibles. Però en els que piquen a la porta hi ha diferències culturals i geogràfiques que fins ara no s'havien plantejat mai. Seran suficients per dir-los que no? O la Unió no té altre límit que el polític? La possible integració de Turquia és la que planteja amb tota la força i amb tota la capacitat polèmica aquesta pregunta.

Si Europa fos una realitat geogràfica, exclusivament, alguns dels països que fan cua per entrar-hi no cabrien en el mapa. Ja ho hem comentat en un apart anterior: els Urals divideixen en dues parts Rússia, que només és parcialment un país europeu. Només podria entrar hipotèticament a la Unió

el tros de Rússia que està a aquesta banda dels Urals? La Mediterrània, els Dardanel·ls, el Bòsfor, marquen el límit Sud d'Europa. Això deixa dins d'Europa una petita part de Turquia, i una part immensa fora. ¿Només hauria d'entrar a la Unió un tros de Turquia, uns quants barris de la ciutat d'Istanbul? Evidentment, geografia en mà, Marroc i Israel no tenen cap opció d'entrar a la Unió, encara que Israel (i Turquia també) jugui la Copa d'Europa de futbol o de bàsquet, i fins i tot la guanyi. Per contra, Bielorrússia, Ucraïna, però també Albània i Iugoslàvia són indubtablement Europa. Per tant, serien candidates geogràfiques a formar part de la Unió. Però, ¿tindria cap mena de sentit que Bielorrússia estigués a la Unió i Rússia no? És obvi que la geografia no és el criteri. Però, si ho fos, encara ens complicaria més les coses: ens dividiria països en dues parts i ens portaria un mapa de l'Europa política que no tindria res a veure amb l'Europa geogràfica. Però Europa no és una realitat geogràfica. No ho ha estat mai. Entre sicilians i lapons no hi ha cap vincle històric rellevant, no han participat gairebé mai d'un espai comú, fins ara. Europa només pot ser una idea, un concepte. Si és una idea, un concepte, l'examen d'entrada a les portes de la Unió no es pot fer només amb un mapa a la mà. S'ha de fer amb un contrast entre la idea motor d'Europa, entre el concepte de civilització a la que està lligada i la realitat de l'aspirant a entrar-hi.

Algú ha situat el nucli d'aquesta idea, d'aquest concepte, en la religió. Europa seria un club cristià. Per tant, ni Turquia ni el Marroc hi podrien entrar. I Israel? No és un país cristià, però el judaisme s'ha forjat en els últims dos mil anys a Europa, ha estat a més un component de la identitat europea. I si l'examen que et fan a la porta d'entrada és de cristianisme, l'aproven Ucraïna, Bielorrússia, la mateixa Rússia, però també Geòrgia i Armènia. Ja no les repúbliques turcòmanes del sud de l'antiga Unió Soviètica, tot i que històricament han estat lligades amb Rússia. No tinc la sensació que l'examen a la porta d'entrada de l'Europa Unida sigui un examen de religió. Tot i que segurament la religió hi tingui alguna cosa a veure.

¿Un examen de política? Geografia i religió al marge, ¿només es tractaria de preguntar als candidats pel seu règim polític? En les converses amb Turquia hem fet veure, tots plegats, fins ara, que sí. Que l'única pregunta era sobre si hi havia un règim de democràcia parlamentària i un respecte homologable als drets humans. Turquia ja va en aquesta direcció. Marroc també hi va, més a poc a poc. Hi ha problemes, com els kurds a Turquia. Però si se solucionen aquests problemes, representa que l'examen ja estaria aprovat des del punt de vista polític. Però molts europeus creuen que no és aquest l'examen.

¿Un examen llavors d'economia? Certament, per entrar a Europa cal

tenir un règim de lliure mercat, al costat d'una democràcia política, i un determinat grau de desenvolupament econòmic i de rigor pressupostari. Hi ha, de ben segur, un examen d'economia, que no és tant sols sobre la capacitat econòmica, sinó també sobre la solvència de les polítiques econòmiques. Però aquest examen d'ingrés ja l'han aprovat països de l'Est d'Europa que tenen un PIB que representa la mitjana de la Unió. El Producte Interior Brut de Letònia o de Lituània és una catorzena part del de Luxemburg. L'atur d'Eslovàquia multiplica per nou el d'Holanda. La inflació d'Hongria és cinc vegades la de França. Sí, és clar, hi ha un examen econòmic, però la nota de tall en aquest examen és relativament laxa.

El propi discurs dels euròcrates s'ha adonat de la profunda indefinició sobre els límits d'Europa i ha buscat fórmules ambigües que han de permetre als polítics fer el que els sembli. O, si es vol dir d'una manera políticament més correcta, gestionar cada situació d'una manera flexible, segons els interessos de conjuntura. El grup de treball creat per Romano Prodi, amb Michel Rocard al capdavant, per fixar posicions sobre la identitat europea, ho deia tan recargoladament com podia: "Si Europa no és un fet, sinó una tasca a dur a terme, tampoc no hi pot haver uns límits europeus fixats per a sempre, siguin interns o externs. També les fronteres d'Europa s'han de renegociar sempre. No són els límits geogràfics o nacionals els que defineixen l'espai cultural europeu; és més aviat això últim el que defineix l'espai geogràfic europeu, un espai en principi obert".

Amb aquesta definició, pot entrar o no entrar Turquia, Marroc o la Xina comunista. Però tot i l'ambigüitat consubstancial al gènere, hi ha algunes observacions a fer. La primera, que la geografia no és el centre de la qüestió, tot i que no es pot violentar indefinidament. La segona, que el centre de la qüestió estaria en això que anomenen "l'espai cultural europeu". O si es vol, la identitat d'Europa. Posar per mig el terme cultura és ja una forma d'ambigüitat: no hi ha en el món cap paraula més polisèmica, objecte de definicions més contradictòries. Però en el fons hi hauria la constatació que Europa és, per damunt de tot, una idea. Participar en la construcció europea —fins i tot en aquesta forma que tenim, tan laxa i pragmàtica, tan gallinàcia— de construcció europea vol dir participar d'una idea. Només es tracta de trobar quina deu ser aquesta idea.

Racionalisme, democràcia, laïcitat

La via econòmica va ser l'escollida els anys cinquanta per portar a terme

una construcció d'Europa que al final ha de ser necessàriament política. Amb el pas del temps, tots els actors de la construcció europea, fins i tot aquells qui tenen la idea més modesta i menys ambiciosa sobre el futur, s'han adonat que aquesta no pot ser en cap cas la única via. I que tampoc no es pot crear Europa estrictament des de la política. Fer una Constitució, proclamar que Europa ja existeix, no és crear Europa. No n'hi ha prou amb l'exercici del poder, amb les decisions administratives d'una burocràcia centralitzada. Crear Europa, se n'han adonat tots, exigeix en primer lloc definir-la i fixar una idea motor, un concepte. Els mateixos autors de l'informe sobre la identitat europea del que parlàvem escrivien "la integració econòmica no porta per ella mateixa a la integració política perquè els mercats són incapaços de produir una solidaritat políticament forta". Què pot ser, doncs, allò que produeixi aquesta solidaritat, més enllà dels interessos? La sensació de pertànyer a un mateix àmbit de civilització, la certesa de compartir uns valors comuns. Allò que en dèiem la idea.

Europa ha construït un model de civilització, compartit amb la resta d'Occident, que es basa en uns valors comuns. Després, en els darrers anys, han aparegut esquerdes a l'interior del mateix Occident, alguns d'aquests valors s'han viscut d'una manera diferent i ja he comentat fins a quin punt és distanciadora la diferent vivència de la responsabilitat individual i del paper de l'Estat que existeix entre Europa i els Estats Units. Però, un cop establertes les diferències, també podem establir les semblances. Aquesta civilització occidental, de llargues arrels que ens porten fins al món grec, al llatí o al judeocristià, es construeix sobretot a partir del Renaixement i es confirma amb la Il·lustració. Aquests dos moments tenen dues referències comunes: la raó i la persona humana. El Renaixement, i també la Il·lustració, posen la persona humana al centre de l'univers. I la persona humana il·lumina aquest univers amb la llum de la Raó. Humanisme i racionalisme. Aquests són els dos pilars. La resta, en un cert sentit, és el desenvolupament d'aquests dos valors centrals.

En primer lloc, una civilització que situa la persona humana en el centre de l'univers deixa de ser una civilització teocràtica. La divinitat, la religiositat, les veritats revelades, cedeixen l'espai central, l'espai públic, i es retiren a l'esfera privada i comunitària. Per tant, la religió i l'Estat se separen. Les lleis no neixen dels preceptes religiosos. Les esglésies i els poders civils esdevenen coses diferents. No és un procés senzill, s'hi avança molt lentament i en alguns llocs no s'acaba de completar fins fa relativament molt poc, però és fonamental. L'Església catòlica es resisteix, en alguns països i alguns àmbits, a

acceptar aquest retrocés a una esfera més privada, després de segles d'estar instal·lada a l'esfera política. Però s'acaba produint.

I què es posa en el lloc que ha deixat lliure la religió, no pas a través de la seva desaparició, sinó a través del seu enretirar-se a l'esfera privada? Doncs la Raó. A partir d'aquesta substitució, Occident crea allò que Levy-Strauss anomenava el pensament crític, la raó crítica. Com que la persona humana és al centre de l'univers, la política porta cap a la democràcia i cap a la formulació d'uns drets humans que volen ser, que han nascut per ser, universals. Com que la Raó és l'eina que il·lumina i que guia, és possible el desenvolupament de l'esperit científic i tècnic, amb el desenvolupament del benestar que això representa. La suma d'humanisme i racionalisme crea una societat nova. La religió no desapareix forçadament, no és perseguida, té el seu lloc privat, però no és el lloc de la llei i de la política.

Aquest fet de separar religió de política, Església d'Estat, és la conseqüència del dictat de la raó i de la valoració de l'individu. Però passa a ser el fonament d'una societat nova, diferent de les que hi havia abans, diferent de les altres societats del món. Tot i que els termes siguin sovint ambigus i que cadascú els interpreti a la seva conveniència, d'això en direm laïcitat. La laïcitat no és contrària a la religió. Simplement, dibuixa un espai públic, central, al marge de la religió. Per exemple, una societat com la nord-americana, que és enormement religiosa, que està tota ella amarada de religiositat, és també una societat amb una enorme llibertat religiosa, que neix d'aquest model de laïcitat. A Europa la laïcitat es viu d'una altra manera. Però és al nucli del nostre model de civilització. Perquè no estem parlant només del paper de la religió en les nostres vides, que seria un tema molt important, però no tant central. Estem parlant d'uns nous fonaments, racionalistes i humanistes, del nostre espai social.

A França, en nom de la laïcitat s'ha volgut que l'escola pública, àmbit laic, no sigui compatible amb l'exhibició de cap mena de simbologia religiosa. En d'altres països potser no es considera tan central ni el vel ni el crucifix ni la *kipà* jueva. Personalment, em sembla més important que la indumentària, que tots els nois i noies tinguin els mateixos programes educatius, que no s'exclougui ningú d'una part del programa educatiu per una raó religiosa. Em preocupa més que totes les noies i tots els nois facin gimnàstica i música a l'escola, si els nostres programes creuen que la gimnàstica i la música a l'escola són bones per a tothom, que la seva indumentària. Però aquesta no és la qüestió central. La qüestió central és el principi. I el principi és la separació entre un àmbit religiós, privat i comunitari, i un àmbit públic de vocació racionalista.

El principi de laïcitat és tan important a Europa que el Parlament europeu va vetar un dels comissaris previstos per a la Comissió, l'italià Rocco Buttiglione, perquè havia dit públicament que les seves conviccions privades el portaven a estar en contra de l'homosexualitat —per dir-ho barroerament i sense matisos—, però que la seva actuació pública com a comissari no ho tindria en compte, perquè una cosa són les conviccions íntimes i una altra la llei, i el comissari el que ha de servir és la llei. Aquestes manifestacions estarien, en principi, dintre del que és un pensament laïcista. Però Europa va considerar —és discutible si abusivament o no— que el mateix fet de proclamar-ho, d'exhibir públicament aquesta contradicció, ja trencava aquesta laïcitat exigible als poders públics.

Quin pot ser, doncs, en el mateix llenguatge dels experts convocats per Prodi, el fonament d'aquesta solidaritat europea, a la que hi participin no tant sols els col·lectius sinó també els individus, que és més forta que la política i que l'economia i que (diu la mateixa comissió) “ha de ser més forta que la solidaritat que uneix (o hauria d'unir) tots els éssers humans”? Doncs probablement una tradició comuna, unes arrels comunes, un sentiment de pertinença comú, però en la base de tot això uns valors compartits, fills d'aquesta història i d'aquesta evolució compartida. I aquests valors són l'humanisme i el racionalisme, i els seus derivats naturals: la democràcia, els drets humans, l'esperit científic i tècnic, el laïcisme. Això és el fonament comú. Això és la idea d'Europa: aquests principis situats al damunt d'un territori i d'una història. Això és el que marca els límits d'Europa, cap a dins i cap a enfora, que potser no són tan laxos i tan permanentment negociables com de vegades se'ns indica. Si Europa és alguna cosa, és una idea. I si alguna idea específica ha fonamentat la civilització europea moderna, des del Renaixement als nostres dies, passant per la Il·lustració i la revolució romàntica, passant per la revolució industrial i la científica, és la centralitat de l'individu, de la persona, i la confiança en la Raó.

És cert que en la pràctica Europa no ha actuat sempre, ni molt menys, a la llum d'aquests principis i d'aquests valors bàsics que ha aportat a la humanitat. Ha estat precisament a Europa on han nascut formes de totalitarisme que han rebaixat fins al no res el valor de la vida humana. Primo Levi, en la seva obra “Si això és un home”, posa el fonament del *lager* nazi en la cosificació de les persones, en el robatori de la seva condició humana. També a Europa han fet fortuna esoterismes, maquiavel·lismes, visions del món absolutament allunyades de l'imperi de la Raó. Però en un cert sentit

Europa ha sabut sempre —fins i tot quan en un percentatge massa alt s'hi ha deixat seduir— que aquestes actuacions violaven la seva tradició i la seva naturalesa. Que eren vergonyoses i no desitjables. Quan es reivindiquen els valors occidentals no s'està reivindicant —no seria possible— l'actuació d'Occident en tots els minuts i els segons de la història, ni les pràctiques associades al colonialisme, ni els totalitarismes d'arrel europea. S'estan reivindicant uns principis que de vegades Europa ha traït, però que més sovint encara ha proclamat, de vegades en contradicció amb els seus actes. Reprenent els termes de Levy-Strauss, cal reivindicar un Occident que es mereixi ell mateix.

Els interrogants sobre Turquia

Avui aquesta discussió sobre què és i què ha de ser Europa no és una polèmica en el buit, estrictament conceptual. Cal una resposta a aquestes qüestions per prendre o deixar de prendre iniciatives concretes, imminents. La petició d'ingrés a la Unió Europea de Turquia planteja, amb més claredat que qualsevol altre cas, la necessitat d'una definició. Turquia és Europa? Depèn de què sigui Turquia i de què sigui Europa. Fins ara, només ens hem preguntat què és Turquia: si és prou democràtica, si s'hi respecten els drets humans, si és acceptable la política respecte als kurds, si pot tenir una llei que penalitzi l'adulteri. Però per respondre bé als interrogants sobre el present hem de respondre també què és Europa. Per tant, en el fons, el debat sobre el futur de Turquia dins de la Unió Europea és un aspecte del debat sobre el futur mateix de la Unió Europea, sobre la seva naturalesa i sobre els seus límits conceptuals. No tant sols sobre els seus límits físics.

És curiós que en el debat sobre si Turquia ha d'entrar o no a la Unió Europea, sovint els qui són més partidaris d'acceptar aquesta ampliació són els qui de fet militen menys en l'europèisme, els qui han estat tradicionalment més euroescèptics. Els Estats Units voldrien que Turquia entrés a la Unió. Ho voldrien també els britànics. En tots dos casos hi ha raons estratègiques importants: consideren que Turquia està compromesa en la defensa d'Occident, en el temps de la guerra freda davant de la Unió Soviètica, ara davant del món islàmic. Una defensa que en els nous temps té dos sentits: a més a més del convencional, el d'exemple d'un país musulmà que quan es vol integrar al món occidental hi és ben acceptat i ben valorat. Per tant, nord-americans i britànics consideren que entrar a la Unió és un premi que Turquia es mereix i que convé als turcs. I que al món occidental li convé també una Turquia

estable, apropiada, refermada en la seva aposta pel món occidental i satisfeta de les seves relacions amb aquest món.

Però és també prou clar que els governs britànics i dels Estats Units — però no menys que les poblacions respectives— no tenen un gran interès en una Europa molt forta, en una Europa que vagi molt més a fons en els seus lligams interns. En un cert sentit, els partidaris d'una Europa extensa solen ser els contraris a una Europa intensa. Mantenir una alta intensitat, allò que en els termes de la Comissió formada per Prodi podríem anomenar una Europa amb uns llaços molt forts de solidaritat comuna i diferenciada, es fa més difícil quan es guanya en extensió. I al contrari, no ampliar, ampliar amb un criteri restrictiu, controlar l'extensió, és una aposta en intensitat.

L'antic canceller socialdemòcrata alemany Helmut Schmidt, en unes reflexions sobre la conveniència de l'entrada de Turquia a la Unió, exposava moltes causes d'escepticisme. Schmidt abordava els problemes econòmics, polítics i relacionats amb la immigració : “fins avui la societat alemanya no ha estat capaç de portar a terme una veritable integració dels turcs i els kurds residents als nostre país”. Es referia també als problemes estratègics que comportaria l'adhesió d'un país gran, molt poblat, amb una taxa de natalitat alta i amb fronteres amb alguns dels grans conflictes del Caucàs i del Pròxim Orient. Però el moment en el que Schmidt deixava entreveure de manera més clara la seva desaprovació de l'adhesió era quan deia que l'objectiu estratègic de l'ingrés de Turquia a la Unió “no pertany a la UE, sinó als Estats Units. Washington no hi deixa d'insistir des de fa cinquanta anys”. Insinua amb això Schmidt que una Unió Europea que arribés fins a Turquia perdria intensitat en els llaços interns i, amb ella, capacitat d'actuació. Quedaria pràcticament reduïa a una zona de lliure canvi. No podria ser un actor rellevant de la política internacional, perquè li faltaria la cohesió interna necessària per ser-ho.

És cert que Turquia permet plantejar aquest debat. La història de la Turquia moderna és la d'un intent d'occidentalització en els costums i en la visió del món, des de la tradició musulmana. És també la història d'una lleialtat a Occident, tant des del punt de vista militar com en el posicionament entre blocs. Turquia, o si més no una part dels sectors que la governen i que l'han governada des d'Ataturk, vol ser Europa. I la geografia i la història li han donat un paper europeu: l'imperi va arribar fins a les portes de Viena i conserva encara un peu a Europa. Però, en un cert sentit, l'existència de l'imperi otomà, el turc vist com l'altre, va esdevenir durant segles un factor d'unificació de l'Europa occidental, l'arquetip contrari. El folklore de tota la Mediterrània enregistra danses i llegendes que contraposen turcs i cristians, el

Nord amb el Sud, el món europeu amb un món oriental creat de vegades pels occidentals a la seva mida, amb mites com el de l'harem i l'exotisme, tan ben explicats per Fatima Mernissi. El turc està en l'imaginari d'Europa, però hi és com l'altre.

Si Europa és sobretot una idea, la idea d'Europa que pot incloure també a Turquia és una idea més laxa, menys compacta, en la que el gruix de coses compartides és més prim, que el d'una Europa sense Turquia. No vol dir que sigui impossible. Vol dir que és diferent. I probablement menys ambiciosa, menys aprofundida. Si la gran tasca de la construcció europea és afirmar i afirmar allò que tots els ciutadans de la Unió tenen en comú, és obvi que una Europa que inclogui Turquia afirma i afirma menys coses. Per tant, en els termes de Helmut Schmidt, passa a estar condemnada a ser una cosa semblant a un espai de lliure canvi, una comunitat econòmica, una convergència d'interessos. No cal que hi hagi una involució islamista a Turquia i un procés de desoccidentalització. Evidentment, és pitjor si això passa. O si no es compleixen els requisits sobre drets humans. O si no es reconeixen els drets de la minoria kurda.

La paradoxa en la relació entre la Unió Europea i Turquia és que a Europa li interessa que surti bé l'experiment turc, que en una certa mesura va iniciar Kemal Ataturk i que s'ha anat modulant al llarg del segle XX. No tant sols és un procés que mereix la simpatia d'Occident, és que ens juguem molt en el seu èxit. Ens interessa una Turquia estable, que fixi la seva població, que sigui un exemple de progrés i de llibertat combinats per al conjunt del món musulmà. Per aconseguir això, s'han generat expectatives d'integració a la Unió. Però, per l'altra banda, la integració de Turquia a la Unió rebaixa l'horitzó d'ambició de la unitat europea, rebaixa la intensitat del projecte, dilueix el màxim comú divisor que tenen tots els territoris que hi participen. Probablement hi ha maneres d'ajudar a l'èxit de l'experiència turca i de combatre qualsevol perill d'involució que no són la plena integració a la Unió. O més ben dit, aquestes maneres segur que existien des d'un punt de vista teòric. Quan s'han generat expectatives d'ingrés, quan s'ha dit a Turquia que no hi havia cap problema de fons sinó problemes importants però que es podien resoldre, s'ha convertit la denegació de l'entrada en una forma de menyspreu. És la paradoxa a la que la mateixa Europa ha portat la situació. I que a hores d'ara sembla molt difícil de resoldre d'una manera plenament satisfactòria.

Molts dels interrogants pràctics que es plantegen sobre l'ingrés de Turquia es podrien plantejar també des d'un punt de vista teòric sobre l'ingrés de Rússia, tot i que Rússia no l'ha demanat i per tant no urgeix a Europa una resposta.

Sobre Rússia planen també seriosos interrogants sobre la qualitat de la seva democràcia. L'actuació dels russos a Txetxènia tampoc no és acceptable, des dels paràmetres europeus; menys encara que la dels turcs al Kurdistan. Els problemes de dur les fronteres d'Europa a alguna de les regions més inestables del planeta encara són més obvis en el cas rus que en el turc: Europa tindria frontera amb la Xina o amb Mongòlia. Tant Rússia com Turquia plantegen a Europa problemes de proporcions: no es tractaria d'incorporar petits països escassament poblats, sinó grans potències demogràfiques que passarien a ocupar els primers llocs en el rànking de població de la Unió. Si entrar a la Unió vol dir fronteres obertes, això plantejaria qüestions importantíssimes pel que fa a la immigració a l'Europa occidental, amb un enorme potencial problemàtic. Per la immigració i per les reaccions crispades que provocaria.

Totes aquestes raons fan tan desaconsellable l'ampliació cap a Turquia com l'ampliació cap a Rússia. Tot i que molt probablement l'ampliació cap a Rússia afectaria menys —afectant-la molt— al que l'Europa Unida pugui tenir d'identitat compartida. El diferencial, sent important, seria menor. Però les consideracions de tipus pràctic fan que no s'hagi d'arribar a aquest argument. I a més no sembla que Rússia tingui interès en formar part de l'Europa Unida. Encara que, per mida i per població, segons com es mirés una ampliació de la Unió cap a Rússia significaria una molt forta russificació d'Europa. Recorda, amb totes les distàncies, l'horitzó que dibuixava Georges Orwell en el seu famós i pessimista "1984", quan imaginava o temia un món dividit entre tres grans super-Estats en confrontació: Rússia que s'hauria menjat Europa, Estats Units que hauria integrat l'imperi britànic i el món asiàtic al voltant de Xina. Pura novel·la. Però l'adhesió de Rússia plantejaria un problema d'equilibris. Per fortuna per a Europa, la qüestió no està plantejada i per tant no hi ha de moment un cost de la no-adhesió de Rússia, com és obvi que sí que hi ha un cost de la no-adhesió de Turquia, després que li hagi estat promesa i se li hagin posat condicions successives que s'ha anat esforçant en complir.

L'evolució de l'Islam

Hem dit que l'Europa moderna neix, en bona part, de la separació de l'Església de l'Estat. Això permet el naixement d'un pensament crític i fa que la persona humana —i per tant els drets humans i la democràcia— i la Raó ocupin el lloc en l'espai públic que havia ocupat la religió.

D'aquí vindria tota la resta. La religió no és perseguida en nom de la laïcitat, els ciutadans concorren a l'espai públic amb les seves pròpies creences al damunt, però les regles del joc d'aquest espai públic han d'estar marcades —si més no en teoria— per la Raó i per la democràcia. La religió té un paper important, sobretot si entén i s'adapta als nous signes dels temps, però en l'àmbit privat o comunitari: no és la llei. La idea de pecat i la idea d'il·legalitat no coincideixen. La legalitat ve emmarcada pels valors i la dignitat de la persona humana, per la Raó i per la convenció pràctica. Saltar-se un semàfor en vermell no és pecat, però és trencar una convenció racional, i és a més una il·legalitat. No anar a missa pot ser pecat, però no pot ser cap il·legalitat. La llei civil i la llei religiosa han establert fonaments diversos. I la llei civil és la que regeix la vida social. La llei religiosa regeix la vida privada d'aquells que decideixen acceptar-la.

És obvi que les esglésies cristianes no van veure mai amb simpatia aquest desplaçament de l'espai públic, i que s'hi van resistir tan com van poder. Però també és obvi que en la seva immensa majoria han acabat acceptant aquesta lògica, que ja no podem considerar nova. És el cas de l'església catòlica, en la confessió cristiana més clarament jerarquitzada i probablement també amb la que ha tingut al llarg de la història més vocació d'intervenció pública, tot i que les esglésies ortodoxes nacionals al món grec i eslau també han participat molt en l'espai polític. El cristianisme va néixer per ser una religió d'Estat. Fins i tot es podria dir que l'escissió del judaisme —en el si del qual va néixer el cristianisme— es produeix precisament per passar d'una religió nacional tancada en els límits d'un Poble a una religió amb vocació universal, que està preparada per ser la religió d'un imperi. Per dir-ho així, Pau i la influència hel·lenística fan possible Constantí, que no hauria pogut adoptar el cristianisme com a religió imperial si s'hagués mantingut en el si del judaisme.

En qualsevol cas, el cristianisme en totes les seves formes, fins i tot la catòlica i l'ortodoxa, ha anat desvinculant-se amb més o menys entusiasme del poder terrenal i ha anat renunciant —tot i que sempre quedin minories disposades a reivindicar-ho— a convertir la llei religiosa en llei civil. S'ha consumat, en termes generals, la separació de les esglésies i l'Estat i les esglésies han renunciat a organitzar la vida social i col·lectiva. Es van conformant a suggerir als seus fidels models de vida individuals, familiars o com a molt comunitaris. El judaisme, l'altra religió amb un gran pes en la definició d'Europa, ja havia hagut de fer, per força, aquest mateix moviment molts segles abans: no podia pretendre, des d'una Diàspora que el condemnava

a ser minoria arreu, organitzar tot l'espai social, i per tant va anar generant a través del judaisme rabínic una forma de religiositat privada i comunitària, on el centre de la vida religiosa són les associacions de fidels, les comunitats. El judaisme d'abans de la Diàspora era una religió nacional que es vinculava absolutament amb un poder terrenal. Però quan desapareix aquest poder, ho deixa de ser. I només amb la creació de l'estat d'Israel han reaparegut corrents al judaisme que voldrien fer de la llei religiosa una llei civil per a tota la societat.

L'islam no ha hagut de fer aquesta conversió —en bona part forçada— que ja van fer el cristianisme i el judaisme. Majoritari històricament en les zones on es va implantar, l'islam no és avui en dia una religió per a la vida privada o comunitària, sinó que aspira a organitzar i inspirar el conjunt de la vida social. Els partits anomenats islamistes, tenen per programa polític la conversió de la llei religiosa en llei civil. La revolució iraniana tenia aquest objectiu, i el va complir. Va generar una policia religiosa, que és la prova física —com ho havia estat en l'Europa anterior a la modernitat— de la confusió entre l'espai civil i l'espai religiós. Els tribunals religiosos són els que jutgen delictes civils, confonent per tant el pecat en el sentit religiós del terme i el delictes en el sentit administratiu i legal. La retirada pràctica però també teòrica i conceptual del cristianisme cap a l'esfera privada i comunitària no s'ha produït encara en el món islàmic. De vegades s'ha dit, com una metàfora, que l'islam necessita un concili vaticà segon. O potser som nosaltres els que necessitem que l'islam tingui un concili vaticà segon. Entenent que en el vaticà segon l'església catòlica va acceptar aquest nou paper que li atribueix la modernitat i va explicitar la seva renúncia a esdevenir un poder mundà.

Es pot dir que no tot l'islam és així. Però no es pot dir —suposo— que això sigui una excepció. L'islam no ha revisat les seves posicions teòriques i pràctiques per tal de fer-se compatible amb els valors de la modernitat europea, que es fonamenten en la separació de l'església i de l'Estat i la separació de la llei civil i la llei religiosa. En aquest sentit, no crec que es pugui comparar el projecte polític dels partits demòcrata-cristians amb els partits islamistes. Les democràcies cristianes són agrupacions de cristians que es posen a fer política com a ciutadans, des de les seves conviccions, però que no aspiren a que sigui la religió la base de la llei civil. Els partits islamistes tenen aquest programa. I la majoria de l'islam apareix avui com una religió amb vocació d'ordenar la vida col·lectiva, de marcar l'espai públic.

No es tracta de proposar cap mena d'islamofòbia. Es tracta de buscar, si és que és possible, una intersecció entre l'islam entès com a religió de les persones i els valors europeus de la laïcitat i de la separació de les religions de l'espai públic. Com s'ha hagut de buscar en el cas del cristianisme. I això marca les relacions d'Europa amb Turquia i marca les relacions d'Europa amb els europeus de religió islàmica, que són un percentatge molt alt i creixent.

L'esperança era que un islam que no constitueix majoria social, que ha de compartir l'espai amb les altres religions i no des d'una posició de preeminència, generaria aquesta lectura de religió privada i comunitària. I de ben segur això està passant a Europa, en alguns llocs. Però també està passant al contrari. També és a Europa on molts musulmans, en una relació difícil amb una societat laica que no entenen i que consideren que no els entén, que voldrien canviar des de l'arrel a partir de les seves conviccions religioses, han radicalitzat les seves postures i han derivat cap a alguna forma d'islamisme polític, de conversió de l'islam en un programa polític. Confrontat a la realitat europea, l'Islam pot —fins i tot simultàniament— caminar cap al seu vaticà segon simbòlic o endinsar-se en una espiral de radicalitat que el confronti amb els valors bàsics del sistema europeu.

Europa ha d'acollir i pot acollir un islam que s'entengui d'una manera no gens llunyana a com s'entén el cristianisme i el judaisme a Europa: com una fe privada, que té expressions en la vida individual, en la vida familiar i fins i tot en la vida comunitària. Però és incompatible amb un islam que negui la laïcitat de la societat, la separació de la religió de l'Estat, els drets humans i la democràcia, els valors que hem definit com els mínims comuns europeus. El problema amb les poblacions musulmanes a l'interior d'Europa és trobar la intersecció entre els valors de laïcitat de la modernitat occidental i els valors de religiositat privada que hi ha a l'Islam. Però no hi ha intersecció entre aquesta laïcitat i qualsevol projecte del que anomenem normalment islamista, com no n'hi hauria amb un integrisme catòlic o jueu que pretengués que els tribunals han de jutjar i els parlaments han de legislar amb la Bíblia a la mà.

Amin Maalouf, l'escriptor libanès d'arrel francesa de qui parlàvem abans, ve a dir que l'Islam s'ha sentit agredit per la modernitat i per tant s'ha refugiat en concepcions anteriors a la modernitat, en les concepcions del temps en el qual se sentia fort i potent. Per a l'Islam, la modernitat li ha portat el declivi, perquè no s'ha sabut adaptar a la civilització tècnica i científica que ha donat l'hegemonia a Europa primer i al món occidental després, potser precisament perquè no va fer en el temps que tocava i amb un nivell de

desenvolupament científic i cultural enorme, la separació necessària entre l'esfera civil i la religiosa. Per tant, continuaria Maalouf, l'Islam s'ha instal·lat en una mena de sensació de derrota, però sobretot en una sensació d'incompatibilitat amb els valors de la modernitat.

Doncs és aquest precisament el problema. Si Europa és una idea, si Europa és un concepte, és el de la laïcitat. Que no vol dir ni l'ateisme ni l'agnosticisme obligatori, sinó la preservació d'un espai públic en el que hem situat com a referència la Raó i l'individu. Tot el que cap en aquest concepte, cap naturalment a Europa. Totes les religions presents a Europa han fet l'esforç —no sempre voluntari ni entusiasta— de cabre-hi. Ara li toca a l'Islam.

La preeminència dels “valors republicans”

És clar que els portadors de valors, de visions del món, de llengües, de costums, de tradicions, no són els territoris, sinó les persones. Per tant, no hi ha llengües o costums o valors territorials, sinó individuals i en tot cas col·lectius. Però una societat necessita factors de cohesió, al voltant dels quals articular la diversitat dels individus. Necessita uns valors de referència, un tronc comú, que garanteix la continuïtat d'aquesta societat com a tal i no com una simple i desvertebrada suma de persones. Hem dit que la història ha fet d'Europa un continent de Pobles, cadascun amb unes característiques pròpies i una voluntat de preservar-les. Les noves migracions, però també la caiguda de les barreres en matèria de comunicacions o els efectes —més limitats del que sembla en el terreny de la producció i del consum cultural— de la globalització poden ser vistos per aquests Pobles com una amenaça a la seva continuïtat, com un factor de dissolució i homogeneïtzació.

Si considerem que la diversitat europea és un bé a preservar i no un càstig al qual resignar-se (o no resignar-se), haurem de dotar a aquests Pobles d'Europa, cèl·lules de la seva diversitat, de mecanismes pràctics i teòrics per mantenir els seus trets distintius. Modificats, perquè la història els ha modificat sempre. Però no esborrats per decret del mapa. Els instruments pràctics tenen a veure amb el poder polític i en parlarem més endavant. Els instruments teòrics tenen a veure amb el reconeixement d'una idea de tronc comú, d'allò que els alemanys han anomenat cultura de referència i els francesos valors republicans, que no seria altra cosa que l'acceptació que entre les diverses tradicions, llengües, visions del món o costums que poden arribar a cohabitar en un territori n'hi ha algunes que pertanyen al seu tronc central

compartit, que tenen a veure amb els seus valors fundacionals i que per tant mereixen un tractament especial. No exclusiu ni excloent. No cap monopoli, però sí un paper central reconegut i acceptat per tothom.

Això és clar en el cas de les llengües. És obvi —i positiu— que ningú no pot aspirar a viure amb normalitat i amb una bona integració social a París si no sap parlar francès. Els immigrants, a Ellis Island, abans d'entrar a Nova York i per tant als Estats Units, rebien formació en dues coses: anglès i Constitució. És a dir, llengua, que és a més d'un instrument de comunicació, un contenidor d'identitat, i Constitució entesa com a regles del joc pràctic, però també com a suport dels valors fundacionals de la societat d'acollida. No ja integrar-se, simplement poder viure amb normalitat en les societats europees exigeix als nouvinguts parlar la llengua de la societat que els acull. Ningú no ho discuteix, en general. De vegades sembla que es pugui discutir quina és aquesta llengua, però en general la necessitat d'aprendre-la no admet discussió.

Però, és només la llengua? Dèiem que a les portes de Nova York era la llengua i la Constitució. Això en un país jove, com els Estats Units, on el tronc comú era escàs i on la pertinença es definia sobretot en termes de ciutadania i d'acceptació d'uns valors teòrics. A Europa, que és el continent de la diversitat, que s'ha plantejat precisament des de la diversitat i des de la voluntat de conservar-la, els Pobles han de tenir algun mecanisme més per garantir la cohesió social i la seva pròpia continuïtat, més o menys transformada. És llengua, és metafòricament Constitució —que en el cas europeu no és Constitució, sinó valors cívics i principis polítics bàsics— i és l'acceptació d'un paquet mínim però imprescindible de costums, d'hàbits, d'actituds, de convencions.

Per exemple, és clar que la concepció de l'espai públic de les ciutats, és a dir, de les places i dels carrers, de què s'hi pot fer i què no s'hi pot fer, de quina cura correspon a tots els ciutadans mantenir-hi, no és igual a tota Europa, però encara és menys igual entre el conjunt d'Europa i posem per cas el món africà. Doncs sembla que la cohesió social, la convivència, fa raonable que tots els habitants d'Europa adoptin una concepció semblant de l'ús de l'espai públic. Conflictes quotidians en algunes ciutats europees s'han produït precisament perquè hi havia costums antagònics referits al que es pot fer en una plaça pública. Doncs també en això, en aquesta concepció cívica, ha d'haver-hi un tronc central comú. Després a casa seva tothom ja farà el que la seva tradició li dicti, amb dues restriccions. Les enuncia un teòric liberal, el canadenc Will Kymlicka, en un capítol que es diu

precisament "Els límits de la tolerància". Cap comunitat no pot voler imposar-se sobre les altres, però tampoc por pretendre oprimir als seus propis membres. El conjunt de la societat té dret a enfrontar-se amb la comunitat que, en nom dels seus costums, intenta imposar-se als altres, però també quan nega la llibertat individual dels seus membres.

Jean Daniel comentava fa ben poc la crisi que s'ha produït a França d'un terme tan prestigiós i tan políticament correcte com és el de "tolerància". Per què no n'hi ha prou amb la tolerància, davant dels canvis socials produïts per la immigració? Respon Jean Daniel: "perquè aquest angelisme portava, simplement, a juxtaposar sobre el mateix sol nacional comunitats de costums i d'ètica diferents sense preocupar-se a pensar si es remetien a un principi moral comú, a uns projectes i uns records comuns". La frase potser és enrevessada, però la conclusió no ho és gens: "De cop i volta en les altes esferes es descobreix, després de tants anys, que amb la tolerància no es construeix una nació, només s'instal·len comunitats". Òbviament, aquesta constatació no ens convida ni a la intolerància ni al fanatisme. Ens convida a l'acceptació d'un tronc comú de valors. Però també de llengua, de projecte futur i en els termes que diu Daniel de records, de memòria establerta. I reservar la intolerància per un terreny: el d'allò que es confronta amb els valors centrals de la civilització europea, la Raó i la dignitat de l'individu, que desemboquen en la democràcia, els drets humans i la laïcitat. Això sí que és incompatible amb qualsevol projecte europeu, des del projecte més tènue i fràgil fins al més ambiciós, la generació d'un somni europeu per al futur.

Un model federatiu per a Europa

Al llarg dels últims cinquanta anys, el procés de construcció europea ha estat el producte d'unes enormes inèrcies, en les que es barrejaven recels i algunes esperances pràctiques; voluntats d'hegemonia i voluntats d'aïllament. Una inèrcia causada per la força dels Estats, que han esdevingut els únics actors reals de la construcció europea i que s'han presentat davant dels ciutadans com l'única garantia existent d'equilibri entre la unitat i el respecte per la diversitat. Una inèrcia que ha permès anar-se adaptant als canvis generals de la política dels últims cinquanta anys; aprovar ampliacions successives del nucli europeu; assimilar en part els efectes de la caiguda del Mur de Berlín i de la fi de la guerra freda; i que ara no sap ben bé com donar resposta a les sol·licituds de noves adhesions que ampliarien l'espai europeu, però que diluirien la fortalesa dels vincles que poden cohesionar Europa.

Aquesta inèrcia de cinquanta anys és la que desemboca en el text d'una Constitució Europea que és de fet un Tractat entre els Estats i que consagra i solemnitza el model, al mateix temps que ofereix uns camins per a la seva evolució sense grans trasbalsos. I és a aquest text perfectament coherent amb tota una trajectòria de prudències i de possibilismes al que ara se'ns demana en els països on això serà sotmès a referèndum, que donem el vot favorable o contrari. Mentre se'ns diu que, en realitat, l'únic vot possible dels qui creuen d'una manera o altra en Europa és el sí, i que el no, és el vot de la no-Europa, del retorn a una Europa anterior als anys cinquanta, a una Europa d'Estats sense altra relació que el bon o el mal veïnatge.

Però, estem segurs que és així? És aquesta Europa o cap? O donem per construïda aquesta Europa dels Estats i de la inèrcia o hem de renunciar a qualsevol altre model per fer una Europa semblant a la somiada per tants europeus als quals l'Europa actualment existent no satisfà? Què hauria de votar llavors algú que fos clarament partidari d'una Europa unida, però damunt d'unes bases substancialment diferents a les de la inèrcia d'aquests darrers cinquanta anys, i partidari d'una Europa construïda amb uns altres valors i amb un altre model? Ara en la convocatòria de referèndums o debats parlamentaris sobre la Constitució és precisament el moment per preguntar-se quina Europa volem. Ara és el moment de tornar a les arrels del procés i veure si a més de l'Europa actual i de la no-Europa hi ha altres camins possibles i desitjables. I potser resulti que els més desitjables semblaran, de moment, els menys possibles. Però fins i tot en el possibilisme més prudent es necessita pensar en algun moment quin pot ser el somni motor. Fins i tot el possibilisme necessita horitzó. Hi ha la sensació que la inèrcia europea no ha volgut durant molts anys fer-se cap mena de pregunta sobre un horitzó més ample i llunyà.

Ha quedat clar en les pàgines anteriors que el somni europeu, l'horitzó que pot permetre crear Europa, no és estrictament una qüestió de model polític, de fórmula política de relació. Al contrari: la fórmula política és el resultat de l'aplicació d'un concepte de fons, és un mecanisme al seu servei. No és un debat tècnic ni jurídic. Tampoc un debat polític, encara que s'hi assembla més, perquè es un debat sobre estructures de poder, però també sobre valors que mouen a les societats; és un debat sobre repartiments de competències, i també de responsabilitats. No tant sols entre institucions, entre territoris o entre poders. També entre persones, i entre les persones i les institucions.

Per tant, quan en aquest capítol afirmem que el que convé a Europa és un model federal, no estem parlant tant sols d'una fórmula

d'organització, sinó d'un concepte de societat. El terme "federalisme", com gairebé tots els termes polítics, s'ha fet servir per a finalitats molt diverses i fins i tot contraposades. Es proclamen federals, a la vegada, països com Mèxic i Estats Units. Països que formalment són federals resulta que en la pràctica estan profundament centralitzats. En alguns llenguatges polítics, els que són suposadament "federalistes" són de fet els màxims partidaris de l'uniformisme i l'unitarisme. En d'altres llocs, el federalisme s'entén gairebé com una coordinació mínima i pactada d'entitats polítiques pràcticament independents. Però també existeixen Estats en el que s'anomena federalisme a una descentralització administrativa que no té res a veure ni amb el reconeixement polític de la diversitat ni amb el repartiment real del poder polític.

Als efectes del que parlem en aquestes pàgines, entendrem que federar és el contrari de centralitzar. Per tant el federalisme seria una fórmula de donar un marc comú a entitats polítiques diferenciades, però també una fórmula de preservar la diversitat sense caure en antagonisme. Federar seria posar junt el que és divers. I una concepció federal no s'aturaria en la relació entre els Estats, sinó que s'ha d'aplicar també en tots els altres àmbits de la vida política. Perquè el fonament d'aquesta concepció federal seria —a la manera nord americana, en part— la confiança en les persones i la desconfiança en els poders centralitzats; el reconeixement de la responsabilitat individual en l'espai públic i l'exigència d'aquesta responsabilitat a les persones.

Federar, coordinar, centralitzar

Encara que les paraules que es fan servir en el llenguatge polític acabin sent ambigües, els debats sobre els noms de les coses mai no són innocents. L'any 1957, el Tractat de Roma crea la Comunitat Econòmica Europea, un nom perfectament descriptiu i transparent: del que es tracta és de crear una comunitat, que és un terme difús i poc agressiu, sobre una base econòmica. L'any 1992, amb el Tractat de Maastricht, l'antiga Comunitat és passa a dir Unió Europea. Sense la referència a l'economia, i substituint "Comunitat" per "Unió". El terme és més compromès, però tampoc configura una idea política clara. És un terme que s'ha fet servir en usos polítics tan diversos i tan contraposats com la denominació d'Estats Units, d'Unió Soviètica, d'Organització per a la Unitat Africana o per a una República Àrab Unida que mai no s'acabava d'unir del tot, que havia d'unir Egipte amb Síria i que

va acabar sent el nom d'un país tan clarament homogeni i identificat com Egipte.

Però les primeres persones que van formular la idea d'una Europa unida van fer servir noms diferents, cosa que deu voler dir que en tenien idees diferents. Alguns van parlar de crear els Estats Units d'Europa. Robert Schuman va dir que el que calia era crear una Federació Europea. El terme Federació s'ha fet servir algunes vegades, més des d'Alemanya, projectant sovint sobre Europa la seva pròpia estructura Federal. Especialment des de la socialdemocràcia alemanya s'ha reprès en ocasions la vella idea de Schuman i s'ha dit que Europa hauria d'esdevenir no una Unió Europea, sinó una Federació europea, construïda a imatge de l'Alemanya federal. Aquestes mateixes veus intentaven tranquil·litzar immediatament els seus socis comunitaris dient-los que en aquesta Federació els Estat-nació no es dissoldrien.

Centralitzar o federar. Aquesta és la disjuntiva europea. Es pot unir centralitzant, i per tant donant molts poders a la Comissió europea, generant una gran maquinària estatal i burocràtica i una classe política europea especialitzada en governar això que ara anomenem Brussel·les. Es pot unir també federant, organitzant un espai europeu entorn d'un marc comú i amb els poders molt ben repartits, i amb una concepció de subsidiarietat entre aquesta Federació Europea i les unitats polítiques que es considerin oportunes, i entre aquestes i els municipis. No és només una qüestió de nom, ni tampoc només una qüestió sobre com és el govern de Brussel·les. Són dues filosofies, dues mentalitats.

Si del que es tracta és de tenir una Europa eficient, capaç no tant sols d'oferir benestar als seus ciutadans, sinó de generar un gran projecte que garanteixi el paper d'Europa al món, i sigui model de respecte a la diversitat, d'aquestes dues filosofies la que convé a Europa és la federal. Però això significa més coses que canviar el nom d'Unió Europea per Federació Europea. Significa també regenerar la política, simplificar l'administració, donar eficiència a la governació de les coses concretes. També vol dir anar encara més lluny: revisar els valors damunt dels que es fonamenta la societat europea. No renunciar a l'Estat del benestar, però aconseguir que l'Estat del benestar no signifiqui un Estat protector, que converteix els seus ciutadans en menors d'edat. Per tant, retornar als ciutadans el sentit de la responsabilitat. Sobretot la responsabilitat sobre el bé comú, sobre l'interès general, que en el model europeu ha monopolitzat l'Estat. I vol dir en part, valorar l'esforç i l'autosuperació com a forma de veritable progrés.

La moral de l'Europa del centre i del nord, més que la de l'Europa llatina, tendia històricament a considerar el treball i l'esforç com la clau del triomf individual i del progrés dels Pobles, com la via que cadascú tenia al seu abast no tant sols cap al benestar, sinó cap a l'acompliment de les seves responsabilitats en relació a la col·lectivitat. Només en algunes zones del Sud d'Europa va arribar a arrelar aquest moral de l'esforç. Però va ser el fonament de la gran progressió de l'Europa dels segles XVIII i XIX quan hi va haver confiança en la persona, en la seva raó i en el seu esforç. Si Europa es fa enrere en aquesta valoració —que per contra és molt central encara en la vida dels Estats Units—, podem considerar vencedores moltes de les inèrcies dels últims cinquanta anys, i arribar a una paràlisi del procés evolutiu a Europa.

Una Europa federal, però conformista, probablement és impossible. Però si fos possible, tampoc no seria un gran avenç. Una Europa on l'objectiu de les persones fos simplement viure de la millor manera possible i amb el mínim esforç possible a l'ombra d'un Estat paternal, tant se val que fos federal com centralitzada. O no: potser només podria ser centralitzada, perquè el veritable federalisme, el federalisme profund, necessita en el seu fonament la responsabilitat individual de les persones. Optar per una Europa federal o per una Europa centralitzadora no és tant sols decidir com volem que sigui la cúpula europea. Estem decidint també com és la seva base i com són tots els estrats entre aquesta base i la cúpula federal. És en aquest sentit que l'aposta de fons és un model profundament federal, tot i que la paraula estigui lleugerament desprestigiada per l'ús excessiu i frívol, que s'ha fet molt sovint pels qui es proclamen federalistes i són de fet unitaristes camuflats.

En qualsevol cas, queda clar que la Constitució europea que se'n proposa, més precisament el Projecte de Tractat Constitucional, no respon a aquests principis federals profunds. Es pot arribar a dir que és un instrument federalitzador, perquè el terme s'ha aigualit tant que serveix per a qualsevol cosa. Però no hi ha aquest replantejament radical de la idea d'Europa, des de baix de tot fins a dalt de tot, que significaria l'assumpció d'un ideal federalista.

En la disjuntiva històrica entre el centralisme i el federalisme, entre el model francès i un model que potser és només ideal perquè ningú no l'acaba de representar del tot —encara que hi hagi coses d'Alemanya, de Suïssa, de Finlàndia o dels Estats Units que valgui la pena contemplar—, la Constitució europea se situa en la tradició de les Constitucions d'arrel francesa. Amb les seves indubtables virtuts, en un sentit històric. Però també

amb els defectes de l'igualitarisme obsessiu, de la valoració escassa de la responsabilitat individual i de la tendència constant a engreixar l'Estat, que és engreixar al mateix temps el poder central i la seva burocràcia.

Suïssa, Estats Units, Alemanya

Totes les experiències dels Estats federals realment existents, i que realment es comporten com a tals, poden oferir a Europa horitzons positius. La via federal ha conduït a Estats més ben administrats, amb més capacitat per gestionar les seves tensions internes, amb més vigor per afrontar el futur. És el cas de tres Estats dels que Europa pot prendre parcialment model a l'hora de decidir el seu futur, i una prova de la necessitat d'optar per la via federal, en comptes de per la via centralitzadora. Podria ser el cas també d'un altre exemple excel·lent, tot i que no nominalment federal, com és el de Finlàndia, al que ens referirem més endavant quan parlem dels avantatges dels pobles petits i mitjans en la nova Europa.

1.- Suïssa.- La Confederació Helvètica és un dels pocs exemples de Confederació real i històrica. No és un Estat unitari que es configura i es descentralitza en Cantons, sinó un conjunt de cantons que decideixen en el segle XIII constituir un pacte perpetu de mútua defensa. A aquest nucli inicial de la Confederació s'hi van unint en el curs dels temps nous cantons associats: passen dels tres inicials a vuit en el segle XIV; ja són tretze en el segle XVI i arriben a vint i sis en l'actualitat.

Es indubtable que aquest règim excepcional és un fruit de la particular orografia suïssa, d'un país de muntanyes i de valls, punt de trobada entre llengües, religions i Pobles diversos. Al llarg del primer mil·lenni de la nostra era, aquest és un paisatge que va generant nuclis humans molt compactes, relativament reduïts de mida, amb uns costums i una organització política molt arrelats en un sentiment de pertinença a cadascun d'aquests Pobles.

Només com a curiositat, senyalem per exemple que en un altre paisatge muntanyós i d'encreuament de poblacions, com és el Pirineu, els Pariatges que creen la peculiar situació política de les valls d'Andorra, que desemboquen en l'existència d'un Estat independent com el que conserva plenament en aquest segle XXI, i es firmen pràcticament en el mateix moment que es confederen els cantons helvètics. I a una altra vall pirinenca, la Vall d'Aran, es firma la Querimonia, que consagra unes institucions polítiques específiques per als aranesos, només vint anys després. Les valls alpines, com les valls pirinenques, amb personalitat forta, amb comunitats que tenen maneres de governar-se pròpies molt arrelades, es resisteixen a les

uniformitzacions i valoren molt les pròpies llibertats i la pròpia capacitat de decisió. I generen fórmules originals per a mantenir-les.

Suïssa és un dels exemples interessants, des del punt de vista polític, per a la Unió Europea, perquè la seva pròpia creació confederal té moltes semblances amb la construcció d'Europa; una adhesió voluntària de cantons a partir d'un petit nucli inicial, a través d'ampliacions successives. A més d'una altra semblança importantíssima: aquests cantons presentaven ja des del seu començament poblacions molt diverses, amb llengües diverses i —més endavant amb l'aparició del protestantisme— amb religions diverses. Si projectem sobre un mapa físic de Suïssa un mapa de llengües —amb l'alemany, el francès, l'italià i el romanx—, un mapa que no és coincident de religions i un últim mapa d'activitats econòmiques i nivells de renda, probablement ens trobarem amb una de les panoràmiques més complexes de tot Europa. I malgrat això —o gràcies a això?— Suïssa ha esdevingut el paradigma de l'estabilitat, del veritable pacifisme i del benestar que cerquen tots els europeus.

Aparentment, totes les dades que es poden aplicar a Suïssa semblen apuntar al conflicte. Està situada en la confluència de móns molt poderosos, com el germànic, el francès i l'italià. Les seves poblacions, per raons de llengua o de religió es podrien sentir més solidàries amb els Estats limítrofs que amb la resta dels seus compatriotes suïssos: per exemple, un suïs luganès s'assembla més a una persona de Milà que a una de Zurich. La no intervenció en guerres exteriors des de fa molt temps podria haver diluït qualsevol mena de sentiment de pertinença: ja sabem que molt sovint les guerres són una fàbrica de patriotisme, com va demostrar a Europa la Primera Guerra Mundial. Malgrat tot això, o gràcies precisament a tot això, Suïssa ha harmonitzat poblacions diferents sense necessitat d'haver generat un patriotisme xovinista exaltat i sense grans tensions.

La causa o potser l'efecte d'aquest model social tan estable ha estat un federalisme veritablement exemplar. La capacitat de decisió dels cantons és enorme, el govern confederal té un paper molt diluït i viu en una extremada discreció —qui recorda el nom de cap mandatari suís de l'últim segle?— i la vida política es desenvolupa amb eficàcia i sense grans trasbalsos. El règim confederal permet exercicis constants de democràcia directa, a través de referèndums i consultes populars constants. I, al costat del tradicional neutralisme, la política de defensa de l'estat suís implica fortament als seus ciutadans, els dota de responsabilitats sobre la cosa pública, en uns termes que en la pràctica són molt diferents del que passa als Estats Units, però que en el principi no són tan llunyans: també allí la

seguretat és una responsabilitat col·lectiva.

Que Suïssa sigui com és i que funcioni és una bona notícia per a Europa. És cert que hi ha una diferència importantíssima d'escala. És perfectament possible que una de les claus de l'èxit del sistema suís sigui precisament l'escala: la mida del país, però també la mida dels cantons. En alguns Estats europeus, parlar de "cantonalització" s'ha fet sempre amb un cert deix de menyspreu, com si el cantonalisme suís fos un localisme provincià, curt de mires, una mica gallinaci. Però després la fórmula suïssa és analitzada fins i tot per a situacions de conflicte, com una bona solució.

En els moments de la guerra de Bòsnia, alguns experts internacionals em parlaven de la possibilitat de cantonalitzar Bòsnia, com a única sortida a la crisi. O alguns intel·lectuals israelians s'havien arribat a plantejar, en els moments en els que semblava que el conflicte palestino-israelià només quedaria embussat a l'hora de definir el futur de Jerusalem, una cantonalització de la ciutat, a la manera suïssa, però en aquest cas per barris. Europa, evidentment, és una altra cosa. Una altra escala. Però l'experiència suïssa és el millor mirall que tenim, i l'argument més positiu a favor d'una via federal.

2.- Estats Units.- El federalisme nord-americà és un sistema d'organització política i de repartiment del poder entre un govern federal i uns Estats federats amb moltes competències. Però és sobretot una filosofia política, un model de relació entre l'individu i l'Estat. Des del punt de vista d'organització política, sobta des d'una perspectiva europea com un país tan clarament ben conjuntat com els Estats Units, amb un fort patriotisme, amb un paper internacional molt potent, és al mateix temps un país extraordinàriament descentralitzat pel que fa a les capacitats de decisió. Des d'aquest angle, la política nord-americana tindria alguns punts de semblança amb la Suïssa: els Estats com els cantons resoldran la major part de les qüestions que afecten la vida quotidiana de les persones i son el marc també d'exercicis constants de democràcia directa, de consultes populars i referèndums en els quals els ciutadans fan saber la seva opinió vinculant sobre una enorme quantitat de coses. Si observem la naturalesa, l'abast i la freqüència d'aquesta mena de plebiscits a Suïssa o Estats Units, d'una banda, i a França o Espanya, de l'altra, ens adonarem que responen a concepcions molt diferents de la política. Per tant, el poder està enormement descentralitzat, enormement repartit.

Però, per contra, els Estats Units tenen un règim fortament presidencialista. Potser perquè el seu paper internacional és un altre, però també probablement per una concepció profunda del fet polític lligat a la

decisió individual. L'encarnació en el president de la persona que decideix —no pas la màquina burocràtica o l'Estat sense rostre— no deixa de ser també una emanació de la manera americana de fer i entendre la política.

Però allà on el federalisme americà ens pot donar exemples més allunyats del món europeu, i per tant més suggerents, és en un àmbit més general. L'hem comentat d'una manera o altra diverses vegades al llarg d'aquest text. Alguns autors parlen de la societat americana com la gran societat individualista, on el somni de la llibertat individual és més profund. Però també, en contrapartida, l'exigència de responsabilitat. Altres autors diuen que no és exactament l'individu l'actor principal de la vida pública, tot i que no és tampoc l'Estat, com ho és a Europa. Entremig hi hauria la comunitat. La societat organitzada. Hegel considerava que a Estats Units no hi havia cap Estat, només un interès individual i una passió per la llibertat. Per contra, a Europa sempre l'Estat és per sobre de la societat. Un Estat provident, protector, representat per la reialesa, per la milícia o per la burocràcia, molt sovint legitimat per la religió, però sempre per damunt de la societat. Per contra, a Estats Units, la societat s'hauria situat per damunt de l'Estat, dalt de tot de la piràmide. Als Estats Units, la religió era i és importantíssima en la vida col·lectiva, però no pas per dalt, sinó per baix. No com un poder sobre la ciutat, sinó com una forma de viure i d'organitzar-se des de la comunitat.

El sociòleg americà Daniel Bell es pregunta: si no hi ha Estat, ¿què hi ha? I la resposta seria doble. Hi ha probablement l'única societat civil completa que ha existit a la història. I hi ha una altra cosa, que no és exactament l'Estat: el Govern. Un govern entès, en paraules de Bell, com "un mercat polític, una arena a l'interior de la qual competien els interessos i on es podia arribar a acords". La diferència és extraordinària. La relació entre l'individu, la societat civil organitzada i el poder polític que se'n desprèn és del tot diferent.

Tindríem així dos models substancialment diferents d'Estat. Una concepció centralista europea de govern de l'administració i una concepció federal americana de govern de la Comunitat. Alguns estudiosos han aplicat aquestes dues concepcions radicalment diferencials als quatre pilars de l'Estat modern: la policia, l'exèrcit, la justícia i l'administració. En policia, un model comporta policies funcionaris, l'altre desemboca en els individus armats i el xèrif escollit. Al costat d'un cos militar de l'estat, una milícia. Davant dels jutges funcionaris de l'Estat, la figura del jurat popular. Davant de l'administració de funcionaris, els llocs administratius per elecció

3.- Alemanya.- La República Federal Alemanya és, sens dubte, el país que lidera avui la Unió Europea. La lidera des del punt de vista econòmic i des del punt de vista demogràfic. No la lidera tant des del punt de vista polític. Ja ho hem comentat en apartats anteriors: la Unió Europea neix a la fi de la Segona Guerra Mundial, en un moment en el que tota Europa recela —amb raons— d'una Alemanya massa forta. Les potències estrangeres en recelen tant que, de fet, la divideixen en dues. Però també els seus socis europeus mantenen aquest recel pràcticament fins a avui. Per això Alemanya no pot aparèixer davant de la resta d'Europa com el líder polític del procés, i per això es dona un paper suplementari a França, que no està en condicions econòmiques ni demogràfiques de disputar el lideratge a Alemanya, però que en resulta el complement perfecte: la garantia d'una Alemanya controlada i contrapesada, una mena de tutoria d'Alemanya, en nom dels seus excessos del passat immediat. Així ha nascut l'eix franco-alemany, que fins i tot en els moments de major tensió, és el nucli de la política europea. I això ha fet també que la tendència alemanya a aplicar a Europa un model federal, semblant al de la pròpia República, hagi estat sempre contrapesat per la tendència francesa establir un model centralitzat.

El federalisme alemany ha obtingut, i no tant sols en aquest últim període de la història, uns resultats excel·lents. Es podria dir que Alemanya guanya en els períodes d'estructura més o menys federalitzant allò que després acabar perdent en les seves aventures centralistes i imperials. Alemanya ha avançat quan estava dividida o quan estava organitzada d'una manera laxa, que permetia a les seves múltiples unitats desenvolupar-se econòmicament. Per contra, els períodes unitaristes i centralitzadors, els diversos *Reich* alemanys, han provocat situacions de tensió per a tota Europa, de les quals Alemanya ha acabat sent la més perjudicada.

L'espai alemany ha estat ocupat per centenars de petits Estats principescos o urbans, amb una extraordinària importància sempre de les ciutats; per una Confederació de regnes i ducats; i finalment per una federació de *länder* que sense respondre a identitats absolutament diferenciades i amb vocació de plena independència, recullen personalitat prou definides, com per exemple la de Baviera.

Per tant, el federalisme alemany, a diferència del confederalisme helvètic, no forniria a Europa un model d'articulació de la diversitat. Però sí un model d'organització eficient, de forta autonomia dels territoris, de relació entre aquests territoris i el poder federal molt equilibrada i molt dialèctica —i per això precisament, plena de conflictes i de tensions— i d'un esperit descentralitzador que és la permanent alternativa, incompleta, per

a la construcció europea. Alemanya, a més, és un model federal no tancat, en permanent ebullició, que es discuteix a cada moment, i la prova per tant que un sistema federal no es fonamenta en un repartiment de competències constitucional, d'una vegada per sempre, sinó en una relació de negociació entre els *länder* i el govern federal, que no s'acaba mai, perquè sempre apareixen coses noves per posar damunt de la taula.

L'exemple de Finlàndia

Hem dit que Suïssa, Alemanya i els Estats Units son uns exemples interessants per al conjunt d'Europa, a l'hora de valorar positivament un sistema federal el més ple possible. Dèiem també que Finlàndia, que no és un Estat federal, podia ser considerat parcialment també un exemple, per la seva enorme autonomia municipal, fruit de molts segles de funcionament en forma de petites ciutats que actuaven, de fet, en una mena de confederació, cadascuna amb una gran capacitat de decisió. El sistema de govern tradicional de Finlàndia —gairebé sempre sota un poder central llunyà i aliè, fos el suec o el rus—, estava fonamentat en aquestes petites entitats locals, que han mantingut fins avui el seu paper. Però Finlàndia encara ens serveix més d'exemple en una altra direcció: per il·lustrar la idoneïtat per al govern de les unitats polítiques petites i mitjanes, d'estructura interna molt simplificada, amb una gran cohesió social i cultural i amb una enorme adaptació a les noves regles de la societat de la informació i a les noves —i no tan noves— tecnologies a les que està associada.

Si observem la història i la geografia de Finlàndia, no hi resulten òbvies unes condicions favorables per tal d'esdevenir un exemple positiu i reeixit. És un dels països més joves d'Europa, en un doble sentit: dels territoris europeus, és dels últims que va ser poblat o repoblat després de les glaciacions, però també és un dels Estats europeus d'independència més recent, es va proclamar independent el 1917. Com dèiem en apartats anteriors de Suïssa, també Finlàndia és en la confluència de dos móns poderosos que se'n disputen la pertinença: el món escandinau dominat històricament per Suècia i el món rus. Però a diferència de Suïssa, la geografia no ha dotat als finesos d'unes valls profundes on poguessin defensar al llarg de segles la seva independència, sinó que de fet el seu territori ha estat sempre, fins aquest segle, sota el control polític d'uns o altres.

Des del segle XII, el control va ser suec. Els suecs van imaginar Finlàndia com un tap als intents d'expansió russa cap al nord i també com un tap per

la difusió de la religió ortodoxa. Per això Suècia va imposar el luteranisme, a partir de la Reforma protestant, com a religió oficial, tant a Finlàndia com a la mateixa Suècia. El luteranisme, que és la religió majoritària i que ben aviat va esdevenir una religió individual i comunitària, ha tingut poc pes en la definició de l'espai públic finès.

A partir del segle XIX, Finlàndia passa a formar part de l'imperi rus, però amb una forta autonomia. Amb la revolució russa, proclama la seva independència, però la primera meitat del segle és convulsa per al país: intents de cop d'Estat, guerra perduda amb la Unió Soviètica per la zona de Carèlia, aliança circumstancial amb l'Alemanya nazi, contraofensiva soviètica... En la Segona Guerra Mundial van morir gairebé mig milió de finesos, una xifra extraordinàriament alta, i un país més aviat pobre i fonamentalment agrari va quedar destrossat. Va quedar també en una situació de relativa dependència de la Unió Soviètica: per definir-la es va crear el terme "finlandització", que voldria dir independència aparent, però amb una certa supeditació a la capacitat de decisió de la Rússia soviètica. La recuperació econòmica de Finlàndia —que queda fora del Pla Marshall per la seva especial relació amb la Unió Soviètica— és lenta al començament de la postguerra, i només comença a obtenir fruits visibles en les darreres dècades. No sense tensions: el gran debat finès continua sent sobre l'ús de l'energia nuclear i s'hi han produït tradicionalment altes taxes d'atur, que encara es mantenen.

Per tant, la història no ha estat plàcida per a Finlàndia, tampoc en aquest segle. El substrat ètnic del país podria haver estat també un motiu de tensions. El nord té una població lapona d'arrel mongoloide i emparentada ètnicament amb el món de les estepes centre-asiàtiques. En el sud es van establir la població pròpiament finesa, amb poca o gens barreja amb els lapons, amb una llengua emparentada amb l'hongarès i amb l'estonià. A això s'hi suma, especialment en el centre, una presència eslava a través de la població careliana. Aquestes tres poblacions s'han anat homogeneïtzant i a ella s'hi suma una petita minoria sueca. La diversitat d'orígens ètnics no ha esdevingut en la pràctica cap font de problemes, sinó que més aviat ha generat una bona capacitat de relació amb els països de l'entorn, tan eslaus com germànics, i una forta vocació pacífica i pactista. El món finès, avesat al domini estranger, però amb una alta autonomia a l'interior d'aquests imperis externs —fonamentada en bona part en els seus pobles i ciutats—, ha generat una enorme capacitat d'adaptació. Un clima advers i extrem ha afavorit també una societat amb una enorme consciència del valor del treball, una forta vocació de neutralisme i un sentiment social i solidari

destacable.

Curiosament, per tant, una geografia difícil i una història convulsa són precisament el que ha donat als finlandesos d'avui les característiques per a una perfecta adaptació a les exigències del present i probablement a les del futur. Una població entorn dels cinc milions d'habitants, amb un reconeixement generós de les seves minories —el suec és llengua oficial, tot i que el parla només un sis per cent de la població—, i amb un sistema de democràcia directa relativament simple però molt arrelat, fan possible una governació estable i eficient. Els valors de la centralitat del treball i un fort sentit social, no gens mediatitzat per cap mena de fanatisme religiós, ha creat un clima intern de progrés i de benestar, en el qual Finlàndia sol presentar-se com una referència en l'avenç i la naturalitat en la igualtat home-dona.

La cohesió de les unitats urbanes, dels antics poblets i assentaments enmig d'un paisatge majestuós i hostil, de baixa densitat de població, han fet que aquestes unitats naturals de convivència siguin al mateix temps els principals actors de la política i uns actors importants de la vida econòmica. El sentiment social dels finesos, la importància de tot allò que és col·lectiu en la política i l'economia, no ha estat la imposició ideològica d'una revolució igualitarista. Per tant, el que podríem anomenar una certa tendència socialitzadora no neix de l'expansió del comunisme ni d'una teoria contemporània de combat de la igualtat, sinó de l'existència de forts llaços de cohesió social, poble per poble, que corresponen a una població sense enormes desigualtats socials de sortida i enfrontada a reptes comuns provocats pel clima i la geografia. Resulta en aquest sentit extraordinàriament il·lustrativa la història de la companyia finesa més coneguda al món, Nokia, no causalment dedicada especialment a les tecnologies de la informació. Nokia és el nom d'una empresa, però també d'una ciutat creada en el segle XIX entorn d'una fàbrica de paper. L'evolució paral·lela de la ciutat i l'empresa, fins esdevenir la gran potència actual, és una història específicament finesa, que respon a les peculiaritats que fan de Finlàndia un exemple. Amb problemes: una alta taxa d'atur, per exemple, que d'altra banda actua com a inhibidora de la immigració; uns dèficits energètics que provoquen un fort debat sobre l'ús de l'energia nuclear, en un país amb alta consciència medi ambiental.

Què ofereix el cas finès a Europa, com a exemple? En primer lloc, i per damunt de tot, la capacitat d'adaptació als nous temps dels petits Pobles, dels petits Estats. Una població limitada permet —tot i que no ho garanteix—

la bona governació, l'ús de la democràcia directa i el control a la classe política. Una estructura interna no federalitzada en el sentit estricte, però d'inspiració federal —en aquest cas de pobles i ciutats— distribueix el poder i el fa assequible. Una identitat potent i cohesionada alimenta la sensibilitat social i el sentit de pertinença. Aquest fort sentiment social, genera sentit de la responsabilitat pel que fa als ciutadans, als individus i a las comunitats, en la gestió del bé comú, i de l'interès general. Finlàndia combat així per una via específica —diferent a la suïssa i a l'americana, però amb resultats semblants— el principal problema de fons d'Europa: la dimissió del ciutadà individual i de la societat civil organitzada davant del bé comú i la plena cessió a l'Estat de l'administració de l'interès general.

Però a això s'hi sumen algunes característiques que formen part de l'exemple finès i que serien probablement conseqüències de les anteriors: de la bona governació i, per tant, d'una magnitud justa i útil, adequada. D'una banda, la valoració social del treball i de l'esforç individual. De l'altra, l'aposta pública per l'ensenyament i per les noves tecnologies. Estudis recents han confirmat el liderat de Finlàndia en l'avaluació mundial del sistema educatiu. Segons els seus responsables polítics, els grans avantatges del sistema finès són una considerable despesa pública en educació —per damunt del 5 per cent del PIB—, però sobretot una gran inversió en el professorat i en la seva formació. Això porta a un sistema gratuït i generalitzat, que actualment és competència dels ajuntaments. Els responsables afegeixen amb la boca petita una altra dada, que no és irrellevant: contra el que passa a d'altres països europeus, l'escola finesa no ha percebut l'impacte de la immigració. De fet, Finlàndia ja hem dit que té —com Dinamarca— uns índex d'immigració entre els més baixos de l'OCDE.

D'altra banda, Finlàndia és el país de la Unió Europea més avançat pel que fa a accés a internet, amb mitjanes de línies telefòniques i d'ordinadors personals molt per damunt de les del conjunt de la Unió. Com ha passat a Irlanda, el creixement econòmic de Finlàndia no s'ha produït a través d'un itinerari convencional, que hauria passat per una revolució industrial el segle XIX, sinó per una drecera que ha portat —a partir d'una certa infraestructura industrial— a les noves tecnologies de la informació. I sembla clar que la mida de Finlàndia, la seva forma de govern, el seu sentit social natural, ha ajudat a establir i a recórrer aquesta drecera.

La governació dels petits Pobles

El Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament publica cada any

un rànking dels països del món amb un més alt desenvolupament humà. Ho calcula amb una combinació de dades sobre sanitat, ensenyament i Producte Interior Brut. El rànking del 2004 l'encapçalava Noruega, seguida de Suècia i amb Austràlia al tercer lloc. La revista *Economist* fa també cada any un rànking dels països del món segons la seva qualitat de vida, on hi participen elements tan diversos com l'estabilitat política, el benestar econòmic, l'esperança de vida, la igualtat home-dona, la seguretat o el clima. La darrera edició, del 2004, l'encapçala Irlanda, seguida de Suïssa i amb Noruega al tercer lloc. I això que són tres països on el clima deu fer baixar la mitjana. El *World Economic Forum* també fa públic cada any el seu rànking corresponent sobre la competitivitat econòmica de tots els països del món. La llista del 2004 l'encapçala, com ja ve sent tradicional, Finlàndia, seguida d'Estats Units i de Suècia.

Comparar els resultats d'aquests indicadors pot ser il·lustratiu. No es tracta d'indicadors només sobre la potència econòmica. Són indicadors sobre la qualitat de vida i sobre les perspectives de futur. Hi participa l'economia, però hi participen més coses: la sanitat, l'ensenyament, la vida comunitària, la capacitat de treball... També podríem pensar que és una llista on es valora la qualitat dels governs, perquè bona part dels indicadors es refereixen a aspectes que milloren amb una bona governació, que no depenen de la història ni del clima, sinó de les decisions adequades dels governants.

Veiem en primer lloc que Europa hi està molt representada: encapçala tots els rànking. Però no tota Europa. Curiosament, hi són molt presents els països europeus externs a la Unió: Noruega o Suïssa. Hi són molt presents també els països del Nord d'Europa. Però tots els països europeus que hi surten tenen una característica comuna: la mida. Irlanda té quatre milions d'habitants; Noruega, quatre i mig; Finlàndia, poc més de cinc; Suïssa, al voltant de set; Suècia, a tocar dels nou. Tots els països europeus tan ben classificats en aquestes llistes de desenvolupament i de perspectives de futur estan en una franja de població entre els quatre i els nou milions d'habitants. Els països europeus molt més grans apareixen en aquestes llistes força més enrere. És una casualitat?

Mirem potser, per curiositat, altres índex que ens poden ajudar a entendre, a confirmar o desmentir les nostres impressions. Fins i tot allunyant-nos conceptualment dels anteriors i mesurant menys el benestar i més les bones governacions. *Transparency International* té un índex de menor corrupció per països. L'encapçala altra vegada Finlàndia, seguida de Nova Zelanda i Dinamarca.

Observem qui gasta més del tres per cent del seu Producte Interior Brut en Recerca i Desenvolupament. Ens surten, per aquest ordre, tres països: Suècia, Finlàndia i Japó. Amb la dada interessant que tant a Suècia com a Finlàndia —com als Estats Units— més del setanta per cent d'aquesta despesa l'executen directament les empreses. Aquests dos països són el que van davant també, en conseqüència, del rànking de nombre de patents per habitant.

Rics però insolidaris? *Foreign Policy* fa el seu rànking corresponent d'ajuda al desenvolupament del món. Per tant, mesura l'esforç que fa cada Estant en el desenvolupament dels altres. Van primers de tot el món Holanda i Dinamarca, empatats, i els segueix en tercer lloc Suècia.

Podríem continuar amb informes de tota mena. Com a mínim, esmentem-ne un de molt important, potser el més important de tots. L'informe PISA d'avaluació de l'ensenyament per països, on es compara el domini de les matemàtiques, de les ciències naturals i la comprensió lectora dels alumnes. Finlàndia encapçala en rànking en les dues darreres i és segona en la primera. L'acompanyen dalt de tot del rànking Hong-Kong, Corea i Japó.

Tantes coincidències no poden ser de cap manera casuals. En cada camp hi ha, segurament, unes causes perquè països com Finlàndia, Suècia, Noruega, Irlanda o Dinamarca encapçalin rànkings tan variats. La despesa fina en ensenyament o la inversió americana a Irlanda o la gran tradició democràtica de Dinamarca. Però la repetició d'aquesta mateixa països una i altra vegada, amb indicadors tant diferents, remet a alguna causa. O a diverses. En tot cas, és clar que en el món contemporani els països relativament petits, compactes, amb una població entre els cinc i els deu milions d'habitants, són un tipus d'unitat que afavoreix el bon govern, l'eficiència de les institucions, la cohesió social i per tant el bon funcionament del sistema polític i el benestar econòmic. I aquesta és la mida de molts Pobles d'Europa. Evidentment, de més Pobles que no pas d'Estats.

Si només tinguéssim presents raons d'eficiència, hauríem de desitjar que les unitats que es federessin a Europa estiguessin el més a prop possible d'aquesta mida operativa, que és la que dóna més bons resultats en la governació contemporània. És veritat que en un mapa polític no tot és l'eficiència. Hi ha el pes de la història, els sentiments, les identitats. Però també és veritat que si acostéssim el mapa d'una Federació europea a un mapa de les identitats europees estaríem més a prop que amb el mapa actual dels Estats per un d'unitats d'aquesta magnitud mitjana o petita.

Un marc comú europeu

La humanitat en general i els europeus en particular han tingut tendència a deixar escrits en grans codis solemnes una visió completa del món, un ordre sencer i perfecte que hauria de garantir alguna mena de felicitat col·lectiva. El mal és que, ben sovint, en nom d'aquestes grans abstraccions totalitzadores, d'aquests grans projectes de perfecció, molt sovint benintencionats, s'ha fet la vida impossible a persones concretes, s'ha sacrificat l'individu a aquest pla perfecte i esfèric. De vegades, aquesta visió absoluta s'ha sustentat en una idea religiosa, en una inspiració divina. D'altres, en un ideal humà, suposadament científic. Gairebé en tots els casos, religiosos i laics, hi havia implícita la promesa d'una vida futura millor a canvi d'uns certs sacrificis en el present. El càstig o la repressió immediata i la promesa d'una vida futura havien de garantir un ordre actual. Des de Jesús a Marx, aquestes visions totalitzades, aquests projectes esfèrics d'emancipació, han proclamat grans principis absoluts, però han servit també perquè en el dia en dia s'excloués tot allò que no cabia en la visió totalitzada. Tots els messianisme, religiosos i laics, han promès certes poques vegades assolides i han patrocinat exclusions.

Aquesta vocació de grans codis immutables i solemnes, farcits de principis fonamentals, participa també en la voluntat de proclamar Constitucions, i molt particularment en la voluntat de generar a través de la Convenció i del tractat entre els Estats membres una Constitució que creï la Unió Europea. En un cert sentit és la seva utilitat essencial: solemnitzar. En aquest cas, solemnitzar allò que ja existeix, construir damunt d'una pràctica marcada pel possibilisme, la inèrcia, algunes pors i algunes ambicions més o menys menors, l'aparença d'un procés constituent, d'una mena de gran assemblea d'europeus que decideixen de sobte constituir-se en Unió Europea, com si el que tenim no existís i es creés sobtadament *ex-novo*.

La idea d'aquesta Constitució arriba a Europa en un moment peculiar de la seva història. D'una banda, en un moment de benestar. Europa és avui una de les societats més avançades i més riques del planeta, amb un patrimoni cultural, científic, tecnològic, que és probablement el punt més alt de civilització al que s'ha arribat en la història. Europa és vista com una societat benestant i protectora respecte als seus ciutadans, fins al punt de ser el destí de molt considerables migracions que procedeixen del seu exterior.

Però Europa viu un temps de malestar, té consciència —i la resta del món la comparteix— d'una decadència, d'una pèrdua de paper, però sobretot d'un estat d'ànim intern en el que s'endevina l'esgotament d'un model. Europa és una societat rica, però no és una societat satisfeta. I potser molts europeus intueixen que aquest és el moment —l'última oportunitat— d'alguna mena de reacció que redefineixi el paper d'Europa al món, però que defineixi també la vida interna d'Europa.

Cal una Constitució europea? Algú ha cregut que cal, per legitimar una pràctica. Aquesta vocació nostra de solemnitat i d'absolut, aquesta afició als codis —quan al final pesen més les lleis que les constitucions i de vegades més els reglaments que les lleis— ha cristal·litzat en un text que refon textos anteriors i que la major part dels ciutadans aprovaran o desaprovaran sense haver-se pres la molèstia de llegir-lo, en funció de lectures conjunturals i partidistes. Tindrem així uns processos que si acaben tenint una virtut serà la de posar damunt la taula un mínim debat sobre quina Europa tenim, quina necessitem i quina podria arribar a ser. Precisament perquè es posa aquest debat sobre la taula, gairebé al marge de la Constitució i del seu referèndum, en aquest text hem volgut fer la proposta, tan allunyada de la pràctica i de la inèrcia actual, d'una Federació Europea de Pobles.

Un federalisme veritable

Però amb aquesta Constitució, amb una altra o sense cap, si creem un àmbit federal europeu —amb el nom que sigui— i mantenim per sota uns poders federats, també sota el nom que sigui, caldrà definir unes mínimes distribucions de poder i uns mínims objectius. No és el propòsit ni la possibilitat d'aquest llibre fer una proposta constitucional completa. Una alternativa en profunditat al sistema actual demanaria aprofundir i concretar una manera nova de governar-se. El que sí voldríem fer des d'aquest text és fixar alguns principis de tipus general que haurien de servir per definir aquest marc europeu comú i sobre les que hauria de pivotar un canvi de sistema.

La proposta global és una Federació dels Pobles d'Europa. Això voldria dir, en primer lloc, transformar les institucions europees en una direcció realment federal. Les actuals institucions europees estan construïdes a conveniència plena dels Estats. La presidència és un càrrec de representació, que sap que deu el seu poder als Estats i que necessita consultar-los permanentment. La Comissió no és un veritable govern. El Parlament no és un veritable

Parlament, entre altres coses perquè no nomena realment ni controla realment l'executiu. Qualsevol Constitució europea o qualsevol marc comú hauria de plantejar obertament la reforma de les institucions, per dotar-les de poders reals en les competències exclusives de la Federació, per dotar-les també d'una legitimitat democràtica que ara no tenen, i per adaptar-les a una visió realment federal d'Europa. Seria inimaginable que als Estats Units l'òrgan realment decisiu fos l'assemblea de governadors dels Estats o que a Alemanya les polítiques federals les decidissin els presidents dels *länder*.

La balança de poders reals entre les institucions federals i les institucions federades dependrà molt de les prioritats de la política europea. En un sistema federal com el suís, on no hi ha pràcticament més política exterior que el suport a les seves empreses mercantils multinacionals, la figura del president de la Confederació és molt discreta. Per contra, en un altre sistema federal, però d'un país on la política exterior és extremadament important, com són els Estats Units, la figura del president no tant sols concentra molt poder, sinó que n'esdevé la icona principal.

A això s'hi hauria d'afegir una simplificació global de l'administració. La creació d'un marc europeu ha d'alleugerir les administracions d'Europa, no ha d'afegir una administració més a totes les que ja hi havia, com està passant ara. És cert que cada Estat federat s'ha de governar com consideri oportú, però des del marc europeu comú s'ha de vetllar perquè no hi hagi una inflació d'administracions i de burocràcia, amb la multiplicació de nivells intermedis. El ciutadà ha de saber en cada moment què correspon a qui, per evitar també que les diverses administracions s'excusin les unes en les altres per eludir responsabilitats. I la simplificació de nivells d'administració hauria d'anar acompanyada de l'establiment d'administracions lleugeres, no sobrecarregades, evitant en qualsevol cas la proliferació de la burocràcia, a la que Europa ha estat tan avesada durant segles.

Habitualment, la reivindicació d'una Europa dels Pobles en contraposició a la pràctica d'una Europa dels Estats, s'ha fet més des del terreny sentimental, des dels nacionalismes, per raons més històriques i identitàries, que per racionalitat econòmica i política. Però resulta que avui la racionalitat econòmica i política és el millor argument, el més sòlid i indiscutible, per avançar en aquesta direcció.

Els processos de creixement i de generalització del benestar més espectaculars d'Europa s'han produït sobretot en els seus Estats petits i mitjans, com són Irlanda i Finlàndia. Noruega i Suïssa, que no volen ser a aquesta Unió Europea, on potser temen ser socis de segon ordre al costat

dels grans Estats europeus, han demostrat que no cal estar dins de la Unió per aprofitar els avantatges d'aquesta mida mitjana i de ben segur aprofiten també d'una manera o altra la proximitat i l'existència de la Unió. Dinamarca, un país sempre a la porta d'Europa, dubtant si entrar del tot o sortir, al costat del seu enorme veí alemany, participa també en gairebé tots els rànquings positius.

Quan Irlanda va passar al davant de la Gran Bretanya tant pel que fa a la renda per càpita —la segona més alta d'Europa, darrera Luxemburg— com pel que fa a nivells de benestar i qualitat de vida, alguna cosa es va trencar a Europa, pel que fa a la valoració de la magnitud dels seus Estats. En el context del món industrial, en la societat del segle XIX i de bona part del segle XX, la gran mida era un avantatge. Uns grans mercats interiors, més o menys protegits, i unes sinergies favorables. Irlanda ha estat tradicionalment un país pobre, d'emigració, on la memòria popular recorda les grans fams de fa poc més d'un segle. Aprofitant la seva relació privilegiada amb els Estats Units i l'aposta per les noves tecnologies, Irlanda s'ha convertit en un país ric. La relació amb la Gran Bretanya, la potència mundial més important en la societat industrial que anem deixant enrere, s'ha capgirat. Això ha estat sens dubte un fet revolucionari, el símptoma d'un canvi històric.

Sobretot a l'interior d'una Europa unida, la mida mitjana ha passat a esdevenir un avantatge estratègic. Els inconvenients de no ser un país gran queden compensats per la pertinença a la Unió. I apareixen les virtuts de la mida més petita: la versatilitat, l'agilitat, la cohesió, la facilitat de comunicació...i la invitació a competir entre rivals (però amics), de dimensions adequades per fer-ho. Si es pogués fer un mapa de la Federació Europea amb uns criteris estrictament racionals, sense haver de donar resposta als recels dels grans Estats ni als imperatius —que no haurien de ser tan imperatius— de la història, dibuixaríem una Europa federada formada per unitats de governació situades al voltant dels cinc i deu milions d'habitants, i dotades cadascuna d'elles d'una forta personalitat pròpia i d'una alta cohesió social. Això seria, avui, el més racional.

Els grans Estats, herència d'un passat on els vents de la història els eren més favorables, són avui transatlàntics de difícil maniobrabilitat, molt sovint anacrònics, carregats de burocràcia, i en actituds defensives i conservadores. Fa un segle, la raó estava de part dels grans Estats i en contra de les petites nacions, sense massa crítica per sobreviure a la intempèrie. Llavors, l'única cosa que anava a favor de les petites nacions eren els sentiments. Ara, i de ben segur per molts anys endavant, el que va a favor de la racionalitat és la federació en un gran espai europeu sòlid i ben coordinat dels Pobles i de les unitats polítiques de mida mitjana. I el que suporta als

grans Estats no és la racionalitat, sinó els sentiments, la inèrcia i segons com la por.

Per tant, una Europa federal. I què s'hauria de federar? Doncs el que convindria, per lògica econòmica i per adaptació a la veritable diversitat del continent (que hem establert que és un dels béns a preservar, tot acceptant que la creació d'una Europa unida anirà significant també lentament la creació d'una identitat europea més forta) seria federar unitats polítiques cohesionades i amb forta personalitat d'una mida mitjana, com la que representen els Estats petits i mitjans d'Europa o els *länder* alemanys federats. Una Europa construïda —si es pogués fer en el laboratori— amb peces més o menys simètriques al voltant d'aquesta magnitud, i que es corresponguessin no a particions atzaroses del territori, sinó a unes realitats pre-existents, a grups d'afinitat de llengua, de costums i de visió del món, que en general —i només amb molt poques excepcions que es podrien en tot cas contemplar— tenen unes mides d'aquest ordre. Els Pobles, que a més ja existeixen, en l'Europa real.

La unitat europea no s'ha fet des d'un laboratori i difícilment s'hi farà. Els Estats europeus, els grans sobretot, no acceptaran de sobte que la racionalitat econòmica i la governabilitat política ens porti a una concepció radicalment nova de l'espai polític dins del continent, perquè també els grans Estats han generat dinàmiques sentimentals i polítiques que els consoliden. Per tant, l'operació no és senzilla: no n'hi ha prou en protegir-la amb la racionalitat i l'adaptació als nous temps. Però val la pena adonar-se com s'ha capgirat la situació, en algunes dècades. Fa mig segle hauríem diagnosticat que el cap anava a favor dels Estats grans i el cor de les petites nacions o els Pobles. Avui, el cap va a favor dels petits Pobles i només el cor pot sortir en defensa dels vells grans Estats. Però també és cert que el cap va a favor dels petits Pobles sempre que siguin capaços d'integrar-se harmònicament en un espai més gran, que els ofereixi unitat en alguns elements essencials. Els intentarem establir en un apartat posterior.

Una articulació d'Europa a través dels Pobles, en unitats de mida petita i mitjana, oferiria unes possibilitats de complementarietat i d'autonomia més grans que no ofereixen els Estats, entre altres coses perquè serien unitats més simètriques i més compactes. Oferirien també més possibilitats de mecanismes directes d'intervenció pública: no oblidem que la democràcia, però també la ciència, neixen en un context polític urbà, de ciutats-Estat en la Grècia clàssica. Un món grec, en forma de confederació d'aquestes ciutats-Estat, amb molta comunicació cultural entre elles, però amb una gran

autonomia de decisió i amb una mena de paleo-democràcia interna, es podria considerar un antecedent d'interès per a la construcció europea. Avui també és útil adreçar-se a aquestes unitats més petites i més naturals, on és possible plantejar formes de consulta directa, però també formes d'administració més simplificada, menys burocràtica i amb menys nivells que les que existeixen en l'actualitat, a través dels grans Estats.

Potser per això, els ciutadans d'Europa —i especialment de l'Europa més occidental, on s'acumulen els Estats més grans— conceben l'espai que anomenen regional i local, l'espai més pròxim, com el seu lloc de màxima identificació. Manuel Castells esmenta un seguiment de les enquestes mundials de valors realitzades a finals del segle XX. En elles, s'oferia a les persones enquestades a tot el món la possibilitat d'identificar-se prioritàriament en un de quatre nivells: mundial, continental, nacional/estatal o regional/local. Els qui es van identificar en primer lloc com a ciutadans del món van ser molt pocs, arreu: només un dos per cent. Els qui van respondre a la pregunta sobre quina era la seva identitat amb una pertinença continental —americans, europeus, africans, asiàtics— van ser alguns més, però encara en petites quantitats: un quinze per cent de mitjana. En la mitjana de totes les enquestes mundials, la resposta més abundant va ser la regional/local, situada en un 47 per cent del total, mentre que la identificació amb el propi Estat significava un 38 per cent.

Però el lloc del món en la identificació regional/local va ser més alta va ser l'Europa sud-occidental, amb un 64 per cent de les respostes. Seguida de l'Europa nord-occidental, amb un altre 64 per cent. La resta del món, a molta més distància, i gairebé en cap cas per sobre del cinquanta per cent. En altres paraules: els europeus occidentals, a la pregunta de què són, responen més fàcilment amb el nom de la seva regió (en termes europeus) o de la seva ciutat que no pas amb el nom de l'estat al qual pertanyen. I molt més amb qualsevol d'aquests dos noms que amb el d'Europa. Per tant, alguna intuïció devem tenir quan situem la nostra identificació amb l'espai no tant sols més acollidor sentimentalment, sinó també més pràctic per aconseguir una governació que ens escolti i que respongui als nostres interessos.

Els grans col·lectius i els petits col·lectius tenen cadascun els seus avantatges i els seus inconvenients, precisament per les seves mides excessives o insuficients. Una fórmula federal soluciona aquest problema. Una Federació pot ser tant gran com es vulgui, perquè la conveniència econòmica i l'adquisició d'una més gran entitat dins el món globalitzat conviden als espais grans. Però a la vegada pot gaudir dels avantatges dels col·lectius petits, a efectes de gestió administrativa i de convivència entre persones d'afinitats culturals i històriques, de llengua i de tradició. Aquestes

unitats s'han demostrat molt més eficients i molt més flexibles que els grans Estats de matriu jacobina. Quan aquests col·lectius —aquests Pobles— no existeixen, la fórmula ha estat com en el cas dels Estats Units, crear-los artificialment. Europa pot estalviar-se aquest procés.

Regeneració del sistema polític

Tal com hem anat parlant al llarg de pàgines anteriors, una primera necessitat compartida dels europeus, en paral·lel a la construcció d'Europa, seria la regeneració del sistema política; de la manera de fer política. I això significa inevitablement revisar les formes de cooptació de la classes política i d'elecció dels governants i els representants. Probablement, voldria dir, si el procés sortís bé, eliminar el concepte mateix de "classe política" per tal d'obtenir un sistema accessible per als ciutadans, del que poguessin entrar i sortir les persones amb capacitats i aptituds, sense haver de sotmetre's al desgast i a la inèrcia de la vida política actual.

Ja hem dit que això passa, en bona mesura, per un canvi profund de valors, que aculli a la ciutadania —als individus i a la societat civil— en la gestió de l'interès general i que eviti el seu monopoli per l'Estat. Però els canvis de valors són difícils. Cal sens dubte una alternativa global al sistema polític. Però sense esgotar ni molt menys les possibilitats de plantejar aquesta alternativa global, hi ha mesures relativament simples a l'abast immediat fins i tot del sistema actual, amb totes les seves mancances. Les més tangibles tenen a veure amb les lleis electorals, i per tant amb el procés d'elecció i de cooptació dels governants i dels representants.

- Regular la proporcionalitat del sistema electoral, per tal d'evitar la multiplicació fins a l'infinit del nombre de partits i coalicions representades als parlaments. Aquesta multiplicació —producte dels sistemes estrictament proporcionals— acaba esborrant la noció bàsica de diferència entre Govern i Oposició i alimenta l'aparició de petits partits especialitzats en un únic tema més o menys marginal, o fins i tot l'aparició de partits clientel·lars i de vocació minoritària.
- Garantir la presència equilibrada del conjunt dels territoris, amb mecanismes compensatoris de la proporcionalitat estricta. El principi "una persona, un vot" no ens pot portar al contrasentit que només tinguin representació política les àrees densament poblades. Tots els territoris europeus han de tenir veu política, i això certament serà fàcil amb unitats més petites i amb circumscripcions electorals relativament

reduïdes. S'ha de buscar, com fan ja moltes legislacions europees i molt especialment l'alemanya, un equilibri entre la proporcionalitat i al representació territorial. Això significa inevitablement una certa prima al vot de les zones rurals menys poblades.

- Afavorir els sistemes d'elecció directa i a la persona. Això significa fer prevaldre les llistes obertes, quan es tracta de llistes de partits, en les quals l'elector no està obligat a votar tots i cadascun dels candidats, sinó que pot escollir-los en funció de la seva confiança personal. El governant o el representant escollit en una llista oberta sap que qui és dipositari de la confiança dels electors i, per tant, qui ha de retre-hi comptes i complir els compromisos és ell mateix, i no pas el seu partit.
- Ampliar els espais de l'administració pública no sotmesos a la lògica partidista i per tant als efectes de les alternances. Un canvi polític hauria d'afectar tant sols a una molt petita part de servidors públics, encarregats de donar orientació política a l'acció de govern, però no a amplis sectors de l'administració que de fet aporten coneixements tècnics. Això no vol dir que aquests càrrecs hagin de ser inamovibles, i eterns. Al contrari, han de ser considerats professionals, i han de ser atribuïts en funció de mèrits professionals, amb la possibilitat també naturalment, de revocar-los. Això permetria flexibilitzar la relació entre societat i Estat, de manera que les persones amb aptituds podrien entrar i sortir de l'esfera pública sense haver de passar pels filtres i pels lligams de la vida partidista.
- Vetllar per una correcta formació, a través d'estudis especialitzats, dels professionals de l'administració i de la política. La formació per a la funció pública té molts aspectes específics, que no passen només per un bon coneixement de les lleis i dels procediments, sinó que demanen una formació profunda de les persones. Òbviament, no es pot limitar l'exercici de la política a les persones que hagin passat per aquests ensenyaments específics —perquè això significaria encara més convertir els polítics en un cos professional al marge del conjunt de la societat—, però sí que sembla lògic que uns estudis especialitzats, seguint en part l'exemple francès, poden fornir la política i sobretot l'alta administració de persones amb majors aptituds i coneixements específics.
- Garantir la transparència interna dels partits polítics, tant en la seva presa de decisions com en el seu finançament. Un model europeu en el que en teoria les formes de finançament són molt restrictives, però els partits concentren molta part del poder, ens ha dut a una mena de doble moral. La mateixa doble moral que fa que la política estigui mal

remunerada i que l'opinió pública s'escandalitzi pels sous dels polítics i per les despeses dels partits. Si el que queda damunt de la taula, visible, no és ni lògic ni raonable, les coses acabaran passant per sota la taula.

- Afavorir l'exercici de la democràcia directa, en temes concrets en els quals —en unitats polítiques de mida més natural i pràctica— es pugui preguntar directament als ciutadans la seva opinió sobre qüestions que els afecten. És en part el model suís de referèndums, però també el dels Estats Units, on solen coincidir amb les eleccions presidencials un nombre molt alt de referèndums específics i en ocasions molt transcendents a cadascun dels Estats.
- Simplificar i concentrar els processos electorals, per tal d'evitar una sensació de campanya electoral continuada.

En definitiva, la gestió dels polítics ha de passar a ser tant com sigui possible la signatura d'un contracte públic, amb transparència absoluta. Un programa electoral és una proposta de contracte. Unes eleccions, la manera de signar-lo. Els compromisos obliguen i han de ser objecte d'un seguiment seriós. Com més ens acostem a aquesta definició, més regenerada quedarà la política. Una regeneració que sens dubte no esgota les possibilitats, i també la necessitat, d'un replantejament més radical del sistema.

El compromís amb els valors

Hi ha valors fonamentals de la societat europea que no poden quedar sota els dissenys variables de cadascun dels governs federats, que no haurien de ser per dir-ho així optatius dintre d'una estructura federal, sinó compartits i vetllats per la Federació. Especialment en un terreny central, que és l'escola, i en un terreny importantíssim, que són els mitjans de comunicació i especialment els de titularitat pública. De vegades tenim la tendència d'encarregar a l'escola i als mitjans de comunicació la promoció d'uns valors i la negació d'uns altres, com si aquestes institucions fossin motlles del pensament, com si n'hi hagués prou amb connectar un valor o un disseny concret a l'altaveu poderós de l'escola i els mitjans per tal de generalitzar-lo. Per fortuna, la història ha demostrat que les coses no van així. Els règims dictatorials han tingut durant dècades —a Rússia, a Xile, a Espanya— el control absolut d'aquests mecanismes i no han aconseguit construir ciutadans sota un motllo ideològic, com passava al "1984" de Georges Orwell. Però sense arribar a aquests extrems no podem discutir la centralitat

de l'escola i dels mitjans en la transmissió de valors i de visions del món. Les institucions europees hauran de vetllar per la qualitat de l'ensenyament, per la seva extensió —sense que això comporti practicar un igualitarisme a la baixa—, però també pels seus continguts.

La laïcitat, la separació bàsica de l'església i de l'Estat, és un d'aquests valors constituents. Per tant, transversal, federal. Si un Estat federat no pot acceptar per alguna raó aquest principi bàsic, no té lloc a la Federació Europea, que es fonamenta en aquest principi, del qual emanen tots uns altres principis que hem analitzat en pàgines anteriors: la llei civil, la democràcia, els drets humans, el sufragi universal, la igualtat de drets entre els homes i les dones. No es pot ser membre de la Unió si no s'accepta i es practica el sufragi universal. Tampoc no se'n pot ser si no es respecten els drets humans. Doncs de la mateixa manera, i encara més clarament perquè estem davant d'un principi motor del que es desprenen els altres, és imprescindible acceptar la separació de la llei civil i la religió, de l'església i de l'estat.

Si és permès o no anar amb un crucifix, un vel o una *kipà* a l'escola pot ser discutible, i cada govern federat pot prendre les mesures que corresponguin a la seva pròpia tradició. Però la laïcitat dels programes comuns d'ensenyament, la presència exclusiva en aquests programes d'una visió científica i racionalista de la realitat, l'exclusió dels programes comuns de les visions religioses o para-religioses del món, ha de ser una obligació dels Estats amb control federal, perquè s'ha de garantir en el conjunt europeu. Això no vol dir extirpar els coneixements en matèria religiosa de les escoles. Sense aquests coneixements, de cultura general, no es poden entendre ni els museus ni les ciutats d'Europa, ni la pintura renaixentista ni les catedrals gòtiques ni l'Alhambra de Granada ni la literatura de Kafka ni les festes i els costums del nostre calendari ni la nostra gastronomia. Però l'escola no pot ser el territori del proselitisme, en els seus programes comuns.

Està clar que ni en nom de la laïcitat es pot portar a terme cap mena de persecució religiosa ni en nom de la llibertat religiosa es poden emparar organitzacions i creences que empenyin a l'odi o a la destrucció o que fins i tot el practiquin d'una manera o altra, i entre els seus propis fidels. A partir d'aquí, serà cada ciutadà, cada persona, el que adoptarà les seves pròpies creences i les seves actituds respecte als sentiments religiosos.

Aquest compromís amb la laïcitat té un compromís paral·lel, en positiu: l'aposta pel pensament científic i tecnològic. La nostra civilització, en la mesura en què ha posat la Raó en el centre de l'espai públic, ha pogut aconseguir un desenvolupament científic i tecnològic que altres estadis de

civilització, on els valors centrals eren la religió o el poder sacralitzat, no van poder aconseguir. Per tant, la reivindicació de la ciència i de la tecnologia com a forma de coneixement essencial és bàsica per al nostre món. I aconseguir que els nostres ciutadans tinguin una bona formació científica i tècnica forma part de l'objectiu de vetllar per la qualitat del nostre sistema educatiu.

Però a més el desenvolupament científic i tècnic és el que ha donat a Europa avantatges significatius, quan els ha tingut. I el futur econòmic —i per tant el futur del benestar i de la riquesa— d'Europa passa per una competència forta en aquest àmbit. Irlanda i Finlàndia ens han demostrat que és possible arribar a un alt desenvolupament en les tecnologies de la informació sense haver fet completa la revolució industrial. Això és positiu, però també és inquietant. Si la revolució del coneixement només es pogués fer des de la revolució industrial, Europa portaria un tram d'avantatge a bona part de la resta del món. Ells haurien encara de passar per una estació que nosaltres ja hem passat. Però Irlanda i Finlàndia ens demostren que no tots els trens passen per totes les estacions.

La història d'Europa ens demostra encara una altra cosa: de vegades passen els trens, i no s'agafen. El Sud d'Europa era en l'Edat mitjana, la zona més rica del continent. Sicília tenia fama, en el segle XIII, de ser la regió més rica de la cristiandat. Mentre Còrdova o Bagdad eren ciutats esplendoroses, les ciutats del nord d'Europa estaven molt lluny de la seva riquesa i del seu grau de civilització. Però moltes d'aquestes zones i ciutats molt riques fins al segle XVI o XVII no agafen el tren dels grans canvis econòmics i de mentalitats que es produeixen en aquells moments. Perden els trens. I les ciutats del nord d'Europa els agafen: els trens de la revolució industrial, abans de les transformacions econòmiques que generen el capitalisme. Europa, en conjunt, va agafar el tren de la revolució industrial, i d'aquí ens ve la riquesa i el benestar. Però ara està passant un altre tren, el de la revolució del coneixement, el de les noves tecnologies. Si no l'agafem, ens passarà com a aquelles ciutats que eren riques el segle XVII i no van entendre els canvis que es produïen llavors.

És responsabilitat de la Federació Europea que no perdem, com a continent, com a part d'una civilització que hem creat, aquest nou tren. Europa en el seu conjunt ha de mantenir-se al capdavant del món científic i tècnic, si vol tenir pes en el futur. Si no ho fa, les conseqüències negatives potser no seran immediates. Però haurà desaparegut la font del nostre benestar futur i del nostre pes al món. Més fins i tot que en temes de natalitat o de poder polític, és en aquest liderat —o coliderat al costat dels Estats Units i del món asiàtic—, en l'àmbit científic i tecnològic, el que pot evitar la

decadència d'Europa. Sabent que en les darreres dècades el dinamisme dels Estats Units en aquest terreny ha estat superior al d'Europa, perquè des de la seva mateixa independència hi ha hagut una preocupació central pel coneixement científic i tècnic, sovint superior a la del coneixement humanístic, al contrari que a Europa. Només cal mirar el nombre de Premis Nobel científics que han obtingut els americans i comparar-ho amb els literaris. Però Europa ha de revaloritzar el coneixement científic, ha de superar un incomprendible tecno-escepticisme que s'ha instal·lat en una part de la seva opinió pública —i que alimenta alguna de les formes menys sofisticades de l'ecologisme— i ha de recuperar la centralitat en el seu pensament de la ciència i de la tècnica.

Sovint des del prejudici religiós —l'obra divina ha de ser superior a la humana— o des d'un ecologisme mal entès, s'ha alimentat el recel respecte als avenços científics, a les possibilitats de la recerca, a l'obertura de nous camps per a la ciència i la tecnologia. Això és desastrós per a Europa. I és el govern federal qui ha de coordinar l'acció dels Estats per mirar d'evitar la pèrdua del lideratge científic i tecnològic, a través de l'ensenyament, de les polítiques universitàries i de recerca, de la relació amb les empreses.

Conclusió

Potser la frase més terrible que he llegit sobre l'Europa actual sigui una de la filòsofa i sociòloga Agnes Heller, quan va dir: "La vella Europa s'assembla a un cadàver el cabell i les ungles del qual, la riquesa i el coneixement acumulatiu, continuen creixent, però la resta està mort..." La frase resulta terrible perquè en la metàfora macabra hi ha un punt que tots plegats compartim: la certesa que Europa en el seu conjunt, o els principals Estats d'Europa d'una manera dispersa, van protagonitzar un impuls històric en el passat d'una extraordinària volada. Europa va generar un model de civilització, que descobria l'individu, que entronitzava la Raó i la posava en el centre de l'espai públic, que permetia el naixement del pensament crític i amb ell del progrés tècnic i científic.

Aquest extraordinari impuls va permetre a Europa un liderat planetari i un esclat interior de riquesa, de creativitat i de força. També el va portar als carrerons sense sortida de les més terribles destruccions. Però en aquesta Europa passada creiem recordar-hi la potència d'un ésser viu. Mentre que en l'Europa present continuem veient la riquesa, el benestar, el confort i la comoditat, potser més que mai, però no hi sabem trobar aquella vitalitat pròpia de la joventut.. No hi trobem impuls. I per això a tots ens passa pel cap

una metàfora que Agnes Heller porta a les últimes conseqüències: potser aquesta riquesa i aquest benestar són la inèrcia que ens queda de l'impuls antic, però el motor que la feia córrer s'ha aturat. Potser vivim encara de les rendes d'aquella antiga força, que ja no ens empeny.

En un cert sentit, el projecte de la unitat europea és una reacció contra aquesta sospita. Però en un cert sentit és també la seva confirmació. Veient l'impuls dels Estats Units i també del món asiàtic; presonera enmig de la guerra freda, Europa només pot renovar el seu paper en el món a través d'un procés d'unificació, que li doni la massa crítica necessària per competir amb les noves potències econòmiques i polítiques i que renovi profundament els seus fonaments. Però Europa afronta aquest tram de la cursa amb el pes dels recels, del conformisme, del gust pel propi benestar.

El que semblava que havia de ser un procés revolucionari de creació d'una realitat nova i inèdita, agafa la forma d'una prudentíssima confluència d'Estats, fonamentada en l'economia, presidida per un ideal igualitarista i per una invitació permanent a l'individu per despreocupar-se del bé general i concentrar-se en el seu bé particular, perquè un Estat provident ja es preocuparà per ell. Europa esdevé una mena de gran hivernacle, hereu directe dels petits hivernacles de cadascun dels Estats, dissenyats perquè el ciutadà de l'interior no s'hagi d'enfrontar als riscos de la intempèrie, estigui sempre protegit, no s'hagi de preocupar per res. I en aquest pacte fàustic entre el ciutadà i l'Estat, l'Estat ofereix tota la protecció i obté a canvi tot el poder.

L'Europa del benestar és també, avui, encara, l'Europa d'un malestar difús i indeterminat, l'Europa d'un estat d'ànim apagat, incapaç de gaudir d'allò que té perquè demana més, potser perquè cadascun dels ciutadans pensa que té dret a tot, que tot li ha estat promès: tota la protecció, tota la seguretat. Aquests serien símptomes de senilitat. Podríem dir, davant d'aquesta situació, no tant sols que Europa ha envellit, sinó que tot el sistema que desemboca en la realitat europea actual presenta signes de fatiga, de senilitat.

L'Europa actual és el lloc on desemboquen múltiples herències positives, moltes forces de civilització que tenen arrels molt profundes i que en algunes coses s'han accelerat en els darrers cinc-cents anys. Venim de Grècia i de Roma, venim de les velles civilitzacions mediterrànies, del Nil i del Pròxim Orient. Venim de tant lluny que fa la sensació que hem perdut impuls. Que els nous impulsos, al món, es donen en zones amb empelts més joves. Com si en bona part l'herència del nostre impuls hagués germinat sobretot, avui, a l'Amèrica del Nord i en una civilització de claus tan allunyades com

l'oriental.

Però Europa va inventar i posar enmig del món, fa ja uns segles, una eina bàsica, fonamental: el pensament crític. I una de les herències de l'humanisme, del racionalisme, d'aquest pensament sense prejudicis, és considerar que el futur no està predeterminat, que no hi ha lleis inexorables de la història ni designis divins dels que no ens podem escapar —a la manera de l'antiga tragèdia grega—, sinó que existeix la força de la voluntat i de l'esforç de les persones. En un cert sentit, per a Occident, la voluntat és el motor de la història.

Com diu Agnes Heller, ¿Europa és morta? És a dir, ¿té o no té aquesta voluntat? Quan representa que està aprovant la seva nova Constitució; quan s'ha ampliat cap a l'Est fins arribar a les portes mateixes de Rússia; quan discuteix sobre la incorporació de Turquia; quan l'euro té un canvi altíssim amb el dòlar; i quan els manifestants a les ciutats europees subratllen que el món occidental s'ha escindit i que Europa i els Estats Units no caminen plegats, tot faria pensar que Europa és ben viva. Però tot això, ¿són signes de vida real, són els símptomes d'un cos viu, o són les ungles i els cabells que encara creixen? ¿És el motor que encara empeny o és la inèrcia que fa córrer uns quants metres, en baixada, quan el motor ja s'ha aturat? La metàfora de Heller és més terrible, perquè allò que ha mort ja no ressuscita. Però els motors es poden tornar a posar en marxa. O un vehicle pot canviar de motor, si el vell se li ha espatllat.

Perquè també tenim coses a conservar i a aprofundir. Coses que ens són pròpies. Per exemple, davant dels reptes dels nous totalitarismes de matriu religiosa, la laïcitat del nostre espai públic. Europa va aconseguir una transformació essencial, que pot oferir a la humanitat: separar la llei civil de la llei religiosa, l'església de l'Estat. Va treure la divinitat i el poder d'origen diví del centre de la plaça pública i va situar en aquest mateix entre la persona humana i la Raó. És a dir, la democràcia, els drets humans, la ciència, el pensament crític. La laïcitat és el primer pas d'aquesta transformació. Que no vol dir persecució religiosa, per descomptat. Vol dir que la religió deixa la plaça i es queda a la llar, individual o comunitària, a les consciències i a les vides privades. Però que no es governa ni es legisla amb la llei religiosa a la mà. Això cal conservar-ho.

I encara un graó més amunt. Canvi de valors. Canvi de política. Predomini de la racionalitat i de la persona humana. Acceptació de la diversitat, però sense acceptar ni el racisme, ni l'igualitarisme obsessiu ni el relativisme cultural que no admet cap valor universal ni cap cultura territorial

de referència. I de tot això junt, barrejat, en surt la proposta política, en el sentit més estricte: ens cal crear una Europa nova, inventada, sobre uns nous fonaments. Més valenta, més decidida. Que representi un exemple per al món de com es poden unir voluntats sense imposicions, de com es pot vertebrar la diferència sense centralismes, de com es pot donar papers als individus sense deixar-los absolutament desprotegits a la intempèrie. Això podria ser una Europa veritablement federal. Però no una federació d'Estat-nació com la que se'ns proposa. Una federació que contempli la diversitat real, el pes de la història, els sentiments variats de pertinença, que doni sortida per elevació als conflictes territorials i als vells nacionalismes contraposats. I això és possible.

Però hi ha l'altra experiència en la que he insistit tant i que encara en reforça més la idea: la constatació que els petits Pobles, les unitats més o menys naturals, amb uns trets comuns, amb forta cohesió social, amb personalitat pròpia, amb possibilitats de democràcia més directa, tendeixen més a la bona governació que no els antics i desprestigiats grans Estats. I són més àgils, tenen més capacitat d'adaptació, resulten més útils per afrontar els canvis de la societat anomenada del coneixement. Finlàndia, Dinamarca, la mateixa Suïssa, Suècia, ens donen exemples en aquest sentit. Per tant, per racionalitat, no per estricte sentiment, construir una Europa amb unitats d'aquesta mida, *länders* de la nova Europa. I que aquesta Europa federada pugui servir d'exemple i de model per d'altres federacions en altres llocs del món: per al món àrab, per al món eslau, per a l'Amèrica Llatina. Qui sap si també per al gran problema de la humanitat, l'Àfrica.

Europa va inventar l'Estat-nació i el va exportar al món. L'Estat-nació és el lloc on desemboquen velles experiències imperials, passades pel filtre del romanticisme i de l'exaltació de les ànimes individuals. Avui, el patriotisme dels grans Estats-nació té molt d'enyorança de les antigues grandeses i de temor a les noves realitats. L'Estat-nació gran, jacobí, centralitzat, apareix com l'hivernacle protector en un món que camina d'una manera poc previsible cap a la globalització. Però aquest és un artefacte que ha envellit. Massa gran per respondre a les exigències d'una governació eficient, àgil, adaptada al terreny. Massa petit per tenir un paper en un món global en el que cada vegada més només existeix un escenari, damunt del qual hi caben pocs actors.

Contra l'excessiva magnitud i artificiositat del vell Estat-nació, la governació a través dels Pobles, dels municipis, de les comarques, de les unitats més àgils i efectives, amb les quals la persona té uns llaços més entranyables, de pertinença. No la multiplicació dels vells patriotismes —de

vegades xovinismes— dels Estats-nació, sinó la generalització d'un sentiment de lligam amb el propi espai, amb la realitat més pròxima, que és allà on es resolen la immensa majoria dels problemes de la vida quotidiana. Perquè els vells Estats-nació se'ns han fet massa grans, federem Pobles, realitats arrelades i al mateix temps governables, pròximes.

Però també contra un món convertit en mosaic de peces petites, la idea d'una Europa federada. Perquè aquests Estats-nació que són massa grans per la governació de la vida quotidiana són massa petits per donar resposta al món global, que demana una concentració d'actors i una eliminació de fronteres. Aquesta és la grandesa del projecte europeu: que ha de permetre combinar en un sol procés els avantatges de ser gran i els de ser petit, els avantatges de ser diferents i els d'anar junts; els avantatges de decidir des de molt a prop les coses i els de participar en grans decisions que afecten el planeta.

I tot això per lliure elecció, per voluntat i per projecte, no pas per imposició ni per uniformització. No integrats a la força en una realitat més gran, sinó integrat cadascú des de la seva personalitat pròpia en una realitat compartida en la qual tots som diferents, però tots tenim els mateixos drets. Ni l'igualitarisme de fer-nos anar a tots amb el mateix uniforme, vulguis o no vulguis, ni l'aïllacionisme de viure els uns al costat dels altres sense ponts ni coordinació.

Si un somni europeu pot existir, deu ser aquest. Una Europa nova, que ha canviat per dins, que ha vençut la temptació de la plàcida decadència, que marca alguna mena de camí útil per al conjunt de la humanitat.

Matadepera, agost — Bamako, desembre del 2004

EPILEG

Biblioteca Divulgare al seleccionar els treballs rebuts per a optar al premi Catalunya Fundació Privada Any 2003, i al concedir-lo a l'obra de Vicenç Villatoro, ha considerat molt especialment l'oportunitat del desenvolupament que ha donat al tema proposat en la convocatòria, i la feliç coincidència amb la proposta de la Convenció creada per a la Constitució de la Unió Europea.

Fidel als objectius culturals perseguits sempre per part de la Fundació, la selecció no es mou per inclinacions prèvies a cap tendència de signes polítics o d'idees assumides. Amb objectivitat, sempre relativa, intenta presentar temes d'interès general susceptibles d'obrir debat a prop de qüestions vives i actuals, vinculades a la història que recull el coneixement empíric, i les ciències que creen nous coneixements.

En aquest cas concret, estimem el llibre premiat de manera plenament coincident amb el comentari que el senyor Jordi Pujol ha escrit en el pròleg i en deferència a Vicenç Villatoro.

La diagnosi que fa l'autor de la situació a Europa dins el món actual en ple desenvolupament de globalització, el considerem molt encertat en termes generals. I això, apart de l'oportunitat del tema, aspecte important, l'encert al tractar-lo afegeix valors intrínsecs a l'obra.

La qualitat d'altres treballs presentats que essent menys descriptius i prolixes en quant a diagnosi, però que posseeixen valors molt estimables i dignes d'ésser premiats, ha mogut el nostre interès per a recollir-ne idees motrius, fer una síntesi d'algunes d'aquestes idees, i sense literalitat estricta presentar-les en aquest epíleg, amb anonimat dels seus autors i amb la seva conformitat a que es puguin publicar. Amb la redacció sintetitzada i tot, aquests autors reconeixeran aquestes síntesis com part dels seus treballs, que en general són argumentacions d'idees compartides entre diversos autors, puix que al tractar un mateix tema resulten naturals coincidències i divergències de criteri.

El nostre interès per publicar aquests petits textos, neix no solament per mostrar certes divergències amb l'obra que publiquem, —que donin lloc a possibles debats—, sinó també perquè en certs aspectes algunes idees amplifiquen conceptes paral·lels versats en aquests llibre, i alguna altra apunta tractament a la diagnosi feta a prop de la problemàtica europea i de la seva Constitució.

L'ESCOLA DE LA VIDA.

Si bé no són sinònims cultura i civilització, són dos factors inseparables de l'evolució dels humans. I són a la vegada la comprovació que Darwin fou només el descobridor del poder creatiu de l'evolució, descobriment limitat en l'observació d'espècies inferiors, i consegüentment contemplant l'evolució morfològica d'aquestes espècies per adaptar-se al medi ambient.

Els canvis observats, essent tan notables entre espècimens situats a diferents ambients climàtics de la Terra, sembla havien de portar-lo a cavil·lar en l'efecte que causava l'evolució en l'espècie humana. Però en la seva obra només hi ha certs indicis d'inconformisme a les doctrines imperants en el seu temps —totes creativistes—, i que eren considerats sortides de to en els estudis d'un naturalista.

L'evolució de la teoria de la selecció natural, al centrar-se en l'espècie humana, ha capgirat no solament la filosofia teogònica de la creació, sinó també una part de la pròpia teoria evolucionista de Darwin.

Des de la creació segons el Pentateuc o la Torà bíblica, a la Creació de les Espècies de Darwin, i fins a la creació per evolució del neodarwinisme, no hi ha hagut la definició del poder creatiu a la Terra, que ara sintetitzant-se, obliga a considerar que la civilització transformadora dels homínids en humans, és un sol procés que es pot considerar era inevitable al descobrir-se la naturalesa evolucionadora la nostra espècie a causa del propi genoma, del qual es desconeix molta major part que la coneguda.

Consegüentment, essent únic el genoma de tots els humans, l'evolució per selecció guanya força definitiva. D'altra manera, partint d'una igualtat absoluta, potencialment haurien pogut evolucionar sinó en igualtat clònica, que hauria donat lloc a una vida aberrant, a una igualtat modulada que hauria fet feliços als humans sense la creació de felicitat virtual huxleiana, que ara pel que senyala el mapa genòmic humà, es poden intuir sistemes menys utòpics i més perfectes que el que va elucubrar Huxley.

La humanitat des de la seva especiació, ha desenvolupat un sol procés evolutiu, igual al de les altres espècies inferiors, però a causa d'aquest genoma amb mapa ara acabat de dissenyar i apte per a crear consciència, des de la qual i per un altre procés paral·lel — el procés cultural—, els humans per sí sols han sortit de la bestialitat, han superat els estats de salvatge i de barbàrie, i assolit la civilitat.

Així contemplat, el procés és unitari. Les diverses civilitzacions succeint-

se, estan dins d'un procés civililitzador únic en l'espai de tots els temps i a tota la Terra. La cultura, considerada com l'acció de cultiu dels humans — semblantment com l'agricultura cultiva les plantes— també és única. La que convergeix amb el procés civilitzador, de manera que civilització i cultura en dos processos dependents absolutament entre sí, resulta ésser el paradigma d'evolució per selecció.

L'evolució de les demés espècies animals, existeix, només que limitada a un procés mogut per la seva part instintiva i sensitiva, amb mínima intervenció, si existeix, del sistema nerviós central que ha fet superiors als humans damunt de tota altra vida existent a la Terra.

I així com els antecessors i actual humans no poden evitar existir o haver existit, tots no poden evitar participar en el procés de selecció. Cap filosofia o creença pot deslliurar al humans de competir. Només la mort els en deslliura.

La circumstància i la voluntat dóna aptituds més o menys idònies a cada espècimen humà per a evolucionar. L'instint també actua, però no és decisiu com ho és en els éssers irracionals.

El "jo i la circumstància" és una realitat indefugible. El jo —i el nosaltres—, prenen així la categoria més elevada de la vida humana.

El mecanisme és de naturalitat absoluta: la funció dels sistemes i òrgans fisiològics. Exercitar més o menys uns o altres sistemes i òrgans, és el que marca les diferències i capacitats, creant una evolució més menys dinàmica.

No hi ha voluntat col·lectiva. Com a màxim, hi ha voluntats associades. Cada espècimen es deu a sí mateix en primer lloc. Inevitablement tots els espècimens tenen l'obligació d'estimar-se a sí mateixos, ésser egoistes. L'evolució positiva de la humanitat, en qualsevulla època i al llarg de totes elles, s'assoleix a través del cultiu de cada espècimen, independentment de la resta. Voler ignorar aquesta realitat, en nom de "sentiments elevats", o de qualsevulla idea o teoria, és negar la naturalesa humana.

Només es pot cultivar el sentit associatiu. Els homínids ja van descobrir que, a més de convenient, era necessari associar-se per a obtenir bones caceres. Potser la cridòria de la caça va iniciar l'estructuració de les cordes vocals per a crear el llenguatge.

Aquells col·lectius humans que aprenen a associar-se, són els que més i millor evolucionen i prosperen.

Aquell individu que exercitant l'intel·lecte aprèn a combinar pensament i sentiment en dosis adequades, és el que més bona aportació fa a la col·lectivitat, i a al seu propi desenvolupament per a obtenir més satisfacció de viure.

A més cultura, vida més intensa, en totes les circumstàncies, fins el punt que aquestes resulten, en bona part, dependents de la cultura de cada individu. I això per ésser universal, és el que fa que la cultura sigui una: aquella que porta a major evolució.

Es pot continuar parlant de "cultures diferents". Els més perjudicats d'aquesta perversió expressiva, són els que tenint cultura escassa, arriba a creure que la seva només és diferent. L'estímul per a prosperar en l'evolució és així capolat...

.....

LA CREACIÓ DE COL·LECTIUS HUMANS.

Des dels inicis més remots de presa de consciència, els humans han ideat infinites formes associatives. La complexitat dels acords per a viure en la societat així creada, ha derivat a la democràcia. Inventat el terme a Atenes, en llarg procés més que mil·lenari, des de llavors tothom ha volgut ésser demòcrata. Però la naturalesa egoista de cadascun dels demòcrates ha pervertit la paraula. Ja va néixer pervertida: els atenencs més demòcrates, aquells que van inventar el terme i el sistema, acceptaven una democràcia en la qual hi cabien els esclaus.

La democràcia actual que ha de regular contractes entre humans que formen col·lectius de centenars de milions d'individus, ha d'ésser necessàriament representativa. La qualitat dels representants, sigui un President de Consell d'Administració d'una S.A., o el President d'una gran Federació, o Consellers especialitzats, determina l'èxit o el fracàs de les respectives associacions. Per tant l'elecció encertada dels representants és essencial per a que l'associació funcioni.

En els grans col·lectius d'Estats, no hi ha elements de judici en els electors, per a seleccionar els representants i per això el distanciament entre la ciutadania i els representants s'ha consumat. Hi ha culpa per a que així hagi sigut. Però no són culpes personals. La culpa és del sistema: manca escola; manca coneixement en els representants; manca coneixement mutu entre representants i representats.

Per altra part, les eleccions periòdiques no són sistema adequat ni suficient per a establir control ni crítica de l'acció de govern. I la representació convertida en propietat de governants i opositors, malgrat que entre ells es facin molt difícil la vida i el treball de gestió, no ha evolucionat

com han fet els ciutadans. El divorci entre aquestes parts, és a causa de dos processos evolutius divergents: endogàmic el dels governants i tremendament conservador de forma i fons; exogàmic i constantment renovant-se per la cultura que augmenta i es generalitza entre els governats.

Hi havia més matèria i contingut conceptual al Senat romà, en la República i en l'Imperi, del que ara hi ha als parlaments més democràtics. Hi havia més iniciativa i passió a la Convenció de la Revolució francesa, del que ara hi ha a la Convenció que redacta la Constitució de la Unió Europea, l'objectiu de la qual és assegurar que res canviï, perquè a Europa no hi ha objectius europeus. Només n'hi ha de nacionals. I les nacions o Estats, sense entendre que al marge dels seus objectius, el món ha canviat i reclama objectius per al món actual, un món inter comunicat que reclama una ordenació apropiada a la inevitable convivència de ciutadans i ciutadanes, diferents en tots els nivells: econòmics, polítics i culturals.

Els Estats europeus aferrats al passat actuen com sempre: intenten assolir la convivència de les diversitats anul·lant la diversitat, i com sempre fracassen, perquè la diversitat està en la naturalesa de les persones, i en tots els seus col·lectius, començant per la família. És evident que no saben o potser no volen veure que el camí fàcil per a constitucionalitzar Europa, és reconèixer la diversitat indestructible dels col·lectius naturals que afortunadament Europa els té ben definits.

Per a possibles unions territorials que la globalització exigirà, la norma deurà ésser la mateixa, i allí on no existeixin aquests col·lectius naturals, hauran de crear-se. Com van fer als Estats Units, perquè quan major és un col·lectiu, més gran i profunda descentralització exigeix.

No és possible, ni convenient canviar el complex mental i sentimental, els caràcters de la gent, de les famílies, de les ciutats, de les comarques, dels Pobles, tots agents agents polítics naturals, que més tard o més d'hora hauran d'ésser la base de les grans unions planetàries fins arribar a la mundial. Aquells col·lectius que sense reconèixer-ho són Imperis, com Xina, Índia, CEI, i l'Islam, com a més significatius, i també els grans Estats, hauran de seguir la mateixa ruta marcada per al racionalisme, sempre respectuosos amb la naturalesa de les coses, grans o petites.

Trencar imperis residuals i grans Estats supervivències dels Imperis originals, no ha d'ésser per dividir les seves poblacions. Al contrari: ha d'ésser per a cohesionar-les mitjançant la voluntat d'associar-se voluntàriament. Això és ara la fórmula necessària.

La llibertat individual, base de bona convivència, es va assolint a través de la cultura. La mundialització humana és un procés continuat i imparable. I

igual que no és possible governar el món des d'un sol podi encara que sigui multi personal, en esglaons més baixos i fins arribar a comunitats que arriben a les familiars, no hi ha possibilitat d'entesa si no hi ha reconeixement de la llibertat d'acció dins d'un ordre preestablert. Un contracte tàcit, que en general són els que regeixen les famílies. I contractes escrits per a tota mena d'altres col·lectius, amb les condicions clarament exposades, quan més prolixament millor.

Els acords entre Presidents d'Estat o de Govern d'Estat que relativament es coneixen poc, han d'estar condicionats al coneixement mutu que els ciutadans d'Europa vagin adquirint. Y és més fàcil que es produeixi entre col·lectius petits que haurien d'ésser les comunitats naturals, totes de petita dimensió, i bons referents per a relacionar-se.

Aprendre a conviure, és aprendre a viure socialment, aprendre a associar-se des de la base...

.....

EL LLENGUATGE I L'ANSIA D' IGUALTAT.

La demagògia no solament ha pervertit el sistema polític en totes les diversitats de governació. Com sigui que l'atribuir qualitats a una persona o col·lectiu és més que gratuït, gratificant, l'elogi del que és o no és elogiable es generalitza.

En aquesta tendència, hi ha lingüistes que assegurin que tots els llenguatges tenen les mateixes qualitats y que tots poden expressar qualsevulla idea o comunicació. L'evidència de que la realitat és totalment contrària, no necessita argumentació. La insuficiència dels més de dos cents llenguatges bantu de l'Àfrica negra, profundament emparentats i tots aglutinants, ho mostren amb claredat meridiana.

La resposta dels lingüistes a aquesta realitat, és que "potencialment" els llenguatges són iguals. Aquesta és una manifestació d'extraordinari darwinisme. Efectivament és així, potencialment totes les llengües evolucionant poden assolir les màximes qualitats. Com les persones, i cada part d'elles.

Si abans no són eliminats per llenguatges de colonitzadors o hostes parlant llengües de flexió, qualsevulla llengua bantu pot assolir un nivell de qualitat i d'aplicació universal.

Si, per exemple, les circumstàncies concentrassin els humans a l'Àfrica i adoptessin per necessitat un bantu, i es produís després un procés evolutiu ,

creant acadèmies d'aquesta llengua, literatura diversa i tot un procés igual o paral·lel al desenvolupat a Euràsia; des de l'Índia fins els Urals, des de nord d'Àfrica i fins el Pacífic occidental, —o sigui, la immensa major part de la geografia del planeta—, on tots els llenguatges han evolucionat partint del sànscrit, la llengua del aris centre asiàtics que amb els llibres veda la van portar a l'Índia a través dels seus sacerdots bramans, i per els emigrants aris a tots el racons de la geografia esmentada: en aquestes circumstàncies un bantu, el menys evolucionat, podria convertir-se en la llengua universal. Canviaria la seva morfologia, o possiblement ni això seria necessari.

L'exemple proposat no és possible sense que hi hagi una nova glaciació que obligui a emigrar al sud els europeus.

Una altra proposta més versemblant seria que el llenguatge xinès, aquest mono sil·làbic, en una evolució perfectament imaginable, a partir de l'esclat econòmic que l'injuriat "mercat" —allí occidor d'idees comunistes tan recentment abandonades— propiciés a Xina camí a un procés com l'iniciat al Japó, de reconversió idiomàtica passant-se a l'escriptura alfabètica i abandonant la d'ideograma, el llenguatge xinès igual com qualsevulla altre, podria superar tots els altres ara més evolucionats.

Aquesta hipòtesi, ja no és tan impossible, puix que tenint en compte la facilitat d'adaptació dels xinesos a tecnologies com la informàtica, entra en possibilitat un llenguatge derivat del xinès, amb transformació total en base a l'ideograma, l'alfabet i la informàtica. Naturalment que transformacions semblant s'estan produint en tots els idiomes vius, particularment en l'anglès, i és de suposar doncs que l'idioma universal acabi essent-ho un dels actuals de flexió.

Però està clar que totes les hipòtesi giren entorn a l'evolució. No seria suficient una evolució molt gran a la Xina per a canviar el lloc del desenvolupament cultural. Seria necessari que l'evolució a Occident es paralitzés, cosa no impossible, per a donar lloc a aquesta substitució de valors.

En la barbàrie els llenguatges s'imposaven i evolucionaven darrera de les victòries guerreres i ocupacions d'espais de la Terra. En la civilitat continuen evolucionant, però darrera dels avenços científics i tecnològics, i conseqüent potència econòmica. En aquesta competició no és descartable que el mono sil·làbic xinès sigui l'escollit en el futur d'un segle, com l'idoni per convertir-se en universal. El liberalisme econòmic pot portar el polític, i pot remoure el formidable col·lectiu xinès. I segur que així serà si Occident es dedica a resar i els xinesos a treballar. Un o més segles, no són res dins d'un procés de durades comptades per milers de milions d'anys.....

.....

ENSENYANÇA I EDUCACIÓ.

Menys que una teoria, el creativisme és una creença nascuda de la manca de coneixement dels primer pensadors sorgits a mesura que anaven prenent consciència a través d'un esforç intel·lectual tremend, donat que aquells antecessors no tenien punts de suport per a les seves elucubracions.

Sorprèn que després de milers d'anys, persisteixin moltes creences sense canvis substancials. I més sorprenent és que el mitjà de crear cultura, l'educació, que és el més gran factor d'evolució, es mantingui, i fins i tot retrocedeixi a estats anteriors a l'actual nivell de coneixements assolit per la humanitat.

Creure, ha suposat descarregar tota la responsabilitat del humans traslladant-la a un Creador. Conèixer i saber, responsabilitza de l'evolució a cada espècimen humà, que en un sincretisme continuat i colossal, ha culturitzat a una immensa part de la humanitat.

L'observació d'aquesta realitat, porta inevitablement a l'evidència de sincretismes sobre posats, que en el seu conjunt representen la Civilització establerta, desigual però global que hem assolit.

L'evolució creadora, existeix allí on hi ha les condicions físiques i químiques adequades. Es paradigmàtica la creació d'espècimens humans, partint de dos elements primaris microscòpics, les dues cèl·lules germinals dins de l'entranya femenina. I en paral·lel en un altre ambient, el de la Terra i en el seu temps de fertilitat, la creació de vida, inclosa la dels humans. I en continuïtat, dins de cada humà, la combinació dels sistemes genètic i nerviós central, creant la consciència en aquests éssers, dotant-los de la facultat descoberta indirectament per un gran creient, Mendel: la de traslladar la consciència per herència irrevocable i irrenunciable a cada ésser humà creat.

Aquest sincretisme creatiu que té efectes en totes les activitats vitals humanes, funciona meravellosament a través de la pròpia funció, de cada part i de la del conjunt. Si no hi ha funció apareix l'atròfia.

Éssent la funció la que desenvolupa fisiologia i consciència, i crea capacitat per a viure més o menys intensament, ens porta a preguntar-nos com existeix el cinisme —ara creixent més que mai. La resposta bé podria ésser que els humans, únics ésser intel·ligents, també són els únics que no saben per a que han sigut creats, puix que els altres ja no es fan la pregunta.

Possiblement la manca de resposta a la finalitat del viure humà, hagi

sigut factor de creació de creences religioses. Hi hauria així dos succedanis de resposta: les del místics que haurà sigut satisfactòria per a la immensa majoria d'humans que en han precedit i molts dels romanents encara; i la dels clínics que amb la seva actitud justifiquen la idea d'intrascendència del viure.

Aquesta situació aparentment kafkiana té a veure amb la meditació filosòfica europea, especialment centre europea, amarada de transcendentalisme torturador de ments, fins que la teogonia va iniciar la seva decadència provocada pel racionalisme neo darwinian responent a l'altra pregunta de com hem sigut creats. La naturalitat de la resposta obtinguda, fa preveure també que a l'espai tot just començat a explorar, hi ha raons naturals que expliquin total o parcialment el perquè de la vida conscient. Un Univers sinó infinit, infinitament desconegut per la seva dimensió, seria increïble sense altres formes de vida intel·ligent que la dels humans terrícoles.

L'agnosticisme ara, ja només té lògica relacionat en aquesta manca de resposta natural a la pregunta del perquè i per a què vivim. I serveix per enfrontar-se al dilema entre viure intensament o superficialment, que és igual a dir, amb la màxima o amb la mínima consciència possible. I la consciència en definitiva és saber. No existeix cap de les dues coses separadament.

Els nostres antecessors adquirint consciència i fent possible la vida que ara sofrem i gaudim, no ho feien per a llegar-la a nosaltres. No podien ni tan solament intuir-nos. Ho feien perquè la seva naturalesa els obligava. El seu genoma diferenciat, que junt al sistema nerviós central els ha donat consciència ha funcionat al marge de voluntats. Nosaltres continuem en la mateixa línia, però en la mesura que la consciència augmenta, adquirim major responsabilitat utilitzant-la, i posant-hi intencionalitat. El més bo del sistema, és que amb intenció o sense, sincretisme a sincretisme, ja sense crear nous òrgans ni sistemes fisiològics, es va creant una cultura a través de successives civilitzacions, allunyant-nos de la vida bestial i anant a una altra vida que ignorem com serà, però indubtablement més interessant. Una ruta que sense estar impresa en cap mapa seguim inexcusablement.

No és anecdòtic que dins d'aquest gran moviment civilitzador, uns humans hagin avançat més que altres. Podem pensar que els més avançats, siguin superats per altres ara endarrerits. La història ho mostra repetidament, en la successió de civilitzacions que superant-se unes a altres marquen la progressió que en general els humans gaudeixen com a característica essencial de la seva naturalesa. Fins i tot és clarament perceptible que

determinades fases civilitzadores hagin originats no solament parades evolutives, sinó també regressions. Són les que marquen la manca de responsabilitat d'un humans vençuts per la peresa de funcionar en uns o altres òrgans o sistemes.

Deixant apart aquells col·lectius endarrerits per causes ben establertes de caràcter medi ambiental, i que poden dinamitzar-se a causa de possibles canvis en l'ambient terrani, tan canviant al llarg dels seus cinc milers de milions d'anys passats, hem de considerar les regressions o aturades en l'evolució de determinats col·lectius, que són causades pel fet que les evolucions ja han sigut obra dels mateixos humans, deslliurats dels processos naturals forçats per la pròpia naturalesa de la Terra. I és que junt a la consciència s'ha creat voluntat humana individual, i sumes de voluntats que s'han convertit en voluntats col·lectives. En definitiva: els humans ara són responsables de sí mateixos. I quan més evolucionats, més responsables.

Conseqüentment, els ritmes progressius d'evolució son a causa de l'acció dels propis humans en general, i de cada col·lectiu en particular.

El moviment nomenat globalitzador, comporta necessàriament moviments aglutinants de col·lectius menors. Hem vist que la desfeta dels Imperis, i les dificultats actuals dels Estats per a subsistir, obeeixen sempre a haver perdut las condicions necessàries per a forjar noves fórmules de convivència. Ara la fórmula necessària, és aquella que reuneixi condicions adequades per a crear un ordre mundial necessari per a normalitzar el moviment en poder d'iniciatives particulars, des d'individuals a relativament petites empreses mercantils i també organitzacions més o menys ben intencionades, més o menys cànides i caritatives, a col·lectius polítics amb visió més ampla de la que poden abastar els interessos concrets de tipus mercantil.

Entre l'individu i la humanitat en bloc, col·lectius com l'uropeu són els adequats per a coordinar el món global.

Europa té la responsabilitat d'evitar ser un col·lectiu arraconat dins del procés d'unió mundial. Hauria de funcionar una voluntat col·lectiva. Res sinó l'educació pot fer que això es produeixi. I l'educació actual ha donat el resultat d'una jovenalla digne del mestre Epicur. Exactament el model oposat al necessari.

Els humans perden facultats per senectut. Els col·lectius, per cadena hereditària no estan obligats a envellir mai. De fet els súper col·lectius que representen les civilitzacions, tots han envellit fins ara. La consciència assolida a Europa ha de permetre un estudi analític de la situació, que trenqui aquesta constant, que no obeeix a cap llei divina ni natural, sinó que s'ha

creat per causes conegudes que admet rectificacions. En l'educació resideix el factor essencial de les actituds positives i negatives per influir en el desenvolupament de la cultura.

Malgrat hagin perdut poder creatiu totes les civilitzacions anteriors a la que ara estem vivint, han deixat herències, també positives i negatives. La grega romana, en un sol individu, Aristòtil, reuneix aquesta doble faceta. La seva erudició assolida per l'esforç personal recollint herbes i creant divinitats, pensant polítiques i meditant models de civilitat on cabien les discriminacions més odioses als nostres ulls, però que en una llampada clarivalent extraordinària en el seu temps, destria entre educació i ensenyança; entre el poder del pensar —donant a aquesta segona facultat el valor definitiu de l'educació—, i l'erudició en qualsevulla de les seves vessants. En la seva acadèmia no hi cabien professors i alumnes, sinó mestre i deixebles.

Dos mil·lenis després, al nostre país, el poc recordat Carles Pi i Sunyer, formant equip amb el Doctor Soler i Damians —el seu Comissari d'Educació Física i Esports—, en plena guerra continuaven en un projecte d'escola on mestres i deixebles havien de cultivar abans que tot la capacitat de pensar, des de la qual, deien, les aptituds dels catalans podien superar la servitud cultural imposada políticament que havia desvirtuat el caràcter laboriós, propi de gent forçada per l'ambient pedregós del país, i meditatiu propi de gent forçada a sofrir domini secular per part de Pobles de pas o d'assentament.

La mirada posada en els "sokols" contemporanis a Tomàs Masaryk a Txecoslovàquia, i als boy scout anglesos, superant en profunditat a la secció escolta catalana de boy scout i als escoltes promoguts per l'església, els Minyons de Muntanya, i també el resultat de la seva unió temporal d'ambdues organitzacions, van crear el Clan Escolta Monitor, nom triat per als mateixos monitors, innocent però d'intenció transcendent.

En aquella tercera dècada del segle passat la genètica era reduïda a l'estudi de la transmissió hereditària, i poc més. En els mateixos temps del primer terç del segle vint, els efectes de l'evolució tecnològica que encadena l'electricitat, l'electrònica, la informàtica i la televisió, eren pràcticament evanescents. I així i tot existia una idea insistent en distingir entre ensenyança i educació, separant-les per a estandarditzar l'ensenyança i singularitzar l'educació. Els mitjans merament mecànics feien difícil el sistema, però no impossible. La guerra va malmetre aquell projecte prometedori, més revolucionari que el de la Institución Libre de Enseñanza,

que tot i essent menys ambiciosa, va influir en bona part, a l'adveniment de la República.

Al segle vint i un, no s'ha reprès cap projecte ni estudi per a transformar l'ensenyança i l'educació. La tecnologia actual permetria que tots els estudiants del món puguin gaudir de professorat excepcional. Vídeos lliçons posades al dia rigorosament, produïdes i distribuïdes a tots els àmbits de l'ensenyança, amb tècniques susceptibles d'evolució vertiginosa, haurien de permetre allisonar magistralment tot l'alumnat, en adaptacions a tots els nivells culturals assolits a qualsevulla lloc de la Terra.

El que continua sense possibilitat de canvi de sistema — ara quan es necessita més que mai educar al marge de la família enormement forçada per l'estalvi de temps i per l'economia—, és el cultiu de mestres, que al seu torn cultivin els deixebles. L'economia extraordinària en professorat a tots els nivells de l'ensenyança, permetria folgadamente crear la quantia de mestres necessària per a que, al marge de l'aspecte sentimental reservat a la família, l'educació superés la formació que antigament i fins ara la família podia donar.

Els mestres creats amb especialitzacions per esglaons d'edat, per atenció als deixebles de tres a sis anys; de sis a vuit anys; i de nou a onze anys, i amb el nombre mínim possible de deixebles en cada aula; programes experimentats que permetin la classificació dels deixebles segons aptitud per a la síntesi, l'erudició, o l'acció; cultivant en els primers la imaginació, en els segons la metodologia, i en els tercers la reflexió; sempre d'acord amb pares o tutors exercint persuasió per a inclinar els deixebles vers aquelles activitats on segon les indicacions de formació, estiguin més dotats; simultanejant l'educació amb l'aprenentatge d'idioma universal i matemàtiques analítiques de grau corresponent a cada cicle escolar; amb pràctiques de dedicació a una o més activitats d'entre les seleccionades per les voluntats de mestre, família i deixeble.

Tot això des del tres anys a la sortida de les guardaries on ja s'iniciaria ensenyança; fins els onze anys en aules mixtes; a partir dels dotze anys, en aules separades, permetria lliurar a segona ensenyança deixebles que passarien a ser alumnes en un vuitanta per cent del temps, i mantenint contacte amb el Mestre corresponent, en una vint per cent del temps d'escolaritat.

Per altra banda, junt a una llibertat absoluta per a elegir entre ensenyança pública o privada —aquesta darrera a costa de la família—, unificar les matèries objecte de puntuació en exàmens, per totes les ensenyances que cada país estableixi, realitzant-se aquests exàmens en locals on convergeixin totes les escoles, que també en llibertat total puguin

establir plans d'estudi propis, però amb el punt de mira de que els exàmens versaran a prop de les matèries que l'Escola Pública determinaria en cada curs en un Centre creat per a aquesta finalitat, i per a establir nous plans d'estudi any a any, i sempre de laicitat estricta.

L'accés a l'ensenyança secundària requeriria un examen d'aptitud a tots els deixebles, provenint d'escoles privades o d'escoles públiques. Aquells que no hagin assolit el nivell cultural assenyalat per l'ensenyança primària, haurien de seguir un o més cursos preparatoris per a accedir a l'ensenyança secundària.

Serien mestres i deixebles de tres a onze anys, que reunits en tres aules separades, conviurién durant períodes triennals, a l'estil dels antics i desprestigiats mestres que tants ciutadans de pro van forjar. Però dotats de materials i mitjans inimaginables setanta anys enrera.

Els exàmens serien continuats dia a dia. Enregistrats els resultats en un historial desenvolupat per el mestre, i controlats per pares o tutors fins a la majoria d'edat del deixebles, i cada alumne a partir dels dotze anys.

A la segona ensenyança, només una assignatura d'humanisme amb temàtica d'actualitat impartida per el Mestre per a mantenir la continuïtat de mestratge fins acabat el període secundari, dins del qual tindria cura de l'historial dels deixebles, reservats per a ells mateixos o els familiars fins a la majoria d'edat, que marcarien no solament la seva avaluació personal com estudiant, sinó també les aptituds adquirides per a unes o altres dedicacions, de manera que els donaria la possibilitat d'elecció de la carrera universitària a cursar.

La reforma universitària consistiria principalment en crear noves carreres adaptades a les transformacions socials. Així a més de crear plans d'estudi contínuament com en l'ensenyança primària i secundària, crearia, suprimiria o aprofundiria l'estudi de disciplines diverses.

En lloc preeminent normalitzaria una Universitat dedicada a crear ecòlegs. Fa setanta anys, malgrat existir l'ecologia amb nom i significat propi des de l'any 1868 quan Ernest Haeckel va idear la disciplina, no era present en la ment del pedagogs i menys en la dels polítics. La diversificació temàtica de l'ecologia s'ha realitzat en les darreres dècades del segle vint, predominant la idea "ecologista" del manteniment dels ecosistemes, sense incidir convenientment en l'ecosistema humà.

I és en aquest aspecte on pot tenir una aplicació més sobresortint. Infinitat d'activitats dels humans han sigut normalitzades per facultats universitàries en el segle vint. La més decisiva, la de governar els col·lectius

polítics humans en qualsevulla de les seves formes existents, ha restat al marge de tota normalització. Les escoles especialitzades per la creació de diplomàtics o administradors, no han sigut ni són elements útils per crear governants.

A la selecció de caràcters humans que l'escola aristotèlica de mestres i deixebles proporcionaria, una Universitat que normalitzi l'activitat concreta de la governació de col·lectius, és absolutament necessària.

La governació dels col·lectius existents, està a les mans de professionals de tota mena d'activitats. Cap però amb estudis específics per a dur a terme la seva labor. Una labor probablement la més difícil de totes, però en tots cas enormement transcendent, i que per manca d'iniciativa i de voluntat dels mateixos governants, pot caure i cau sovint, damunt de persones poc o gens idònies per a realitzar-la.

Mentre això succeeix, la ciutadania governada evoluciona constantment. Ara és evident el divorci entre governants i governats. Molts ciutadans de totes les capes socials i intel·lectuals, posseeixen criteris més ajustats al temps que vivim, que molts dels governants.

L'esforç vital de polítics i governants ha d'ésser extraordinari. Sense excepció, en particular els màxims responsables, caps de govern, una o dues legislatures causen estralls en la seva aparença física. I la recuperació és evident quan han deixat d'exercir.

Què origina la manca de voluntat dels governants —els únics que tenen poder per a canviar aquesta situació—, perquè no es mobilitzin, i sense perdre cap prerrogativa de les que gaudeixen, ni posar en perill la seva posició personal, tinguin la iniciativa per fer que els que inexorablement hauran de substituir-los siguin persones idòniament formades?. Possiblement la resposta sigui d'una simplicitat increïble: el tràfec desordenat de la seva activitat diària els en priva, i quan tenen temps i disposició per fer-ho, han perdut el poder per a realitzar el canvis necessaris.

La governació devora els governants. Excepcionalment sorgeixen persones que resisteixen física i mentalment la situació, però aquesta mateixa situació fa impossible que la seva intervenció pugui ésser positiva.

La qualitat necessària per exercir govern, es la de gran poder de síntesi. Possiblement els polítics majoritàriament la tinguin o l'adquireixin en l'exercici dels seus càrrecs. És necessari pensar com serien aquests mateixos polítics, si en la seva formació escolar, després d'haver-se detectat aquesta qualitat se l'havés cultivat, i després l'estudi de les disciplines adequades culminessin la creació de persones aptes per a la direcció. No solament de governs i de totes les seves dependències. També en tota activitat, particularment

l'ensenyança i l'educació són necessàries persones cultes i imaginatives. Mestres (didaskalos a Atenes), formant mestres en cadena infinita. (Què no hauria sigut Aristòtil amb el saber d'un catedràtic actual?)

La idoneïtat de persones amb capacitat de síntesi i d'inventiva, seria doncs revolucionària. Una revolució pendent des d'Aristòtil. Però el canvi educacional no seria només per crear directius. Evidentment el sistema que en lloc de crear-los per mètode els destrueix quan espontàniament apareixen, és un mal sistema. El canvi reportaria un reestudi de la política en general.

La racionalitat científica aplicada a la tecnologia, permet crear persones que sense tenir facultats especials de síntesi, son magnífics ciutadans útils en tots els camps d'activitat. Una educació que el mestratge actuant des de l'edat més primicera, inculqués valors que a més de racionals fossin convenients: habitud al treball; respecte als altres; actitud sexual responsable; recerca del gaudi per factors convenients a la col·lectivitat de cadascú i al mon en general; conscienciació de que el motor propi de cada humà, és el gaudi, però que és inevitable el contrapès del dolor per a assaborir-lo; que egoisme no és racanerïa, i promou generositat; que honestedat no és grisor d'abstinències, sinó font de gaudis superiors als de l'hedonisme...i veritats in comptables que poden redreçar totalment la deriva dels humans vers la bestialitat primària del viure sensual, desproveït dels valor que l'evolució de l'intel·lecte ha creat. O sigui: fer que el mimetisme de la infància serveixi per a continuar l'evolució positiva del humans.

Europa, conscientment o no, és on més l'hedonisme frena l'evolució positiva. Es pot assegurar que la racionalització de l'escola, pot fer més per a crear un col·lectiu europeu, que la constitució més encertada, si aquesta no està feta precisament per redreçar la formació dels europeus...

.....

EL SISTEMA.

En tot moment, els humans viuen cruïlles de la història, sempre transcendents en les seves conseqüències. El món viu avui una situació contradictòria: tot i que un gran nombre de persones i de Pobles han assolit un benestar indiscutible, no tant sols els qui no l'han assolit, sinó també els més afortunats econòmicament i culturalment, senten una insatisfacció i uns temors

imprecisos, conscients que hi ha grans i profunds defectes en el món actual. Sembla com si la naturalesa de la Terra i la dels seus habitants conscients estiguessin a la mercè de forces ocultes superiors a les que tenen els humans en el seu conjunt.

És el sistema que han creat, allò que falla. Amb tota seguretat, no hi haurà un futur millor sense un canvi en profunditat d'aquest sistema. Un canvi que es produirà tard o d'hora, per la pròpia força de l'evolució humana, tot i que els qui avui encarnen aquest sistema tendeixen a mantenir-lo i a frenar la seva transformació. És possible que el canvi de sistema no sigui una condició suficient per superar les contradiccions d'avui, però és en qualsevol cas una condició necessària. I no és suficient assenyalar les contradiccions del sistema. Es urgent posar base per a establir-ne un de diferent i apropiat a l'actual estat de la Terra, humanitat inclosa.

A Europa, lloc on la contradicció entre benestar i insatisfacció es mes manifesta, el signe de la qual pot ser molt bé un desfasament entre l'evolució cultural de la seva ciutadania, front a la morosa evolució del sistema, que mostra clarament com la porta pel camí de la decadència. La insistència assenyalant que aquest es el camí erroni que Europa segueix, es suma a la de molts pensadors del món, igual de països que continuant evolucionant amb més dinamisme, com per part d'altres que encara estan en pitjor posició per a incorporar-se a la moderna corrent tecnològica i científica, però que mostren un fons voluntarios de progrés, que en definitiva es el factor essencial per a assolir-lo.

Una mostra de manca d'imaginació, i potser de valentia necessària, esta en la proposta d'una Constitució per a la Unió Europea, en la qual no hi ha absolutament res que la distingeixi de les constitucions de sempre, al contrari: mai n'hi ha hagut una de tant complexa i inoperant com aquesta. L'anterior Convenció francesa —es significatiu el nom donat a la cambra que ha redactat aquesta Constitució— fou la mes discutida de totes les que hi han hagut, i això a la sortida d'un regim absolutista. L'actual ha sortit d'una negociació secreta entre un nombre desmesurat de ponents, i això en una situació en la qual la democràcia comença a donar senyals d'ésser-ho realment, i sense intervenció de cap mena per part dels que son realment l'exponent de la democràcia: els electors.

Es ridícul que no hagi sigut considerada una simple labor de recollida de dades a prop de les Constitucions Federals existents al món, i les esmenes que les actualitzen.

Assenyalet succintament:

A) ORGANIGRAMA.- En lloc de l'intricat bosc d'un articulat propi de temps passat comptat per segles, considerant que la Unió demana una gran simplicitat i claredat conceptual per a ésser entesa per un centenars de milions de persones no constitucionalistes, s'establirien els quatre nivells de governació naturals: municipis; comarques; estats; i governació federal.

Es proposa que els quatre nivells d'administració tinguin tots la mateixa estructura i el mateix nombre de departaments, de forma que esdevinguin en la pràctica quatre governs paral·lels perfectament coordinables i amb les seves competències respectives. Dins de cada departament o ministeri existiren diverses comissaries específiques, adaptades a les competències de cada nivell de l'administració, segons l'esquema següent:

PRESIDÈNCIA.- Amb Comissaries Demografia-Migració.

VICEPRESIDÈNCIA.- Amb Comissaries calcades a les de Presidència.

ECOLOGIA.- Amb Comissaries de Cultura – Educació i Ensenyança –
I+D – Universitats – Ecosistemes.

ECONOMIA.- Amb Comissaries de Pressupostos – Finances – Política
Fiscal – Agències Tributaries – Fons de Cohesió.

BENESTAR.- Amb Comissaries de Família – Medi Ambient – Atenció
Pobresa – Fundacions – Societat Civil.

JUSTÍCIA.- Amb Comissaries de Codis – Tribunals – Política
Penitenciària.

FOMENT.- Amb Comissaries d'Obres Federals – Obres Estatals
Turisme – Silvicultura.

DEFENSA.- Amb Comissaries d'Exèrcit de Terra – Ídem Marina -
Ídem Aire – Destacament Estatals – Policia.

EXTERIOR.- Amb Comissaries de Relacions internacionals – Ídem
Ínter-Estatals – Ídem Inter-Comarcal – Ídem
Inter-Municipals.

PRODUCCIÓ.- Amb Comissaries d'Energies - Indústria – Comerç –
Ramaderia i Pesca – Mineria – Transports.

SANITAT.- Amb Comissaries Atenció Mèdica i Hospitalària –
Educació Física i Esports.

TREBALL.- Amb Comissaries d'Ocupació - Relacions sindicals i
Patronals – Funcionariat.

En grans ciutats, subdividides les Comissaries a càrrec de funcionaris. En petites localitats, cobrint cada càrrec un, diversos o tots els departaments.

COMISSIONS INTER-ESTATALS.- Constituïdes per els titulars de cada departament, i actuant per a dirimir en els conflictes de competències en els nivells de ganivet de govern i parlaments respectius; en els conflictes entre Estats, i entre aquests i la governació federal.

COMISSIONS INTER-COMARCALS.- El mateix sistema per als nivells inferiors de governació.

COMPROMISSARIS.- Amb categoria ministerial, o equivalent. Amb portaveus de cada nivell de governació a la Cambra o Parlament de nivell superior.

AGENCIES ESPECIALS.- Residus, aigua etc.

A partir d'aquest organigrama els reglaments i Constitucions desenvolupats i ordenats per departaments i Comissaries corresponents.

Cadascun d'aquests nivells d'administració inclouria també l'existència dels Compromissaris. Aquests compromissaris serien els encarregats de representar el seu govern en el Parlament d'àmbit immediatament superior: així hi hauria compromissaris dels Ajuntaments que els representarien a les comarques, de les comarques als Estats i dels Estats al Parlament Federal. La seva funció seria aportar l'opinió i els vots de l'administració a la qual pertany en la presa de decisió en l'àmbit de nivell immediat superior.

B) COMPETÈNCIES.- Determinació de competències per a cada un dels nivells de govern. Ajuntaments-Cambres Comarcals-Parlaments Estats o Parlament federal.- Màximes atribucions a les Cambres Comarcals i als Parlaments, unicamerals. En cada nivell de competències, responsabilitats i competències exclusiva, compartida o delegada.

Determinació de competències de tots els càrrecs als seus nivells corresponents. Executiu federal fort, controlat únicament per les Comissions Inter Estats, en tot el que estigui relacionat en Política Internacional i Defensa, i en la intervenció compartida amb els Estats, en Economia i Ecologia.

La resta de competències, responsabilitat de les governacions estatals, en tot el que estigui relacionat a l'àmbit estatal.- Id de Id. Per a les governacions comarcals i municipals, amb ample autonomia d'acció legislativa i executiva en cada nivell.

Les competències de cada nivell de governació, seran iguals en tot l'àmbit federal. El text pot diferir entre Municipis, Comarques i Estats. L'harmonització entre tots els Agents de governació, particularment entre els Estats, ha d'ésser voluntària, i en començament es pot acceptar fins i tot que existeixin contradiccions entre uns i altres, mentre tots aconsegueixin un Reglament Bàsic Federal, que apart les normes de funcionament, determinarà normes generals dels departaments de Política Internacional, Defensa, Economia i Ecologia.

C) ELECCIONS.- La renovació del Sistema, seguint un perfeccionament de la democràcia, reposa e l'elecció de càrrecs.

— Eleccions úniques, generals i per sufragi universal en dates pre determinades cada cinc anys. Normalització de consultes plebiscitàries entre períodes electorals. La participació en les eleccions generals és obligatòria, sense altres sancions que la pèrdua de drets polítics en l'àmbit municipal de residència. Dret a vot amb valor determinat per a edats de setze, i divuit anys. Dret a ésser candidats segons edats per a cada nivells de governació. Llibertat d'afiliació a Partits Polítics o Associacions estables o circumstancials per a participar en les Eleccions.

—En les Eleccions Generals, es dirimeixen tots els càrrecs en els quatre nivells de Governació. Tots els partits o Associacions poden presentar candidatures per a tots els nivells de governació, o limitar-los a un sol nivell.

En aquestes eleccions quinquennals, les candidatures tenen dues seccions. D'una banda, els electors escullen alcalde i tinent d'alcalde; presidents i vice-presidents i compromissaris, per als diversos nivells de l'administració. De l'altra, escullen els càrrecs de representació: regidors i diputats. A partir dels resultats a cada municipi es constitueixen els Ajuntaments. Un cop constituïts els Ajuntaments, a través dels compromissaris i dels vots que aportin, es constitueixen els governs superiors, de forma progressiva: comarcal, estatal i federal. Aquest procés ha d'estar completat en un mes.

En l'àmbit municipal, quan un partit obté la majoria dels vots, queda convertit automàticament en Grup de govern, mentre que el segon en nombre de vots esdevé Grup d'oposició. La resta de les candidatures poden adherir-se lliurement i per negociació a un o altre, per tal que en el conjunt de la legislatura estigui clarament establerta la relació entre govern i oposició i per evitar la fragmentació i la multiplicació de partits. En cas que no hi hagi

majoria absoluta, caldrà un procés de negociació de càrrecs i de programes —però amb la condició que la reordenació del programa només podrà afectar a l'àmbit en el qual es produeix la negociació—, fins que s'arribi a la constitució també d'un Grup de govern i un Grup d'oposició.

La presentació de candidatures a les eleccions obliga a presentar programes per a cada àmbit de govern, que han d'incloure un projecte de pressupost per al primer any de la legislatura. Els programes contemplaran tots els àmbits de governació. Els programes seran d'acompliment obligatori i qualsevol canvi que s'hi vulgui afegir o suprimir necessitarà l'acord de l'oposició o obligarà a un plebiscit.

El desenvolupament de les responsabilitats polítiques exigeix persones formades, competents i amb ple criteri. No hi ha potser cap sistema objectiu i universal per distingir aquestes persones, però sí que hi ha un element objectiu, que és l'edat, que ens permet alguna aproximació. Seria desitjable que els càrrecs públics tinguessin una formació específica en una Alta Escola pròpia i es podrien establir edats mínimes per a l'assoliment dels càrrecs principals.

L'objectiu d'aquestes transformacions profundes del sistema serien renovar la política i els polítics i evitar que aquests esdevinguessin presoners de la demagògia, incrementant la seva credibilitat i la confiança per part de la població.

D) Normatives sectorials: Ensenyament i Cohesió

El projecte constitucional Europeu hauria de contemplar també normatives específiques en alguns sectors especialment important. Només a tall d'exemple, es poden esmentar les normatives essencials en dos camps tant immensament importants i destacats com són l'Ensenyament i la Cohesió econòmica entre els diversos territoris.

Pel que fa a l'Ensenyament, tot i ser una competència compartida, serà obligat en tot l'àmbit federal impartir a les escoles un ensenyament laic, racional i científic, deixant a l'àmbit familiar o a les esglésies l'ensenyament de les religions. El govern federal dictarà una normativa educacional que servirà de marc a les legislacions de cadascun dels Estats, per garantir una adquisició general de coneixements i una evolució positiva de les realitats socials europees. L'ensenyament tindrà dues branques principals, la

científica i la que anomenarem sociobiològica, aquesta també ensenyada des d'una perspectiva científica i racionalista. Els sistemes d'avaluació seran comuns a tots els Estats i només seran vàlides les titulacions certificades en els exàmens realitzats a l'ensenyament públic.

Pel que fa a la Cohesió econòmica de tots els països de la Federació, es crearà una Comissaria Federal de Cohesió, depenent de la Comissaria de Pressupostos. S'establirà amb criteris objectius els Fons de Cohesió entre els diversos Estats i Comarques de la Federació, calculats sempre, tant a l'hora de recaptar-los com al de distribuir-los, en funció de les diferències de cada Estat i comarca amb el Producte Interior Brut personal mitjà de la Federació. Tot i així, existirà un topall, segons el qual el percentatge d'aportació als Fons de Cohesió no podrà excedir un determinat percentatge del PIB de l'Estat o la comarca. Les compensacions entre Estats i comarques només tindran vigència mentre existeixi un diferencial entre el PIB personal de la zona en qüestió i la mitjana europea superior al quinze per cent.

Per sota d'aquesta Agència federal, cadascun dels Estats regularà els fons de cohesió interns entre comarques, amb criteris semblants. Els Estats regularan també les formes d'ajuda als països pobres, d'acord amb la Federació, tenint present que l'objectiu és produir l'evolució econòmica i cultural, mentre que les ajudes a fons perdut eternitzen la situació descompensada. Els ajuts han d'estar condicionats a l'acompliment en els països que els reben d'unes polítiques bàsiques: control de la natalitat; creació d'empreses per part de la població nadiua; establiment d'escoles d'ensenyament laic i gratuït.

A partir d'aquest projecte europeu, es pot arribar a redactar una veritable Constitució Federal Europea, en nom dels Pobles d'Europa, organitzats en Estats, Comarques i Municipis. La sobirania recollida per aquesta Constitució, que s'aprovaria en un referèndum simultani a tot Europa, emana dels Pobles que la constitueixen, a través d'un pacte lliurement decidit per cadascun dels Estats membres.

Aquesta Constitució europea reservaria per al poder federal les competències exclusives en relacions exteriors, defensa armada i algunes competències macroeconòmiques, com són Pressupostos i Finances; establiria les competències compartides amb els Estats i deixaria la resta de les competències en mans de cadascun d'ells.

A partir d'aquí, cada Estat establiria la seva pròpia Constitució i, a la seva imatge, les comarques i els municipis establirien els seus reglaments.

Seria convenient una tendència a harmonitzar les Constitucions Estatals, però no per una imposició d'entrada a una unificació de totes elles, sinó a través d'un diàleg constant entre totes. Diàleg no solament de paraules: d'exemples i resultats segons el major o menor encert d'unes o altres.

Les diferències i fins i tot oposicions en la redacció de les Constitucions Estatals, no ha de privar una convivència en la diversitat. Els canvis han de venir pausadament. Per convenciment i no per imposició en nom d'un perfeccionisme que mai s'assoleix. L'apropament ha de venir poc a poc, sense violència, aquesta violència que ara existeix entre Estats i dins dels Estats actuals, que està demostrat no serveix per harmonitzar i unir, abans el contrari, ha creat enemistats i odis que no poden subsistir dins d'un projecte novedós d'Europa.

El Parlament Federal és el lloc on s'establiria el diàleg, i on a més de discutir la política de la Unió, cara endins i cara enfora, hi hauria l'intercanvi d'idees i projectes d'harmonització que amb tota la calma necessària, de manera natural entre associats per a un mateix objectiu, s'aniria realitzant.

La Constitució Federal, seria així resultat de l'harmonització de les Constitucions Estatals, i vindria de la mà del perfeccionament dels actuals Tractats. I és per això necessari que tots els acords d'associació, a tots els nivells, des del municipal al Federal, han de tenir una gran obertura de canvis d'horitzó.

Seria en cada període d'eleccions quan els Partits, per l'experiència rebuda en la legislatura anterior, farien les seves propostes per a la propera, per a introduir a les respectives Constitucions i Reglaments els canvis pertinents, que junt als programes d'actuació concrets, serien propostes a aconseguir estrictament.

I d'aquesta manera és com paulatinament, dins de cada Estat es podria assolir que governar sigui cosa de dos posicionaments perfectament compatibles: exercir els poders atorgats per als vots dels electors per una part al guanyadors dels comicis, i vigilar l'acompliment del seu programa, per part de l'Oposició.

Al segle vint i un, no és convenient actuar enganyosament violentant la veritat: la Constitució de la Convenció no persegueix crear Europa. Al contrari. Persegueix mantenir Europa amb totes les seves tares. Aquelles tares que les Constitucions dels Estats arrossegueu com herència dels Imperis que també volien una Europa Unida, però tots sense excepció, una Europa baix la seva directriu i voluntat.

La necessitat de la Unió Europea en molts aspecte iniciada, farà que sigui el que sigui el resultat dels referèndums per aprovar la proposta de la Convenció, finalment Europa s'uneixi realment. La qüestió a escatir no és si s'ha d'unir o no. La qüestió és determinar el temps, l'esforç i l'oportunitat de fer-ho, si continuant morosament empleant dècades i més dècades per a assolir magres resultats a través de l'unilateralisme de França i associats eventuals, o per sistema lògic i propi de països madurs, els seus Pobles, posseïdors d'una cultura política suficient per a elegir un camí més curt però segur, que com tots té els seus riscos, però que ha d'evitar-ne un: que la Unió es realitzi a temps inoportú, quan els vicis d'un eurocentrisme fora de lloc, hagi provocat la decadència d'Europa i sigui definitivament subsidiària d'altres blocs que a Occident i a Orient ja tenen un camí traçat: el EEUU., aprofundir el seu poder tecnològic; a Xina explotar la capacitat de treball de la seva imponent massa humana, conjuntada o no amb Japó, que en menor mesura reuneix les dues qualitats, massa humana apreciable amb capacitat de treball, i possessió de tecnologia moderna.

La reflexió és obligada, perquè faci el que faci Europa, aquests dos enormes blocs més que perfilats ja plenament en acció, van prenent velocitat de creuer, mentre Europa segura sense motiu, continua ancorada en un plàcid port rumiant el seu futur...

Al final d'aquest llibre inserim un text del que podria ésser una Constitució model per als Estats d'Europa. No la considerem utòpica. Només apropiada per a un futur més o menys llunyà, segons sigui l'encert dels seus governants dels Estats en les successives etapes de governació...